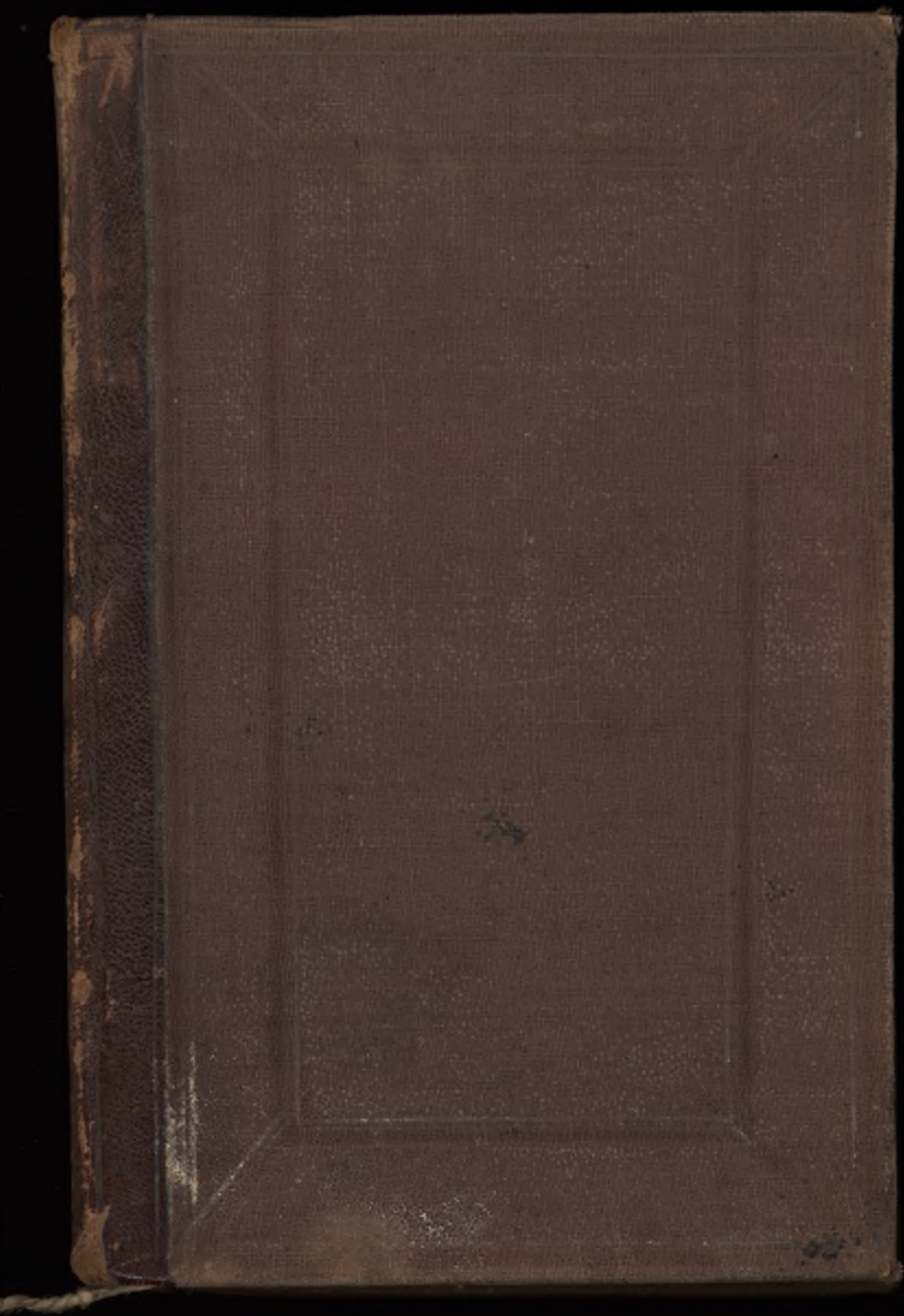

WIMBP
Opole

683 st.

681 st/III

Frachet

DYKCYONARZ ROSLINNY.

w K T Ó R Y M

PODEJUG UKŁADU LINNEUSZA SĄ OPISANE
ROSLINY NIETYLKO KRAIOWE DZIKIE, POŻYTE-
CZNE, ALBO SZKODLIWE NA ROLI, W OGRO-
DACH, ORANŻERYACH, UTRZYMYWANE:

ALB O R A Z I C U D Z O Z I E M S K I E , K T O R E B Y W K R A I U
P O Ż Y T E C Z N E B Y C M O G Ł Y : A L B O Z K T O R Y C H
M A M Y L E K A R S T W A , K O R Z E N I E , F A R B Y , i t . d .
A L B O K T O R E J A K O W ą N A D Z W Y C Z A Y N O S C
W S O B I Ę M A I ą :

I C H Z D A T N O S C I L E K A R S K I E , E K O N O M I C Z N E , D L A
L U D Z I , K O N I , B Y D Ł A , O W I E C , P S Z C Z O Ł , i t . d .
U T R Z Y M Y W A N I E , i t . d .

*Z poprzedzającym wykładem słów Botanicznych,
i kilkokrotnym na końcu Reiestrem.*

T O M I I I

R. — Z.

U Ł O Ź O N Y

P R E Z

X. KRZYSZTOFA KLUKA

NAUK WYZWOLONYCH I FILOZOFII DOKTORA, KANONIKA RAT. IN-
FLANTSK. DZIEKANA DROHICKIEGO, PROBOSZCZA CIECHANO-
WIECKIEGO, SZKOŁY GŁÓWNEY W. X. L. TOWARZYSZA.

P R Z E D R U K O W A N Y

w W A R S Z A W I E 1811.

w Drukarni Xieży Piarów.

53894

R.

R.

L. G. 699.

RANUNCULUS, JASKIER.

Rodzaja tego dosyć licznego następujące są znaki. *Nitek* pyłkowych jest wiele na dnie owocowym osadzonych. *Otworów* wiele: *Kielich* i *Korona* pięćlistkowe. *Miodownikowe*. *Gruczołki* są na spodzie listków kwiatowych. *Nasiona* nagie. Ze czterdziestu Gatunków następujące widzieć mi się zdarzyło.

1128.

RANUNCULUS FLAMMULA, JASKIER MAŁY.

U dawniejszych pisarzy pospolicie się zowie tylko *Flammula*. U *Pena*, *Lobela* i *Dalechampa*, *Ranunculus flammula minor*: u *Teodora* *Ranunculus lanceatus minor*: u *Cezalpina* *Ranunculus insectus primus plantaginifolius*: u *C. Bauhina* *Ranunculus longifolius*, *alii* *Flammula*: u *J. Bauhina* *Ranunculus longifolius palustris minor*: u *Gesnera* *Ranunculus alea folio*. *Maza* zna-

ki gatunkowe *Liście* jajowo lancetowe, na ogonkach stojące, i *Pręt* nachylony.

Rośnie na wilgotnych miejscach, gdzie wody wylewają zwykły, a osobliwie na mokrych łąkach. Kwitnie przez lato. *Korzeń* trwały, długi, okrągławy. *Pręt* nieco gałęzisty, częścią się kładzie, częścią stoi: ten, na którym Kwiaty wyrastają, bywa wyższy nad półłokcia. *Liście* korzeniowe wyrastają z ogonka pochewkowego, są z obu stron zastrzone, mocne, i czasem rzadko ząbkowane. *Liście* *prętowe* czynią podobieństwo *pochewek*, a *wierzchołkowe* są równo szerokie. Kwiaty, których nie mało bywa, małą *nitkę* pyłkowych około 30. *Kielich* nieco kosmaty, *Koronę* żółtą, małą, śluzką, z bęgowanym dosękiem na spodzie każdego listka kwiatowego.

Roślina ta ma w sobie wielką iadowitą ostrość: przyłożona do golego ciała, czyni przyszcze i pęcherze. Jey zażywają w Szwaj-

carach oszańści żebracy, aby na rękach i nogach udając skałczenie, do misfiosierdzia nad sobą pobudzili. Owce nią się żywiące dostaia zgnilizny, a w koniach psnie wątrobę. Bydło isy nie ruszy. Z tym wszystkim gdy uschnie, wiele ostrości utraci. Zewnątrz dla ludzi zażywać się może na Węzyk-torya, gubienie brodawek, oraz różnych wyrostków, i zatwardziałych puchlin.

1120.

RANUNCULUS REPTANS, JASKIER WŁOZĄCY SIĘ. U Hallera *Ranunculus caule reptante foliis linearibus fasciculatis*. Niektórzy chcą tylko poczytać za odmianę Gatunku poprzedzającego; ale się dosyć znacznie różni *Liśćmi* równo szerokimi, i *Prętem* właściwie się po ziemi włozącym.

Rośnie na mokrych miejscach, osobliwie przy bagnach i leziornach. Kwitnie przez lato. Korzeń trwały. Pręt na ziemi leżący, tu i owdzie puszcza Korzonki, nakręcając się to w jedną, to w drugą stronę. Liście częstokroć stoia paremi. Kwiaty stoia pojedynczo na osobnych szypułkach, mają Kielich w półprzezroczysty, w czasie się odginający, i Koronę żółtą ślującą.

1130.

RANUNCULUS LINGUA, JASKIER WIELKI. U Gossnera *Ranunculus aquatilis folio plantaginis*; u Cezalpina *Ranunculus coronopifolius*; u Gerarda *Ranunculus flammula major*; u Te-

odora *Ranunculus lanceolatus major*; u C. Bauhina *Ranunculus longifolius palustris major*; u J. Bauhina *Ranunculus longo folio maximus, lingua Plinii*. Ma za znak gatunkowy *Liście* lancetowe i *Pręt* stoiający.

Rośnie na błotnych miejscach, i w rowach, osobliwie mgłą wodą mąjących. Kwitnie w Czerwcu, Lipcu i Sierpniu. Korzeń ma trwały. Pręt pospolicie nadłokieć wyższy, okrągławy, dęty, dosyć na gałązki się dzielący. Liście są bez ogonków, i pochwami pręt otulają; są długie, zaostrome, mniej więcej kosmate, nie zębkowane. Kwiaty wielkie ślujące stoia na wierzchołkach gałęzi; mają Kielich dosyć kosmaty; na spodzie każdego listka kwiatowego wystawiają łuskę, i około sta nitek pyłkowych. Nasiona są łuskami przedzielone.

I ta roślina ma wielką ostrość w sobie, większą jeszcze niż Jaskier mały, osobliwie w liściach i nasieniu, a stąd na paszę zdarna być nie może.

1131.

RANUNCULUS PICARIA, JASKIER TRĘDOŹY. u Delechamps *Ranunculus latifolius*; u Turnerforcyusza *Ranunculus rotundifolius major*. Znakami gatunkowymi są *Liście* serduszkowe, z wielą kątami ogonkowe; *Pręt* jednokwiatowy.

Rośnie na nienaprawnych, nieco ciemnych i palnych miejscach. Kwitnie w Maju. Korzeń trwały jest złożony z wielu

łotków ławowych, okrągławymi nitkami związanych. Pręt słaby leży na ziemi, około półłokcia długi, czasem czerwony, na gałązki się dzielący. Liście są gładkie, ślujące, soczyste, czasem od ogonka płamiste. Kwiaty stoia na długich, nagich szypułkach w kątach gałęzi; są różnej wielkości. Kielich częstokroć ma tylko trzy listki prędko odpadające. Korona żółta, ślująca, pospolicie z osmiu podłużno owalnych listków złożona, na spodzie zaś każdego listka jest łaseczka podłużna.

Korzeń tej rośliny jest smaku obrzydliwego, nieco flegmisty i ściągający. Wykopany przed kwitnieniem Rośliny, świeżo zgnieciony, na gołe ciało przyłożony, po niejakim czasie czyni przyszcze. Temuż Korzeniowi dawniejsi Lekarze przyznawali skutki Lekarskie; zażywali go zewnątrz i wewnątrz, gdy chcieli odwilżyć, lub chłodzić. Boerhave skutecznym go uznał w trunku i maści na złoty żylę. Z tych jeszcze Korzeni można mieć i Krochmal. Jest wielkie podobieństwo, że owe pszenne deszcze z Nieba spadające, o których dawni Pisarze namieniają, tym się korzeniom przypisać powinny. Na Wiosnę bowiem od wielkich deszczów ogołocone, od wiatru rozrzucone, ziarnom pszennym podobne, mogły sprawić omyłkę pszennego deszczu. Liście mają smak słodkawy, nieco tłusty, nie bardzo przyjemny; są bez ostrości; zażywać

się mogą zamiast Safary, lub gotować na zieleninę. Kwiaty, dlatego że wcześniej kwitną, są Pszczolom bardzo użyteczne.

1132.

RANUNCULUS CASSURICUS, JASKIER KASZUBSKI. Ma *Liście* korzeniowe okrągławe serduszkowe, karbowane; prętowe zaś palczaste, zębkowane. *Pręt* jest wielokwiatowy. Rośnie na trawnych miejscach, w Zaroślach i Lasach. Kwitnie w Maju. Korzeń trwały. Kwiaty żółte, częstokroć nie mają Kielicha lub Korony.

1133.

RANUNCULUS AURICULUS, JASKIER ZŁOTY. U Teodora i Tragusa *Ranunculus dulcis*; u Gerarda *Ranunculus nemorosus*; u innych niektórych *Ranunculus sylvestris*. Ma *Liście* korzeniowe nerkowe, karbowane, wcinane; prętowe palczaste, równo szerokie. *Pręt* wielokwiatowy.

Rośnie na wilgotnych nieco pastwiskach. Kwitnie na Wiosnę i przez Lato. Korzeń trwały ma niezliczone nitki. Pręt w liście obfity rozdziela się na gałęzie, i bywa wyższy nad półłokcia. Liście korzeniowe są częścią głęboko wcinane, częścią nie wcinane; prętowe zaś dzielą się od pięciu na dziewięć łapek, z gładkim obwodem. Kwiaty mają około 50 nitek pyłkowych; Kielich ich znacznie rozpostarty, w czasie więdnienia Kwiatów odgina się. U Kwia-

row, które wcześniej na wiosnę kwitną, Korony wcale niedostate: te zaś, które się ku końcowi Maja rozwijają, mają po dwa, lub trzy listeczki: kwitnące zaś wśród lata, mają listków pięć żółtych, słoiących, większych od Kielicha.

Owce tej Rośliny nie tykają, nie ma przecież w sobie żadnej ostrości, i owszem na zieleninę dla ludzi bezpiecznie zażyta być może. Pszczołom kwiaty są użyteczne, obficie bowiem z nich na wosk noszą.

1134.

RANUNCULUS SCLELATUS, FASKIER FADOMITY. U Dioskorydesa *Ranunculus et Sardoa*; u Kordusa, Dodoneusza, Dalechamps, Taliusza, Kameraryusza, Teodora, Gerarda, Blakwala, *Ranunculus palustris*. Ma liście dolne ręczkowe: wierzchołkowe zaś palczaste. Owoc podługne.

Rośnie na błotach; Kwitnie w Kwistnia. Korzeń roczny, jest złożony z wielu kapek nitkowych, które się schodzą w gronbą i pochewką okrytą szyję. Pręt gruby, pulchny, prosty, około łokcia wysoki, na wiele gałęzi się dzielący. Liście korzeniowe stoją na osobnych ogonkach, są na trzy łapki dzielone, z których poboczne łapki są znowu dwudziolne, środkowa zaś trójdziolna; wszystkie zaś są okrągławo zębkowane. Liście prętowe stoją także na ogonkach; są wąskie, głęboko dzielone: wierzchołkowe zaś są owalne. Kwiaty

drobne mają około 20. nitek pyłkowych. Kielich odłożony. Listki Korony blade żółte, mają u spodu dołki niejaką nabrzmiałością otoczone. Torebki nasienne mają kształt łacińskiego V. a w nich ziarna są jaiowe, spłaszczone, i za najmniejszym dotknięciem torebki, wypadają.

Roślina ta jest jedna z najśmierdliwych: i jeśli kiedy komu nieszkodliwą była, to może dla tego tylko, że była ususzona, albo w obfitej wodzie gotowana. Szkośli ludziom, zwierzętom, a najwięcej owcom. Sama para, gdy się w wodzie gotuje, lub smrodek gdy się w miedzianym tłuście, nie mało chodzącym koso tego szkodzić może. Na gość ciało przyłożone, gryzie, pali, przyszczy, czyni wrzody nie prędko się gojące, i nią sobie żebracy w Anglii i Szwecyi ręce i nogi kaleczą, aby przechodzących pobudzili do politowania nad sobą.

Od zażywania wewnętrznego rozpala się język i gardziel, skórka złazi, pęka się: ślina nadzwyczajnie się pomnaża: smak gienie: zęby tępieją: z działają bolejących krew plynie: czyni niejakie podobieństwo do konwulsy: ból nieznośny w żołądku, szczerkawka: w całym podbrzuszu dżugie boleści: mdłości: przewracanie oczu: zimne poty: częstokroć i śmierć przynosi.

Ta zaś iadowitość zamyka się najwięcej w gnizkach owocowych: Korzeń bowiem w Maju wykopany, i pręt bliższy korzenia, nie ma wcale ostrości. Ro-

śliny tej świeżej można w potrzebie zażyć zewnątrz na wżyzka-orys. Niektórzy chcieli ją zalecać do wewnętrznego zażywania w trędownościach: lecz bezpiecznie i skutecznie zażyte się wódka z nią palona zewnętrznie na wrzody, których obwody są stwardziały.

1135. *

RANUNCULUS ASIATICUS, FASKIER OGRODNI-CZY. U innych pospolicie *Ranunculus grumosa radice*: u Rojena *Ranunculus foliis tripartitis laciniatis, caule inferne ramoso. radice tuberosa*: u Ogrodników zowie się *Ranunculus tuberosus*. Ma Pręt od spodu gałęzisty. Liście są potrójne, i podwójno potrójne, mające listeczki wycinane, i na trzy działki przedzielone.

Roślina ta dla Kwiatów awonich, jedna z ulubionych w zabawnych ogrodach, początkowo pochodzi z Azji i Maurytanii. Korzeń ma trwały z wielu drobnych główeczek złożony. Kwiaty są częścią pojedyncze, częścią pełne, większe lub mniejsze; kolor ich różny, iżto iednostajny, iż upstrzony: niektóre mają zapach przyjemny. Kwitnie przez miesiąc mając względ na czas posadzonych Korzeni.

Lubi ziemię lekką, piaszczystą, przed półrokiem pierwej z gnojem bydłowym pomieszaną. Rozmnaża się przez Korzenie lub nasienie. Po okwitnięciu gdy Ziemia usychać zaczyna, wykopią się korzonki, podzielone na działki do-

browolne, w cieniu przesuszają, i w iesieniu się posadzą; niektóre przesuszone, przechowują się przez zimę w pudełkach bez ziemi, na suchym miejscu dla rozsądzenia na wiosnę. Dla rozmnażenia zaś z nasienia, to się w Sierpniu sieje w naczyniach, i do zimy utrzymuje na miejscu: ka wschodowi słońca tylko utworzonym: zimną przechowuje od gwałtownych mrozów: na wiosnę zupełnie się na wolne powietrze wystawi: w upały przyćmi się. Gdy liście więdnąć poczyna, wykopią się Korzenie, i postąpi się koso nich, iako się wyżej namieniło.

1136.

RANUNCULUS BULBOSUS, FASKIER GEOMKI-WY. U Tragusza *Ranunculus xiguus*; u Gesnera *Ranunculus Flammula dicta*; u Cozalpina *Ranunculus lanuginosus primus*; u wielu innych *Ranunculus minor*. Ma Kielich odgięty. Szypułki bruzdowane. Pręt prosty, wielokwiatowy: Liście składane.

Rośnie na łąkach i pastwiskach, jest różney wielkości. Kwitnie na wiosnę. Korzeń trwały, jest do małej rzepki podobny. Pierwsze liście są aż do połowy, korzeniowe zaś głębszy na trzy łapki dzielone, z których każda osobna ma ogonek. I prętowe liście stoją na osobnych ogonkach, są oraz trójdziolne, lecz dłuższe i większe. Pręt stoi prosto, około półłokcia wysoki, dęty, ramienisty. Kwiaty mają gładki, żółtawy Kielich. Kor-

nę żółtą, ślniąca z fupinką na spodzie listeczków przedzieloną.

Rosłina ta osobliwie świeża; we wszystkich swoich częściach ma większą jeszcze ostrość, niż Jaskier iadowity.

1137.

RANUNCULUS REPENS, JASKIER CZOŁGAJĄCY SIĘ. U Dodoneusza i Delechampa *Ranunculus hortensis primus*; u Cezalpina *Ranunculus bumi serpens*; u innych wiele *Ranunculus pratensis*. Ma Kielich rozpostarty: Wypuski czołgające się: Szypułki bruzdowane: Liście składowane. Rośnie na uprawnych miejscach, kwitnie od Maja.

Gatunek tym się od poprzedzającego najsilniej różni, że się czołga: wszystkie inne części tak są podobne, że go wielu za jeden gatunek poczytała. Korzeń trwały, ma podobieństwo do główki, z której okrągławe nitki wybiegają. Pręty niektóre czołgają się i potaczają korzenie, niektóre stoją prosto, i są wielokwiatowe. Liście korzeniowe są kosmate, na trzy łapki dzielone, z których każda na osobnym stoi ogonko: prętowe zaś są częścią pojedyncze, częścią trójdzielne. Kwiaty mają Kielich nieco wlosisry, i koronę żółtą, iakoby gamowaną.

Jaskier ten jest bez wszelkiej ostrości: owszem nietylko użyteczną jest paszą dla bydła, lecz i od ludzi na zieleninę użyty być może. Dawniej używano

go na ślepą złotą żyłkę, nim się naparząc.

1138.

RANUNCULUS POLYANTHEMOS. JASKIER WIELOKWIATOWY. U niektórych *Ranunculus sylvestris*. Ma Kielich rozpostarty: Szypułki bruzdowane: Pręty stojące, Liście na wiele części podzielone.

Rośnie w lasach i innych trawnych miejscach. Kwitnie od Czerwca aż do zimy. Korzeń ma trwały. Liście wielodzielne, nie bardzo kosmate: dzielą się głęboko na trzy łapki, na osobnych ogonkach stojące: z tych poboczne łapki znowu się dzielą na dwie zaostrome, zębkowane szuki, środkowa zaś na trzy, z zębami na przemiany większemi i mniejszemi. Pierwsze prętowe liście stoją na ogonkach, są głęboko trójdłapkowe: wierzchołkowe zaś są częścią trójdzielne, częścią pojedyncze.

1139.

RANUNCULUS ACRIS, JASKIER OSTRY. U Gerarda *Ranunculus batrachoides*; u Gesniera *Ranunculus hirsutior*; u Cezalpina *Ranunculus lewis*; u Tragus *Ranunculus luteus*; u niektórych *Ranunculus pratensis* lub *sylvestris*. Ma Kielich rozpostarty: Szypułki okrągłe: Liście dolne trójdłapkowe wielodzielne: wierzchołkowe zaś równo szerokie.

Rośnie na łąkach, pastwiskach, i jest w swoim kształcie bardzo różny. Kwitnie os-

bliwie w Maju. Korzeń trwały składa się z podługney główki, z której wielka iczba nitek pochodzi. Pręt dęty, w liście obfity, prosty, znacznie wysoki, na gąszczu się dzielący, na wierzchołku kwiaty w rzadkim okółku mający. Liście kosmate, częstokroć od ogonka brunatno-plamiste, pięćboczne, ledwie nie wskroś na trzy łapki dzielone: łapka średnia troy, a poboczne dwudzielne. Liście prętowe czynią pęczki, są drobniej dzielone, zębkowane: wierzchołkowe zaś są rączkowe i równo szerokie. Kwiaty, które często bywają pełne, mają Kielich ślniący, czarną kreską przedzielony, za czasem się odkładający i odpadający. Korona żółta, ślniąca, ma na spodzie każdego listeczka fuskę nihy serduszkową.

Rosłina ta jest iedna z ostrzejszych, osobliwie w guziku owocowym: iak dawniejsi, tak i terazniejsi Lekarze, używają jej na wzykatorya zamiast Much Hiszpańskich, i owszem większą jej zaletę dają, osobliwie w Podagrze, bolach iedney strony głowy, i Febrach. Do zażycia wewnętrznego jest bardzo niebezpieczna. Końscy Lekarze świeżą pogniecioną, przykładają koniom za uszy na 24 godzin, i tym osobliwie początkową nosatość leczą. Mimo tych przeciżżytków, z łąk i pastwisk wykorzenić ją ile możności trzeba: uważano bowiem, że niektórych lat była przyczyną zarazy między bydłem.

1140.

RANUNCULUS LANUGINOSUS, JASKIER KOSMATY. Ma Kielich rozpostarty: Szypułki okrągłe: Pręty ogonki kosmate: Liście trójdzielne łapkowe, karbowane, i isk Aksamit kosmate. Rośnie w zarostach trawnych, i kwitnie przez lato.

Korzeń złożony z okrągławych nitek. Pręt prosty okółkołociowy, na gąszczu się dzielący. Liście dzielą się blisko do połowy na trzy łapki, i częstokroć w kątach działów są plamione: wierzchołkowe zaś są rączkowe lub pojedyncze, i mają czerwone ogonki. Kwiaty są nie pełne, mają kielich kosmaty, Koronę żółtą, ślniąca, na której każdego listeczka spód jest zielonawo-brązowany z małym guziczkiem. Gatunek ten nie ma w sobie żadney ostrości.

1141.

RANUNCULUS ARVEN-SIS, JASKIER ROŁOWY. U Dodoneusza *Ranunculus albus, sive echinatus*; u Turnera *Ranunculus sativus*; u Dodoneusza i Lobela *Ranunculus sylvestris tertius*. Ma Liście wierzchołkowe dwa razy z równoszerokich składowane. Nasiona są kolące.

Rośnie na rolach. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń roczny ma podobieństwo do Cebulki, z której niektóre niteczki wyrastają. Liście stoją na długich ogonkach: są trójdłapkowe, a w tych drobno-wielodzielne. Pręt nie-

wysoki, lecz w liście i kwiaty o fity. Kwiaty są drobne, mają około 15 nitków pyłkowych. Korona biała: na spodzie listków są drobne furski, nieco serduszkowe: Nasion rzadko bywa więcej jak ośm, są okrągłe, płeskie, z obu stron kolcami ozdobione.

Korzeń i nasiona tej Rośliny nie są wprawdzie szkodliwe ludziom: lecz liście, a zwłaszcza ich sok, a osobliwie guzik owocowy, wielką ostrość w sobie mają.

1142.

RANUNCULUS AQUATILIS, JASKIER WODNY. U Gesnera *Ranunculus tertius*; u C. Bauhina *Ranunculus folio rotundo, et capillaceo*; u Hallera *Ranunculus fluitans*; u Teodora *Ranunculus fluviatilis*; u Rovona *Ranunculus foliis inferioribus capillaceis, superioribus peltatis*. Ma liście pod wodą włosienkowe, nad wodą pospolicie tarczowe.

Rośnie w stawach, Stronikach, Rowach. Kwitnie od Maja aż do Sierpnia. U niektórych są liście nad wodą wyraźnie tarczowe, u drugich w obwodzie okrągłe, u innych podługne, a jeszcze u innych bez kształtu: stąd pochodzi, że niektórzy Pisarze z jednego Gatunku na wiele podzielili. Pręty są długie, puszczają korzonki kupkami, a na przeciw tyra mają liście, z których kątów wyrastają nagie szypułki jednokwiatowe. Liście zawsze są dłuższe niż szerokie; i

dzieli się na drobniuchne nitczki, krótko się nierozchodzą, ale się w podług stykają. Korona jest biała, a na spodzie listków, gdzie ma dołki, żółta.

I ta roślina ma dosyć ostrości, osobliwie w Kwiatkach, i Zieli przed kwitnieniem, która przecięż nie zbytnia jest.

1143.

RANUNCULUS BIFLORUS, JASKIER DWUKWIATOWY. Jest to Gatunek nowy do tego Rodzaju należący, który przez kilka lat uważając, dla stateczności znaków odmiennych od innych gatunków, za Gatunek osobny poczytać muszę. Naydowałem go dosyć licznie w lesie od Ciechanowca koło Wsi Boieńce się ciągnącym, na miejscach niezbyt trawnych. Kwitnie w Sierpniu.

Korzeń trwały, nitkowy, z korzenia liście na długich ogonkach Pręt otaczają: są trójdzielne, działły brzegowe dwudzielne, środkowy trójdzielny: wszystkie zaś te działły, i ich kilkakrotne karbowania tak są rozpostarte, że się od oka zdają być przeczności. Pręt nagi bez żadnych liści, stoi około pół łokciowy: od połowy na dwa ramiona się dzieli; i na wierzchołku pospolicie tylko ma dwa Kwiaty. Czasem jednak postrzegłem, że każde ramie znova było dwudzielne: nigdy przecięż więcej jak dwa Kwiaty razem nie kwitły. Korona żółta, ślniaka, niemasa, ma nitki pyłko-

wych około 20 i na spodzie listków kwiatowych furski białe.

L. G. 822.

RAPHANUS, RZODKIEW. Jest Rodzaj mający Nitki pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. Kielich stulony. Między krótszymi nitkami i otworem są dwa *Gruczołki* miodownikowe: tyleż znova między Nitkami dłuższymi i Kielichem. Strąk jest podługno okrągły, knotowaty i dosyć kolankowaty. Ze czterech Gatunków dwa nam są znane.

1144.

RAPHANUS SATIVUS, RZODKIEW OGRODOWA. Pospolita Rzodkiew zowie się u Pliniusza *Raphanus albidus*: u Teofrasta *Raphanus cleonae*: u Tregusa, Mathiola, i Lonice-ra, *Raphanus longus*. Ma w ogólności za znak gatunkowy Strąki podługno okrągłe, knotowate, dwa komorkowe.

Gatunku tego wiele jest odmian; u niektórych korzeń roczny, u innych dwuletni. Odmiany najgłówniej podzielić się mogą na zimowe, letnie, miesięczne, które się w ogrodach naszych utrzymują, i na Chińską, która lubo nam jeszcze nie jest znana, jest przecięż jedna z Roślin użyteczniejszych.

Zimowe, białe lub czarne, mają korzeń gruby po dłuży, smak ostro szczypiący. Sieją się około S. Jana, aby przed zimą w nasienie nie urosły: w jesieni się

wykopują i chowają na zimę do żyzycia, oraz na wiosnę do posadzenia na Nasienie. Letnie, mają ostrość łagodniejszą, sieją się zaraz na wiosnę, żyzwiają się przez lato, i pospolicie jednego lata w nasienie wyrastają. Miesięczne u Ogrodników zwane, mają korzenie masę, smak najłagodniejszy: u niektórych korzeń okrągły, u drogich podługny, u innych czerwono upstrzony: sieją się częścią wcześnie na inspektach, częścią różnych czasów w Ogrodzie: czterdziestego dnia po posianiu już są zdadne do żyzycia, dalej potym na Nasienie wyrastać zwykły. Chińskie zaś, których korzeń się nie żyzwa, sieją na gruncie pulchym, niskim, gliniastym, nienawożnym, ale gdy bydyć może popiołem potrząśnionym.

Rzodkwi nam znanych Korzenie żyzwiają się surowe z solą tylko. Skuteczność ich lekarska zbliża się do skutków Chrzanu. Sok ich w Szkorbutie i Kamieniu jest pomocny.

Co się tycze Rzodkwi Chińskiej, tę sieją dla Nasienia do wybiłania Oleju, tyle go bowiem wydaie, ile żadna inna Roślina na Olej utrzymywana. Gdy więc sni gruntu przedniego, ani starania wielkiego nie potrzebuie, użyteczniejszą nierównie byłaby niż Rzepaki. P. Eckerberg naypierwej ją z Chin do Szwecyi sprowadził, a stamtąd osobliwie w Niemczech rozmnożono. Chińczycowie Oleju tego żyzwiają do potraw,

palą w lampach, a z zebranego kopcju robią rusz do pisania. Makuchy po wybiciu Oleju albo datą bydła, albo go na rolę wywożą.

1145.

RAPHANUS RAPHANISTRUM, RZODKIEW EO-PUCHA. U Gerarda *Raphanus sylvestris*. Ma Strąki podługno okrągłe, gładkie, kolankowate. Rośnie między Zbożem, osobliwie Jęczmieniem, niektórych lat tak obficie, że całe pola okrywa.

Korzeń ma roczny smaku rzadkwanego. Pręt miękki gęstemi szczytkami osadzony. Liście są znaczne, czasem gładkie, czasem kosmate: mają szrodkiem długie żebro; dzielą się na niektóre poprzeczne części, które się znowu z sobą jednoczą, a z tych ostatnia jest wielka, owalna. Kielich zielony, rurkowaty, ku wierzchołkowi nieco kosmaty. Korona blado-żółta, czasem biała. Szyjka zostaje się na Strąku jak rożek, i kończy się tępą blizną. Strąk prosty od szypułki przedzielony, sz brose ziarna zgaszą ściankę przedzielającą.

Roślina ta jedna z najmniejteczniejszych na roli, jest też jedna z najtrudniejszych do wygubienia: nasienie bowiem gotowe i do siedmiu lat leżeć w ziemi, aż mu rok dogodny przypadnie. Gdy się zbyt nie zaymie, nie masz lepszego sposobu, jako w czasie kwitnienia powyrwać, lub poświęcić na ten

raz Zboże i razem wykosić. Po ki młoda, jest dobrą paszą dla bydła. Z Kwiatu obficie Pszczoły na Miod i Wesk noszą. Nasieniem Swinie żywić można.

L. G. 608.

RESEDA, REZEDA. Jest: Rodzaj mający Nitek pyłkowych około 12. Otworów trzy. Kielich jednolistkowy wielodzielny, Listki Korony są rozpięzione. Torebka jednokomorkowa, na wierzchołku się otwiera. Z iedenasta Gatunków te tylko są mi wiadome.

1146.

RESEDA LUTEOLA, REZEDA ŻÓŁTOFARBOWNIK. U innych jest pod imieniem tylko *Luteola* albo *Reseda tinctorum*. Rośnie na miejscach nieoprawnych. Kwitnie w Maju i Czerwcu.

Korzeń roczny ma zapach rzodkwiasty. Liście leżą wokół na ziemi, są długie, owalne, przytępione, od ogonka z obu stron mają po ząbku, i póki są młode, na obwodzie karbowane lub fałdowane. Kwiaty żółtawe. Kielich czterodzielny: z tych dwa dzioły wyższe są szersze. Korona cztero-listkowa: listek ieden wierzchowy jest blade, gruby, okrągławy. 4. 5. nitek puszczyący: drugi wierzchowy jest od pierwszego pokryty, pojedynczy i okrągławy: innedwa stoją na boku, są dwa, lub troydzielne. Nitki pyłkowe, których jest około 20. wiszą na dół

przez dolny dział Kielicha. Owoc jest marszczony trójboczny, wewnątrz od spodu tylko przegrodkami na trzy lub cztery komorki przedzielony, która się u wierzchu schodzą: jest sześćupinowy, z tych łupin trzy stoją prosto, trzy są w szrodek nagięte.

Gdzie są Farbiernie, zasiewa się umyślnie, ndaje się na każdym gruncie, nawet pieszczym, tylko nie na błotnym. Nasienie, które powinno być czarne, śniące, nie dawniejsze nad trzy lata, pomieszczone z piaskiem sieją na końcu Czerwca lub początku Lipca w ziemię kilka razy pierwej przeoraną i zawleczoną. Wiosien przepiele się i przerzedzi, gdzie gęsto rośnie. Drugiego lata, gdy dolne liście i torebki nasienne żółkną z czerną, wyrwa się, w pęczki wiąże, ususzy, i nasienie wykruszy.

Zażywa się ta Roślina do żółtego farbowania wełny i sukna: tym końcem albo się świeża tłuście, i bryły z niej gnioją: albo suszona na proch miele. Wełna się pierwej gotnie z Afanem i Waynsztynem, a nazajutrz w ługu z tym Żółtofarbownikiem.

1147.

RESEDA PHYTEUMA, REZEDA FRANCUSKA. U Turnefortyusza *Reseda minor vulgaris*. Ma Liście częścią niedzielone, częścią trójsłupkowe. Kielich wielki sześćdzielny. Rośnie w wschodnich krajach, we Francji, Włoszech: u nas dla zapachu przyjemnego utrzymu-

je się w niektórych ogrodach. Korzeń roczny, długi, pojedynczy. Pręt około łokciowy, prosty, przez połowę stoi prosto, gałęzisty. Liście korzeniowe mają ogonek szeroki, liściowaty, i na nim okrągłe lub owalne pokrywki liściowe: takież są i prętowe. Kłos kwiatowy cienki, bez liści, Kwiat biały, ma nitek pyłkowych około 20. z czerwonymi główkami Torebka nasienna wielka, tępo tróyrógata, ma w sobie ziarna isłowe. Roślina ta mająca zapach fiołków, sieie się corocznie na wiosnę bez przesadzania.

1148.

RESEDA ODORATA, REZEDA PACHNĄCA. Ma tak że Liście częścią niedzielone, części, trójsłupkowe: Kielich równy z koroną wielkości. Rośnie w Egipcie; u nas utrzymuje się w niektórych ogrodach.

Gatunek ten bardzo bliski poprzedzającemu, ma korzeń dwuroczny: Liście z większymi słupkami: gałęzie ku ziemi nagięte; jest on i owdzie szczytkami osadzony. Kwiaty daleko zapach przyjemny malinowy rozrzucają. Sieie się także corocznie.

L. G. 265.

RHAMNUS, SZAKŁAK. Jest Rodzaj mający Nitek pyłkowych pięć: Otwor ieden. Owocem jest Jagoda. Korony nima. Kielich rurkowy, którego łuskami Nitki pyłkowe są oto-

czonę. Ze dwudziestu czterech Gatunków, dwa mi tylko znane są wiadome.

1149.

RHAMNUS CATHARTICUS, SZAKŁAK ZHYZAY-NY. U Dodoneusza, Taliaza, i Gerarda, *Rhamnus solutious*. Jest Krzew z pięcią oddzielną na dwu roślinach *Pień* stoi prosto: *wierzchołki* kończą się kolcami: *Liście* są jasno-ozkragłe: *Kwiat* czterodzielny.

Rośnie w Zaroślach, Kwitnie w Maju. *Pień* wyrasta do wysokości, miernej Sliwy: rzadko nad sześć calów grubszy, i ma Drzewo jasno brunatne. Gałęzi jest wiele, które mają gładką brunatną korę, a każda lato-rośl kończy się ostrym kolcem; stąd na dolnych gałęziach kolce nie krzyż stoją. *Liście* częścią naprzeciw, częścią na przemian stoją: są jasno zielone, na obwodzie drobno karbowane, a na dolnej płaszczyźnie żyły się zbiegają. Kwiaty rosną w kępach, są zielonawo-żółte z czerniawą brunatnemi przedzielnymi: przed ich pospoliciem na dwu Krzewach oddzielona, czasem iednak bywa i dwupciowe. Bliżna na szczytce czterodzielna. Jagoda wielkości grochowej, ozkragła, gdy w jesieni dojrzała czarna, ma w mięsowie zielonym, gorzkim, cztery ziarna.

Nie gardzi żadnym gruntem, na błotnym tylko się nie удаie. Można go rozmnożyć najlepiej przez posianie w jesieni nasienia, a potem rozsądenie gdzie po-

trzeba. Krzew ten, lubo ponieważ jest pogardzony, wielokrotnie przecięż pożytki wydaie.

Kosząszakfakowe do martwych pforów są nad wszystkie inne najtrwalsze. Drzewo, które się gładko polerować daie, jest zdane do przednich tokarskich i stolarskich robot: Rozsadzać się może na szpalerki i pfoły żywe, gęste i piękne. W pieńki krzewu tego mogą się szczepić Wiśnie i Sliwy, których owoce stąd nabierają skutków laxujących. Jagód zażywają Ptasznicy na wabienie ptaków: a *Liście* są ulubioną paszą dla Bydła, a które nieco laxują.

Korą świeżą gotowaną żółto, a suchą, brunatno ferbować można. Z teyże można robić Lakę, albo farbę dla Malarzy do malowania, sposobem jaki się opisał pod Klonem (*Acer*). Jagodami skóry farbuie się żółto. Z nich robi się farba, którą w sklepkach pod imieniem *Saftgryn*, *Verd de Vessie*, kupujemy. Jagody dojrzałe przed mrozami zebrane, z octem rozarte gotują się: do soku pótym wygniecionego przez pfatek przyda się nieco Afunu: a wlawszy w naczynie szklanne zamknięte, w ciepłym miejscu, ale nie na Słońcu ususzy się. Też jagody nie-dojrzałe farbują żółto, dojrzałe zielono, a przestaje purpurowo.

Kora zażyta czyni womity: Jagody laxują: a lubo nieostrożne ich zażycie sprawnie szkodę, pragnienie i ból w żołądku: iednakże Lekarze, którzy

rzym nie są mileze rzeczy zamorskie, iak właśnie, przez rozumne przysposobienie skutecznie ich zażywają w potrzebie na laxowanie, osobliwie Wieśniaków: sok z jagód wyciśniony gotuje się wolnym ogniem na powidełka, a tych się podług okoliczności osoby, od pół aż do półtora fota na raz daie.

1150.

RHAMNUS FRANGULA, SZAKŁAK KRUSZYNA. Ma Kwiaty dwupciowe z otworem iednym. *Liście* na obwodzie całe. Krzew ten rośnie w lasach i zaroślach, na miejscach przyćmionych i nieco wilgotnych. Kwitnie czasem przez całe lato, mając oraz i dojrzałe Jagody.

Pień niebyswa gruby, i rzadko wyższy nad sześć łokci. Drzewo młode, miękkie i czerwawie: stare ciemne. Kora wewnętrzna żółta: powierzchowna ciemnopopielata z białemi kropkami. Gałązki mają rurkę rdzenną pomarańczowo żółtą. *Liście* są jasno-poduszne, trawisto zielone, na dolnej płaszczyźnie znaczną ramienistą żyłą naznaczone: stoją na gałązcech na przemian, na ogonkach około pół cala długich. Kwiaty mają Koronę małą, nieznaczną, białozielonawą, pięćdziałną. Jagody są drobne, soczyste, gdy dojrzały czarne, i mają po dwa serduszkowe ziarna.

Dziewo to może być zdane dla tokarzy i stolarzów. Węgla palone są iedne z najprzedsniejszych na robienie prochu

do strzelania. Dawniej wewnętrznej kory zażywano w trunku na laxowanie w wodnej puchlinie: też na wiosnę zebraną, ususzoną, w occie namoczoną dawano od iednej do dwu Kwintel na womity i laxacyą, w Szkorhucie, Wodnicy i Trądzie. To pewniejsza, że w zatwardzeniu Bydlat jest lekarstwem: a z masłem na masę utartą, leczy psy parchowate. Ziarna nasienne zwolna mocz pędzą, i mogą być użyteczne w Kamieniu. Soku z jagód do zgęstwienia ugotowanego od fota aż do półtora daieć owcom, jest lekarstwo na ich parchy skuteczne. *Liście* są przyiemną paszą dla Koz i Krów, którym mleko pomnaża, krew poprawia, i zwolna laxuje. Kora na Farbę i Lakę zdana jest, iak Gatunku poprzedzającego.

L. G. 506.

RHEUM, RABARBARUM. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych dziesięć: *Otworów* trzy. *Kielicha* nie ma: *Korona* sześćdziałna, trwała. *Ziarna* nasienne pojedyncze, trójboczne. Z pięciu gatunków o iednym tylko namienie.

1151.

RHEUM PALMATUM, RABARBARUM PRAWDZIWE. Ma *Liście* rączkowe, ostro zastrzone. Rośnie dziko przy murze Chiny od Tartaryi oddzielającym: teraz się inż użytecznie utrzymuje w Angli, Hol-

landyi, i niektórych stronach Niemiec.

Korzeń jest trwały, na wiosnę wykopany poiedynczy, gruby, różnów długości, niektóre nitki puszczaący, pełny obitego ślegmistego, żółto-czerwonego soku: zapachu nieprzyjemnego, smaku gorzkiego, niemilego: zewnątrz czerwony, wewnątrz żółty, czerwono-brązowy. Liście są nieco kosmate, dzieły ich podługne i dosyć zastrzone, ogonki kropkowane.

Korzeń tej Rośliny jest iedno z najprzedniejszych lekarstw laxujących: lecz często innemi Gatunkami tego rodzaju mniej skutecznemi fałszowane bywa, albo gdy się zestarzeje i wywieńrze, żółtą farbą odnowiony. Przez długi czas nie wiadano o właściwym Roślinie tej lekarstwie; zawsze przecięż najpewniejsze było przez Moskwę do Chin handlującą: teraz dobre mieć można z Niemiec, Anglii i Holandyi, ówsem i u nas mogłoby się utrzymywać; chybaby się komu dlatego że nie z Chin przywiezione, nie podobano.

Sami Lekarze myślą się w zdaniach swoich około zbierania i suszenia tego Korzenia. Cefarzecz na tem zawisła. Wykopie się w trzecim roku, ochędoży, na znaczne sztuki pokraja, i w cieniu ususzy: albo niechając pokrajać dla uniknienia pleśni, przewierci się wskroś znaczna dziura. Ususzonego dobroć po tym się poznaie, gdy jest pięćknie żółty, tęgi, ważny, tłusty,

bez pleśni, robactwa, mocnego zapachu, i ślinę prędko żółto farbuie.

Lekarstwo to bez gwałtowności, bez rozpalenia żołądka i wnętrzości, wyprowadza plugastwa, i oraz żołądek wzmacnia: żółć wyprowadza i oczyszcza. Można go bezpiecznie i skutecznie zażywać we wszystkich Febrach, Biegunkach, niestrawnościach, gdzieby inne lekarstwa podobne szkodziły; a osobliwie w chorobach Wątroby. Najlepiej się daie w proszku, podług okoliczności osoby od pół aż do półtory kwintli: w trunku słabiej skutkuje, a ieszcze słabiej w Extrakcie lub Syropie.

L. G. 740.

RHINANTHUS, SZELAZEK. Jest Rodzaj z Kwiatami paszczekowemi. Nitek pykowych dwie dłuższych, a dwie krótszych. Nasienie Torebką okryte. Kielich czterodzielny, bruchaty. Torebka dwukomorkowa, tępa, spłaszczone. Z siedmiu Gatunków ieden się tylko u nas znajduje.

1152.

RHINANTHUS CRISTAGALLI, SZELAZEK PO-SPOLITY. Ma u Korony Wągrg wyższą, spłaszczoną i krótszą. Rośnie miejscami na łąkach i rolach obficie, gdzie się staie bardzo nieużyteczną Rośliną.

Korzeń roczny. Pręt czasem półfokciowy i bez gęzi: cza-

sem fokciowy z wielą gęziemi. Liście są owalne, gładkie, na obwodzie karbowane, dłuższe lub krótsze, węższe lub szersze. Kwitnie od Maja do Sierpnia. Kwiaty są w kłos skupione, a między Kwiatami są Liście krótsze, szersze, białawe, iaiowlancetowe, głęboko zębkowane. U iednych Kielich jest gładki, Korona iasno-żółta, z średnim dziełem wierzchowym znacznie oddzielonym, dzieły zaś poboczne żółtkowane, białe lub bladeżółte; dolna zaś warga nieplamiona, ma na swoim początku dwie wypukłości. U drugich Kielich jest kosmaty; Korona bladeżółta, poboczne dzieły wargi wierzchowej białe lub bladeżółte, dolna zaś warga plamiona. Ta mała różność była pobudką niektórym Pisarzom do uczynienia dwoiakiego Gatunku.

Roślina ta wychudza rolę, pociągając w siebie wszystkie iey tłuste części, a rozmnażając się obficie, niszczy Rośliny użyteczne: nasiona iey nad wszystkie Zboża wcześniej dojrzewiają, i same się rozsiewiają: ziarna ze Zbożem mielone, czynią chleb czarny, sfodkawy, żołądek obciążający. Na łąkach póki niofada i zielona, jest wprawdzie dobrą paszą; lecz stara, i na siano ususzone, do niczego nie zdalna: a ma to do siebie, że ieszcze przed zwyczajnym sianozęciem starzeie się, i nasienie rozprusza: stąd wygubienie trudne jest. Najlepiej będzie, gdy się przez dwa lata porząd-

kiem w samym kwitnieniu wyźnie, lub wykosi.

L. G. 369.

RHUS, SUMAK. Jest Rodzay mały pykowych pięć: Otworów trzy. Kielich pięćdzielny: Korona pięćlistkowa: Jagoda iednoziarnowa. Sześćsnoście jest Gatunków, żadem nam wprawdzie nieznanomy, niektóre przecięż dla użyteczności godne utrzymywania.

1153.

RHUS CORIARIA, SUMAK FARBIEWSKI. U C. Bauhina *Rhus folio ulmi*: u J. Bauhina *Rhus side Sumach*: u Pena, Lobela, Cezalpina, Kamereriusza i Kluziusza *Rhus obsoniorum*: u Rejona *Rhus foliis pinnatis serratis*. Krzew ten ma Liście pierzaste, na dolnej pasczyźnie kosmate: Liścieżółte owalne tępo zębkowane.

Rośnie dziko w południowej Europie i Syryi. Pien wyrosta do czterech fokci wysokości. Liście są z wielu mniejszych or kraglawych złożone. Kwiaty czerwone, w Czerwcu kwitną. Krzew ten nie boi się zimy, chybaby nadzwyczajną była: rozmnaża się albo z nasienia, albo z wypustkow korzeniowych.

Korzeniem farbować można czerwono: Korą żółto: też kora lub liście z Koperwasem gotowane daią farbę czarną. Liście suszone i latopółki są nayużyteczniejsze: tych bowiem w Hispańskich Rękodzielnich

zażywaia do wyrabiania naprzedniejszego Kordybanu. Nasion z solą Turcy do potraw zażywaia, zażycie ich jest przecięż zawsze niebezpieczne.

1154.

RHUS COPALLINUM, SUMAK KOPALOWY. Liście są pierzaste: *Listeczki* na obwodzie całe: *Ogonki* skórkowate, kolan-kowate: Krzew ten rośnie dziko w północnej Ameryce.

Pień w Europie nad półstrze-cia łokcia rzadko będzie wyższy. Liście są na zwierzchniej płaszczyźnie śluzące, ciemno-zielone: na dolnej jaśniejsze, i maia znaczną w podług żyłę czerwona: Gałązki czerwone. Liście maia po trzynastu listeczków, które w jesieni brunatnieja. Kwiaty żółtawe drobne rosną w kupkach: kwitną w Europie dopiero w jesieni. Ziarna nasienne są nieco zastrzone, po wierzchu czerwone, wewnątrz zaś ciemno-błękitne.

Rozmnożyć się może z Nasieniem: zimy się nie boi: przecięż przez dwie pierwsze po posianiu zimy przechowa się w naczyńach przed mrozami, a potem na wiosnę rozsadzi, gdzie się podobą. Z tego Krzewu mamy Kopal, Gumę ową, albo żywicę żółtawo-białą, piękną, przezroczystą, która rozpuszczona w Oleju żywicowym, albo Spirytusie rozmarynowym, czyni pokost piękny, biały, przezroczysty.

1155.

RHUS COTINUS, SUMAK GARBARSKI. Ma Liście pojedyncze, przewrotnie jajo-w. Rośnie dziko w wschodnich Kraiach, Hiszpanii, Lombardyi, Szawycarach.

Pień nie wyrasta wysoko, jest chrostowaty i knotowaty: Drzewo jego twarde, żółtawo-brunatne, pięknie bręgowane. Kora gładka, brunatno-czerwona. Liście stoia na przemian na gałązkach, na dosyć długich ogonkach: są grube, mocne: na obu płaszczyznach gładkie, na zwierzchniej ciemniejsze, na dolnej jaśniejsze z żółtą ramienistą podług żyłą, nie są zębikowane. Kwiaty drobne, kwitną w Lipcu w małych kupkach na wierzchołkach gałęzi: maia Kielich zielony, Koronę żółtawą. Torebka nasienna mała, owalna, spłaszczone, stoi na szypulce czerwono wloskowanej.

Krzew ten jest na zimę trwały, i żadnym gruntem nie gardzi. Rozmnaża się z posianego nasienia: jest jeden z najużyte-czniejszych do wyprawy skór, którym przedniości dodaie. W niektórych krajach Drzewem i Korą farbują żółto, osobliwie, co *feuille morte* nazywaia. Taż kora z Brezylłowem Drzewem zmieszana, czyni farbę kasztanową.

L. G. 281.

RIBES, PORZECZKA. Jest Rodzay maiający *Nitek* pyłko-

kowych pięć na Kielichu osadzonych: *Otwor* jeden z szczyką przedzieloną: *Korona* pięćlistkowa. Jagoda wielozłazkowa jest pod Kielichem. Z osmiu gatunków następujące są mi wiadome.

1156.

RIBES RUBRUM, PORZECZKA ZIWI CZAYNA. Uniektórych *Ribes acidum*: u *Lo-bela* *Ribes Arabum*: u *Tragusa* *Ribes hortense*: u innych *Ribes vulgare*, albo *domestica*: u *Royena* *Ribes inerme*, *floribus plamisculis*, *racemis pendulis*. Ma gładkie grona kwiatowe na dół wiszące i koronę dosyć płaską.

Krzewina ta rośnie u nas w wielu miejscach dziko: utrzyma się też i w ogrodach na niskiej szpalery. Pień wolno rosnący, i podkrzesywany może wyrosć do pięciu łokci wysokości: Drzewo jego białe żółtawe; a na gałęziach kora gładka, brunatna. Oczka liściowe są większe od kwiatowych. Liście na dosyć długich ogonkach stoia na przemian na gałęziach: są pięć razy wcinane: maia głębokie, szerokie, bez porządku zęby: a na dolnej płaszczyźnie pięć żył ramienistych. Kwiatki drobne, zielonawe, kwitną w Maju, stoia po 12. i więcej w jednym kłosie. Jagody czerwone, w ogrodach są i białe, maia skóreczkę przezroczystą, a w soku kwaśnym drobne brunatne ziarna.

Rozmnożyć można przez nasienie, albo przez sadzenie głą-

bokie wiesieni łamanych łatorośli. Szpalerki porzeczkowe nie zarastaia gęsto, i zawsze szkodliwa na owocu przez obcinanie nożycami. Przez oczkowanie w pieńki posadzone na miejscu od północy zasłoniętym, jagody stoia się większe, ranniesze i przyjemniejsze.

Jagody lubo kwaśne, przyjemne przecięż, są chłodzące, i w gorączkach bardzo użyteczne: zgniliznie gwałtownie się przeciwiwia. Zażywaia się surowo z cukrem, lub bez cukru, łupinki wypłuwając, które są bardzo niestrawne: albo się z nich robią nalepy, lody, konserwy, soki, osobliwie z wiśniami i malinami pomieszawszy.

Ocet z nich przedni. Można mieć i coś podobnego do wina szampańskiego, kilka łyżek gotowanego soku wpuszcwszy w garniec białego wina Francuzkiego, i to razem zakłóciwszy. Jeszcze pewnie się to uczyni i doskonaiej, gdy się sok z dojrzałych wytfoczy, a do każdego garca przyda garniec wody, i 24. łyty cukru, a po tym wyrobi, jak młode wino: po pół roku już go zażywać można.

1157.

RIBES NIGRUM, PORZECZKA SMRODYNIA. Ma grona kwiatowe wlosiste: kwiaty podługne. Rośnie u nas podobnie na wielu miejscach dziko.

Krzewina ta tak wysoko wyrastać może, jak się o Porze-

czkach zwyczajnych namienifo. Gałęzie są gęsto liściami osadzone. Liście są podobne zwyczajnym porzeczkowym, lecz są nieco większe, tłusciejsze, ku ogonkowi bardziej wlosiste, i śmierdzące. Kwiaty są zielonawe, kwitną w Maju. Jagody rzadko po dziesięć w jedno grono skupione, śmierdzą, mają skórę mocną, czarną, i mięsisto biało-brunatną. Rozmażać i utrzymywać się może, iak gatunek poprzedzający; lecz Szpalerki z niego są bardzo podłe. Nayużyteczniejsza jest ta roślina do zasiańia, lub zasadzenia na miejscach bfofnistych, ile że takie miejsca osusza.

Niektórzy zalecają wodę z drzewem gotowaną, na wodniogę. Inni w czasie zarazy bydła z kory czynią przewfoki. Wodę gotowaną z wnetrzną skórą, albo z latoroškami, albo z liściami, Francuzcy Lekarze zalecają w różnych chorobach, w przypadkach odurzenia psa wściekłego, na pędzenie moczu, na wzbudzenie do sprawy małżeńskiey. Liściami, żytney gorzałce można dać kolor Francuzkiey wódki. Liście i gałazki w wodzie gotowane mają bydź skutecznym dowowym lekarstwem na przechodzące się bóle.

Jagody bez przyczyny od niektórych za podeyrzane poczytane, pospolicie przecięż dla smrodu ich pogardzone, pędzą mocze: a woda z niemi gotowana, jest użyteczna na opuchłe gardło. Sok z nich wyfoczony, i iak wino wyroiony, w czasie roku

ma się stawać trunkiem bardzo przednim. Też jagody z wódką Rum zwaną mają czynić Ratsią przednią, na kamień bardzo skuteczną.

1158. *

RIBES GROSSULARIA, PORZECZKA AGREST BIAŁY. Ma gałęzie kolcami osadzone: Ogonki liściowe wloskowane: Jagody kosmate. Mówiono mi wprawdzie, że u nas miejscami rośnie dziko; ja przecięż nie widziałem, tylko na Szpalerkach ogrodowych.

Krzewina ta nie jest wysoka, i puszcza cienkie na dół wiszące gałazki. Oczka są trójlistkowe mające po dwa kwiaty, pod krótkiem kilka jest cierni. Liście są trójdzielne, na obwodzie okrągławo-ząbkowane, i stoją na wloskowanych ogonkach. Kwiaty czerwono-białe, kwitną w Maju, iuż pojedynczo, iuż po dwa skupione na małych szypułkach, małą pokrywka liściową okrytych, i mają zieloną pokrywka kwiatową: Jagody dojrzewiają w Lipcu, są podługno-okrągłe, białe, drobno wloskowane. Rozmaża się iak porzeczka zwyczajna. Z kwiatu pszczoły obficie na miód noszą.

1159. *

RIBES UVA CRISPA, PORZECZKA AGREST ZŁOTY: U Royena *Ribes ramis aculeatis erectis; fructu glabro.* Ma gałęzie kolące: Jagody gładkie. Ogonki liściowe mają po-

krywkę liściową pojedynczą. I tey Krzewiny dotąd dzikiey u nas ieszcze mi się widzieć nie zdarzyło; lecz widzę na Szpalerkach ogrodowych.

Przyznam się, że rzadko kto z weyrzenia pierwszego postrzeże różnicę między tym, a poprzedzającym gatunkiem. Cała różność jest, że ogonki liściowe są bez wlosków: że gałazki stoją w górę: że jagody są mniejsze, gładkie, w czasie dojrzałości brunatno-żółte.

Rozmnożyć się może przez nasienie, i przez wypustki, albo rozdzieranie korzeni. Widziałem ogród obsiany w około Agrestem, który żadnego innego ogrodu nie potrzebował. Szpalerki agrestowe są bardzo dobre. Jagody niedożyte i sok z nich wyciśniony, zażywiają się w kuchni: dożyte są użyteczne do surowego zażywania dla tych, którzy są skłonni do zātwardzenia. Z tychż jagód, przydawszy nieco smrodu i cukru, przez wyfoczenie i roienie, można mieć trunk do wina Mozelskiego bardzo podobny.

L. G. 1200.]

RICCIA, MESZEK. Jest rodzaj do krytopięciowych należący. Znaki, które mają należeć do owocowania, są takie. Na liściu jest pęcherzykowata wpukłość, niby główka pyłkowa wafeczki na guziku bez szypułki siedząca: guzik owocowy iak przewrócona gruszcza:

szczyka nitkowa: Torebka nasienna okrągła, a w niej ziarna półokrągłe, szypułkowe. Z pięciu gatunków, następujące tylko widziałem.

1160.

RICCIA CRISTALLINA, MESZEK KRYSTAŁOWY. U Michélego *Riccia minor pinguis aspergine cristallina perfusa.* Ma na powierzchni liści wiele brodawek. Rośnie na nieco wilgotnych miejscach. Liście są dobrze zielone, okrągławe i serduszkowe, na obwodzie tępo ząbkowane: na ich zwierzchney płaszczyźnie jest wiele brodawek siatkowo - popłatanych, a na dolney obfite korzonki.

1161.

RICCIA MINIMA, MESZEK NAYMNIĘSZY. U Michélego *Riccia minima nitida, segmentis angustioribus acutis.* Ma liście gładkie, przedzielone i zastrzone. Rośnie na miejscach, które wody zalewają. Roślina ta jest mała, ślisko-zielona, i dzieli się na wąskie działki.

1162.

RICCIA GLAUCA, MESZEK SIWY. U Michélego *Riccia minima pinguis, foliis latiusculis ample sulcatis, è glauco virescentibus.* Ma liście gładkie, rynienkowate, na dwie tępe łapki podzielone. Rośnie na wilgotnych miejscach. Liście są grube, rdzeniste, na końcu na

dwie lancetowe łapki podzielone. Na dolnej płaszczyźnie mają wiele korzenków; a na zwierzchniej głęboką i dość szeroką rynienkę.

1163.

RICCIA FLUITANS, MESZK PŁYWAJĄCY. Ma liście dwudzielne, równo szerokie albo lancetowe. Rośnie w kopanych rowach i sadzawkach, gdzie przy ładzie nad wodę wyrasta, i rozfazi się. Liście są cienkie, i dzielą się na wązkie działy.

L. G. 1085.

RICINUS, RĄCZNIK. Jest rodzaj mający pięć w pół odzieloną na jedneży roślinie. bez korony. Samce mają kielich pięćdzielny, i wielką liczbę zjednoczonych nitków pyłkowych. Samice kielich trójdzielny: Szyjek trzy przedzielnymi: Torebkę trój-komórkową, a w każdej ziarno. Ze trzech gatunków, jeden mi w ogrodach zabawnych znaiomy.

1164. *

RICINUS COMMUNIS, RĄCZNIK ZWYCZAJNY. U ogrodników Francuskich *Palm Christi*; u Kameraryusza i obu Bauhinów *Ricinus vulgaris*. Ma liście łancetowe, dość rączkowe i zębkowane.

Rośnie w południowej Europie, obu Indyach i Afryce, gdzie wyrasta w drzewo średniej wielkości: w naszych o-

grodach jest tylko rośliną roczną, albo jeżeli będzie przeciwko mrozom pieoszono chowana, dwa lub trzyletnią. Pęć pospolicie gładki, wyrasta około trzech łokci wysoko. Liście są znacznej wielkości, śniące, zielone, a u jednej odmiany czerwone, stoją na długich ogonkach.

Ziarna nasienne, które są nie-małe, i mają niejakie podobieństwo do upstrzonego bez nóg robaka, siedzą się iak najwcześniej na wiosnę, najlepiej bez przesadzania. Ziarna te, sama nawet z nich skóreczka gwałtownie laxują, womity wzbudzają, żołądek i wnętrzności rozpala; a lubo ich dawniej używano, teraz przecięż żaden Lekarz rozumny ich nie użyje; w Ameryce z tychże ziarn wybiłają obfity olej do palenia w lampach.

L. G. 879.

ROBINIA, GROCHOWE DRZEWO. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. Nitków pyłkowych jest dziesięć, na dwie kupki zrosłych: kielich czterodzielny. Strąg pogórkowaty, przedfażony. Z siedmiu gatunków odwa tylko namienię.

1165. *

ROBINIA PSEUDO-ACACIA, GROCHOWE DRZEWO AMERYKANSKIE. U Royena *Robinia aculeis geminatis*. Ma liście nie do pary pierzaste, z przysadkami kolącemi. Szypułki w gronie kwiatowym są jednokwiatowe.

Rośnie w Wirginii i północnej Ameryce. Pień Drzewa tego rośnie bardzo sporo, i do znacznej wysokości: ma drzewo żółtawe, bęgowane, gętkie, pod korą smek i zapach lukrecyi mające. Gałęzie mają brunatną korę: a gdzie się gałązki poczynają, tam są dwa lub trzy znaczne kolce. Liście stoją na przemiany: na noc się stula; są na zwierzchniej płaszczyźnie jasno-zielone, od spodu białawe: mają trzynastie lub więcej niezębkowanych, owalnych listeczków, naprzeciw siebie stojących: Kwitnie w Czerwcu. Kwiaty są skupione w wiszące grona, mają przyjemny zapach iazminowy. Kielich ich zielony czerwono-bęgowany: Korona po większej części biała, koniec tylko chora-giewki zewnątrz czerwony, a wewnątrz żółtawy; i podobne listeczki na końcach żółtawe. Strąg jest około pół cala szeroki, a trzy cale długi.

Drzewo to jest godne utrzymania. Zimv się nie boi, gruntem żadnym nie gardzi, najlepiej się przecięż udaje w dobrej, nieco wilgotnej, lekkiej piaszczystej ziemi. Rozmnaża się przez nasienie, lub wypustki z korzenia. Szpalery z tego drzewa piękne i dla zapachu przyjemne. Płoty żywe, przedziwne i nieprzebyte. Pnie dogodnie rosnące, inż w dziesięć-tym roku po posianiu mogą być rznięte na tarcice 9, lub 10. zcali szerokie. Drzewo to świe-o wyrobione pęka się, lecz u-

suszone jest iedno z naytrwalszych, i tym piękniejsze, im bardziej się starzeie, zdadne jest do różnych przednich robot. Liście są bardzo dobrą paszą dla bydła, i krowom mleko pomnażają. Z kwiatu pszczoły się żywią, i tegi miód noszą. Ziarna nasienne mogą być na olej wybiłane.

1166. *

ROBINIA CARAGANA, GROCHOWE DRZEWO SYBERYJSKIE. Ma szypułki pojedyncze. Liście ncięto pierzaste. Rośnie w Syberii. Ta to jest roślina, którąmy przez omyłkę w wielu miejscach do kraju wprowadzili. Słyszeliśmy o zaletach wielorskich gatunku poprzedzającego Amerykańskiego, dostaliśmy Syberyjski; a że gatunek Amerykański nazywa się Pseudo-Acacia, stąd Syberyjski nazwaliśmy omylnie Akacją: z tymwszystkim i ten nie ma być pogardzany.

Pień wyrasta w Syberii do 15. łokcyi wysoko: winnych zaśkrajach i u nas nie wyżej nad sześć: ma drzewo piękne, żółtawe, i gdy się starzeie marmurkowane. Pień i gałęzie mają korę żółtawo-zieloną. Liście wyrastają kupkami, są gładkie, ciemno-zielone, z pięciu lub naywięcej sześciu par listeczków złożone. Kwiaty żółte bez zapachu, stoją kupkami, między kupkami liści. Strączki nie wielkie, dojrzewają w Sierpniu.

Mrozów, upałów, suszy, wcale się nie obawia, i najlepiej

się udać na gruncie piaszczystym: gliniastego, i błotnego nie lubi. Rozmnaża się z nasienia. Szpalerki z niego dobre. Korzeń jest żółtawy, słodki, pachnący i smaczny, a stał wabi do siebie krety. Liście są przyjemną paszą dla bydła i koni, osobliwie krowom mleko poprawiają, i z tego masło żółtawe, smaczne czynią. Z kwiatu obficie pszczoły na miód noszą. Drzewo zdadne do przednich mniejszych robot. Ziarno nasienne nie tylko mielone zażywać się mogą do ciasta, ale i całe miękko się gotują, i jako groch pożywieniem bydła mogą. Też ziarno są dobrym obrokiem dla koni, i użytecznym żerem dla drobiu.

L. G. 631.

ROSA, ROZA. Jest rodzaj krzewin, mający wiele Nitek pyłkowych na kielicha osadzonych: Otworów wiele. Kielich dzbanuszkowaty, mięsisty, na szyi ściśnięty i pięćdzielnny. Korona pięć-listkowa. Ziarno nasienne szczecinkami osadzone, są do wewnętrznego boku kielicha przyłączone.

Lineusz trzynastą liczy gatunków, inni więcej, z których jedno u nas rośnie dziko, drugie w ogrodach się utrzymują. W ogólności o różach mówiąc, u jednych jest owoc okrągły, u drugich podłużny. Pieńki ich są kolcami osadzone: Kora na młodych gałązkach gładka, śliska, zielona lub czerwona, na

starszych pomarszczona i siwa. Liście stoją na gałązkach na przemian, są częstokroć kolące, mają pokrywę liściową przedzieloną: są złożone od trzech, aż do siedmiu listeczków zwrotnych, najpospoliej owalnych, częścią zębkowanych, częścią całych. Kwiaty częstokroć pełne, jedne mają zapach przyjemny, drugie odrażający. Owoc jest mięsisty, gdy dojrzeje żywo czerwony, lub czarniawy. Wszystkie różę są na zimno trwałe, żadnym gruntem nie gardzą, i rozmnażają się przez rozsianie w jesieni wypustków korzeniowych. Oczkowanie ich nie trwałe jest.

1167. *

ROSA CINNAMOMEA, ROZA CYNAMONOWA. Ma owoc okrągły. Ogonki liściowe są bez kolców: Pień ma kolce. Owoc i szypułki gładkie. Rośnie dziko w południowej Europie: u nas jest, lubo rzadko, w niektórych ogrodach, gdzie nad wszystkie inne różę najchętniej kwitnie.

Pień wyrasta na dwa łokcie wysoko. Gałęzie mają korę czerwonawą, kolcami osadzoną. Liście na zwierzchniej płaszczyźnie gładkie, na dolnej nieco kosmate, są złożone najczęściej z siedmiu drobnych, okrągławych listeczków. Kwiaty mają zapach cynamonowy, są pojedyncze, lub pełne, nie bardzo wielkie, purpurowe. Krzewinka ta okreca się o inne rośliny, dać się obcinać, i jest zdadna na szpalerki.

1168. *

ROSA CENTIFOLIA, ROZA STOLISCIOWA. Ma ogonki liściowe gładkie. Owoc jajowy i szypułki mają szczecinki. Pień ma szczeciny i kolce. Utrzymuje się w niektórych ogrodach.

Pień wyrasta na półtora łokcia wysoko. Liście są na zwierzchniej płaszczyźnie jasno-zielone i rowkowane: na dolnej zaś białawe, żyłkowane, i drobnymi włoskami osadzone: są złożone od trzech do pięciu listeczków owalnych, na obwodzie brązowych i podwójnie zębkowanych. Kolce są pogięte. Kwiaty kwitnące w Czerwcu stoją na dość długich szypułkach włoskowanych. Korona jasno-czerwona jest z bardzo wielu listków złożona. Gatunek ten puszcza bardzo wiele wypustków z korzenia, które rozsiedzać trzeba na miejscu od północy zasłoniętem: Róża bowiem ta jest nieco pieszczona.

1169. *

ROSA GALLICA, ROZA FRANCUSKA. U Lobela *Rosa damascena*; u Mathiola *Rosa domestica punicea*; u innych *Rosa rubra hortensis*, albo *sativa*. Pień i ogonki liściowe mają szczecinki i kolce. Owoc jajowy i szypułki są szczecinkowane. Gatunek ten jest najpospolitszy w ogrodach.

Pień wyrasta do dwóch łokci, i puszcza wiele wypustków. Liście na zwierzchniej płaszczy-

źnie są gładkie i jasno-zielone, na dolnej zaś kosmate: są złożone od trzech do siedmiu owalnych głęboko wcinanych listeczków: stoją na ogonkach, które ku spodowi mają czerwonawe krzywe kolce, i wiele szczecinek. Korona blado-czerwona jest z wielu listków złożona. Kwiat pachnący zażywa się do Aptek, i pszczoły z niego na miód noszą.

1170.

ROSA CANINA, ROZA DZIKA. Pień i ogonki liściowe mają kolce. Owoc jajowy i szypułki są gładkie. Jest to gatunek krajowy rosnący między krzewami w zaroślach.

Pień łączy się z ziemią, rośnie krzewo, czepia się innych krzewów: puszcza wiele gałązek z czerwonymi zakrzywionymi kolcami. Liście są gładkie; na zwierzchniej płaszczyźnie jasno, na dolnej zaś błękitnawo-zielone, są złożone z siedmiu owalnych, zębkowanych listeczków, z których ostatni jest największy. Kwiaty są nie wielkie; w Czerwcu kwitną, stoją kupkami, i mają zapach orzeźwiający. Korona blado-czerwona. Owoc owalny, gładki, gdy dojrzeje żywo-czerwony. Na tym gatunku najczęściej naidowają się zwykłe owe wyrostki przez owad uczynione, którym dawniej pod imieniem *Bedeguar* lekarskie skutki przyznawano. Woda z tej róży pędzona, nad wszystkie inne najprzyjemniejszy ma zapach: olejek zaś jest jeden z naj-

osobliwszych orzeźwiających, i nerwy wzmacniających; ale go z funta wody rożanej ledwie trzy grana mieć można. Owoc zbiera się i suszy do przypraw kuchennych.

1171. *

ROSA ALBA, ROZA BIAŁA. *Ed. U Pliniusza Rosa campana;* u innych *Rosa vulgaris, domestica, hortensis alba.* Pień i ogonki liściowe mają kolce. Szypułki są szczecinkowe. Owoc gładki, iaiowy. Rośnie dziko w Niemczech, u nas się utrzymuje w niektórych ogrodach.

Gałęzie mają korę zieloną, i znacznie zakrzywione kolce. Liście na zwierzchniej płaszczyźnie są ciemniej zielone, iek u wszystkich innych gatunków: na dolnej wełniste, białawe i żyłkowane: są złożone najpospoliej z pięciu owalnych, gęboką zębkowanych listeczków, z których ostatni jest największy. Kwiaty białe, częścią pojedyncze, częścią pełne z przyjemnym zapachem, kwitną w Czerwcu, z których pszczoły obficie na wosk noszą. Puszczą bardzo wiele wypustków z korzenia, które się rozsadać mogą.

1172. *

ROSA SPINOSISSIMA, ROZA NAYKOLCZYSTA. *U niektórych Rosa campestris.* Ma pień i ogonki liściowe osadzone zakrzywionymi kolcami. Szypułki mają tęgie szczeciny. Owoc gładki, okrągły. Jest to

gatunek dziki krajowy, na wielu miejscach rosnący.

Pień jest niski, i prawie na ziemi leżący. Liście gładkie, złożone od 7. do 11 listeczków owalnych, ząbkowane, z przysadkami kosmatymi: stoją na ogonkach mających pojedyncze kolce. Kwiaty kwitnące na początku Czerwca mają zapach przyjemny: działki ich kielicha są prawie z liśćmi równej długości. Korona biała, lub czerwona, od spodu żółtawa. Owoc dojrzały jest prawie czarnym. Krzewina ta jest dla pszczół bardzo użyteczna.

1173. *

ROSA BELGICA, ROZA HOLLENDERSKA. Ma kielich kosmaty, w pół pierzasty. Ogonyki, szypułki i owoc iaiowy, mają szczecinki. Liście są na dolnej płaszczyźnie nieco kosmate, mają listeczki iaiowe, zastrzone. Kwiaty stoją w kupkach; mają na kielichu działki kosmate, na poprzeczne części dzielone.

Róża ta jest użyteczna do okrycia boków altanek: jeżeli bowiem będzie przywiązywana, wyrasta na trzy łokcie wysoko. Liście są na zwierzchniej płaszczyźnie ciemne, na dolnej błękitnawo zielone: składają się od pięciu do siedmiu listeczków. Kwitnie w Czerwcu bardzo obficie, i z przyjemnym zapachem. Działki kielicha są odgięte, a trzy z pomiędzy nich w poprzecz dzielone. Korona ma wiele listków, wewnątrz

czerwonych, a zewnątrz białawych.

1174. *

ROSA DAMASCENA, ROZA DAMASCENSKA. Ma pień i liściowe ogonki kolcami osadzone. Liście na dolnej płaszczyźnie są dosyć kosmate, i złożone z listeczków, iaiowych zastrzonych. Szypułki i owoc iaiowy nadęty mają szczecinki. Kielich działki są na poprzeczne części wcinane.

Gatunek ten jest zdalny do okrycia w ogrodach ścian wysokich: wyrasta bowiem na pięć łokci wysoko, i puszcza wiele gałęzi. Liście są na zwierzchniej płaszczyźnie ciemne i gładkie, od spodu iśnieszysze i nieco kosmate: składają się z pięciu, lub siedmiu listeczków owalnych, drobno zębkowanych. Kwitnie w Czerwcu często kwiatem pełnym, i ma zapach mocny przyjemny. Działki kielicha są odgięte, korona czerwona. Owoc owalny, i osobliwie gruby. Puszczą bardzo obficie wypustki korzeniowe do rozsadzania. Z kwiatu pszczoły na wosk noszą.

1175. *

ROSA FÆCUNDISSIMA, ROZA SASKA. Ma pień i liściowe ogonki osadzone kolcami, stojącymi po dwa w kątach między gałązkami i liśćmi. Liście są na dolnej płaszczyźnie kosmate, złożone z iaiowo podługnych listeczków. Owoc i szypułki gładkie. Działki kielicha niedzielone. Rośnie dzi-

ko w Niemczech w Xięstwie Hannowerskiem.

W ogrodach można ją okrywać wysokiemi: wyrasta bowiem na siedm łokci wysoko, i szeroko się rozchodzi przez wypustki korzeniowe. Kora na gałązkach jest pięknie czerwona. Ogonyki liściowe są u spodu otoczone wielo kolcami. Liście są od wierzchu gładkie i jasnozielone, od spodu żyłkowane, białawe i wełniste: mają pospolicie po pięć listeczków ząbkowanych: stoją na wełnistych ogonkach bez kolców, i mają przysadki zielonawe drobno zębkowane, z włoskami na ząbkach. Kwiaty lubo nie wielkie, ale pełne, z przyjemnym słabym zapachem: stoją pojedynczo na krótkich, czerwonych szypułkach. Korona jasno-czerwona. Działki kielicha odgięte, nie dzielone, wewnątrz kosmate, zielonym listkiem się kończące. Owoc okrągły, czerwony, gładki.

1176. *

ROSA LUTEA, ROZA ŻÓŁTA. Ma pień kolcami osadzony. Listeczki iaiowe, gładkie, ząbkowane, i ogonki liściowe, mają gruczołki. Owoc okrągły i szypułki kwiatowe są gładkie. Działki kielicha są w poprzecz wcinane.

Korzeń puszcza wiele pieńków, cienkich, kolących, czasem się kładących, i do pięciu łokci wyrastających. Gałęzie mają wielką liczbę kolców prostych, brunatnych; kora bruna-

tna. Liście są zabustron gladkie i jasne: składają się ze trzech aż do siedmiu listeczków, podwójno zębkowanych. Kwitnie w Maiu, stoją na krótkich szypułkach, i mają zapach. Korona żółta. Kielicha działki odgięte, z których trzy w poprzecz są dzielone. Owoc uważałem u mnie przez lat kilka, jest nikczemny, i przynajmniej u mnie nie dojrzewa.

L. G. 38.

ROSMARINUS, ROZMARYN. Jest rodzaj mający kwiaty do paszczekowych należące. Nitek pyłkowych jest dwie, zakrzywionych, długich, połączonych, mających ząbek. Otwór jeden. Korona nierówna ma dwie wargi, z których wierzchowa jest podzielona. Jeden tylko dotąd jest gatunek.

1177. *

ROSMARINUS OFFICINALIS, ROZMARYN ZWYCZAYNY. Krzewina ta rośnie dziko w Wschodnich Kraiach, w Hiszpanii, Francji, Włoszech i Szwajcarach: u nas jest w niektórych ogrodach, gdzie ją na zimę przed mrozami zwyczajnie chowają.

Gdyby się ogrodnicy około niej nie tak pieścili, mogliby mieć drzewka do pięciu łokci wysokie. Rośnie gęsto. Liście są równo szerokie, wąskie, czasem szerokie: od wierzchu gładkie, ciemno-zielone: od spodu białawe z drobnymi do-

czkami: na brzegach zwinione. Mają zapach liście, lecz osobliwie kwiaty. Kwiaty zaś stoją w kątach liści w kępach od 6 do 12. Kielich jest nieco kosmaty, na dwie wargi podzielony, z których wyższa ma trzy krótkie zęby, dolna zaś ma dwa działki większe i trójkątne. Korona białkawa; której warga wyższa w górę odgięta, do połowy przedzielona, dolna zaś ma trzy ięsiowo-okrągłe łapki, z łapką średnią większą, i niby na szypułce stojącą.

Rozmaryn jest na zimę dosyć trwały, nie trzeba go chować, wytrzyma w ogrodzie, aby tylko miał miejsce od północy zasłonięte, i był przed znacznymi mrozami grochówinami otulony, miał oraz ziemię chłodną, nieurodzajną, piaszczystą. Od przypadku przeciętnie nadzwyczajnej zimy, kilka sztuk do przechowania zanieść można. Z nasienia się nie udać: lecz na wiosnę ułamane łatoroślki, u spodu nieco rozszepane, w ziemię wsadzone, w cieniu i wilgotno utrzymywane, łatwo puszczają korzonki, i potem się rozsadzają.

Liście i kielichy kwiatowe pachnące, gorzkie i korzenne, mają skutki orzeźwiające, nerwy wzmacniające, rozgrzewające i rozdzielające. Skuteczniemi się bardzo okazali w łamaniach, kuleniach członków, ślusach paraliżowych bez zbędnego rozpalenia, w bólu głowy, i zadawionej bieguncie. Żywić się mogą świeże z cukrem utarte,

albo suche w winie, lub occie gotowane, albo wódka lub spirytus pędzony. Kwiaty wódce zwanej Węgierskiej naygłośniejszą skuteczność dają.

L. G. 127.

RUBIA, MARZANA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych cztery, otwór jeden. Korona z jednej sztuki dzwonkowa. Jagoda podwójna, z jednym w każdej ziarnem. Z pięciu gatunków o jednym namieniu.

1178.

RUBIA TINCTORUM, MARZANA FARBIEWSKA. U Tragusa *Rubia erratica*: u Lobela *Rubia maxima*: u Cezalpina, Kordusa, i obu Bauhinów *Rubia sylvestris*. Odmiana zaś, która się umyślnie zasiewa, u wielu się zowie *Rubia sativa*. Ma za znak układowy, że liście są tylko roczne, a pręt jest kolący.

Troiaka jest odmiana tego gatunku, dzika, utrzymywana, i Turecka: w tym się wszystkie zgadzają, że pręt jest rogaty, a na tych rogach jak piła zębkowany, gęstysty. Korzeń dwuletni, soczysty, czerwony, pod ziemią się rozkłada. Liście stoją w okółkach po 5. 6. a na wierzchołkach po 4. są owalne, ślńjące, kosmate, na obwodzie i średniej żyłce zębkowane. Kwiaty żółte stoją na wierzchołkach w kątach liści. Jagody są czarne. Różnią się zaś tym, że dzika ma korzonki drobne, mało far-

bujących czerwono cząstek mająca: że u utrzymywanej korzeń jest większy, farbowniejszy: że u Tureckiej korzenie małe są przezroczyste.

Dzięki na Podlasiu dotąd postrzedz nie mogłem, ale ja widziałem w południowych Woiewództwach: a ta ile do farbowania mało ma zdolności. Turecka, która jest nayprzedniejsza, utrzymuje się w Lewancie, około Smirny i Aleppu, zowie się *Azala*, albo *Izary*: nią Turcy żywo i bardzo trwało czerwono farbują. Utrzymywana u Francuzów pod imieniem *Garance*, u Niemców *Krapp*, naypospolicią się utrzymuje, gdzie są Farbiernie sukienne.

Potrzebne grantu miernego, łagodnego i kruchego. Grunt na to wyznaczony, w iesienią się pierwszy dwa razy przeorze i przeczysta: na wiosnę jeszcze raz przeorze, i nawiezie gnoiem owczym i przegniłym bydłowym. Posieie się jak nayraniej być może nasienie; albo co jeszcze lepiej jest, gdy być może, od starych korzeni oddzielone wypustki rozsadzą się. W czasie opielanie się nie zaniedba. Gdy w zieli biele, aby korzeń mógł grubieć, zieli się zeźnie, i bydlu odda na żywienie. Na drugą wiosnę wykopią się korzenie, albo nierównie lepiej świeżo do farbierni zażywią, albo ochłodzone, ostrożnie na powietrzu i w suszarniach suszone, utłuczone, zmielone, w fasy popakowane, na dalsze potrzeby chowają.

Tym to korzeniem farbuje się sukna czerwono. Łopiny wierzchowe farbuje podług, dalsze części przedniej. Paki fasowe najlepsze są do użycia w drugim roku po upakowaniu, a w piątym już wietrzeją. Można z tych korzonków robić i lakę malarską do malowania czerwonego, sposobem taki o korze klonowej, (*Acer*) napisałem.

Jeżeliby się gdzie zdarzyło ziele to dawać bydła, ostrzegam Gospodynie, aby czarni nie przypisywały, że mleko od krów będą miały czerwone. Jest to bowiem skutek tej rośliny, a osobliwie korzenia, że nawet kości w zwierzętach czerwone farbuje: w ludziach, którzy korzeń długo w rękę tylko trzymają, mocz czerwienieje.

L. G. 632.

RUBUS, MALINA. Jest roślina mająca wiele nitok pykowych na kielichu osadzonych, i otworów wiele. Kielich jest pięć-dzielnny. Korona pięć-listkowa. Jagoda złożona z wielu drobnych jagodek, z których każda ma ziarno. Ze czterestu gatunków niektóre się u nas znajdują.

1179.

RUBUS IDAEUS, MALINA POŚPOLITA. Ma pień kolący: liście ze trzech lub pięciu listeczków złożone: ogonki liściowe rynienkowe. Rośnie w wielu miejscach w lasach, i za-

roślach, osobliwie na ziemi nieco wilgotnej i przyćmionej, gdzie się z wypustków korzeniowych daleko rozszerza.

Pień ma rzadkie, proste, brzdowane, czasem nieznaczne kolce, stoi prosto. Kora na gałęzkach miodowych zielona, na starszych brunatna, krótkimi czerwonymi kolcami osadzona. Liście od wierzchu gładkie, zielone, mają wpuszczone żyłki, od spodu białawe i kosmate: Listeczki ich są dosyć znaczne, owalne, zastrzone, zębkowane, i czasem wcinane. Szypułki kolące mają po trzy, lub pięć kwiatków. Kielich kolący, wewnątrz: Korona biała. Jagody w Lipcu dojrzewające są pospolicie czerwone, czasem w ogrodach białe-żółtawe: mają zapach i smak słodki przyjemny.

W ogrodach łatwiej jest rozmnożenie przez rozsadzanie w jesieni wypustków korzeniowych: nie radziłbym przeciąż rozsadzać na szpalerki, ile że przy najmniejszej nieczułości, tak się w korzeniu rozchodzi, iż w kilka lat cały ogród zajmie. Najlepiej się rozsadzi przy płotach i parkanach.

Malinowe jagody są jedne z najużyteczniejszych dla zdrowia, przestrzegając tylko tego, aby się w nich robaki nie zakładały, i nie były spleśniałe. Żywią się surowe, lub różne z nich przyprawy. Przedziwnie chłodzi, orzeźwia, mocz pędzą i zgniliznie się sprzeciwiają. Osobliwszą czynią przysługę w gorących i zgnijłych febrach,

oraz

oraz hektycznych gorączkach. Z soku ich robią się lody, galareta, ocet, wódka, lub przez rojenie nieiakie wino; albo się nim miody trunkowe przyprawia, które wszystkie przyjemny; zapach malinowy zachowują. Woda z liśćmi gotowana, płócąc ma leczyć gardło bolejące. Z kwiatu pszczoły nieco na wosk noszą.

1180.

RUBUS CAESIUS, MALINA JEZYNA MAŁO JAGODOWA. U innych Pisarzy zowie się *Rubus humilis, minor, repens*. Ma pręt okrągławy kolący, dosyć nagi. Liście są złożone ze trzech listeczków, z których dwa poboczne są dwupłatkowe. Rośnie w zarosłach i na nowinach na pole wyciętych.

Pień leży na ziemi, puszcza nie wiele leżących gałęzi, i ma krótkie kolce. Liście są od spodu nieco włosiste, ale nie kosmate. Listeczki są na obwodzie głęboko zębkowane, i częstokroć dwudzielne. Kwiaty stoją pojedynczo, lub więcej skupione, na okrągławych, długich, wewnątrz i rzadko kolących szypułkach: kwitną w Czerwcu i Lipcu. Kielich jest kosmaty: korona biała. Jagody czarniawo-błękitne, są złożone z niewielu jagodek, ale dosyć znacznych.

Jagodami tej krzewiny we Francji wina czerwono farbuje. Smak ich jest winny, słodko-kwaśny, nieco ściągający: żywią się mogą użytecznie, tak się pod następującym gatunkiem

TOM III.

opisze. Na roli ta roślina jest bardzo nieużyteczna dla zbyttnego rozmnażania się, a trudnego wygubienia. Chcąc wygubić, trzeba od Maja począwszy co dwa tygodnie wyrastać wypustki wyrwać, wykopywać; a kiedykolwiek się miejsce orze, włócząc się korzenie pilno wyrzucać.

1181.

RUBUS FRUTICOSUS, MALINA JEZYNA WIELOJAGODOWA. U Teodora *Rubus arvensis*; u Pena *Rubus Batist*; u Teofrasta *Rubus excelsa*; u Talisza *Rubus major*; u innych *Rubus vulgaris*; u Rayena *Rubus caule aculeato, foliis ternatis ac quinatis*. Ma pień i ogonki liściowe kolące. Liście są częścią z pięciu i palczaste, częścią z trzech listeczków złożone.

Rośnie także w zarosłach i na wyciętych nowinach: kwitnie od Maja aż do jesieni. Pień długi po ziemi się włóczący ma nóżkowate kolce. Liście od wierzchu gładkie i zielone, od spodu białawe, mają na środku żyłki kolce, na innych żyłkach włoski: dolne są pierzaste z pięciu, wyższe ze trzech listeczków złożone, które są owalnie zastrzone, na obwodzie znacznie zębkowane: wierzchołkowe są pojedyncze. Kwiaty białe, lub czerwone na wierzchołkach gałęzi, stoją pojedynczo, lub więcej skupione na szypułkach krótkich i wewnątrz. Kielich kosmaty, z długim ogonkiem. Jagody gdy dojrzeją

C

są czarne, i mają podobieństwo do morwowych.

Krzewina ta tak jest na użytecznych gruntach szkodliwa, iak poprzedzająca: podobnych też szukać środków można do ich wygubienia. Z tymwszystkim ma swoje zdolności. Korzeń zaraz po zimie wykopany, w miodzie przasnym gotowany, ma być pomocny w kamieniu i wodnicy, wierzchołki gałązek w wodzie gotowane, są dobre na płókanie gardła opuchłego, do żąłowania oraz iako tyżanny w gorących zgnitych febrach. Liście świeżo pogniecione mają być użyteczne na ślepotę złotą żyłą, a woda z nimi gotowana zewnętrznie na wrzody w nogach i pniące się dziąsła, wewnętrznie na krwawienie. Jagody lubo są nieco ciępkie, wieśniacy one jednak iadają: są chłodzące i zgnilnie się przeciwiające: różne się z nich robią przyprawy pomocne w gorączkach. Mąka z sokiem ich zmieszana i przypieczona, jest lekarstwem w biegunkach. Jagody niedożyłate ususzone, utłuczone, w wino wrzucone, przedni ocet czynią: z dożyłatych zaś sok wytfoczony i wyroiony, daje trunek dobry, podobny do nieśkiego wina. Latoroślki i liście żężywać się mogą pożytecznie od garbarzów do garbowania skór. Z kwiatu lubo nie wiele, przecięż pszczoły na wosk noszą.

1182. *

RUBUS ODORATUS, MA-

LINA PACHNĄCA. Ma pręt bez kolców, wielokwiatowy, wieloliściowy. Liście są pojedyncze, rączkowate. Rośnie dziko w północnej Ameryce, na zimę w Europie jest trwałe, i godna miejsca w ogrodzie.

Wyrasta na cztery łokcie wysoko. Liście są wielkie, pięciodelne, ząbkowane: nazwierzchnie płaszczyźnie iasno-zielone, gładkie, marszczone: na dolnej blade, i mają na głownych żyłkach drobne, czerwone włoski: stoją na dwucalowych ogonkach. Ogonyki, szypułki i gałązki, są brunatnymi, lępkimi, pachnącymi włoskami osadzone. Kwiaty stoją w kępach: kwitną od Czerwca aż do jesieni, i mają zapach przyjemny: zapach zaś ten czynią włoski, którym kielich jest okryty. Korona jest wielką, różową. Jagody nieco płaskowate, iasno czerwone, przyjemnego, słodko-winnego smaku. Początkowe zamrożenie może być z posianego nasienia: dalek potym co iasień wypustki korzeniowe rozsądzone rozmnożenie ułatwiają.

1183.

RUBUS SAXATILIS, MALINA KAMIONKOWA. U Gesnera *Rubus alpinus humilis*: u Taliusza *Rubus minimus*: u Royena *Rubus radice repente annua, foliis ternatis*. Ma liście potrójne, nagie: pręt zielny czołgający się. Rośnie w lasach kamienistych. Kwitnie w Czerwcu.

Pręt niski, kosmaty, leży na ziemi: puszcza wypustki leżące, korzeniące się, liśćmi osadzone i ma miękkie kolce. Liście są tegie, na dolnej płaszczyźnie albo gładkie, albo drobno włoskowane. Listeczki są na obwodzie okrągło karbowane: z tych poboczne częstokroć mają dwa działki. Na szypułkach kometycznych i krótszych od kwiatu, stoją kwiaty pojedyncze, lub w kilka skupione. Korona mała, biała: kielich dość gładki. Jagody czerwone, ze dwóch listeczek, rzadko z więcej, ale znacznych iągódek złożone, są zdolne do iedzenia.

Łatwo się rozmnożyć daje przez rozdzielanie wkorzeniających się wypustków. Sok iągody ma od niektórych lekarów wielką naszkorbat zalecę. W niektórych stronach Moskwy, z prawnym miodem gotują trunek do napoju bardzo przyjemny: a w innych krajach robią sosy kuchenne do mięsa.

1184. *

RUBUS ARCTICUS, MALINA SZWEDZKA. U Royena *Rubus caule unifloro, foliis ternatis*. Ma liście potrójne. Pręt bezbronny, jednokwiatowy. Rośnie w Kanadzie, Lapponii, Syberii i Szwecji.

Korzeń jest trwały, corocznie tylko na ćwierć łokcia pręty puszcza. Kwiatów korony są purpurowe: jagody z wielu drobniejszych złożone, do kielicha mocno przyczepione, gdy dożyłają, są brunatno-czerwone.

O tych iagodach namienia Linneusz, i przyznają, którzy doświadcza, że smak i zapach mają przyjemny. iż żaden inny owoc zrównać im nie potrafi. Żężywiają się surowe, i różnie się przyprawiają. Gdzie dziko rosną, robi się z ich soku przez roienie nieśkie wino: albo na osuszone zwolna nalewa się wino Francuskie.

L. G. 451.

RUMEX, SZCZAW. Jest rodzaj mający Nitek pyłkowych sześć: Otworów trzy: Kielich trójlistkowy. Korona trójlistkowa z stykającymi się listkami. Każdy kwiat zostawia ziarna nasienne trójrogate. Niektóre gatunki są co do pici oddzielone: u niektórych na listkach nasienie okrywających są gruczołki. Ze dwudziestu ośmiu gatunków, następujące są mi wiadome.

1185. *

RUMEX PATIENTIA, SZCZAW RABARBAROWY. U Tragusa *Rumex hortensis, vel alter*: u Kordusa *Rumex sativus*. Ogrodnicy pospolicie, ale omylnie, nazywają *Rabarbarum*. Ma kwiaty dwupłciowe. Listeczki na nasieniu są gładkie na obwodzie, a na jednym jest gruczołek. Liście są serduszkowe. Rośnie dziko we Włoszech, a nas się w niektórych ogrodach nęduie.

Korzeń jest trwały, długi, mięsisty, sok żółty mający, gorz-

kawy i cierpki. Pręt brzdowany. Liście znaczne, serduszkowo-podłużne, zastrzone. Listki na nasieniu strzałkowe. Nasienie najlepiej sieie się w iesieni, przestrzegając, żeby nie gęsto zasiane było. Korzenia przynajmniej dwuletniego wcześniej na wiosnę wykopanego, zażywali niektórzy lekarze na lekceją, dając go w podwójnej wadze jak Rabarbarum. Sok z korzenia, kto wie, czyliby się nie zdał do żółtego farbowania. Liście zażywać się mogą do kuchni zamiast Szpinaku. Woda z korzeniem gotowana czyści wrzody i ściągą.

1186.

RUMEX CRISPUS, SZCZAW KĘDZIERZAWY. Ma Liście lancetowe, zastrzone, na obwodzie się fałdujące. Listeczki na nasieniu nie dzielone, mają gruczołik. Rośnie dziko na wilgotnych miejscach, a częstokroć na łąkach, gdzie jest rośliną nieużyteczną, i użytecznym wiele miejsca zabiera.

Korzeń trwały. Pręt prosty, około półtora łokcia wysoki. Liście na obwodzie są kędzierzawe i w fałdy się składające: dolne tępe, i ku ogonkowi nieco wycinane: wyższe długie, lancetowe. Kwiaty nieznaćne w Maiu i Czerwcu, są skupione w gęste, nagie, wiechowate kłosy, stojące w kątach liści i na wierzchołkach gałązek. Na każdym listku zielonym jest gruczołik żółty.

Jeżeliby kto widział potrzebę rozmnożenia, może posiać nasienie, lub w iesieni rozdzielić rozsadzić korzonki. Bydło tej rośliny nie rusza. Wody z korzeniem gotowanej w niektórych stronach zażywają za napój w trądzie i żółtaczce. Tę wodą obmywają się bydła parchowate, i daje się za napój w ich bieguncie. Liście pochodzone jak tytoń, wyśmienicie go osobiwie do kurzenia zastąpić mogą. Z nasienia ususzonego można mieć mąkę i chleb.

1187.

RUMEX ACUTUS, SZCZAW KOBYLI. Ma liście serduszkowo-podłużne, zastrzone. Listeczki na nasieniu zębkowane, mają ząbek. Rośnie prawie wszędzie na soczystych miejscach, osobliwie przy ogrodach.

Korzeń trwały, drzewiasty, gruby, brunatny, wewnątrz żółty. Pręt czasem wyrasta do znacznej wysokości. Liście są długie; nigdzie nie wycinane, na obwodzie zębkowane. Kwiaty od Czerwca aż do Sierpnia stoją w wielkie, nagie, rozłożyste kłosowe wiechy skupione.

Korzeń tej rośliny nie tylko jest zdalny do żółtego farbowania, ale i Lekarze go zażywają. Dawniejsi Lekarze przynawali mu skutki krew czyszczące, i zgniliznie się sprzeciwiające: używali go w krwi płynieniu, w chwiejących się zębach, w zepsowanych sokach, w różnych chorobach skórnych, i w gru-

czowatych wrzodach: przepisywali, albo gotowaną z nim wodę, albo sok wyciśniony. Na trądy i parchy robi się z korzenia masę z korzeniem omanowym i siarką. Liście młode mogą się zażywać na zielening, i tak zażywane wolny czynią żołądek. Nasiona można w niedostatku zemleć na mąkę, i na chleb upiec.

1188.

RUMEX OBTUSIFOLIUS, SZCZAW TĘPOLISCIOWY. Ma Liście serduszkowo-podłużne, dosyć przytępione, drobno zębkowane. Listeczki na nasieniu zębkowane, mają gruczołiki. Rośnie na łąkach i trawnych miejscach.

Liście się nieco na obwodzie fałdują, i przy ogonku są wycinane: Kwiaty w Sierpniu stoją w gęstych kłosowych wiechach, i nie są liściami przedzielone. Korzeń trwały. Czasem niektóre kwiaty są co do pęci odzielone.

1189.

RUMEX AQUATICUS, SZCZAW WODNY. Ma liście gładkie, serduszkowe, zastrzone. Listeczki na nasieniu są nagie i nie zębkowane. Rośnie przy błotach i rzekach.

Korzeń trwały jest drzewiasty, wielki, wewnątrz żółty. Liście korzeniowe stoją na długich ogonkach, są długie, na obwodzie marszczone i zębkowane. Kwiaty kwitnące w Lipcu, stoją w gęstych, rzadkich wiechach, między którymi

gdzie niegdzie są lancetowe listeczki.

Rośliny tej korzeń mający nieco skutków Rabarbarowych, zażywać się może w chorobach zaskórnych, w szkorbutie, chorobach francuzkiej, w trądzie i złych wrzodach. Zażywa się zaś albo sok wyciśniony, albo woda z nim gotowana. I liście tak są zdadne, jak korzeń.

1190. *

RUMEX SCUTATUS, SZCZAW OKRĄGŁY. U Rojona *Rumex floribus hermaphroditis, foliis cordato hastatis.* Ogrodnicy nazywają szczawie. Francuzkim, Hollenderskim, lub Angielskim. Ma pręt okrągławy: Liście serduszkowo-strzałkowe. Rośnie dziko we Francji i Szwajcarach, u nas się w niektórych ogrodach znajduje.

Korzeń trwały, ramienisty, bardzo długi, fałszy, czerwony. Pręt około łokcia wysoki. Liście mają przyjemny kwasek, są blade zielone, mają lancetowe pochewki. Kwiaty są w rzadkie ramieniste kłosy skupione. Listeczki nasienie otulające są szerokie, spłaszczone, z obwódką skórkowatą.

Początkowo zasiewszy z nasienia, dalej potem rozmnażać się może przez rozdzielanie i rozsadzanie korzeni. Liście są zdrowe i żywiące: zażywają się do przypraw kuchennych.

1191.

RUMEX ACETOSA, SZCZAW KWASNY. Ma li-

ście podłużne strzałkowe. Rośnie na pastwiskach i innych wielu miejscach: prócz pospolitego dzikiego, są jeszcze i odmiany, które się w ogrodach utrzymują.

Korzeń trwały, bardzo długi, puszcza wiele okrągławych nitek. Pręt ujednych leży, u drugich stoi, rzadko nad półłokcia wyższy. Liście dolne stoją na ogonkach, i są jajowato-okrągłe, wyższe zaś mają dwa krótkie zastrzone końce, które czynią kąt ostry, i których czasem nie dostaje: mają pochwki niby ością się kończące: czasem na obwodzie się faldują. Kwiaty wiszą na dół w rzadkie kłosa skupione, co do pięci oddzielone, z których samce są większe żółte, samice zaś białe lub czerwone. Kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Czyli to dzikie, czyli ogrodowe odmiany, z nasienia posieją się na wiosnę, a przez rozdzielanie korzeni rozmnożą się w lesieni. Roślina ta Lekarzowi, Gospodarzowi, kucharzowi, rzemieślnikowi jest użyteczna.

Korzenie mające smak ściągający, nie tylko użyte od garbów do wypraw skór: ale też w czasie niedostatku na mąkę i chleb obrócone być mogą. Wodę z korzeniem gotowaną, która ma kolor czerwonego wina, zalecają niektórzy lekarze na zamalenie wątroby. Tymże korzeniem świeżo utartym, okładają się wrzody na nogach. Liście, które mają w sobie obfitość kwaśnej soli, smak przy-

jemny kwaśny, nie tylko się obficie zażywa do stołu: ale też czyli surowe, czyli z cukrem utarte: syrop, sól, i różne z nich przyprawy, chłodzą, gorączkę uśmierzają, zgłodzić się sprzeciwiają, i są bardzo użyteczne we wszelkich gorączkach. Wódka z nich nie ma żadnej skuteczności. Też liście szczawinowe świeże i surowe, są najsilniejszym ratunkiem przeciwko jadowi żółci. Jeszcze woda, w którejby liście szczawinowe kisły, może być nie tylko latem w upały zdrowym i chłodzącym napojem, lecz oraz trunkiem w gorączkach, który z różnemi nie szkodzącymi przydatkami, przyjemniejszy uczynić można.

1192.

RUMEX ACETOSELLA, SZCZAW MNIĘSZY. Ma liście lancetowo halabardowe. Rośnie wszędzie na pastwiskach i piaszkowatych polach.

Korzeń trwały, drzewiasty, w poprzecz się ciągnie. Pręt częścią stoi, częścią leży, jest nie wysoki. Liście mają smak kwaśny, są wąskie, stoją na długich ogonkach, mają suche lancetowe przysadki, i od spodu długie odkrzywione ostrza: wierzchowe są igłykowate i bez tych ostrzów: inne zaś pojedyncze, albo jajowato-okrągłe, albo równo szerokie. Kwiaty są skupione w kłosa nie bardzo na gałązki się dzielące. Nasiona wiszą na dół, i są częstokroć tak, jak i cała roślina czerwone.

L. G. 523.

RUTA, RUTA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć: otwór jeden: Kielich pięćdziesiąt: korony listki wpukłe. Dno owocowe ma dziesięć dziurek sokowych. Torebka nasienna na łapki podzielona. Ze czterech gatunków, jeden mi tylko w ogrodach wiejskich jest wiadomy.

1193.

RUTA GRAVEOLENS, RUTA OGRODOWA. U Teodora i Gerarda *Ruta montana*; u innych *Ruta sylvestris*; u Rayona *Ruta foliis decompositis, petalis laceris; floribus lateralibus quadrifidis*. Ma liście dwa razy składane, kwiaty tylko czterodzielne.

Wierzchofkowe tylko najpierwej rozkwitające kwiaty, mają te znaki które się pod rodzajem opisały, a gdy tych jest

mało, wszystkie inne mają tylko nitek cztery, i cztery listki w koronie: przeto Linneusz nie pomieścił w gromadzie ośm, ale dziesięć nitkoway. Korzeń jest drzewiasty, ramienisty: Pręt twardy: Liście blade zielone. Kwiaty zielonawe są skupione w nieiską wiechę. Rozmnożyć się może z nasienia lub uśmianych na wiosnę gałązek.

Roślina ta mająca ostry i mocny zapach, nie dała o sobie wątpić, aby w lekarstwach nie była skuteczna. Surowa, zażyta jak herbata, ekstrakt, ocet, woda palona, olejek, mają skutki poty wzbudzające, żołądek wzmacniające. Zażywa się czasem na bóle macicy, robaki. Wierśniacy rutę poczytają za powszechnie lekarstwo przeciwko truciźnie; a Niemcy surowey zażywają na chlebie z masłem, osobliwie z rzena, i tym się mają za ubezpieczonych przeciwko uszkodzeniu zepsowanego powietrza.

S.

S.

L. G. 73.

SACCHARUM, TRZCINA CUKROWA. Jest rodzaj do traw należący. Ma nitek pyłkowych trzy, otworów dwa. Zamiast kielicha jest długa wena, w której otulony jeden

kwiat z dwułopinową koroną. Ze dwóch dotąd wiadomych gatunków, następujący tylko opiszę.

SACCHARUM OFFICINALE, TRZCINA CUKROWA.

ZWYCZAYNA. Ma kwiaty w wiechę skupione. Rośnie dużo w nowey Hiszpanii, Brazylji, na wyspach Martynice, S. Dominika, i prawie we wszystkich Osadach Hiszpańskich, Angielskich i Francuzkich w Ameryce; potym w wschodniej Indyi, Egipcie i na wyspach Kanaryjskich. U nas utrzymywanie kosztowneby było, ile że do dojrzałości dziesięć ciepłych miesięcy potrzebuje.

Zdźbło albo pręt i liście, mają wielkie podobieństwo do naszej trzciny. Korzeń jest knótowaty. Pręt wyrasta aż do sześciu łokci wysokości, i na dwa grube palce szerokości: pospolicie jest bez gałęzi, knotami przedzieleny i pętny, rdzenia słodkiego, soczystego. Na każdym knocie wierzchowym jest liść około dwóch łokci długości, na trzy palce szeroki, brzo- wany, z długim ostrzem, i ostrym obwodem. Wiecha kwiatowa jest wielka, i od oka ma podobieństwo do kupy piór posrebrzanych.

Z tej rośliny mamy wiadomy, i różnie zażywany cukier. Starali się wprowadzić gorliwi o dobro Kralów swoich, aby z roślin Europejskich podobny mieć mogli; i pokazywali, że z niektórych być może, lecz z większą trudnością, i nie w tej obfitości, którąby potrzebną dostarczała.

Zdźbło albo pręty trzciny cukrowej zerzniete, w wiązki powiązane, świeżo i tak naprędzey, aby nie zekisły, do

młynów umyślnych się zanoszą, dla wyfoczenia z nich soku. A że sok ten ma w sobie wiele flegmy, i syropu tustowatego, aby oczyszczony mógł się zbierać w suche ziarna, kilka razy się potym czerz w innych panwiach gotuje, odszumnie, i z przydatkiem soku, wapiennej lub asunowej wody, lutruje. Gdy się należycie odlutruje, gotuje się aż do zgęstwienia, i wylewa w kadzie dla ochłodzenia. W czasie gdy nieco przestygnie, zlewa się znów w fasę, które tak są sporządzone, że z nich syrop wybiegać może: Syrop wybiega, a cukier iak sól w fasie pozostaje. I ten to jest cukier surowy Moscovade zwany, w fasach z Ameryki przywożony.

Tak surowy cukier bywa czasem inż raz w Ameryce lutrowany, a wtedy zowie się Faryną lub Cassonadą, i jest jeszcze gruby i nieczysty. W Europejskich dopiero cukierniach rafinuje się i krystalizuje, iak go widzimy. Gotuje się surowy przy wolnym ogniu ustawicznie mieszaąc w wodzie wapiennej zekrwia wofową. Pianą na wierzchu osiadającą zbiera się. Czy- ni się to kilkakrotnie aż do zupełnego oczyszczenia: precedza się potym, gotuje do zgęstwie- nia, wlewa się w kregielkowate podziarawione formy, z których syrop wybiega, a cukier ususzony, stwardniały, w gło- wach zostaje.

Im więcej razy będzie oczyszczony, tym jest twardszy, biel-

szy, i bardziey śniący. Dobry cukier powinien mieć dźwięk głośny, i nieco bydź przezroczy- sty. Tak mamy podług różnego stopnia dobroci, wielki i mały Melis, Rafinadę, Boig, Kanar, i nayprzedniejszy Królewski zwany.

Cukier rozumnie zażyty ma wielkie skutki lekarskie. Osobliwszym sposobem flegmę roz- dziela i rozwalnia; i słusznie mu niektórzy lekarze naygłówniey- szą skuteczność przypisują w chorobach, które ze zgęstwienia soków pochodzą i zamulenie żo- łądka. Cukier jeszcze sprzeciwia się zgniliznie, iako na owocach nim przyprawianych widzimy: a słodyczą swoją ostrości w sokach usmierza, a stąd użyte- cznym jest w chorobach pier- siowych i suchotach. Na stracie się przez gryzpan naczyń mie- dzianych, zła pobielonych, iedź cukier, lub pić w wodzie, pe- wne lekarstwo. To wszystko ma się rozumieć o cukrze czystym i tym bardziey, im jest przedniey- szy: oraz o lodowatym białym, czerwony bowiem jest z mo- skowady robiony.

Niektórzy obawiają się w nim wapna i asanu, ale niesłusznie, bo to wszystko z szumowinami i brudem przy lutrowaniu i rafinowaniu od niego odchodzi. Ztymwszystkim niepomiar- kowane i marnotrawne zażywa- nie nie tylko zęby psuje, ale i wielorako może być szkodliwe, osobliwie suchym, chudym, go- rącym, w febrach przechodzą- cych i niszczących.

Syrop po lutrowaniu się zo- stający, czarny podleyszy, czyli biały przedniejszy, zażywać się wprawdzie mogą do kuchni, są żywiące, ale nadymające, i żo- ładek zamalające. Gdy się wo- dą rozcieni, wyrobi, i wypali, jest wódką u Anglików Ram zwaną.

L. G. 176.

SAGINA, KARMNIK. Jest rodzaj mający nitkę pyłkowych czterech, i otworów tyleż. Kie- lich i korona czterolistkowa, ale czasem korony nie dostaie. Torebka nasienna iednokomór- kowa, czteropapinowa, wiele- ziarnowa. Ze trzech gatunków dwa są mi wiadome.

1194. *

SAGINA PROCUMBENS, KARMNIK LEŻĄCY. U Ro- yena *Sagina ramis procumbenti- bus, petalis brevissimis*. Ma ga- łązki na ziemi leżące, i jest ro- ślinka iedna z najmniejszych. Rośnie na nieurodzajnych, bło- tnych i chudych pastwiskach. Kwitnie nieznanie od Czer- wca aż do jesieni.

Pręcik ledwie na dwa cale wysoki, roczny, dzieli się na gałęzki. Liście równo szerokie, zaostrome, rosną kupkami, i pręcik nieco otulają. Kwiatki stoją w kątach liści na szypuł- kach iednokwiatowych około pół cale długich. Listki kie- licha są zaostrome: korony zaś są mniejsze i pospolicie stulone. Częstokroć albo korony nie ma, albo będzie pięciolistkowa.

1195.

SAGINA ERECTA, KARMINIK STOIĄCY. Ma pręt stojący, częstokroć tylko jednokwiatowy. Rośnie na nieurodzajnych grubych piaskach. Liście u tej roślinki są trawiaste: a pręcik nosi od jednego do trzech kwiatków, których kielichy są lancetowe i ostro zastrzone.

L. G. 1067.

SAGITTARIA, STRZAŁKA. Jest rodzaj z pięciu oddzielną. Nitek pyłkowych jest dwadzieścia cztery, na dnie owocowym osadzonych. Otworów wiele. Kielich i korona są trójlistkowe. Samice wiele nagich nasion zostawiają. Ze czterech gatunków jeden mi jest w kraju detąd wiadomy.

1196.

SAGITTARIA SAGITTIFOLIA, STRZAŁKOLISTKOWA. Ma liście strzałkowe i zastrzone. Rośnie w jeziorach i rzekach gliniastych.

Roślina ta ile dzika ma korezeń złożony z niezliczonych okrągławych nitek, w jedną główkę pochwęką otuloną schodzących się. Pręt jest bez liści. Liście stoją na osobnych ogonkach, z początku są niby trawne, a potem nabywają kształtu strzały. Kwiaty dosyć znaczne, stoją na szypułkach z pochwęk wyrastających. Korona ma białe, okrągłe, od szypułki czerwone listeczki.

Roślina ta z wielu miar użytecznie myślnie utrzymywać się może: raz że się błote na pożytek obróca: powtóre, że korezeń jest zdalny na pożywienie ludzi. Na błotach, jeżeli nie są z siebie gliniaste, pokopią się rowy, nakładzie się nieco gnoju, i gliny z piaskiem: przesadzą się wiesieni dzikie korzenie, lub tylko nasienie. Rowy nie mają być próżne od wody. Korzenie tak rosnące będą podługne, jak pięść grube, i zaświadcstwem długoletnim Amerykanów i Chińczyków, na pożywienie dla ludzi przyjemniejsze i zdrowsze, jak wiadomo kartofle.

L. G. 1098.

SALIX, WIERZBA. Jest rodzaj mający pięć oddzielną na dwóch roślinach. Nitek pyłkowych jest od dwu do pięciu. Kwiaty są w kolkach, korony nie mają. Samce mają na spodzie gruczołek miodowy. Samice mają szybkę przedzielną, i w torebce nasiennej dwufupinowej jednokomórkowej, wiele jest ziarn nasiennej w węgłach uwiniętych. Ze trzydziestu gatunków niektóre są u nas dzikie krajowe.

W ogólności mówiąc, Rodzaj ten jest jeden z najużyteczniejszych. Niektóre wyrastają znacznie i sporo, nietylko z łatwością utrzymywane zastąpić mogą niedostatek lasów na opał, ale z nich mieć można tarcice i drzewo do różney roboty: a węgla na proch do strzelania.

Niektóre mniejsze dają materią do faszyn, martwych płoć, robienia koszów i t.d. Niektórych wełna z nasienia jest prawdziwą krasową bawełną, cudzoziemską wysmienicie zastąpić mogącą. Kora niektórych z doświadczeń wielkich lekarzów w wielu przypadkach zastępuje owę sławną, ale kosztowną kinę. Liście wewnątrz i zewnątrz użyte chłodzą i z wolną ściągają: popiół z nich z octem gubi brodawki i wyrostki. Kwiaty samce są pszczołom bardzo użyteczne, a woda z nich pędzona jest orzeźwiająca.

1197.

SALIX TRIANDRA, WIERZBA TRÓJNA. Ma nitek pyłkowych tylko trzy. Rośnie na miejscach mokrych, i kwitnie na początku Maja.

Pień puszcza gibkie gałęzie. Liście dopóki młode, są krótkie, na obu płaszczyznach błękitnawo popylone: rosną kapkami z błękitnego oczka: a dolne z nich są drobno włoskowane. Gdy się zestarzeją, są dłuższe, grubsze, na obu płaszczyznach gładkie i zielone, na obwodzie ostro zębkowane, z ząbkami gruczołkowatymi. Przysadki albo listki poboczne podwójne, są serduszkowe i zębkowane. Kortki kwiatowe wyrastają z oczek stojących między kupami liściowymi. Samce są cienkie, stoją prosto, na dwa cale długie, mają zapach. Kwiatki czasem tylko mają po dwie nitki pyłkowe.

Kortki samcowe takowyż kształt mają, a ich torebki nasienne są małe i gładkie.

Gibkie tego krzewu gałęzie, nie tylko są zdarne do kręcenia z nich wici do różnego użytku gospodarskiego: nie tylko zdadzą się na robienie koszów: ale są jedne z najprzedniejszych do faszyn na groble i umocowanie łądów wodnych, gdzie puszczając korzenie, ziemię przeciwko przypadkom od wody zabezpieczają.

1198.

SALIX PENTANDRA, WIERZBA PIĘCIOPŁYTKOWA. Ma nitek pyłkowych pięć. Rośnie na błotnistych miejscach.

Pień puszcza gałęzie mające korę ciemno-zieloną, a czasem żółtawą. Liście nie są małe, mają nieco smaku i zapachu liści bobkowych: mają płaszczyznę wierzchową gładką, i są przyjemnie ciemno-zielone: są około półtora cala szerokie, około dwóch długie, owalne, ale zastrzone, a każdy ich ząbek kończy się gruczołkiem: stoją na krótkich gruczołkowanych ogonkach, i wyrastają z oczka grubego. Kortki samcowe są krótkie, grube i pachnące: każdy kwiatek ma brunatną włoskowaną łuskę, i czasem siedm nitek pyłkowych. Samice zaś są dłuższe i cieńsze.

Młoda osobliwie z rocznych gałęzi, i świeża kora tego krzewu, ma zapach przyjemny orzeźwiający, i smak gorzkawy balsamiczny: to pobudziło le-

karzów mifońników ludu, nikaających kosztownych lekarstw zamorskich, do doświadczenia czyliby zastąpić nie mogła kosztowney kiny. Jakoż zapewniają z doznanych wleokrotnie skutków, że powoli w cieniu uszszona, zażyta czyli sama przez się w proszku, czyli wodą nalana, nerwy orzeźwia, nitki ciała wzmacnia; agniliżnie i sokom psniącym się przeszkadza, lub one poprawia: iest skuteczną w febrach przemiiających, w białości, w wodnicy, chropowatości gardła, nabrzmiałości dziąseł, w słabości wewnętrznych naczyń, nerek, w zopowanym żółtku, biegunkach krwawych i flegmistycznych: w przypadkach miesiącznego i złotey żyły, w białych upławach: w wrzodach, szkorbacie, i trądzie: w fiasach, ciężkości piersi i żółtace.

Kwiaty są pszczołom bardzo użyteczne. Wefna z nasienia przez się iest zdatna do wytkania różnych rzeczy: zmieszana zaś z trzecią częścią bawefny, prząść się i na różne odzienia wyrobić może. Liście suszone, dają piękną żółtą farbę.

1199.

SALIX VITELLINA, WIERZBA ŻŁOTOWIERZBA. U Facha i Lonicera *Salix alba*; u Teodora *Salix angustifolia sylvestris*; u Gerarda *Salix aquatica*; u Bauhinów *Salix fusca*. Ma liście iasnozielone i zastrzone, których ząbki na brzegu są chrząstkowate, i których ogonki mają twarde kropeczki.

Rośnie na nieco wilgotnych miejscach. Piń puszcza proste, giętkie gałązki, z żółtą lub czerwonałą korą. Liście są owalno-podługne, około cala szerokie, około pięciu długie: są na zwierzchniej płaszczyźnie błękitnawe, na dolnej słabozielone: mają na obwodzie ząbki tępo gruczołkami się kończące. Kwiaty i liście wyrastają z iednegoż oczka. Kotki samcowe mają przyiemny zapach, i są pszczołom użyteczne: fuski ich są iasnozielone i wfniste: fuski zaś samcowe są podługnozastrzone.

Gałązki tego krzewu są wymienite do robienia półkoszów wozowych: a wefna tak zdatna, iak gatunku poprzedzającego.

1200.

SALIX AMYGDALINA, WIERZBA MIGDAŁOWA. U Pliniusza *Salix purpurea*; u Teofrasta *Salix menalopblois*; u Hofmana, Hermana i Boerhave, *Salix fragilis*. Ma liście lancetowe, na osobnych ogonkach stojące i przysadki z nierównymi czterema bokami. Rośnie w lasach.

Pień puszcza gałęzie gładkie, iasnozielone. Liście są nie małe, i do migdałowych podobne: niektóre są podługne, niektóre owalne i zastrzone: zwierzchnia płaszczyzna iest ciemnozielona, dolna biaława z ciemnymi żyłkami: ząbki na obwodzie kończą się gruczołkami. Liście wierzchołkowe mają po dwie małe podługne, ząbko-

wane przysadki. Kwiaty wyrastają z brunatnego ślniącego oczka, na którego wierzchołku są włoski.

1201.

SALIX FRAGILIS, WIERZBA KRUCHA. Ma liście iasno-lancetowe, z ogonkami, na których są ząbki gruczołkowate. Jest to iedna z wierzb najpospolitszych, i w znaczne drzewo wyrasta.

Pień znaczney czasem grubości i wysokości, puszcza wiele gałęzi, które przy najmniejszym trąceniu łatwo się odłamują: kora na nich zewnętrzna w początkach białawozielona, dalej potem brunatna. Liście około cala szerokie, około pięciu długie, są grube, tęgie; póki młode iasnozielone, i na brzegach włoskowane: gdy się zestarzeją na zwierzchniej płaszczyźnie ciemnozielone gładkie i ślnięce: na dolnej błękitnawe z zielonemi żyłkami. Na ogonkach liściowych są dwa małe, podługne i ząbkowane przysadki. Kwiaty kwitnące na końcu Kwietnia wyrastają z liściem i iednegoż oczka trójlistkowego. Kotki samcowe są około cala długie. Nitek pyłkowych iest czasem dwie, czasem cztery.

Wierzba ta lubo do plecionych robot krucha iest, iednak gdzie iest niedostatek opasu, godna iest rozmnożenia. Rośnie sporo: drzew niemało i do brych daie: co cztery lata gałęzie obcinać się mogą. Można

nią zasadać ulice, płoty, i niaby laski na cztery części podzieliwszy, aby corok było co do obcinania. Sadzą się wcześniej na wiosnę ścinane kofy bez korzenia, dolki pod nie innym dragiem przygotowywawszy.

Korzeń długo gotowany, daje czerwoną farbę do farbowania. Kora z młodych rocznych gałęzi ma słodkawy balsamiczny zapach, i smak gorzkawy. Za świadectwem doświadczeń patryotycznych Lekarzów ma skutki podobne iak wierzba łozina, o czym wyżej pod gatunkiem *Salix pentandra*. Kwiaty są pszczołom użyteczne.

1202.

SALIX PURPUREA, WIERZBA CZERWONA. U Pliniusza i Cezalpina *Salix Amerina*; u niektórych *Salix Sabina*. Ma liście lancetowe, z których dolne stoją naprzeciw siebie. Rośnie częstokroć na nieco wilgotnych miejscach pod lasami.

Pień niski puszcza wiele prostych nagich, i bardzo gibkich gałęzi, na których w czasie zewnętrzna kora iest czerwona, a wewnętrzna żółta. Lobo Linneusz kładzie za znak, że liście stoją naprzeciw siebie, naydowafem przecigiz, że wszystkie są na przemiany, że po trzy wyrastają z iednego oczka: obwód ich częstokroć zgięty i drobno ząbkowany: żyłki i ogonki żółtawe. Kwiaty kwitnące w Maju, mają czarne fuski. Różgi tej wierzb są iedne z nayprze-

dnieszych do koszów, i robot plecionych.

1203.

SALIX AURITA, WIERZBA OKRĄGOLISCIOWA. Ma liście przewrotnie-ia-
iowe, z przysadkami, i na obu
płaszczyznach kosmate. Rośnie
w lasach.

Pręt niski puszcza gałęzie od
spodu gładkie, ku wierzchołko-
wi kosmate. Liście są dosyć
grube, i dosyć okrągłe, na zwie-
rchniej płaszczyźnie ciemniej-
sze: z tych wierzchołkowe ma-
ją wielkie przysadki gałązkę o-
tulające. Kotki kwiatowe są ia-
iowo-okrągłe.

1204.

SALIX ARENARIA, WIERZBA ROKITA. Ma liście ia-
iowe, zastrzone, niedzielone,
na obu płaszczyznach niegładkie.
Rośnie wszędzie na błotach i
płaskach.

Nie wyrasta wysoko, ale gę-
sto: puszcza wiele gałązek kru-
chych, rogatych, śniących,
ciemno-czerwonych. Liście są
grube, na obu płaszczyznach ko-
smate, i w dotykaniu niby ie-
dwabne: mają ostrze odgięte i
nie są zębkowane: stoją na krót-
kich ogonkach, i czasem mają
przysadki. Kotki kwiatowe sto-
ją na osłonnych szypułkach, są
wałeczkowate i krótsze od liści.
Kotki samcowe wyrastają z ie-
dnego oczka z liśćmi, są bar-
dziej owalne. Torebki nasien-
no białe i śniące.

1205.

SALIX INCUBACEA, WIERZBA ROKICINA. U
Royena *Salix foliis ovato lan-
celatis, integerrimis: ramis de-
cumbentibus, radice reptatrice.*
Rośnie na chudych i mokrych
pastwiskach, gdzie się szeroko
w korzeniach rozchodzi.

Wyrasta nisko, i puszcza ga-
łązki żółtawe; Liście są mię-
siste, zupełnie owalne, na obwodzie
całe, na dolnej płaszczyźnie bla-
do-zielone. Kotki samcowe są
bardzo krótkie, okrągłe, kwi-
tną czasem dwa razy przez la-
to, i mają zapach przyjemny.
Kotki samcowe są około cała
długie, i mają torebki nasien-
no wielkie.

1206.

**SALIX ROSMARINIFO-
LIA, WIERZBA ROKICI-
NA.** U innych Pisarzy *Salix
humilis, pumilla, procumbens.*
Ma liście lancetowo równo-sze-
rokie, bez ogonków, nie zębko-
wane, prosto stojące, od spodu
kosmate. Rośnie na niskich po-
lach.

Pień jest niski, leżący, pu-
szcza czarne rogate różgi. Li-
ście dolne są bardziej okrągłe,
wierzchołowe bardziej zastrzone:
na dolnej śniące iak iedwab:
na obwodzie bardzo nieznacznie
zębkowane. Kotki są krótkie,
ia-iowe bez szypulek.

1207.

SALIX CAPREA, WIERZBA IWA. U Lobela *Salix*

*aquatica; u Pena, Taliusza i Da-
lechampa Salix platyphyllos; u
innych Salix latifolia, u Royena
Salix foliis subcrenatis utrinque
villosis ovato oblongis.* Rośnie
w lasach i na innych suchych
miejscach. Ma liście ia-iowe,
marszczone, od spodu kosmate,
na obwodzie fałdujące się, ku
wierzchołowi drobno karbowane.

Pień osobliwie w gęstwinie
rośnie bardzo sporo, i wyrasta
czasem do piętnastu łokci wy-
sokości: puszcza wiele gibkich,
siwych, lub ciemno-zielonych
gałęzi. Liście stoją na dość dłu-
gich ogonkach, i są czasem do-
syć wielkie: na zwierzchniej
płaszczyźnie zielone i gładkie z
bardzo tylko rzadkimi włoska-
mi: na dolnej zaś żyłkowane,
i tak iak młode gałązki białą
wełną pokryte. Czasem liście
mają przysadki, które są róż-
nej wielkości, i łatwo odpa-
dają. Kotki kwitną w Kwietniu,
są grube, owalne, i mają za-
pach przyjemny.

Drzewa Iwowego dawniej-
szych czasów zażywano na tar-
cie. Węgle są zdatne na proch
do strzelania. Z różek można
robić różne plecione rzeczy. Ko-
ry, osobliwie trzy lub cztero-
letniej, zażywają w Szwecyi
do garbowania skór. Taż kora
z olśzową farbą wełną czarno.
Jeszcze kora w lekarstwie mo-
że mieć wprawdzie podobne
skutki, iakie się pod gatu-
kiem *Salix pentandra* wymieni-
ły, jest przecięż wielu leka-
rzów, którzy o tym wątpią.
Kwiaty pszczołom są użyteczne.

1208.

SALIX VIMINALIS, WIERZBA WITWA. U Roye-
na *Salix foliis undulatis, line-
ari lanceolatis, subtus tomento-
sis.* Ma liście bardzo długie,
lancetowo-równo-szerokie, za-
ostrzone, na obwodzie nie zęb-
kowane, od spodu iak iedwab
śniące, i gałązki różgowate.
Rośnie nad stawami i przy stru-
mienach.

Pień rośnie sporo, i czasem
do ośmiu łokci wysokości. Kora
gładka, na młodych gałęziach
siwa i włosista, na starszych
żółtawo-zielona. Liście są dłu-
gie, iak na wszystkich innych
wierzbach, wąskie, na obwo-
dzie się fałdujące; na zwierz-
chniej płaszczyźnie iasno-zielo-
ne, gładkie i żyłkowane; na
dolnej zaś drobnymi białymi
włoskami okryte. Kotki nie z
jednychże z liśćmi wyrastają
oczek, są cienkie, około cała
długie, dwoma lub czterema li-
steczkami otoczone: Kwitną w
Kwietniu.

Witwa jest zdatna do wzmo-
cnienia łądów: różgi iey do ple-
cionych robot zażywać się mo-
gą. Liście iey są dobrą paszą
dla bydła, lecz pospolicie od
robactwa psowane bywają.

1209.

SALIX CINEREA, WIERZBA SIWA. Ma liście po-
długie - ia-iowe, na obwodzie
nieznacznie zębkowane, na dol-
nej płaszczyźnie dosyć kosmate,
z przysadkami półserduszkowe-

mi. Rośnie w mokrych i błotnych lasach.

Liście na tej wierzbie są dosyć gładkie: mają na obu stronach po trzy ząbki gruczołkami się kończące. Kotki kwiatowe stoją pod liśćmi na osobnych szypułkach, drobnymi lancetowatymi listeczkami otoczonych.

1210.

SALIX ALBA, WIERZBA POSPOLITA. U Lobela *Salix Dioscoridis*; u Matthiola *Salix ex qua pertica fiunt*; u Kordusa *Salix perticalis*; u Dodoneusza *Salix procer.* Ma liście lancetowe, ostro zaostrome, na obu płaszczyznach nieco wlosiste, na obwodzie zębkowane, z tych ząbki bliższe ogonka kończą się gruczołkami. Rośnie wszędzie przy wsiach i miasteczkach: wyrasta sporo do bardzo znacznej wysokości, i tylko mokrego gruntu nie lubi.

Pień czasem ogromny bywa grubości. Kora stara, kosmata i popękana: młode gałązki gładkie, gładkie, brązowe, starsze zaś ciemne i kruche. Liście są podługne: na zwierzchniej płaszczyźnie ślśniące, blado-zielone, krótkimi białymi włoskami okryte: dolna zaś od tych włosków ślśni się jak srebrna: na obwodzie mają ząbki, na których są czerwone, osobliwie na dolnych ząbkach znaczne gruczołki. Kotki kwiatowe pachnące kwitną w kwietniu, wyrastają z osobnego oczka: samotowe są około półtora cala dłu-

gie, około pół cala szerokie, a kwiłki ich mają po dwie nitki pyłkowe: samcowe są nieco dłuższe, a w każdym kwiatku jest jedna szyjka.

Drzewo to, z którego w gorących krajach płynie manna, jest iedno z nuyżyteczniejszych: daje wiele drzewa do różnych robot zdarnego. Miejscom, osobliwie które niedostatek opasu cierpią, słasnie go zalecać można, aby się nim drogi, ulice i inne miejsca zasadzaly. Zamnaża się łatwo przez sadzone kofy, iak się pod gatunkiem *Salix fragilis* namienia. Rośnie tak sporo, że w kilkanaście leciech tyle drewnić można, ile z innych ledwie w kilkadziesiąt. Podzieliwszy miejsca zasadzone na cztery części, corok iedna obcinać się na potrzeby z gałęzi może, wierzchołków przecięć nie ruszając. W czasie dojrzałości pniów, gdy się zetną, puszczają wielką liczbę rozszerek, któremi znowu znaczne miejsce zasadzić inne można.

Kwiaty są pszczołom bardzo użyteczne. Korę można wewnęć i iedwab farbować kolorem krwawym lub cynamonowym. Kora ta w miedzianym naczyniu z fugiem pierwey, a po tym z asunem aż do wysuszenia wyprowadzoney farby gotowana, daje czerwoną lakę dla malarzów do malowania.

Wszystkie części tego drzewa, a osobliwie kora, ma ciępkę ściągający smak, i z wielorakich doświadczeń, w lekar-

stwa h

1211.

SALSOLA SATIWA, SOLANKA POTAZIOWA. Ma pręt zielony, rozpięchły. Liście gładkie, podługne okrągłe. Kwiaty stoją w kupkach. Rośnie dziko w Hiszpanii nad morzem.

Dla użyteczności i ogólnie kraiowey, i szczególnie gospodarujących, przywoitaby rzecz była, żeby możniejsze osoby i z tej rośliny czyniły doświadczenia dla utrzymywania w kraju. Z niej iest ow Hiszpański potaż nayprzedniejszy do blechowania płocien, do przedniego mydła i skła najlepszego. Utrzymywanie nie wiele zatrudni, iak Pisarze cudzoziemscy przepisują.

Jeżeli się ma siać osobno, o bierze się na to miejsce szczeropiaszczyste: albo, co ieszcze lepszy iest, postępa się z iakim zbożem, które się rano zbiera, na przykład z rannym ięczmieniem: po zebraniu ięczmienia dopiero wschodzi i w iestni dojrzewa.

Gdy iak nasienie po większej części dojrzeie, powyrywa się albo wykosi, ususzy i na wiązki powiąże. Takowe wiązki iedna po drugiej palą się w piecu na to umyślnie wymurowanym: po ostygnienu naydą się w piecu złane bryły popiołu twarde, błękitnawo-siwe, dziurkowane, które pokruszone w fasy się pakują.

L. G.

D

stwach wewnętrznych i zewnętrznych wzmacnia tęgie cząstki. W kąpieli uleczyła dziecię słabe nogi mające. Ze dwa lub trzyletnich gałązek zebrana, ususzona, drobno utłuczona, od pół aż do półtora łota, albo świeże do czterech łotów w półgarca wody wolno gotowane, i pilnie zażywana, za świadectwem wielu i wielkich lekarzów, leczyła różne febry parzydyczne, womity, robaki, szkorbuty, owrzodziałości, słabe żołądki, i inne choroby w których pospolicie zażywa się kina.

Z uwag w Niderlandzie czynionych pokazało się, że taż kora oczywiste pomyślne skutki czyniła między bydłem wczasie zarazy. W Kolchis liśćmi tej wierzby okrywają na gorączkę chorujących. Niektórzy ekstrakt z liści zalecają na wrzody w płucach. Dawnieysi lekarze przestrzegają ciężarne niewiasty, aby się strzegły nasienia zażyć tej wierzby, ma bowiem znacznie pobudzać miesięczne.

L. G. 311.

SALSOLA, SOLANKA. Jest rodzaj mający nitkę pyłkowych pigę, otworów dwa. Korony nie ma. W torebce nasiennej iedno tylko iest ziarno ślimakowate kręcone. Ze trzynasta gatunków, o iednym tylko namienię.

TOM III.

L. G. 39.

SALVIA, SZALWIA. Jest roślina mająca kwiaty paszczkowe. nitki pyłkowe jest tylko dwie, i mają u spodu w poprzecz bałeczki. Ze trzydziestu dziewięciu gatunków następujące są mi tylko wiadome.

1212. *

SALVIA OFFICINALIS, SZALWIA OGRODOWA. U Cezalpina *Salvia domestica*: u Kordusa *Salvia hortulana*: u Tragusa, Gesnera, Lonicera, Kluzjusza, Kameraryusza, i J. Bauhina, *Salvia latifolia*: u Mathioli, Dodoneusza, Dalechampa, Duranta, i innych, *Salvia major*. Ma liście lancetowo-jałowe, niedzielone, drobno karbowane. Kwiaty w kłos skupione: a ich kielichy są zastrzone.

Rośnie dziko w południowej Europie: u nas się tylko w ogrodach znajduje. Pręt hywa nie wysoki, i jest podkrzewinowy na zimę nie ginący. Liście są marszczone i miękkie. Kwiaty stoją na osobnych szypułkach, w obrzędne kłosa skupionych, na wierzchołkach pręta: są pospolicie błękitne, i mają zapach iedenakowy, iak u cała roślina. Roślina ta jest bardzo trwała, rozmnaża się łatwo przez nasienie, łamane roszczki, rozdzielone korzenie, tak na wiosnę, iako i w jesieni.

Korzeń, liście i kielich kwiatowy, mają wielkie skutki, nerwy i nitki ciała wzmacniające:

rozcieńcają i zgniliznie się sprzeciwiają. Zażywać się może olejek, woda pędzona, lub liście wodą iak herbata nalane. Taż woda jest użyteczna na pfokanie opuchłego gardła. Z kwiatu pszczoły obficie namiodnoszą.

1213.

SALVIA PRATENSIS, SZALWIA ŁĄKOWA. U innych *Salvia silvestris*: u Royena *Salvia foliis ovatis incise crenatis, verticillis subnudis*. Ma liście serduszkowo podługne, karbowane, z których wierzchołkowe pręt otulaia. Kwiatowe okręgi są często nagie. Wargę zwierzchnią korony jest lipka.

Rośnie na łąkach. Korzeń jest trwały, i puszcza wiele serduszkowych liści. Na pręcie czasem wyższym iak łokciowym jest nie wiele liści. Z tych dolne stoją na ogonkach, są jałowo-okrągłe, marszczone: im wyższe zaś, tym są węższe, bezogonkowe, i czasem głęboko wcinane. Okręgi kwiatowe mają pospolicie po sześć kwiatów na osobnych szypułkach, i między niemi lancetowe, lub serduszkowe pokrywki. Korona jest znaczna, iak sierp zgięta, czerwona, lub błękitna: zwierzchnia iey wargę długą, przedzieloną; na dolnej zaś średnia łapka serduszkowa i zębkowana.

Cała ta roślina jest lipka, i ma mocny zapach. Na łąkach jest iedna z nieużytecznych i wykorzenienia godnych. Liście

są użyteczne do okładania wrzodów na nogach, i ran świeżych. W niedostatku chmielu zażywać się może do piwa, ale się takim piwem łatwo napić można. Kilka tylko kropel spirytusu tej szafwii do garca wina wpuszczonych, daia mu smak maszkatelowy.

1214.

SALVIA GLUTINOSA, SZALWIA LIPKA. Ma liście serduszkowo-strzałkowe, zastrzone, zębkowane. Cała ta roślina znacznie lipka, rośnie na gliniastych grantach.

Korzeń jest trwały. Pręt około łokcia wysoki, jest gęstysty. Liście stoją na długich ogonkach, i są kosmate. Okręgi kwiatów, na osobnych szypułkach stojących, pod któremi są drobne listeczki, na wierzchołku pręta w kłos się schodzą. Korona jest nie mała, żółta: zwierzchnia wargę przedzielona, i iak sierp zakrzywiona: dolna płamista, a średni iey dział wycinany, zębkowany.

Zapach tej rośliny nie każdemu jest przyjemny. Moczone w winie, daie mu smak maszkatelowy. Można iey zażywać zamiast chmielu do piwa, ale dwa razy tyle brać trzeba, iak się chmielu pospolicie bierze. Niektorzy lekarze daia iey załeczyć na choroby piersi i na kamień.

L. G. 372.

SAMBUCUS, BEZ. Jest roślina mająca nitki pyłkowych

pięc, otworów trzy, Kielich i korona pięć dzielne. Jagoda troy:ziarnowa: Ze czterech gatunków dwa mi się tylko wiadzieć dają.

1215.

SAMBUCUS EBULUS, BEZ HEBD. U innych Pisarzów *Sambucus herbacea, humilis, parva*. Ma pręt zielony: podokółki kwiatowe troydzielne z liściowatymi przysadkami. Na Podlesiu nigdzie jeszcze tej rośliny niepostrzegłem; pod Kazimierzem nad Wisłą obficie ją widziałem.

Korzeń ma trwały, pod ziemią się rozgałęziący. Pręt kruchy, gęstysty, różney wysokości. Liście pierzaste, złożone z siedmiu lub dziewięciu dość długich, czasem wcinanych listeczków. Przysadki liściowe są wielkie i zębkowane. Kwiaty białe, zewnątrz czasem czerwone, mają mocny, nie bardzo przyjemny zapach. Jagody nie są tak soczyste, iak u bzu pospolitego.

Skutki lecarskie tej rośliny są iedenakowe, iak bzu pospolitego: powidła przeciw Hebdowe niektórzy mniej uważają niż bzuowe, toż się ma rozumieć i o kwiatach. Sokiem z jagód można skorki farbować fiołkowo; a przydawany octu, iasno błękitno. Kory hebdowej myśzy mają nienawidzieć.

1216.

SAMBUCUS NIGRA, BEZ POSPOLITY. U Kameraryusza *Sambucus campestris*: u Du-

renta *Sambucus domestica*: u Tragus, Teliusza i J. Bauhina *Sambucus vulgaris*: u innych *Sambucus arborea*. Ma pięć drzewny: Podokofki kwiatowe pięć-dzielne. Rośnie osobliwie przy wsiach, a stąd rozważając ktoż to wie, czyli wnosić sobie nie można, że ten krzew musiał być kiedyś skąd inąd wprowadzony.

Rośnie krzewisto i gęsto do różnej wysokości. Drzewo jest kruche, a gałęzie pefno miękkiego rdzenia. Liście gładkie, zielone, są złożone z pięciu lub siedmiu listeczków jaiowo lancetowych, czasem głęboko wcinanych. Szypułki kwiatowe nie mają liści, i dzielą się na gałązki, kwiaty kwitnące w Czerwcu mają swój osobny zapach, który w zamkniętym powietrzu jest odorujący. Korona biała. Jagody gdy dojrzeją czarne, dwu lub troy-ziarnowe.

Krzew ten łatwo się rozmnaża nie tylko z nasienia, ale i z łamanych z oczkami gałązek, ziemią zasypanych. Użyteczny jest do mieszania między inne krzewy na żywe płoty, ile że smrodkiem swoim odraża zwierzęta od obiadania gałązek i liści. Za świadectwem Bullata gospodarza Angielskiego, woda w której liście bzuwe gotowane były, można wygubić gąsienice na kapustach, i mszki na różnych roślinach.

Lekarstwo od dawniejszych lekarzów zażywane z kory bzuwej, lub użycie na szałąg wypustków młodych korzeni-

wych, są niebezpieczne: gwałtownie bowiem albo laxują, albo womity wzbudzią. Kwiaty zaś i powidła z jagod, tak są użytecznymi lekarstwem, że mowi Zuckert, każdy dom powinienby się w one opatrywać. Kwiaty świeże w mleku gotowane, wolny czynią żołądek: ususzone, jak herbata zażywane, z wszelkim bezpieczeństwem pot p.d.ą przytłumią gorączkę, i przywracają przyzwoitą transpiracyą: zażywa się w róży, febrach flusowych, i. t. d. Powidła zaś są iednym z nayprzedsniejszych lekarstw na piersi, pobudzią poty bez czynienia gorączki; a w wielości zażyte, zwolna laxują. Jagody młode, korczętom mają być trzizną: węg niemni można farbować brunatno. Namoczy się dniem pierwej w afunowej wodzie, nasalitrz gotnie się w wodzie z jagodami, przydawszy nieco grynspanu, i ustawicznie mieszać.

L. G. 222.

SAMOLUS, BOBOWNICA.

Jest rodzaj mający nitek pyłkowych pięć, otwor ieden. Korona jest tscowa. Nitki pyłkowe są łuskami korony otulone. Torebka nasienna sucha, iedno komorkowa, stoi pod kielichem. Jeden tylko jest gatunek.

1217.

SAMOLUS VALERANDI, BOBOWNICA POSPOLITA. Rośnie na mokrych łąkach przy-

łdach rzek, a osobliwie przy zdrojach.

Korzeń jest włosienkowy, dwu roczny. Pręt prosty, popolicie niższy od fokcia, ma gałęzi i lisci nie skąpo. Liście stoją na osobnych ogonkach, są jaiowo-okrągłe, tępe, gładkie. Kwiaty białe są skupione wrzadkie kłosy na wierchołkach gałązek.

L. G. 146.

SANGUISORBA, KRWI-SŁĄG. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych cztery: otwor ieden. Kielich jest dwuliskowy. Guzik owocowy jest między kielichem i koroną. Ze trzech gatunków ieden się u nas nayduje.

1218.

SANGUISORBA OFFICINALIS, KRWISŁĄG ŁĄKOWY. Może to jest ta sama roślina, którą nasz Syreniusz Owieczkami nazywa. U innych Pisarzów zowie się *Sanguisorba major*. Ma kwiaty w kłosy jaiowe skupione. Rośnie osobliwie na suchych łąkach.

Korzeń jest trwały. Pręt wyższy nad łokieć, nie zawsze się dzieli na gałęzie. Liście stoją na osobnych ogonkach: są tęgie, chude, pierzaste, częstokroć z trzynastu listeczków serduszkowych, zgbkowanych złożone. Kwiaty kwitną w Czerwcu, w krótkich, ale gęstych kłosach, na wierchołkach gałązek. Listeczki korony są jaiowo-okrąg-

łe, poki młode, białe, brunatną kreską przedzielone; gdy się zaś zestarzeją, ciemno-czerwone.

Jeżeli cudzoziemscy gospodarze podobnej roślinie *Poterium Sanguisorba*, wielkie dają zalety na zasiewanie łąk na paszę dla bydła, my te zalety należć możemy w tej naszey dziko obficie rosnącej. Może się posiać na miejscach chociażby naychudszych: trwa wiele lat z korzenia bez nowego zasiewania: może się kilkakrotnie kożdemu bydłu jest przyiemną i użyteczną.

Cała ta roślina jest zdadną do garbowania skor. Korzeń utłuczony i czerwonym winem nalany, za świadectwem Skopolego, leczy biegunki. Liście są dobre do wewnętrznego i zewnętrznego zażycia w ranach i owrzodziałości.

L. G. 326.

SANICULA, ZANKIEL,

Jest rodzaj mający kwiaty w okolkach. Nitek pyłkowych jest pięć, otworów dwa. Kwiaty są w okółek gęsty, główkowy skupione, z których środkowe są nierodzące: owoc kosmaty. Ze trzech gatunków, ieden się tylko u nas nayduje.

1219.

SANICULA EUROPÆA, ZANKIEL ZIWCZAYNY. U dawniejszych zowie się *Diapensia*: u C. Bauhina *Sanicula Officinarum*. Ma liście korzeniowe

poiedynczo: Kwiaty wszystkie bezszypułkowe. Rośnie w lasach nieco pagorkowatych.

Korzeń trwały, jest czarny, drzewiasty. Liście korzeniowe nieco twarde i śniące na długich ogonkach, są głęboko na trzy łapki podzielone; każda łapka znowu jest dwu-dzielną i zębkowaną. Pręt około łokciowy wyrasta prosto. Okółki kwiatowe stoją na długich szypułkach. Kwiaty kwitną w Czerwcu i Lipcu, stoją bezszypułkowe i mają białe korony. Między 20 samcowymi kwiatami, ledwie jeden lub dwa bywają dwu-pciowe i rodzajne. Rozmnożyć się może przez rozdzielanie i rozsadzanie wciśnieni korzeni.

Dawniejsi lekarze dawali liściom tej rośliny zaletę na rany; osobliwie iey zażywali, gdy krew spieczoną rozwolnić chcieli.

L. G. 942.

SANTOLINA, ŚWIĘTOZIOŁ. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. Główniki pyłkowe są skupione. Kwiaty wszystkie dwu-pciowe rodzajne. Kielich jest puf-kulkowy, a łuski iego iak łuski na rybach za siebie zachodzą. Koronki na nasieniu nie ma. Na dnie owocowym są drobne listeczki. Ze czterech gatunków, jeden tylko w niektórych ogrodach widziałem.

1220. *

SANTOLINA CHAMAE CYPARISSUS, ŚWIĘTO-

ZIOŁ CYPRIJSKIE ZIEL. Ma szypułki iednokwiatowe. Liście czterema rządkami zębkowane. Rośnie dziko w południowej Europie.

Pręt jest drzewiasty. Liście drobne, niby popylone, gorzkie i przenikającego zapachu: kwiaty żółte. Utrzymuje się w naczyniach: z tym wszystkim wiem z własnego doświadczenia, że zwyczajną zimę w ogrodzie wytrzymać może. Liście tej rośliny morzą robaki, i żółądek utwierdza. Rozmnaża się przez łamane i sadzone gałązki.

L. G. 564.

SAPONARIA, MYDŁO.

Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć: otworów dwa. Kielich nagi, z iednej sztuki. Korona pięć listkowa z długimi paznokciami. Torebka nasienna podłużna iedno-komorkowa. Z ośmiu gatunków następujące tylko są mi wiadome.

1221.

SAPONARIA OFFICINALIS, MYDŁO LEKARSKIE. U Dalechampa *Saponaria major*: u Kameraryusza i J. Bauhina *Saponaria vulgaris*. Ma kielich walczkowy. Liście iaiowo-lancetowe. Rośnie na różnych miejscach.

Korzeń trwały. Pręt prosty. Liście gładkie, tęgie, troy-żyłaste, naprzeciw siebie stojące. Kwiaty stoją na krótkich, iednokwiatowych szypułkach, w niekiekie okółki skupione; kwitną

osobliwie w Czerwcu. Korona dzika czasem iedno-liściowa, a wtedy nieurodzajna, albo w ogrodach pełna, jest pospolicie biała, czasem czerwona.

Liście i korzeń tej rośliny nie mają wprawdzie żadnego zapachu, lecz są pełne mydłatego gorzkiego soku, który się z wodą pieni, i który słusznie jest policzonym między najprzedniejsze lekarstwa rozwalniające, a stąd Salsaparylle kosztowney albo się równiające, albo ią jeszcze przechodzące. Trunek tej rośliny wodą lub Spiritu vini nalaney, jest skuteczny w zamuleniu wnętrzości i chorobach stąd pochodzących, w zatrzymanych wypróżnieniach, w grubych sokach. Rozwalnia stolec, pobudza poty, mocz i miesięczne. Niektórzy dają iey zaletę w białych upławach, i Francuzkiey chorobie. Sokiem świeżym wyciśnionym można z sokiem tłustym plamy wywabiać. Liśćmi w wodzie gotowanemi wieśniaczki pfoczą zabrudzone rzeczy wełniane, które od tego nie tylko się czysto chędożą, ale i bieleją.

1222.

SAPONARIA VACCARIA, MYDŁO ZBOŻOWE. Ma iaiowo-okrągłe liście i ostro-zastrzone: kielichy są piramidalne, pięć-boczne. Rośnie osobliwie między zbożem. Kwitnie w Lipcu.

Korzeń mały, jest roczny. Pręt tęgi, prosty. Gałązki iak

ramiona rozpostarte. Liście są blade zielone, stoją naprzeciw siebie, i tak zbliżone, iż się zdaje, iakoby pręt przez nie przechodził. Kwiaty są skupione w obrzadnie okółki, stoją na długich szypułkach: niektóre poiedynczo w kątach wierzchowych gałązek. Kielich obszerne: korona mała, różowa, a listeczki iey zębkowane. Owoc ma cztery tępe boki.

L. G. 707.

SATUREIA, CZĄBER. Ma ten rodzaj kwiaty do paszczekowych podobne. Nitek pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. Ziarna nasienne nagie. Działki korony są dosyć równey wielkości. Nitki pyłkowe są daleko od siebie oddalone. Z dziewięciu gatunków, ieden się tylko w niektórych ogrodach u nas nadyda.

1223. *

SATUREIA HORTENSIS, CZĄBER OGRODOWY. U Mathiola, Kameraryusza, Doneusza *Satureia altera*: u Pliniusza *Cunila sativa*: u Turnera i J. Bauhina *Satureia sativa*: u Kordusa *Satureia*, seu *Thymbra sativa*, u Duranta *Satureia silvestris altera*: u Dalechampa *Satureia vulgaris*. Ma za znak gatunkowy, że szypułki są dwukwiatowe.

Rośnie dziko we Włoszech i we Francyi. Korzeń ma roczny. Pręt gałęziasty, nie wysoko wyrasta. Liście wąskie są bez o-

gonków. Kwiaty drobne, czerwone. Nasienie sieie się co rok wiesieni, lub na wiosnę. Roślina ta ma gorzkawy, i nieco ostry smak, i nieco mocny, korzenny zapach: może się używać do przypraw kuchennych, a osobliwie do ryb, bobu i Niemieckiego grochu. Spiritus z niego i olejek, oraz woda pędzona, wzmacniają nerwy, rozgrzewają i żółdkowi do strawności pomagają.

L. G. 1010.

SATYRIUM, TRZYLISTNIK. Jest to rodzaj mający nitki pyłkowe ze słupkiem zrosłe. Nitki pyłkowych jest dwie. Za kwiatem jest woreczek nadęty, dwa guzikowy. Z ośmiu gatunków te tylko u nas widziam.

1224.

SATYRIUM EPIPOGIUM, TRZYLISTNIK SYBERYJSKI. Ma korzeń spłaszczony, zębowany. Pręt pochwami otulony. Dolna warg korony niedzielona i odgięta. Rośnie na najnieurodzajniejszych ciemnych miejscach. Pręt jest bez liści: dolna warg korony łaiowo-lancetowa; ostroga nadęta, łaiowa.

1225.

SATYRIUM REPENS, TRZYLISTNIK WŁOCZĄCY SIĘ. Ma korzenie nitkowe. Liście korzeniowe łaiowo-okrągłe. Kwiaty stoją tylko ie-

dnym bokiem na pręcie. Rośnie w wielu lasach.

Korzenie podługno-okrągłe, obrączkowane, dzielą się na wiele ramion, i są trwałe: rozszerzają się przez wypastki. Liście, wyjąwszy kilka, które nieco wyżej stoją, wszystkie wyrastają z korzenia, są szerokie, niby na długich ogonkach, i mają pięć lub siedm żeber na siebie spływających. Pręt kwiatowy prosty, nieco kosmaty, i dosyć nagły. Kłosa kwiatowy częstokroć bywa fokiowy, i zda się być jedno boczny. Pokrywki kwiatowe są szerokie, i dłuższe od guzika owocowego, i kończą się ostrzem. Guzik owocowy nie jest gładki, i ma kształt okrągło-łaiowy. Korona białozłotawa.

L. G. 559.

SAXIFRAGA, ŁOMIKAMIEN. Jest rodzaj mający nitki pyłkowych dziesięć, otworów dwa. Kielich jest pięćdzielny: korona pięć-listkowa. Torebka nasienna jedno komorkowa, wielo-ziarnowa, ma dwa dziuby. Ze trzydziestu ośmiu gatunków, te tylko się u nas znajdują.

1226.

SAXIFRAGA ANDROSCHEA, ŁOMIKAMIEN DWUKWIATOWY. Ma pręt nagły dwukwiatowy: liście lancetowe, przystępione, włoskowane. Naydowalsi na gruntach piaszczystych pod lasami. Li-

ście leżą skupione na ziemi; są owalne, cienkie, i na ostrzu przystępione; czasem mają dwa lub trzy ząbki. Na pręcie jest kilka listków cieniuchnych, i pospolicie dwa kwiaty, a częstokroć tylko jeden. Korona żółtawo biała, bregowana.

1227.

SAXIFRAGA AUTUMNALIS, ŁOMIKAMIEN JESENNY. Ma liście prętowe równo-szerokie, tęgiemi szczytkami otoczone, na przemian stojące: korzeniowe zaś stoją całemi kupkami. Rośnie na mokrych miejscach.

Korzeń trwały rozłazi się pod ziemią, dzieli się na ramiona, i puszcza wiele pojedynczych prętów, krótkich, prosto stojących. Liście korzeniowe są owalne, zaostrome, do ziemi przyciśnione, mają na obwodzie nieco szczynek. Kwiaty na wierzchołku pręta są skupione na osobnych szypulkach, jedno lub dwukwiatowych. Korona żółta plamista, listeczki jej owalne: ma zapach balsamiczny.

1228.

SAXIFRAGA HIRCULUS, ŁOMIKAMIEN SZWEDZKI. Ma pręt prosto stojący. Liście prętowe lancetowe, nagie, bezbronne, stoją na przemian. Rośnie, lubo rzadko, pod lasami, i widziałem w Ekonomii Grodzieńskiej pod Grzybowyszczyną.

Pręt rzadko nad pół fockia

wyższy, pojedynczy, pospolicie jedno-kwiatowy, rzadko kiedy ma dwa kwiaty. Liście nie mają szczynek na obwodzie, i dolne są szersze, łaiowo-okrągłe. Kwiaty są znaczne: kielich nieco kosmaty, w początkach płasko rozłożony, potem odgięty. Listki korony znaczne, żyłkowane, blade-żółte, czasem z ciemniejszymi plamami. Na spodzie każdego listka jest dołek miodowy z łupką przedzieloną.

1229.

SAXIFRAGA GRANULATA, ŁOMIKAMIEN ZIARNOWY. U wielu innych Pisarzów nazywa się *Saxifraga alba*. Ma Korzeń ziarnowy: pręt gęzisty: liście prętowe liczne, nitkowe, na łapki dzielone. Rośnie na miejscach słońca wystawionych.

Korzeń trwały, jest złożony z wielu drobnuchnych cebuleczek, które nitczkami są złączone. Pręt rzadko mi się widzieć zdarzyło na fokieć wysoce, i które widziałem, nie bardzo były gęziste. Listeczki gałzkowe są wąskie i małe. Dolne liście stoją na długich szypulkach: wyższe są głębiej dzielone, a ich łapki jak ręka rozłożone: Kwiaty znacznie kwitną w Czerwcu: stoją na długich, lipkich szypulkach: Kielich jest nieco kosmaty i lipki: korona biała.

Jest mniemanie, że ta roślina jest też sama, której dawniejsi lekarze osobliwsze sku-

tki na kamień przypisywali. Czyli to pewna, czyli nie, późniejsi potem zalecili ją osobliwie korzenki, na też chorobę: zażywali na dychawicę, za trzymane miesięczne, na czyśczenie wnętrzości. Teraźniejsi lekarze o wszystkich tych skutkach wątpią.

1230.

SAXIFRAGA TRIDACTYLITES, ŁOMIKAMIEN PIASKOWY. U Torneforta *Saxifraga verna annua humilior*: u Royena *Saxifraga foliis trifidis, basi angustis: caule erecto*. Rośnie na miejscach piaszczystych. Liście prętowe są klinowe trzydzielnne, stoją na przemienion. Pręt stoi prosto i jest gęszczysty.

Korzeń roczny jest niemafy. Pręt lipki, czasem czerwony, rzadko na ćwierć łokcia wysokości. Liście korzeniowe stoją na długich ogonkach: prętowe zaś są bez ogonków, na trzy lub pięć łapek dzielone, a czasem wcale pojedyncze i owalne. Szypułki stoją w kątach liści, są jedno lub dwa-kwiatowe. Kwiaty kwitną w Kwietniu: mają koronę białą. Soku tej rośliny zażywano dawniej na gruczofy i wrzody twarde, a Boyle zalecał ziele w piwie moczone na żółtaczkę.

L. G. 115.

SCABIOSA, DRYAKIEW. Jest rodzaj mający kwiaty skąpione. Nitek pyłkowych jest

cztery niezrosłych: otwor ieden. Kielich powszechny jest wieloliarkowy: szczególny podwoyny, stoi na guziku owocowym. Dno owocowe albo ma listki, albo jest nagie. Ze trzydziestu gatunków następujące tylko wiadziałem.

1231.

SCABIOSA SUCCISA, DRYAKIEW UGRYZIONA. Ma liście lancetowo-owalne. Pręt pojedynczy. Gałęzie nierozłożyste. Kwiaty prawie wszystkie równe. Rośnie obficie na wilgotnych łąkach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń trwały wiele nitek puszczaający, jest gruby, niby ugryziony. Ze zaś dawniej tej roślinie osobliwsze skutki przypisywano, stąd nrosło zabobonne mniemanie, iż diabeł ze złości ku ludziom agryzeł korzenie. Pręt tylko ku wierchowi puszcza niektóre nagie gałęzie, i pospolicie rzadko ma więcej nad trzy kwiaty. Liście po większej części leżą na ziemi: pospolicie są gładkie: czasem kosmate: czasem na obwodzie wcinane: te, które leżą na ziemi, mają osobne ogonki: prętowe są długie. Kwiaty są na znacznie wypukłym dnie osadzone: korona pospolicie błękitna. Kielich jest dłuższy od korony, a jego listeczki prawie wszystkie równe.

Dawniejszych czasów korzeń i liście wielkie miały zalety na wypędzenie iadu, a stąd miały być najsukuteczniejszym

lekarstwem w czasie powietrza. Mniemanie to ustało. Woda z zieleń gotowana jest pomocna, gdy koń będzie zagwożdżony. Liście przed zakwitnieniem zebrane, i świeżo w wodzie z wewnę lub niciami gotowane, farbują zielono. Z Kwiatu pszczoły na miód noszą.

1232.

SCABIOSA ARVENSIS, DRYAKIEW POLNA. U Dodoneusza *Scabiosa communis*: u J. Bauhina *Scabiosa major*: u C. Bauhina *Scabiosa pratensis*: u Dodoneusza i Dalechampa *Scabiosa vulgaris*: u Royena *Scabiosa corollulis quadrifidis radianribus, caule hispido, foliis pinnatifidis, lobis distantibus*. Ma pręt szczecinkami osadzony. Liście są na poprzeczne części dzielone. Kwiatki brzegowe są dłuższe, środkowe cztero-dzielne. Rośnie wszędzie na piaszczystych rolach.

Korzeń jest trwały. Pręt czarny, kropkowany, stoi prosto, puszcza gałęzie iak ramiona rozpostarte. Liście dolne stoją na osobnych ogonkach, są iaiowo-lancetowe, i mają na obwodzie niektóre zęby: prętowe czasem są niedzielone, pospolicie zaś mają pięć poprzecznych części, z których środkowa jest cała lancetowa. Kwiaty kwitną przez lato od końca Maja począwszy: listeczki powszechnego kielicha są iaiowo-lancetowe, i pospolicie nie dłuższe od kwiatu: korona błękitna, czasem czer-

wona. Dno owocowe jest wypukłe i nie ma listeczków.

Roślina ta jest bydła przyjemna i zdrowa. Boerhave przyznawał jej skutki rozwalniające w chorobach piersi. Riwin zalecał na piersi owrzodzone: inni zażywali na różne wrzody, chociażby i z rozpusty nieczystej. Zieleń można wewnę farbować zielono: a z kwiatu pszczoły na miód i wosk noszą.

1233.

SCABIOSA COLUMBARI, DRYAKIEW GORNA. U wielu Pisarzów zowie się *Scabiosa minor*: Ma liście korzeniowe iaiowo-okrągłe i karbowane; prętowe pierzaste szczecinkowe. Kwiaty w promieniu są dłuższe. Naydowafem ją osobliwie pod Mielnikiem między gorami.

Pręt około łokcia wysoki stoi prosto, ma gałązki dosyć nagie, iedno-kwiatowe, iak ramiona rozpostarte: liście są częścią gładkie, częścią kosmate: dolne stoją na osobnych ogonkach: wyższe są złożone pospolicie z dziewięciu listeczków, które coraz są węższe. Kwiaty nie są bardzo wypukłe: kielicha listeczki wąskie, z koroną równej długości, i w starości się odginają: korona błękitna, lub czerwona.

Roślina ta jest dla owiec bardzo zdrową paszą: a z kwiatów pachnących pszczoły na miód i wosk noszą.

1234. *

SCABIOSA ATRO-PURPUREA, DRYAKIEW OGRODOWA. U innych Pisarzów *Scabiosa indica*, albo *peregrina*: u ogrodników *Scabiosa hortensis*. Ma dno owocowe sztyfowate: korony w promieniu dłuższe: liście poprzecinane. Utrzymuje się w zabawnych ogrodach, i nasienie corok się na wiosnę sieie.

Korzeń jest roczny tylko. Pręt dosyć wysoko wyrasta, dzieli się na wiele gałęzi, i ma liści dosyć wiele. Kielich jest tak długi jak korona, składa się z dwunastu równo-szerokich odgiętych listeczków. Kwiaty kwitną w Sierpniu i Wrześniu, mają zapach piżmowy: są pospolicie ciemno-czerwone, nadydują się przecięż i różnie isłniejsze, i wcale białe. Ziarna nasienne są czerwono-boczne, otulone skoreczką faldowską, i mają koroneczką pięć szczecinkową. Z kwiatu pszczoły na miód i wosk noszą.

1235.

SCABIOSA OCHROLEUCA, DRYAKIEW SIARCZYSTA. U C. Bauhina *Scabiosa angustifolia*: u Kameraryusza *Scabiosa lutea* z *Thuringia*: u Gerarda *Scabiosa montana*. Ma liście prętowe dwa razy pierzaste z listeczków równo-szerokich: korony promieniowe są dłuższe.

Rośnie osobliwie na miedzach grantów piszczystych: i uważam

załem to, że iak za Bugiem ku Litwie obficie, tak na południowej stronie tej rzeki ku Warszawie, bardzo rzadko się nadyduie. Korzeń dwu-letni albo czasem trwały puszcza różne liście, albo iaiowe, albo owalne, lub lancetowe na długich ogonkach. Na pręcie rozpięchym liście są pierzaste, których listeczki znowu są w poprzecz dzielone. Kwiaty stoją na długich szypułkach, i są białawe żółte: kwitną od Sierpnia aż do zimy.

1236.

SCABIOSA INFLEXA, DRYAKIEW POGIĘTA. Nowy ten zapewne gatunek ma pręt zgity: liście prętowe całe, lancetowe. Kwiaty wszystkie równe. Nadydowałem w bliskości Ciechanowca, na miejscu Mścihowka zwanym.

Miejsce, na którym rośnie, jest nieco wilgotne. Korzeń zdaje się być trwały: nie bardzo długi, ukośnie pod ziemią się ciągnie, i puszcza wiele nitczek. Pręt około łokcia długi, między wielą bardzo sztukami, które widziałem, żaden nie jest prosty, ale w połowie mniej lub więcej zgity, nad miejscem zgięcia znowu się w górę prostował, z wypuszczeniem kilku gałązek kwiatowych. Liście korzeniowe są przewrotno-iaiowe na długich ogonkach: prętowe zaś naprzeciw siebie stojące, długie, lancetowe, bardzo krótkie mają ogoneczki. Szypułki pospolicie iedno-kwia-

towe są długie. Kwiaty małe, białe-błękitne, kwitną w Sierpniu i Wrześniu: mają kielich równy koronie z listeczków szerszych, dłuższych, węższych, krótszych, naprzemian złożone.

L. G. 357.

SCANDIX, TRYBULA. Jest rodzaj mający kwiaty w okolkach. Nitek pyłkowych jest pięć, otworów dwa. Pokrywa powszechna jest promienista. Kwiaty środkowe wokółku pospolicie są tylko samce. Listeczki korony są wycinane. Owoc sztyfowaty. Z dziesięciu gatunków, następujące są mi wiadome.

1237. *

SCANDIX ODORATA, TRYBULA HISZPANSKA. Ma ziarna nasienne brudowane i rogate. Rośnie dziko w Hiszpanii, Wenecyi i Szwajcarach: u nas się tylko w niektórych kuchennych ogrodach nadyduie.

Cała ta roślina ma mocny zapach anyżowy. Korzeń długi, biały, miękki, słodki i korzenny. Liście są potrójno-pierzaste, nieco kosmate, miękkie i białawe. Zamiast pokrywy powszechnej, jest tylko ieden listeczek: Pokrywki zaś szczególne mają listeczków pięć białych i znacznych. Kwiaty białe, zewnętrzne są zupełnie dwupłciowe, a ich listeczki promieniowe większe, i wszystkie serduszkowe: wewnętrzne zaś są

sobie równe, i zupełnych sztyłek nie mają. Ziarna nasienne są nie małe, czarne, z znacznymi żebrami, które się na wiosnę posieć mogą.

Liście tej rośliny są zdrową i przyjemną przyprawą potraw. Kwiaty pszczołom są bardzo ulubione. Z nasienie, przydawszy soli, można wypędzić olejek, który anyżowemu bardzo będzie podobny.

1238.

SCANDIX PECTEN VENERIS, TRYBULA IGLICA. Ma na ziarnach nasennych bardzo długie dziuby. Rośnie między zbożem, kwitnie w Maiu.

Korzeń jest roczny. Pręt około pół łokcia wysoki. Liście są długie i bardzo pojedyncze. Okolki kwiatowe nie bardzo są składane, czasem tylko mają dwa mniejsze okofeczki, i kwiatów nie wiele. Pokrywka ma pięć lub siedm szerokich listeczków. Kwiaty białe. Korony na obwodzie okółka mają listeczki nierówne, środkowe zaś są prawie wszystkie iedno kwiatowej wielkości. Ziarna nasienne są walczkowe, z bardzo długim sztyfowatym, pojedynczym dziubem.

1239. *

SCANDIX CEREFOLIUM, TRYBULA ZWYCZAYNA. Ma ziarna nasienne ślnięce; iaiowo-sztyfowate. Okolki kwiatowe stoją bez szypulek na boku pręta i gałązek. Rośnie dai-

ko w południowej Europie; u nas w niektórych ogrodach kuchennych utrzymuje się z posianego corok nasienia.

Korzeń roczny jest biały, kręgielkowy, krotki, włosienkowy: dalsza część roślina jest wietka i gładka. Pręt wewnątrz czczy wyrasta czasem na łokieć wysoko: puszcza pospolicie z każdego guzika, pod którym kosmaty jest, dwie gałązki i liść jeden. Liście są śniące, gładkie, dosyć szerokie, i potroynie pierzaste. Okółki kwiatowe nie są liczne, stoją na wierzchołkach gałązek na długich szypułkach: pod każdym okółczkiem jest jeden, lub dwa czerwone listeczki. Korona biała: iey listeczki u środkowych kwiatów równe. Ziarna nasienne są długie, nie brzdowane, mają dziub, i pozostałe resztki podwojne szyiki.

Roślina ta ma swój osobny zapach i smak, który lubo korzennym nazwać się nie może, przecież zażywa się do sęfat i przypraw kuchennych. Za zdaniem iednomyślnym lekarzów, ma skutki otwierające, rozcieśniające, krew czyszczące, i kurczenia wewnętrzne uśmierzające. Ma zalety we wszystkich chorobach flegmistycznych, i w bólach po porodzeniu: a nadewszystko w chorobach piersi.

1240.

SCANDIX ANTRISCUS, TRYBULA DZIKA. Ma pręt gładki. Korony wszystkie ro-

wne. Ziarna nasienne iaiowo-okrągłe, szczecinkowe. Roślina ta słaba, wietka i piękna, rośnie na groblach.

Korzeń roczny. Pręt około łokcia wysoki, dzieli się na gałęzie: ma pochwęki wielkie włosiste. Liście nieco kosmate, są potroynie pierzaste. Okółczki mają pokrywkę ze czterech lub pięciu lancetowych, nieco szerokich listeczków złożone i tyleż kwiatów, które wszystkie są rodzajne. Korony białe, czasem czerwone, wszystkie są iedno-kwiatowe Ziarna nasienne są od wierzchu gładkie, od spodu kosmate: mają dziub, i dwie pozostałe szypułki skupione.

L. G. 452.

SCHEUCHZERIA, BEO. TNICA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych sześć, otworów trzy bez szyiek. Korony nie ma. Kielich sześć dzielny. Torebek nasiennych, suchych, nadętych, trzy; w każdej jest iedno ziarno. Gatunek jest tylko ieden.

1241.

SCHEUCHZERIA PALUSTRIS, BEO. TNICA SITOWA. Roślina ta z weyczenia ma wielkie podobieństwo do tych, które pospolicie siem nazywają: znaki przecięż pod rodzajem wyrażone, uważającemu łatwo różnicę pokazać.

L. G. 65.

SCHÆNUS, MARZYCA. Jest rodzaj traw. Nitek pyłkowych jest trzy: otwor ieden. Korony nie ma. Kielich iednoplewkowy, jest okryciem iednego ziarna, który każdy kwiat zostawia: Kwiaty są skupione. Z piętnastu gatunków te są mi wiadome.

1242.

SCHÆNUS MARISCUS, MARZYCA POSPOLITA. Ma zdźbło okrągławe. Liści obwód i grzbiet, są kołace. Rośnie wszędzie na błotach.

Korzeń trwały jest długi. Pręty albo zdźbło czasem na trzy łokcie wyseko wyrastają. Liście prawie są troy-boczne, na rogach ostre. Z kątów wierzchowych liści wyrastają niektóre wierzchy kwiatowe, a pod temi stoją długie brunatne listeczki tego zaostzone. Szypułki kwiatowe są długie, nierówne i na gałązki dzielone. Na wierzchołku stoi cała kupka kłosek koloru cynamonowego. Z cała go kłosa tylko iedno ziarno doyrzewa, i to jest okrągławe.

Gdzie ta trawa rośnie, tam pod nią pospolicie torf się znajduje, albo owa ziemia której do palenia w niedostatek drewna zażywa. Korzenie iey tak się wzajemnie płaczą, iż na błotach nieiaki czynią wyspy. Chłopi w Szwecyi sfomą iey pokrywają dachy, która teższa i trwalsza jest, niż sfoma pospolita.

1243.

SCHÆNUS NIGRICANS, MARZYCA CZARNIAWA. Ma pręt albo zdźbło nagie, okrągławe. Kwiaty skupione w główkę iaiowo-okrągłą. Pokrywka dwa-listkowa: ieden listek długi sztyfowaty. Rośnie na błotach, osobliwie które latem wysychają.

Korzeń trwały puszcza całe gromady liści, które mają grzbiet ostry. Zdźbła są okrągławe, około łokcia wysokie. Kłoski są mocno z sobą stalone, stoją na osobnych szypułkach, mają kolor czarno-czerwony. Ziarna nasienne śnią się jak perełki. I pod tą rośliną częstokroć się torf znajduje.

1244.

SCHÆNUS ALBUS, MARZYCA BIAŁA. Ma zdźbło pospolicie troy-boczne i liściowane. Kwiaty w kupki skupione. Liście szczecinkowe. Rośnie na błotach, osobliwie torf mających.

Korzeń trwały. Zdźbło około pół łokcia wysokie. Liście blade i wąskie. Wiecha kwiatowa równo-szeroka, biała, czasem czerwona, stoi prosto na wierzchołku zdźbła: a iey kłoski są podługne i wąskie. Ziarna nasienne są gruszczykowe, i są dziesięcią szczecinkami otoczone.

1245.

SCHÆNUS FUSCUS, MARZYCA BRUDNA. Ma zdźbło

okrągłe, liściowane. Kłoski są w kupki skupione. Liście nitkowe rynienkowe. Rośnie także na błotach torfowych. Ma ze wszystkim wielkie podobieństwo do *Merzycy białej*, tylko że wcześniej kwitnie, i kłoski jej brzanatne stoją gromadkami.

L. G. 419.

SCILLA, CEBULA MORSKA. Jest rodzaj mający nitki pyłkowych sześć: otwór jeden, Korona sześć listkowa, rozpostarta, prędko opadająca. Nitki pyłkowe są nitkowane. Z dziesięciu gatunków cudzoziemskich, o niektórych tylko namienię.

SCILLA MARITIMA, CEBULA MORSKA LEKARSKA. U *Dodonęusza Scilla communis et Pancratium*: u *Tragusa Scilla et Cypripedium*: u *Pliniusza Scilla foemina*: u *Duranta Scilla maior*: u niektórych *Scilla vulgaris*: u *Royena Scilla radice tunicata*. Ma kwiaty nagie i ucięte. Pokrywki liściowe. Rośnie nad morzem w piaskach w Hiszpanii i Sycylii: u nas niewiem czyliby się korzeń dał utrzymać.

Korzeń albo cebula czasem wielkości głowy dziecięcej: pospolicie jest czerwona, czasem biała: składa się z wielu tęgich skorkowatych łupin na sobie leżących: jest bardzo soczysta i prędko gnije, jeżeli nie będzie wysuszona. Liście stoją prosto,

są lancetowe, i którego roku wyrastają liście tego roku kwiaty niebawiają. Pręt kwiatowy, ma wiele kwiatów czerwonych lub białych, które nie razem kwitną, ale niby na trzy części się dzielą: stąd się zdaie, że ta roślina trzy razy kwitnie.

Cebula tej rośliny mająca zapach gryzący i smak ostry, już od bardzo dawnych czasów jest od lekarzów zachwalona i zażywana, gdzie potrzeba flegmę gwałtownie rozwinąć i wyprowadzić, gdzie soki potrzeba rozwinąć; gdzie zamulenia otworzyć, wyrzutom, moczowi, potem, dopomóc. Skuteczna jest w różnym zepsuciu soków, w biegłości, wodnicy, febrach czterodniowych, zamuleniach wewnętrznosci, katarach, kaszlu, duszności, jeżeli pochodzą z wielości flegmy; w fawianach, śpiączce chorobie, flusach i chorobach nerwowych. Z tym wszystkim sama przez się zażyta być nie może, i dla zbytnej ostrości czyni womity, plynienie żóładka, rozpalenia wewnętrznosci: stąd dla ujęcia ostrości różnie się przyprawia: z octem, albo praśnym miodem. Iako widzimy w *Lekarniach Acetum i Oxytel Scilliticum*, lekarstwa od dawnych czasów zachwalone i zażywane.

1246. *

SCILLA LILIO HYACINTHUS, CEBULA MORSKA LILIOWA. Ma korzeń z łusek złożony. Ogrodnicy różnie nazývają, już to błękitną lilią,

już

już hiacyntem. Korzeń i liście są podobne do zwyczajnej lili. Kwiaty pospolicie błękitne. Te, które mi się widzieć zdarzyło, były w ogrodach zabawnych w naczyniach utrzymywane. Cebule mogą się corok przesadzać, i dla rozmnożenia oddzielające się wyrostki rozsadzać.

1247. *

SCILLA AMAENA, CEBULA MORSKA JACYNTOWA. Ma pręt kwiatowy rogaty. Kwiaty są na przemian na boku pręta, i nieco wiszą. Ogrodnicy pospolicie za *Jacynt* poczytują.

Jak zapewniają, roślina ta ze wschodnich krajów dostaje się do ogrodów Europejskich w roku 1590. Korzeniem jest cebula. Kwitnie wcześniej na wiosnę: korona pospolicie błękitna, a na każdym jej listeczku od spodu są dwie kreski białawe. Rozmnożyć można bardzo łatwo przez cebule co jesień rozsądzone.

L. G. 67.

SCIRPUS, SITOWINA. Jest rodzaj trawy mający nitki pyłkowych trzy: otwór jeden. Korony nie ma. Kielichowe plewy jak dachówka za siebie zachodzą. Ziarno nasienne pojedyncze bez brodki. Ze trzydziestu siedmiu gatunków, następujące mi tylko są wiadome.

1248.

SCIRPUS PALUSTRIS, TOM III.

SITOWINA BEOTNA. U *Royena Scirpus culmo nudo, spica terminali subovata*. Ma zdźbło okrągłe, nagie, na którego wierzchołku jest kłos iaiowo-okrągły. Rośnie na miejscach wodą zalanych.

Zdźbła około pół łokcia wysokie, wyrastają całemi kupkami. Kłosa na nich są podługno okrągłe i ostro zastrzone: składają się z łusek szczelnie na sobie leżących, między którymi są brzanatne troy-boczne, białe obwodzone. Ziarna nasienne są prawie troy-boczne i ślnięce.

1249.

SCIRPUS CESPITOSUS, SITOWINA KUPKOWA. U *Royena Scirpus folio unico*. Zdźbło jest bęgowane nagie. Kłos wierzchołkowy, dwupłukowy, tak długi jak kielich. Korzenie łuską się od siebie dzielą. Rośnie w lasach na takich miejscach, które torf mają.

Korzeń trwały. Zdźbła wyrastają całkiem kępami, są twarde, krzywe, rzadko na ćwierć łokcia wysokie, od korzenia pochewkowane. Kielich kwiatowy jest brunatny, i bez ości, trzykwiatowy. Ziarna nasienne są szczecinami odziane.

1250.

SCIRPUS ACICULARIS, SITOWINA SZPILKOWA. U *Royena Scirpus magnitudine aciculae*. Ma zdźbło okrągłe, nagie, szczecinkowe. Kłos iaiowy, dwupłukowy, jest na

B

wierzchołku zdźbia. Ziarna nasienne nagie.

Roślina ta bardzo mała i miękka, rośnie ciemnymi kupkami w czystych wodach. Zdźbło jest cienkie jak włos, ledwie na trzy cale wysokie. Główna kwiatowa pokaźniejsza skupiona, stała się potem dwurzędowa. Cały kłos jest tak wielki, że ledwie zostaje część cała wynosi, i najczęściej jest pięć-kwiatowy.

1251.

SCIRPUS LACUSTRIS, SITOWINA JEZIORNNA. U Royena *Scirpus spicis copiosus*. Ma zdźbło okrągławe nagie, na którego wierzchołku jest wiele kłosów iściowych, na osobnych szypułkach stojących. Rośnie w czystych stojących i płynących wodach.

Zdźbła częstokroć do trzech łokci wysokości wyrastają: są pojedyncze, wewnątrz pulchne, miękkie, i od korzenia pochwami odziane. Pod kwiatami, które w wiech są skupione, i pod gałęziami, stoją niektóre małe suche listeczki ością się kończące. Kłosa są grube, i koloru cynamonowego.

1252.

SCIRPUS SYLVATICUS, SITOWINA LESNA. Ma zdźbło trzy-boczne w liście obfite. Okoszek kwiatowy ma także liści dostatek. Szypułki kwiatowe nagie trzy razy składane. Kłosa stoją ściśnięte. Rośnie w lasach, na miejscach wilgotnych.

Korzeń trwały. Zdźbło około pół łokcia wysokie. Liście płaskie, na obwodzie i na grzbiecie bardzo kosmate. Pokrywa powszechna składa się z czterech listków nierównej wielkości. Szypułki kwiatowe nierówne. Kłosa zielonawe, iściwo okrągłe, ostro zastrzone, stoją po dwa lub cztery skupione. Ziarna nasienne są szczeciniakami otulone.

L. G. 562.

SCLERANTHUS, CZERWIEC. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć: utworów dwa. Korony nie ma. Kielich z jednej sztuki, a w nim dwa ziarna nasienne. Ze trzech gatunków, dwa się u nas znajdują.

1253.

SCLERANTHUS ANNUUS, CZERWIEC ROCZNY. Ma kielichy nasienne otwarte. Rośnie na piaszczystych polach.

Korzeń jest roczny. Pręt dosyć wysoki i prosty, dopóki go ziarna nasienne swoim ciężarem nie nachylą. Liście stoją parami, są zakrzywione i wąskie, od pręta nieco szersze. Kwiaty stoją skupione na wierzchołkach gałęzi i za czasem tężeją. Dziś kielicha są lancetowe, zastrzone. Częstokroć się trafia, że nitek pyłkowych jest mniej jak dziesięć. Czasem pod korzeniami znajdują się takowe poczwarki owadów do farbowania zdolne, o jakich się na-

pisze pod gatunkiem następującym.

1254.

SCLERANTHUS PERENNIS, CZERWIEC TRWAŁY. U dawnych Pisarzy *Polygonum Polonicum, minus, cocciferum*. Ma kielichy owocowe zamknięte. Rośnie na piaskach słońcu otworzystych.

Korzeń trwały puszcza wiele prętów cienkich, około pół łokcia długich, ponieważ na ziemi leżących, knotowatych. Liście stoją parami, są krzywe, wąskie, od pręta szersze. Kwiaty są skupione na wierzchołkach gałęzi, białe, i mają między sobą krótkie lancetowe pokrywki.

Przy korzeniach tej rośliny obficie się znajdują poczwarki pewnego owadu, jak ziarna iaki okrągłe, które zebrane tak zdolne są do rękodzieln farbiarskich do farbowania różnie czerwono, jak kosztowna *Coccinella* Amerykańska. Pisarze zagraniczni iednostajnie zapewniają, natwienia o tym i nasz Syreniusz, że dawniej w Polsce był znaczny w tym handlu po imieniu *Coccus Polonicus*. Może to być że należo na Amerykę, gdy Europie podobna *Coccinella* swoją, bardziej się podobala dlatego, że jest daleka. Prawda że do równości farby iedna część Amerykańska wyrówna dwóm naszym, ale za to nasza jest krajowa, i daleko taniej wypada.

Poczwarki te najsoczystsze i

najzupełniejsze są od połowy Czerwca, najdłużej do połowy Lipca. Wtedy zbierają się od wykopanych korzeni, z ziemi przez sito chędożą, i wrzucą wodą parzą: gdyby się to nie prędko uczyniło, owady się wygrzyż i wyleciały. Potem się w cieniu na wolnym powietrzu przesuszają, i naostatek dosuszone zupełnie w wolnym piecu, schowają.

Jak w farbiarniach zażywać trzeba, wiedzą rękodziela: wieśniaczki zaś na karmazynowe farbowanie wełny, tak sobie postępują. Gotują w zwyczajnym kwasie z maki żytniej zrobionym; tłuściość niejaką w gotowaniu się okazującą, zbierają i odrzucają; dopiero w tę farbę na kilka minut kładą wełnę pierwej w kwasie także z asunem gotowaną, i przesuszoną. Ocet winny nierównie nad kwas powinien być użyteczniejszy.

L. G. 906.

SCORZONERA, WĘŻY-MORD. Jest rodzaj mający kwiaty składane. Główny pyłkowy są zrosłe. Kwiaty wszystkie dwupłciowe rodzajne. Łuski kielichowe mają obwód suchy, i jak dachowka za siebie zachodzą. Dno owocowe nagie. Na ziarnie nasiennym jest korona piorkowata. Ze dwunastu gatunków następujące tylko są mi wiadome.

1255.

SCORZONERA HUMILIS, E2

WĘZYMORD DZIKI. Ma pręt dosyć nagi, jedno-kwiatowy. Liście są szeroko-lancetowe żyłaste, płaskie. Rośnie osobliwie na łakach słońca wystawionych.

Korzeń jest wielki, drzewiasty, obrączkowany, trwały, ma na czuprynie całą gromadkę szczecin. Poszcza wiele długich i gładkich liści, na osobnych ogonkach, na ziemi leżących. Pręt stoi prosto, jest pojedynczy, i ma tylko kilka krótkich listeczków. Kwiat stoi pojedynczo na wierzchołku pręta, jest dosyć wielki, żółty, i ma w kielichu trzy lub cztery rzędy listeczków.

Cała ta roślina jest pełna białego słodkawego soku. Korzeń mączny, wysmienicie zastąpić może i w kuchni i w lekarstwie gatunek następnicy, który w ogródkach utrzymujemy. Liście są bardzo zdrowym dla owiec pożywieniem. Z kwiatu pszczoły obficie na miód i wosk noszą. Trafia się czasem, że ziarna nasienne śniecią i są czarne, jakby spalone; te zebrane, z gumową wodą utarte, dają tusz, Chińskiemu się równający.

1256. *

SCORZONERA HISPANICA, WĘZYMORD OGRODOWY. Ma pręt gałęzisty. Liście niedzielone, na obwodzie drobno zębkowane, pręt otulające. Rośnie dziko w Hiszpanii i Syberii; u nas utrzymuje się w niektórych ogro-

dach kuchennych, pod imieniem Salsefiów.

Korzeń trwały, iako i cała Roślina, jest pełna gorzkawo-słodkiego, mydlastego, białego soku: a stąd osobliwie korzeń nie tylko jest przyjemnym pożywieniem dla ludzi, ale i w trunku skutecznym lekarstwem na rozwolnienie soków grubych, i osłodzenie ostrych. Krew czyszczy: z wodą ięczyenną gotowany jest piśsiom użyteczny. Upalony wolnym ogniem, i z iaką częścią kawy zmieszany, i zdrowy i smaczny jest. Do tego zaś wszystkiego roczny i najdłuższy dwuletni korzeń być może zdalny, czarną skórkę z niego zdiawszy: dalej bowiem potym drzewie. Stąd przynajmniej co dwa lata nasienie na wiosnę siał potrzeba. Z kwiatu pszczoły na miód i wosk obficie noszą.

L. G. 756.

SCROPHULARIA, TRĘDOWNIK. Jest rodzaj mający podobieństwo do paszczekowych. Nitek pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. Ziarna nasienne okryte, kielich pięciodelny. Korona dosyć okrągła, z odwinionym obwodem. Torebka nasienna dwu komorkowa. Z piętnastu gatunków, dwa tylko dotąd u nas widziałem.

1257.

SCROPHULARIA NODOSA, TRĘDOWNIK KNOTOWY. U innych Pisarzy *Scro-*

phularia major, albo *vulgaris*. Ma liście serduszkowe, potroyno-żyłaste. Rogi na pręcie są tępe. Rośnie na miejscach soczystych.

Korzeń jest głowkowy. Na pręcie nie ma obwodek skorkowych. Liście są podługne i od ogonka wycinane, mają nie-miły smak i zapach. Na koronie zwierzchnia warga ciemnoczerwona; dolna zieleniejąca.

Korzeń ma być użyteczny na robaki dla wieprzów i świni. Liści i korzeni wewnętrźnie i zewnętrznie dawniej zażywano na rany i złotę żyłkę, a nagienia na robaki.

1258.

SCROPHULARIA AQUATICA, TRĘDOWNIK WODNY. Ma pręt na rogach skorką obwodzi. Liście serduszkowe, tępe, na osobnych ogonkach stojące, po ogonku zbiegające. Kwiaty na wierzchołku pręta i gałązek, są w grona skupione. Rośnie na miejscach mokrych.

Korzeń dwu-letni pływa w wodzie: jest dosyć długi. i posiada wiele długich nitek. Pręt czasem do trzech łokci wysokości wyrasta, dzieli się na gałęzie, i ma cztery rogi skorką obwiodzone. Liście stoją parami, a kształtu owalnego, im wyżej wpadają na serduszkowy; na obwodzie są płytko wycinane, mają oraz niektóre przysadki. Kwiaty stoją na wierzchołku pręta, na szypułkach gałęzistych w wieńcze kłosa skupione: Dział

kielicha są okrągławe z białą obwódką, warga wyższa korony serduszkowa ciemno-czerwona, dolna zaś zielonawa z czerwonym mieszanym.

Dawniejsi lekarze tej roślinie równie skutki przyznawali, iak gatunkowi poprzedzającemu. Niektórzy przyznają, że liście tego Trędowniku z sene-sowemi zmieszane, odbierają sene-sowym przykrość, bez umniejszenia skuteczności. Kwiaty obu Trędowników dają miód pszczołom.

L. G. 734.

SCUTELLARIA, TARCZYCA. Jest rodzaj mający kwiaty paszczekowe z nagim nasieniem. Nitek pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. Kielich ma otwór niedzielony, i po okwitnieniu kwiatu własną nakrywką tak się zamyka, że się nieiaką torebką nasienną być здаie. Z piętnastu gatunków następujące tylko u nas nalazłem.

1259.

SCUTELLARIA GALERICULATA, TARCZYCA CHEŁMIK. U niektórych *Carsida major*. Ma liście serduszkowo lancetowe, karbowane; w których kątach kwiaty stoją. Rośnie przy wilgotnych łąkach strumyków.

Korzeń jest trwały. Pręt około łokcia wysoko wyrastający jest gałęzisty, i ma cztery o-

stre rogi. Liście są przytępione, stoją na krótkich ogonkach. Kwiaty stoją po dwa, iednym rzędem, na krótkich szypułkach. Kielich dwu-wargowy, ma nad gardzielą łuskę. Wargę wyższą korony troy-dzielna, bękitna; dolna wycinana biała.

Roślina ta mająca smrodek nieco czosnkowy, miała wprawdzie dawniej nieiskie zalety na febrę i bole gardła, skutki iey przecięż są bardzo słabe.

1260.

SCUTELLARIA MINOR, TARCZYCA MAŁA. Ma liście serduszkowo-łaiowe, na obwodzie pospolicie niedzielone. Rośnie na mokrych miejscach.

Korzeń trwały, cienki, czerwony, z knotkow włosienki puszczający. Pręt cienki, około ćwierć łokcia wysoki, nieco leży na ziemi. Liście stoją na krótkich ogonkach, z kątów liści wyrastają małe gałązki z kwiatami, na których w każdym kacie liści stoją po dwa kwiaty małe z czerwoną koroną.

1261.

SCUTELLARIA HASTIFOLIA, TARCZYCA DZIŁKOWA. Ma liście na obwodzie niezębikowane, dolne habardowe, wyższe strzałkowe. Należy się, lubo rzadko, na mokrych miejscach.

Korzeń trwały, cienki, czofgający się. Pręt rzadko kiedy gałązki puszczający, około pół łokcia wysoki. Liście dolne sto-

ją na długich ogonkach, te zaś, które są bliższe kwiatom, są bez ogonków, i łaiowo-lancetowe. Kwiaty na wierzchołku w nie-iski kłos skupione. Korona bękitna.

L. G. 79.

SECALE, ZYTO. Jest rodzaj trawy. Nitek pyłkowych jest trzy: otworów dwa. Kielichy stoją pojedynczo na przeciw siebie, są dwa-plewowe. Ze czterech gatunków, ieden nam jest dobrze znaiomy.

1262. *

SECALE CEREALE, ZYTO POSPOLITE. Ma za znak gatunkowy, że obwód plew jest kosmaty. Roślina ta i w Europie osobliwie nazyteczniejsza i obficie na rolach utrzymywana, skądby początkowo pochodziła, iako dzika, niewiadomo.

Kształt iey opisywać próżną rzeczą mi się zdaie; bo mnie-mam, że niemasz ktoby nie znał. Jak zasiewać, utrzymywać, i t. d. wie każdy Gospodarz. Są iednak niektóre rzeczy, których opuścić nie mogę.

Odmiany tej pożytecznej rośliny, są wielorakie. *rod.* Zyto zimowe, które potrzebując więcej czasu do swego wzrostu i dojrzałości, sieie się w iesieni przed zimą: rodzi słomę wysoką, kłosy znaczne, ziarna pełniejsze. *are.* Zyto iare, mniej do dojrzałości wyciąga czasu: zasiewa się na wiosnę: rodzi słomę

mię i kłosy pospolicie mniejsze, i ziarna chudsze. Z tym wszystkim zapewniam doświadczaćcy, że każde zimowe żyto wcześniej na wiosnę posiane, stać się może iarym. *3cie.* Zyto wiosnowe, nam wprawdzie dotąd nie znaiome, ale w Szwecyi dopiero w Maju zasiewane: słomę i kłosy rodzi nikczemne, ale ziarna wydaje najprzedniejsze. *4te.* Zyto palone, zasiewa się w Norwegii takim sposobem: wycina się sztuka lasu; drzewo kilka lat poleżałe zapala się ku końcowi Czerwca, upatrzwszy czas na deszcz się zanoszący. Skoro się spali: ieszcze w gorący popioł sieie się nasienie od gorąca trzeszczące, a iezeli zaraz deszcz padnie, pospolicie żniwo bywa bardzo obfite. *5te.* Zyto krzewiste, u nas w tych leciach rozmnożone, i nie wiem dlaczego Egipskim nazwane. Jedni mu wielkie pochwały dają, drudzy ganić poczynają. To jest pewna z Gospodarzów zagranicznych, osobliwie w Frankonii, którzy już dawno tę odmianę zasiewają, że maswoie zalety, ma i nagany. Zalety są, że mniej nasienia do siewu potrzeba, że się czasem bardzo znacznie rozkrzewia, że dobre ziarna nasienne rodzi. Przywary są, że na podleyszym gruncie nie bardzo się udaie, że skoro dojrzewać zaczyna, z żniwem na głowę spieszyc potrzeba, dlatego iż się bardzo wysypnie, że nakoniec prędzey lub później w pospolite żyto się obraca. W niektórych

kraich tę ostatnią odmianę sieia razem z owsem lub Jęczmieniem: pierwszego lata zbierają owies lub Jęczmień, a drugiego Zyto.

Mijam ja tu różne zażycia Gospodarskie części tej rośliny, które każdemu gospodarzowi są wiadome. Chleb tylko i gorzałkę żytną przedsiębiore opisac.

Ziarna żytnie na mąkę zmiełone, z maki chleb upieczony, jest najpospolitszym pożywieniem Europejczyków północnych. O własnościach dobrego chleba, dokładnie się napisze pod rodzajem pszenicy: tu tylko o zdatości żytnego chleba namienię. Jest to zdanie lekarzów, że chleb żytni chociażby z pszenym mieszanym, mniej żywi, niż sam pszeny, i jest dla słabych żołądków i osób wiele siedzeniem się bawiących, pożywieniem ciężkim: dla tych zaś, którzy mają strasne żołądki, którzy mocno pracują, jest posilniejszy nad pszeny, osobliwie ten, który razowym nazywamy.

Co się tycze gorzałki: trunk ten w północnej Europie pospolity, nie ma wdzięków wódki z wina palonej; od prostych ludzi bez przypraw, od innych z różnemi przyprawami zażywany: iako za lekarstwo w niektórych okolicznościach z pomiarkowaniem użyty stać się może; tak nażyty w pospolitym użyciu, staie się ludziom trucizną, przynosi ubóstwa i szkodę kraiovi. Skąd poddaństwo

nasze kraiove tak ubogie, nie-
kczemne? Skąd tyle nieuleczo-
nych chorob? skąd trudności u-
leczenia pospółstwa? skąd czers-
twych kiedyś i bardzo zdro-
wych ludzi skrocenie życia? ie-
żeli nie z zbytku gorzałki? Skąd,
u nas, w czasie iakiegokolwiek
nieurodzaju zaraz są zadatki
głodu? jeżeli nie stąd, że go-
rzałka wiele życia zabiera? Dali-
śmy ten miecz na zdrowie, ży-
cie, majątek ludu, na uszkodze-
nie kraju, owemu Zydostwu,
które nam za ten pozwolony
rozboj, płaci prawdziwie *Mam-
monam iniquitatis*.

Trafia się czasem, że ziarno
nasienne wyrasta szydłowato:
skóreczka na nim, a często i
wewnątrz bywa czarna: w nie-
których u nas miejscach nazy-
wają Sporyszem. Ziarna takie
nie tylko mąkę czynią czarną,
ale też podług mniemania wie-
lu lekarzów, gdy się obficie
zrodzą, ciężkich chorob bywają
przyczyną. Niemniej też żyto,
choćby najdoskonalsze, jeżeli
nie będzie zupełnie dojrza-
łe, jeżeli pierwey, iak mówią,
nie wygrzeje się, choroby różne
wznieść może: A stąd lekko-
myślnie czynią, którzy z nie-
dojrzałego żyta kaszę robią:
a osobliwie po roku nieurodzaj-
nym lud zgłodniały od niedo-
rzałego chleba wstrzymywać
trzeba.

Skórki chleba, osobliwie ra-
zowego, pospółcie palone, w
wodę wrzucone, czynią napoy
dla słabych orzeźwiający i po-
silaający. Sok ze świeżego żyta

wyciśniony ma leczyć kamień.
Woda z żytną mąką gotowana,
massem i cukrem przyprawio-
na rano, i na noc wcześniej za-
miast wieczerzy zożywana jest
użyteczną w początkach suchot,
jeżeli żołądek jeszcze nie utra-
cił strawności.

L. G. 579.

SEDUM, ROZCHODNIK.
Jest rodzaj mający nitek pył-
kowych dziesięć: otworów pięć.
Pod każdym otworem na boku
jest łuska miódowa. Kielich jest
pięć - dzielnny. Korona pięć -
łuskowa. Po każdym kwiecie zo-
staie się pięć suchych torebek
nasiennych. Z osmnastu gatun-
ków, następujące mi tylko są
wiedome.

1263.

SEDUM TELEPHIUM,
ROZCHODNIK WRONIE
MASŁO. U Royena *Sedum fo-*
liis planiusculis patentibus serra-
tis, corymbo terminali. Ma li-
ście płaskie, zębkowane: kupki
kwiatowe płaskie, liściowane.
Pręt stoi prosto. Rośnie na su-
chych miejscach, osobliwie mię-
dzy niskimi krzewami.

Korzeń z głoweczek złożo-
ny, puszcza poboczne ramiona.
Pręt twardy, bez gałązek, jest
liściami odziany. Liście soczy-
ste, stoia bez porządku, i są
czasem niezębkowane. Kwiaty
stoia w gęsty niby okółek sku-
pione na wierzchołku pręta:
kielich mały, nieco mięsisty,
i bardzo zaostrzony: korona
zółtawo biała.

Sok ze świeżych liści wyci-
śniony, wodnisty, lipki i nieco-
słony, ma skutki znacznie chłó-
dzące, i nieco ściągające. Da-
wniejsi lekarze zażywali go nie
tylko zewnętrznie w ranach,
i owrzodziałościach szkorbuto-
wych, rakowych; ale i wewnę-
trnie w chorobach piersi, w go-
rzącym moczu, bieguncie i zło-
ty żyłce. Z kwiatu pszczoły
na miód noszą.

1264.

SEDUM ALBUM, ROZ-
CHODNIK BIAŁY. Pospół-
cie u innych Pisarzów *Sedum*
minus, albo *faemina*: ogrodnicy
nazywają *Tripmadam*. Ma
liście niepłaskie; ale iakoby ia-
kie jagody okrągłe, podługne,
przytępione, bez ogonków, od
pręta odstawaające. Kwiaty są
w podokółki ramieniste sku-
pione. U nas utrzymuje się w
niektórych kuchennych ogro-
dach.

Pręt około ćwierć łokcia dłu-
gi, nieco leżący, ku wierzchoł-
kowi dzieli się na gałązki gęsto
liściami odziane. Liście są gru-
be, soczyste, gładkie. Kwia-
ty stoia na cieniutkich szy-
pulkach w podokółki skupio-
ne, pod któremi zawsze jest
mały listek: korona biała.

Liście zażywają się do safa-
ty: mają smak chłodzący, i
zwolna ściągający: nie są bez
skutków lekarskich. Świeżo po-
gniecione i przyłożone, są po-
mocne na ślepą złotę żyłkę a-
tmierząc, ból i puchlinę. Sok
wyciśniony izmieszany z krwią,

daie iey dobry kolor i zgęstwie-
nie przyzwoite: zażywa się sku-
tecznie zewnątrz w gniją-
cych wrzodach i raku: wewnę-
trnie przeciwko zgniliznie i
krwiotokom z macicy. Rozmna-
ża się przez rozdzielanie na
wiosną korzonków.

1265.

SEDUM ACRE, ROZCHO-
DNİK POSPOLITY. U nie-
których dawniejszych *filicebra*,
albo *Vermicularis*. Ma liście
niepłaskie, dosyć iaiowo-okrą-
głe, nierówno-wypukłe, nieco-
prosto stoiaące, na przemiany,
albo do pręta przyrosłe, albo
przynajmniej bez-ogonkowe.
Kwiaty są skupione w troy-
dzielnny pod-okółek.

Roślina ta wieśniaczkom na-
szym dobrze znaioma, i na Bo-
że Ciało do wianeczków uży-
wana, rośnie wszędzie na nay-
suchszych odłogach. Pręt rzad-
ko wyższy nad ćwierć łokcia,
puszcza gałązki, i jest liściami
okryty. Liście są gładkie, zie-
lone, rzędami pięcią ślima-
kowato na około pręta stoia-
ce. Kwiaty nie mają osobnych
szypulek, i korona ich jest
zółta.

Smak tej rośliny jest ostry
i gryzący: wewnątrznie zaży-
te, gwałtownie wzbudza wo-
mity, i płynienie żołądka. Ze
dwunastu częściami piwa go-
towana ma zaletę na wodną pu-
chlinę: a w mleku na szkorbut.
Sok świeżych liści wyciśniony,
zewnętrznie leczył raka. Li-
ście z wodą i mlekiem gotowa-

na małą leczyć raka na mieyscach wstydlivych. Z lnianym oleiem na maść utarte są pomocne na złe wrzody. Z wodą i miodem przasnym gotowane, zażywa się na leczenie parchow, i guzów w czasie powietrza się pokazujących. Owoc tej rośliny nie tykaia.

1266.

SEDUM SEXANGULARE, ROZCHODNIK SZESZCZĘDNY. Ma liście niepfaskie, dosyć iaiowo - okragłe, nierówno wypukłe, dosyć prosto stojące, sześcią rzędami, albo do pręta przyrosłe, albo bez ogonków. Roślina ta wiele do poprzedzającej podobna rośnie na suchych i słońcu wystawionych mieyscach.

Korzeń długi puszcza pręty około ćwierć fokcia wysokie, nad ziemią tylko nieco gałązkowe. Liście stoia ukośnie, sześcią rzędami około pręta: smak ich nie jest ostry, ale chłodzący, nieco kwaskowaty, i ściągający. Gałązka każda podobna, pospolicie jest troykwiatowa.

L. G. 337.

SELINUM, OLSZENIEC. Jest rodzaj mający kwiaty w okofkach. Nitek pyłkowych jest pięć, otworów dwa. Pokrywy są zgięte. Kwiaty wszystkie rodzajne. Listeczki korony wszystkie równe, serduszkowe. Owoc owalno-podłużny, spłaszczony, w pośrodku breggowa-

ny. Z pięciu gatunków następujące trzy są mi wiadome.

1267.

SELINUM SYLVESTRE, OLSZENIEC LESNY. Ma korzeń wrzecionowy, wielodzielny. Naydowałem w lasach, przecięż nie obficie.

Korzeń trwały jest kręgielkowy, i pospolicie dzieli się na ramiona. Pręt cały jest twarde, mi włoskami okryty. Liście zastrzone, trzy razy pierzaste, i poki młode, kosmate. Okofek kwiatowy jest rozpostarty, a okofeczki stoia w pewney od siebie odległości. Są pokrywy i pokrywki. Nasiona mają trzy wypukłe, tępe i zbliżone breggi.

1268.

SELINUM PALUSTRE, OLSZENIEC BŁOTNY. Ma korzeń pojedynczy, i puszcza sok mleczny. Rośnie na błotach.

Korzeń trwały jest złożony, z iedney główki ramiona puszczający. Pręt około dwóch fokci wysoki, jest gruby, ma ostre rogi, ku wierzchołkowi okragławy, na ramiona podzielony. Liście są bardzo wielkie i cztery razy pierzaste: mają wiele czarniawych żyłek siećkowo popłatanych. Okofek kwiatowy gęsty: korona biała, a iey listek zewnętrzny nieco dłuższy. Pokrywy i pokryweczki są bardzo wielkie, grube, zgięte, pięć lub ośm-listkowe. Ziarna nasienne są wycinane i prawie pfaskie, nierówno wypukłe, a trzema breggami.

Każda część tej rośliny żadarta wypuszcza sok mleczny, i ma zapach nieco ciężki, a nozowemu przecięż nieco podobny. Korzeń jest korzenny, gorzki i gorący: zamiast imbiru zażywać się może.

1269.

SELINUM CARVIFOLIA, OLSZENIEC POLNY. Ma pręt bruzdowany, ostro rogaty. Pokrywa prędko niknie. Szyjka na owocu zgięta. Rośnie na polach.

Korzeń trwały jest gruby drzewisaty, ma więcej ramion z iedney głowy pochodzących, i puszcza wiele prętów. Pręty proste, czasem dwa-fokciowe. Liście pfaskie: trzy razy pierzaste. Listeczki na ostrzach białawe. Okofek kwiatowy gęsty, niżeli się kwiaty rozwinią, ma zamiast pokrywy ieden nieco szeroki listeczek. Pokrywki są częstokroć czerwone, dziesięc-listkowe. Korona biała, zewnątrz czerwona. Nasiona mają trzy wypukłe pfaskowate breggi, i na bokach są otwarte.

L. G. 612.

SEMPERVIVUM, ROYNIK. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dwanaście, i otworów tyleż. Kielich dwunasto dzielny. Korona dwunastolistkowa. Torebek nasiennych dwanaście, wieloziernowych. Z ośmiu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

1270.

SEMPERVIVUM TECTORUM, ROYNIK ZWYCZAYNY. U niektórych *Sedum majus*: u innych *Fovis barba*: u *Royena Sempervivum foliis radicalibus carnosis ciliatis, caulibus imbricatis membranaceis, corymbo racemoso reflexo.* Ma liście szczecinkami obwodzone. Odrostki rozpostarte. Rośnie na pagórkach, a czasem i na starych dachach.

Liście czynią na ziemi rożyczkę: gdy wyrastają, są z sobą stulone, dalej potym rozpościerają się: są grube, z iedney strony wypukłe, z drugiej wpukłe, na obwodzie mają tęgie szczecinki, a w reszcie są gładkie i czasem czerwone. Z pośrodku liściowej rożyczki wyrasta pręt prosty, czasem na fokcieć wysoki, na wierzchołku gałęzisty; ma kłos gałązkowy w liście obfity. Kwiaty stoia tylko iednym bokiem pręta na bardzo krótkich zypułkach. Korona wewnątrz czerwona, zewnątrz zaś jest zielonawa.

Roślina ta jest pełna ostrego, saletrowego smaku, nieco kwaskowatego: ma skutki chłodzące, a zatem zażywać się może na pfokanie złego gardła, na sparzelizny, gorące wrzody, rozpadniony język, ślepą żółtą żyłkę, szkorbut i raka: a z afunem gotowana na gnijące usta u dzieci. Niektórzy lekarze zalecali i wewnętrzne zażycie w gonorrhoei, biegankach i febrach.

L. G. 935.

SENECIO STARZEC. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. Główniki pyłkowe są zrosłe. Kwiaty dwupłciowe i samice rodzajne. Kielich walcowaty ma przykieszek, a łuski jego są na końcach niby przypalone. Dno owocowe nagie. Korona na nasieniu pojedyncza. Ze czterdziestu i jednego gatunków, tylko te są mi wiadome.

1271.

SENECIO VULGARIS, STARZEC POSPOLITY. U niektórych *Senecio minor*: u innych *Senecio primus*: u J. Bauhina *Senecio vulgaris sive Eriogeron*. Ma liście pierzasto wydłużone, pręt otulające. Kwiaty stoją bez porządku. Rośnie prawie wszędzie na soczystych miejscach.

Korzeń jest tylko roczny. Pręt soczysty, gałęzisty, pospolicie niski, czasem nad pół łokcia wyższy. Liści jest wiele, a ich dziesiątą zębowane. Kwiaty żółte są na wierzchołkach gałęzi, i nie mają nigdy promienia.

Roślina ta obficie się rodząca w ogrodach, a czasem i na roli, wiele przeszkadza roślinom użyteczniejszym. Owce jej nie tykają, ale ptastwu różnemu jest użyteczna. Sok wyciśnięty smaku nieco słonego, lub woda z liśćmi gotowana, pobudza wzmocnienie, i ma morzyć robaki w ludziach i koniach; pzydawczy zaś miodu przasno-

go i rozenkow, zwolna laxuje. Zewnątrz niektórzy lekarze przyznają skutki chłodzące, rozwalniające, odmiękczające: zalecają na bólenie gardła, złotą żyłkę, puchlinę, osobliwie na piersi, w których się zsiadł pokarm. Z mlekiem i słazem gotując ma leczyć zatwardziałości piersi i moszeń: a z olejem sparzelizną.

1272.

SENECIO VISCOSUS, STARZEC LIPKI. U Dalechampa *Senecio faetidus*: u C. Bauhina *Senecio incanus pinguis*: u Royena *Senecio foliis pinnatifidis sessilibus, laciniis angulosis, superioribus latioribus, florum radiis disco brevioribus*. Ma liście w poprzecz dzielone, lipkie. Łuski przykieszek tak są długie, jak kielichowe, i wietko leżą. Rośnie przy wsiach, miasteczkach, a osobliwie w wyciętych lasach.

Cała ta roślina jest twarda mi włoskami odziana. Korzeń roczny. Pręt około dwóch łokci wysoki, gałęzisty, w liście i kwiaty obfity. Liście stoją na ogonkach. Kwiaty w nieśkie okółki skupione, są wielkie, żółte, mają kielich kufłaty.

1273.

SENECIO SYLVATICUS, STARZEC LESNY. U Teodora *Senecio altera vel montana*. Ma liście w poprzecz dzielone, zębowane. Pręt prosty kończy się płaskimi kufkami. Rośnie osobliwie w wyciętych lasach.

Korzeń roczny: Pręt prosty dzieli się na gałązki, i jest czasem nad łokieć wyższy. Liście są nieco kosmate i stoją na ogonkach. Kwiaty drobne, są skupione w okółki: Kielich gładki, ma kształt przytępionego kręgielka. Korona żółta z bardzo krótkim promieniem.

1274.

SENECIO JACOBÆA, STARZEC JAKOBEK. U Matthiola, Daranta i Dalechampa, *Senecio major sive Flos S. Jacobi*: u dawniejszych pospolicie tylko *Jacobæa*. Ma pręt prosty. Liście są pierzasto-lirowe, a ich dziesiątą znowu podzielone. Rośnie wszędzie na nieco wilgotnych miejscach.

Korzeń jest trwały. Pręt prosty, czasem znacznie wysoki, twardy, gałęzisty. Liście tęgie, na dolnej płaszczyźnie nieco kosmate, kwiaty na wierzchołkach gałęzi w okółki skupione: kielich gładki, w przykieszku małego fisek. Korona żółta; w promieniu jest około 12. kwiatków.

Owce tej rośliny nie tykają. Dawniejsi lekarze używali liści różnym sposobem zewnątrz i wewnątrz w biegunkach, bóleniu gardła, rozpaleniach. Też liście świeżo pokrajane, przez godzinę z węgą gotowane, farbują wprawdzie zielono, ale niestecznie.

1275.

SENECIO PALUDOSUS, STARZEC BŁOTNY. Ma li-

ście mieczowe, ostro-zębkowane, na dolnej płaszczyźnie nieco kosmate. Pręt prosty. Rośnie na błotach.

Korzeń jest trwały. Pręt pojedynczy. Liście czasem na obu płaszczyznach kosmate. Kwiaty żółte mają w promieniach około 12. kwiateczkow.

1276.

SENECIO NEMORENSIS, STARZEC GAIOWY. Ma w promieniu kwiatków ośm. Liście lancetowe, podwojnie zębowane, na dolnej płaszczyźnie kosmate. Pręt gałęzisty. Rośnie w jasnych lasach.

Korzeń jest trwały. Liście na środku pręta są szersze nad inne. Kwiaty mają kielichy zlepione, a w przykieszku tylko trzy wąskie łuski, długością połowie kielicha się równające. Korona żółta, ma od 5. do 8. kwiatków w promieniu.

L. G. 1012.

SERAPIAS, WSTAWACZ. Jest rodzaj mający dwie niskie pyłkowe bezpośrednie na guziku owocowym osadzone. Dofek miodownikowy jest nierównie sklepiony, a jego wargi łukowate. Ze siedmiu gatunków następujące mi się tylko widzieć zdarzało.

1277.

SERAPIAS LATIFOLIA, WSTAWACZ SZEROKO-LIŚCIOWY. Ma korzeń albo głowę nitkową. Liście łukowe,

pręt otulający: Kwiaty wiszące. Rośnie w lasach, na miejscach niewesołych.

Korzeń jest kosmaty, drzewiasty i długi, Pręt kwiatowy tęgi, prosty, około łokcia wysoki. Liście wierzchołkowe są dłuższe od kwiatów. Kłos kwiatowy czasem jest dłuższy nad ćwierć łokcia, i w kwiaty bardzo obfity. Kwiaty w Czerwcu wiszą na długich, słabych szypułkach. Korona w początkach żółtawo biaława, dalej potem czerwienieje.

1278.

SERAPIAS LONGIFOLIA, WSTAWACZ DŁUGOLIŚCIOWY. Ma główki nitkowe. Liście mieczowe bez ogonków. Kwiaty wiszą. Rośnie w lasach.

Korzeń w poprzecz pod ziemią się ciągnący, jest długi, okrągły, drzewiasty, śmierdzący. Pręt tęgi, czerwony, nieco kosmaty, prosty, około łokcia wysoki. Kłos kwiatowy długi, rzadki, około 20. kwiatów mający. Kwiaty wiszą na długich szypułkach, i mają między sobą długie, szerokie pokrywki. Korona znaczna, zewnątrz brudno biała, wewnątrz żółta i czerwona. Kwitnie w Lipcu.

1279.

SERAPIAS GRANDIFLORA, WSTAWACZ WIELKOKWIATOWY. Ma główki nitkowe: liście mieczowe. Kwiaty stoją. W koronie dolnej li-

stek tępy, i krótszy od innych. Rośnie w lasach.

Główka albo korzeń podługno-okrągły, idzie ukośnie w ziemię. Pręt w liście obfity, około łokcia wysoki. Kłos kwiatowy tylko ma około siedmiu kwiatów, które są białe, stoją na bardzo krótkich szypułkach, i mają między sobą poboczne listeczki wielkie i długie. Listek dolny korony jest krótki, tępy, i ma wypukłe bręgi.

1280.

SERAPIAS RUBRA, WSTAWACZ CZERWONY. Ma główki nitkowe: liście mieczowe. Kwiaty stoją. W koronie dolny listek zastrzony. Rośnie w lasach.

Ma wielkie podobieństwo do gatunku wielko-kwiatowego; lecz liście są bardziej zastrzone, i trzy razy długością szerokość przechodzące. Kwiaty wielkie czerwone stoją po 7. do 9. w gęstym kłosie. Dolny listek korony jest dłuższy i bardzo zastrzony.

L. G. 924.

SERRATULA, SIERPIK. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. Główki pyłkowe zrosłe. Kwiaty wszystkie dwu-płciowe rodzajne. Kielich bezbrony i dosyć wąsyczkowany, którego łuski jak dachówka zachodzą. Z piętnastu gatunków, dwa mi tylko są wiadome.

1281.

SERRATULA TINCTORIA, SIERPIK FARBIEWSKI. Ma liście na poprzeczne części dzielone, między którymi część ostatnia największa jest. Kwiatki wszystkie sobie są równe. Rośnie na łąkach, i w trawnych lasach.

Korzeń jest trwały. Pręt tęgi, czasem do dwóch łokci wysoki, na wierzchołku w gęstwie się dzielący. Liście tęgic, gładkie, zębkowane: dolne są częścią łosiowo-okrągłe, częścią w poprzecz dzielone, częścią pierzaste. Kwiaty stoją na wierzchołku pręta w nieśladach okolkach: mają koronę czerwoną, i na kielichu cienkie, twarde, na sobie leżące łuski z obwodem wężystym. Kwiaty nie wszystkie rodzą zupełne nasienie.

Gdzie są rękodziela farbiarskie, tam roślinę tę z umysłu pielęgnują: korzeń bowiem iey gotowany z słońcem daje piękną i trwałą żółtą farbę. Co do skutków lekarskich: zażywali iey dawniejsi na zerwania, i osobliwie kiedy potrzeba było krwi spiekłą rozwolnić.

1282.

SERRATULA ARVENSIS, SIERPIK ROLOWY. Ma liście zębkowane i kolące. Roślina ta mająca kształt ostu, i od wieśniaków ostem nazywana, rośnie czasem bardzo obficie na roli z uprzykrzeniem rolników.

Korzeń trwały, długi, łazi pod ziemią. Pręt rogaty, czasem nadwa łokcie wysoki, dziełi się na gęstwie. Liście są na przecznę części dzielone, zębkowane: ząbki kończą się kolcem: wierzchołkowe zaś częstokroć są niedzielone. Kwiaty stoją pojedynczo, lub po dwa, na długich kosmatych szypułkach, w rzadkie okółki skupione. Kielich jest długi, ma kilka rzędów łusek na sobie tego leżących, lancetowych, miękkim kolcem kończących się. Korona pospolicie czerwona. Na nasieniu jest długa piorkowata koroneczka.

Nadzwyczajnie się rozmnaża, i wygubienie bardzo czyni trudne. Ciekawy Angielczyk wyrachował, że jedna sztuka przez lato wydaie ziarn 24,000, a za tym w drugim roku 576,000,000 które dla puchu swego wiatrem uniesione, znaczną część okolicy uszkodzić mogą. Chcąc ile możności wygubić, potrzeba naprzód nigdy nie dopuszczać do nasienia, ale wcześniej zrywać: powtórę przez kilka lat, gdy się z korzenia pokaże, korzenie wykopywać.

Roślina ta poki młoda, jest owcom przyjemną paszą: starszą utłuczoną żywić można bydło. Kwiaty pszczołom są ulubione. Z puchu na nasieniu się najdłuższego, przydawszy sici ci lub wełny, można nieśladki gatunek sukna robić, albo samym wytykać różne rzeczy.

L. G. 360.

SESELI, KOPROWNIK. Jest rodzaj mający kwiaty w okółkach. Nitek pyłkowych jest pięć, otworów dwa. Kwiaty wszystkie rodzajne, są skupione w okrągły okolek. Pokrywki nie ma. Zamiast pokrywki jest jeden, czasem dwa listeczki. Owoc łuskiowo-okrągły, brzegowany. Ze dwunastu gatunków, dotąd nie wiele widzianem.

1283.

SESELI TORTUOSUM, KOPROWNIK KRĘCONY. U bardzo wielu Pisarzy zowie się *Seseli Massiliense*. Ma pręt wysoki, tęgi: listeczki równo-szerokie, kupkami stojące. Widzialem tę roślinę pod Rzeczącą iadąc od Lublina do Zaklikowa.

Korzeń trwały jest gruby, długi, na wierzchołku szczecinami uwieńczony. Pręt znacznie wysoki, bruzdowany, a gdy stary prawie drzewiasty. Liście wyrastają z długich, wielkich i wcinanych pochewek, i są wąskie. Okółki kwiatowe są małe, ale w kwiaty obfite. Korona wewnątrz biała, zewnątrz zaś czerwona. Ziarna nasienne okrągławe, mają smak ostry i gorzki.

2284.

SESELI SAXIFRAGUM, KOPROWNIK ŁOMIENIOWY. Ma pręt nitko-

waty, rozpięchły. Liście dwa razy potrojne, równo szerokie. Okółki kwiatowe są pospolicie sześć-dzielne. Gatunek ten jest i na Podlasiu, rośnie iak uważam, osobliwie w bliskości miejsc mokrych.

Korzeń, ile mnie, zda się być tylko roczny. Pręt około pół łokcia wysoki dzieli się na gałązki, jest cienki, okrągławy. Liście są drobne. Okółeczki są sześć lub ośm kwiatowe, i mają pokrywki szczecinkowe.

L. G. 120.

SHERARDIA, ROLNICA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych cztery: otwór jeden. Korona łuskowa, z jednej sztuki. Ziarna nasienne po dwa, arzyżbate. Ze trzech gatunków, jeden tylko naydług.

1285.

SHERARDIA ARVENSI, ROLNICA ZWYCZAYNA. Ma liście wszystkie w okręgach stojące. Kwiaty są wierzchołkowe. Rośnie na łąkach.

Korzeń roczny, puszcza gromadnie pręciki niskie, na wiele gałązek się dzielące. Liście stoją pospolicie po 6 w okręgach, są kosmate, prawie lancetowe, mają znaczną żyłę, i kończą się tęgim ostrzem. Kwiaty między liśćmi i na wierzchołku Pręta oraz gałązek, bez szypulek, są skupione. Korona czerwona. Owce tej rośliny nie tykają.

L. G.

L. G. 567.

SILENE, LEPNICA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć: otworów trzy. Kielich bruchaty. Korona ma pięć listków z długiym dolnym końcem, i na początku gardzieli wieniec. Torebka nasienna jest troy-komorkowa. Ze trzydziestu pięciu gatunków, niektóre tylko naydług.

1286.

SILENE NUTANS, LEPNICA CHWIEIĄCA SIĘ. Ma listki kwiatowe przedzielone. Kwiaty są na jednej stronie pręta w wiszącą wiechę skupione. Rośnie na suchych łąkach.

Korzeń jest trwały. Pręt około łokcia wysoki, nie ma wiele liści, jest lipki, i dzieli się na gałązki kwiatowe. Dolne liście mają ogonki, są owalne: wyższe są bez ogonków i równo-szerokie. Kwiaty mają długi, rurkowy, lipki kielich z dziesięcią brzegami. Korona biała, nieznacznie czerwieniejąca. Owoc walczkowy, na trzy komórki podzielony, w których jest wiele ziarn pomarszczonych.

1287.

SILENE NOCTIFLORA, LEPNICA NOCNA. Ma kielichy dziesięć - rogate, których ząbki tak są długie, iak rurka korony. Pręt dwu dzielny. Rośnie na miejscach trawnych.

TOM III.

Ko żeń masy, jest tylko roczny. Pręt kosmaty na gałązki dwa-dzielne się dzielący, czasem na łokieć wysoki. Liście są kosmate, bez ogonków. Kwiaty niektóre przedyczo stoją na krótszych szypulkach, tam gdzie się pręt na gałązki dzieli: inne stoją na wierzchołkach gałązi, na szypulkach dłuższych z kątów liści wyrastających. Korona wewnątrz nieznacznie czerwona, zewnątrz nieznacznie żółta: listeczki iey przedzielone-wycinane, przez dzień są stulone, na noc się tylko rozwijają.

1288. *

SILENE ARMERIA, LEPNICA KUPKOWA. U Royena *Silene foliis lanceolato ovatis glabris, floribus terminalibus fasciculatis fastigiatis*. Ma kwiaty w kupkach prosto stojących. Liście wyższe są serduszkowe i gładkie. Rośnie w posudniowych kraich dziko: u nas w niektórych zabawnych ogrodach co rok się sieie nasienie.

Korzeń jest roczny. Pręt prosty, około łokcia wysoki, dzieli się na gałązki, i ku wierzchołkowi jest lipki. Liście blade-zielone, gorzkawe, niewąskie, łuskiowo-lancetowe, stoją bez ogonków naprzeciw siebie. Kwiaty na wierzchołkach skupione, czynią niby bardzo gęste okółki, i mają między sobą listeczki: kielich jest długi, rurkowaty, brzegowany, pod koroną ściśniony, i ma pięć bardzo krótkich ząbków: korona

F

krotsza od kielicha przyiemnie-czerwona, listeczki iey są wy-cinane i zebkowane.

L. G. 821.

SINAPIS, GORCZYCA.

Jest rodzaj strąkowy. Nitek pyłkowych jest cztery dłuższych, a dwie krotszych. Kielich rozpostarty. Na listkach korony proste dolne końce. Między krotszemi nitkami pyłkowymi i otworem, oraz między dłuższymi i kielichem są gruczołki miodownikowe. Strą-czek długi. Ze trzynastu gatun-kow, trzy nam są tylko znane.

1289.

SINAPIS ARVENSIS, GORCZYCA POLNA. Ma strączki wielo-rogate, z nierównymi wypukłościami, gładkie, i dłuższe od dzioba na nich dwu-siecznego. Rośnie obficie między zbożem, lubo gospodar-niacy jest niemila.

Roślina ta roczna, ma pręt twardy, około łokcia wysoki, i na nim bliżej ziemi wiele szczecin. Liście daleko od pręta odstawaia, i pospolicie są na niektóre przeczne części dzielone. Kwiaty w Main kwitnące, stoia w kątach wierzchowych liści, i na wierzchołku pręta w kłosy skapione: każdy kwiat stoi na osobnej szypulce. Kielich gładki: korona żółta żyłkowana. Strąk gładki. Ziar-na nasienne okrągłe, brunatne, smaku bardzo ostrego.

Kwiaty są pszczołom bardzo

użyteczne. Roślina cała, poki młoda, jest owcom przyiemną paszą; starsza zdać się tylko może dla bydła. Liście, osobiwie młodsze, mogą być zażyte na-zielening dla ludzi. Z ziarn na-siennych można wybić olej, i do tego wszystkiego zażyć, do czego zażywa się gatunek następującego, i drogiego po nim.

1290. *

SINAPIS ALBA, GORCZYCA BIAŁA. Ma strąk szczecinkami osadzony, na nim dziub ukośny, mieczykowaty, bardzo długi. Dzięki rośnie w Anglii, Francyi i Szweyca-rach: u nas utrzymuje się w kuchennych i gospodarskich o-grodach, z corocznie na wio-snę posianego nasienia.

Roślina ta roczna ma pręt so-czysty, włoskowany, około łokcia wysoki. Liście są soczyste, a z tych dolne pierzaste, i ma-ia smak kapuściany. Korona żółta żyłkowana. Ziarna nasien-ne żółtawe, i gorąco-ostre: lekarze ich zażywaią na synapi-zmy albo okładanie, ktorymi iak przez wezykatoria czynia przyszcze, osobiwie w bolach podagrycznych.

1291. *

SINAPIS NIGRA, GORCZYCA CZARNA. Ma strąki gładkie, do pręta przytulone. U nas także corocznie się sieie z nasienia.

Roślina ta roczna ma pręt roz-pierzchły, i puszcza bardzo wie-

le gałęzi. Liście częstokroć od owadu bywaią psowane: z tych dolne są pierzaste i nieco wło-skowate: średnie gładkie: wierzchołkowe troy-boczne z gładkim obwodem. Kwiaty są drobne, maia kielich gładki, ko-ronę żółtą. Strąki krotkie, czworo-boczne. Ziarna nasien-ne okrągłe, brunatne.

We wszystkich swoich czę-ściach ma gorącą ostrość; olej ptciegł z nasienia wybity, jest łagodny. Ziarna nasienne są dla koz truciźną: i z uwag, czynio-nych przez niektórych lekarzow częste ich zażycie czyni w lu-dziach gnijącą ostrość krwi, i przypade gorączki niebezpie-czniejsze: a stąd osobiwie czę-stego zażywania wiadomey mu-sztardy do stołu, zachwalać nie można. Ztymwszystkim ieszcze przecieź mustarda nie często zhytnie zażywana, i przyzwoi-cie zrobiona wzmacnia żołądek, wzbudza appetyt, krew roz-grzewa, grube soki i pokarmy rozwalnia, od szkorbutu i cho-rob sledziony zachowuje: nie powinna być tylko korzenna, ostrość iey ma być uśmierzo-na, i ci się iey wystrzegać ma-ia, ktorzy kurczowi w żołądku podpadaia. Nie oglądaiąc się na zachwaloną zagraniczną na-przykład Liońską, musztarda nayużyteczniejsza robić się może następującym sposobem.

Utfuczną proch nasienia gor-czycy czarney część iedną, bia-łey części dwie, nalej octu win-nego, i zrobiwszy gęste ciasto, choway w słoiku, w mieyscu

chłodnym. Gdy się ma zażywać, wymiy trochę, i rozpraw do rzadkości smaku upodobanego octem winnym, i nieco cukrem.

Lekarze nasienia tylko ze-wnętrznie zażywaią na synapi-zmy: wewnętrznie zaś albo z ciepłą wodą i solą na womity, albo w proszku z winem na sle-dzioną, bladeść, łamanie, czte-ro-dniową febrę i szkorbat. Kwiaty tak tego, iak poprze-dzającego gatunku są pszczołom przyiemne.

L. G. 349.

SISON, AMONEK. Jest rodzaj maiający kwiaty w okoł-kach. Nitek pyłkowych jest pięć, otworow dwa. Kwiatów jest nie wiele, ale wszystkie ro-dzą. Pokrywy pospolicie cztery: pokrywki zaś wiecey maia listeczkow. Korona dosyć płaska. Ziarna nasienne iaiowo-okrągłe, bręgowane. Z sześciu ga-tunkow, ieden tylko widziam

1292.

SISON INUNDATUM, AMONEK WODNY. Ma korzeń fażący. Okołki kwiatowe są przedzielone. Rośnie na mieu-scach zalanych.

Roślina ta mała i niska, ma korzeń długi w wodzie fażący: puszcza bardzo wiele włosko-wych liści: dalsze nawet liście są drobne, i złożone ze trzech lub pięciu listeczkow, na ob-wodzie zebkowanych. Liść na wierzchołku pręta wyrasta bez ogonka z pochewki, i jest na

trzy łapki podzielony. Nieznaczne okółki kwiatowe wyrastają z kątów liści, i mają pokrzywy zgięte z listków dosyć szerokich. Okółeczki pospolicie są ośm kwiatowe. Korona biała.

L. G. 813.

SISYMBRIUM, RUKIEW. Jest rodzaj rodzący strąki. Nitek pyłkowych jest cztery dłuższych, cztery krótszych. Kielich i korona są rozpostarte. Strąk pęka na dosyć równe części: Ze trzynastu gatunków, naspęniające u nas najdowefem.

1293.

SISYMBRIUM NASTURTIUM, RUKIEW RZEUCHA WODNA. U Dioscoride sa *Sisymbrium alterum, seu Cardamine*: u Mathiola, Cesalpina, Duranta, *Sisymbrium aquaticum*. Ma liście pierzaste, których listeczki dosyć są serduzkowe. Rosnie przy zdrojach, gdzie i zimą pospolicie zielenieje.

Korzenie nitkowate w ślannie się rozchodzące, puszczaia gronadnie pręty proste, okółko półłokcia wysokie. Liście wielkie, soczyste, są złożone czasem z dziewiętnastu, pospolicie z iedenastu listeczków przytępionych, i tępo zębkowanych, bez-ogonkowych. Kwiaty zaraz po śniegach, i powtórnie w ieśnieniu się pokazujące, stoia na krótkim i ledwie liście przewyższającym grzebieniu. Kielich i korona są białe. Strąki krótkie, krzywe,

i dosyć szerokie, na długich szypułkach odstawaia od pręta.

Roślina ta we wszystkich swoich częściach ma smak i zapach ostry, tak dalece, że gdzie obficie w wodzie rośnie, gdy się zestarzeje, ostrością swoją wodę ludziom i bydłom czyni szkodliwą. Poki młoda, ma wielkie skutki lekarskie przyrodzone parowanie wzbudzające, zgniliźnie gwałtownie się opierające. Stąd zażywa się iako herbata, a osobliwie sok z niej wyciśniony na śledzionę, zamulone wewnętrzności, różne choroby piersi, a najbardziej na szkorbut. Pokazały doświadczenia, że sok świeży często, i przez czas długi w nos ciągnięty, trawił polipa w nosie. Woda gotowana z tym zielem jest lekarstwem i dla bydła na gnijące płuca.

1294.

SISYMBRIUM SYLVESTRE, RUKIEW DZIKA. Ma strąki podługno isiowe. Liście są pierzaste, a ich listeczki lancetowe, zębkowane. Rośnie na miejscach pustych, nieco wilgotnych.

Pręt leżący na ziemi, ma liści wiele. Liście są długie. Kielich i korona żółte. Strąki nieco spłaszczone, dosyć szerokie, mają wiele ziarn, i stoia na długich szypułkach ku wierzchowi obrocone.

1295.

SISYMBRIUM PALUSTRE, RUKIEW BŁOTNA. Ma li-

ście na poprzeczne części dzielone, zębkowane. Strąki podługno-isiowe. Rośnie na mokrych miejscach.

Pręt leży na ziemi. A lubo w Pisarzach zagranicznych naidają, że liście wszystkie są jednakowe, ia przecie u nas naidają inaczej: liście bowiem dolne tak są wąskie, że się włoskowym równaia, wyższe dopiero są przecznosieczne. Stąd roślina ta nasza zgadza się z opisem Rony: *Sisymbrium foliis infimis capillaceis, summis pinnatifidis*. Kwiaty, a osobliwie korona, są bardzo małe.

1296.

SISYMBRIUM ARENOSUM, RUKIEW PIASKOWA. Na przecie gęstym jest dosyć liści. Liście są lirowe, kątem prostym zębkowane, mają włoski gąłaskowate. Rośnie na naysuchszych piaskach.

Korzeń roczny. Liście obficie z korzenia wyrastają, leżą na ziemi. Prętów wiele kosmatych. Kielich gładki, białawy, krótszy od korony. Korona pospolicie biała. Strąki długie, na długich szypułkach odstawaia od pręta.

1297.

SISYMBRIUM SOPHIA, RUKIEW ZOFIA. Ma koronę mniejszą od kielicha: Liście dwa razy są składane i pierzaste. Rośnie na grzazach, rozwalinach, i częstokroć na podwozach.

Korzeń jest nitkowy, cienki biały. Pręt czasem na łokieć wysoki, prosty, twardy, gęstysty, popylony, ma liści wiele. Liście są bardzo podobne zwyczajnemu piołunowi, ale daleko drobniejsze: działy ich są wąskie, równo-szerokie, od ogonka ku swemu końcowi coraz się zmniejszają, stąd liść wyraża trzy-bocze. Kwiaty, osobliwie w Czerwcu się pokazujące, stoia na przemiany, na osobnych szypułkach, na wierzchołku pręta. Kielich rozpostarty. Korona żółta, a listeczki iey prawie trzy-boczne i wycinane. Strąki okrągławe, knotowe, i nieco zgięte.

O ziarnach nasiennych tej rośliny powiadają, że między proch do strzelania zmieszane, huk albo głos grzmiący znacznie powiększać mają. Też ziarna drobno starte, dawniejsi lekarze dawali w winie na poty, na morzenie robaków, w biegunkach, w febrze, na rozwolnienie spiekfey krwi, i na czyszczenie ran, oraz ich goienie.

1298.

SISYMBRIUM IRIS, RUKIEW EUROPEJSKA. Ma pręt gładki. Liście zębkowane mają łapki marszczone. Strąki stoia prosto. Rośnie na wielu i różnych miejscach.

Korzeń roczny. Pręt wysoki, nie ze wszystkim gładki. Liście znacznie zębkowane, z tych wierzchowe mają działy długie,

* *

SITODIUM, CHLEBOWE DRZEWO. Znakow tej rośliny układowych dotąd jeszcze opisać nie można, ile dostatecznie niewiadomych, namienić przecięż co o niej, zdaie mi się, że dla ciekawych przyjemna rzecz będzie.

* *

SITODIUM ALTILE. Tak ją nazwał Solander, który ją najpierwszy opisał. Jest drzewo już wprawdzie dawniej w Indyi wiadome, ale nie zupełnie znajome, aż należenie wyspy Othaite więcej do poznania pochopu dało.

Pień wyrasta do 20. łokci wysokości. Liście są wielkie rączkowe, od wierzchu ciemnozielone, od spodu blade. Kwiaty na jednymże drzewie mają być samce i samice. Owoc częstokroć zaważy trzy lub cztery funty, bywa wielkości ludzkiej głowy: zielony: skórka jego ma wiele działów rogatych, a kształt całego owocu jest bardziej podłużny, jak okrągły: środek, albo mięswo jest białe. Wszystkie części tego drzewa, i sam owoc, mają w sobie obfity sok lipkowaty. Drzewo to czyni widok piękny; rodzi bardzo obficie: owoc w kupkach rosnący wisi, ciężarem swoim przysięgając gałęzie.

Przez większą część roku owoc się najdłużej, który przed dojrzałością nieco zebrany, jest

nayzwyczajniejszym pożywieniem dla mieszkańców na wyspie Othaite. Zdemynią skorupkę, i jeżeli wielki jest, dzielą na cztery części: potym pieką. Gdy się upieczą, ma spojrzenie przyjemniejsze jak chleb nayprzedniejszy: wewnątrz jest biały, a zewnątrz jasno-brunatny. Smak, za zdaniem tych, którzy doświadczały, tak ma być przyjemny, że mu żaden chleb wyrównać nie może.

Tak wypieczony owoc, trzy, cztery dni potrwąć może: odnawiają więc zawsze świeżym. A że przez dwa, lub trzy miesiące drzewo nie rodzi: przypieczony więc owoc tkają na miążgę, kwaszą w dołach, i z tego bułeczki pieką, w które się opatrnią aż do nowego. Z drzewa wyrabiają różne naczynia: a kora młoda daje dobrą przędzę, którą na odzienia sobie obracają.

L. G. 348.

SIUM, MAREK. Jest rodzaj mający kwiaty w okolkach. Nitek pyłkowych jest pięć: otworów dwa. Kwiaty wszystkie są rodzajne, a listeczki korony serdaszkowe. Pokrywy i pokrywki, a z tych pokrywy więcej mają listeczków. Owoc prawie jaiowy, brązowany. Z dziewięciu gątanków, następujące są mi wiadome.

1299.

SIUM LATIFOLIUM, MAREK SZEROKOLISCIOWE.

WP. U niektórych *Sium medum, majus, maximum.* Ma liście pierzaste. Okółek kwiatowy stoi na wierzchołku. Rośnie przy bżegach błot, i strumyków.

Korzeń trwały. Pręt czasem na dwa łokcie wysoki. Liście są miękkie, a listeczki ich owalne, ostro- zębikowane. Częstokroć się trafia, że pokrywki nie dostaje. Korona biała.

Roślina ta, a osobliwie jej korzeń jest ieden ze szkodliwych. Pokazały doświadczenia, że zażyty od ludzi i bydła sprawował niejakie szaleństwo i o śmierć przyprowadzał, jeżeli przez womity i zażycie wiele ciepłego mleka nie byli ratowani. Zapewniał inni, że i sam zapach jego jest niebezpieczny, z tym dokładem, że to rozumieć potrzeba około miesiąca Sierpnia, w Czerwcu bowiem ma być wcale nieszkodliwy, i ziele, zwłaszcza świeże, żadnego przypadku między bydłem nie czyni.

1300.

SIUM NODIFLORUM, MAREK KNOTOWY. U Morisona *Sium aquaticum*: u Rivina *Sium minus*. Ma liście pierzaste, w których kątach okółki stoja bez szypulek. Rośnie na łąkach rzek, i kwitnie w Sierpniu.

Pręt jest rozłożysty, na gałęzie podzielony. Liście korzeniowe częścią pływają w wodzie, częścią stoja nad wodą. Liście prętowe mają na jednym

lub na obu bokach przysadki, a ich listeczki są ostro zębikowane. Niektóre okółki kwiatowe stoja na wierzchołkach, niektóre zaś w kątach liści, na bardzo krótkich szypulkach. Pokrywki czasem niema: czasem pokrywy i pokrywki są wielkie, i mają listeczki szerokie, trzyzębate. Korona biała: listeczki jej równe, wyjąwszy te, które są na obwodzie w okółku.

1.301 *

SIUM SISARUM, MAREK CUKROWY KORZEN. Ma liście pierzaste, a bliższe kwiatom są potrójne. Utrzymuje się u nas w niektórych ogrodach kuchennych.

Korzeń trwały ma smak słodki i korzenny, i jest tak miękki, że się przez naymniejszy gotowanie rozpływa: przez długie gotowanie utracą korzenność, a staie się sfonym. Zażywa się różnie surowo, lub różnie w przyprawach kuchennych, i na to się wykopie pierwey niżeli pręty wypuści, albo w iesieni, i zachowa się do zażycia na zimę. Sztuka chemiczna pokazała, że z tych korzeni, lubo nie bez trudności, można mieć prawdziwy cukier. Margraf z pół funta korzeni, miał cukru trzy łoty.

Korzenie w pół tylko przegotowane, i przedzielone, mąką pszenną potrząśnione, i w maśle smażone, mniemam, że dla pieszczonych przyjemną być mogą potrawą. Pokraiane, w rosole ugotowane, przez sito prze-

złoczone, dają lekarstwo do częstego zażycia dla tych, którzy przez suchość wnętrzości ztwardzeniem są obciążeni. Do tak przetłoczonego gąszczy przysławszy żółtków isioowych, nieco goździków, szafranu, cynamonu i cukru; stałe się pokarmem dla słabych i wyniszczonych bardzo posilającym. Rozmnożenie może się wprowadzić przez nasienie, lecz najlepiej przez rozdzielanie na wiosnę lub w jesieni, zimę się bowiem nie obawia

1302.

SIUM FALCARIA, MAREK SIERPNICA. Ma liście których listeczki są równo-szerokie, z sobą się zrastaiające, i po ogonku zbiegają. Rośnie na miedzach, i końcach łąk: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń trwały. Pręt częstokroć nad łokieć wyższy, dzieli się na gałęzie. Liście są twarde, blade zielone, a ich listeczki mają ostre ząbki. Pokrywki mają wiele cienkich listeczków. Pokrywki czasem są tylko jedno-listkowe, czasem ich wcale nie dostaje. Korona biała, a listeczki jej nierówne. Ziarna nasienne są podługne, na obu stronach spłaszczone.

1203.

SIUM ANGUSTIFOLIUM, MAREK WĄZKO-LISCIO-WY. U Guana *Sium Berula*: u Dalechamps *Sium Cratera majus*: u Matthiola i Talinsza *Sium verum*: u C. Bauhina *Sium*

um seu Apium palustre: u Pena i Lobela *Sium seu Laver Dioscoridis Olusatris folio, sive aquatica Pastinaca*: u J. Bauhina *Sium umbelliferum*. Ma liście pierzaste, w których kątach stoia okółki, na osobnych szypulkach. Pokrywa jest poprzecznie dzielona. Rośnie w wodach.

Roślina ta, która nad wodę pospolicie nie wyrasta, ma korzeń trwały. Na liściach drugą para listeczków, tak daleko jest od pierwszej oddalona, że się zdaje iakoby iednej pary między niemi nie dostawało. Okółki kwiatowe stoia na przeciwko liściom.

L. G. 1120.

SMILAX, KOLCOWOY.

Jest rodzaj mający pięć oddzielną na dwa roślinkach. Korony nie ma. Kielich sześć listkowy. Samce mają sześć nitel pyłkowych: samice trzy otwory, i rodzą jagodę trzy-komorkową. Ze trzynastu gatunków, o iednym namienić muszę.

* *

SMILAX SALSAPARILLA, KOLCOWOY LEKARSKI. Ma liście isioowo-okrągłe, troy żyłaste. Rośnie w Peru, Brazylii, Nowey Hiszpanii, i Wirginii w Ameryce.

Korzeń jest gruby, główkowy, dzieli się na bardzo wiele ramion niteczki puszczaiających: niteczki te są grubości gęsiego pióra, są bez zapachu, mają smak mączny i nieco gorzka.

wy: po wierzchu są marszczone i bratanne, wewnątrz białe, i jeżeli nie są zepsowane, gęste.

Te to są korzonki pod imieniem Salsaparilla w lekarniach głośne, którym się przypisują skutki rozczieniające, rozwalniające i ostrość uśmierzaiające. Dawniejsi lekarze mniemali, że ta roślina ma te skutki w iak najwyższym stopniu, i zalecali ją na wszelkie osrości soków, a osobliwie w Francuzkiej chorobie: iecz z doświadczeń nowych i pewniejszych, są rośliny krajowe które w skuteczności albo się Salsaparilli równają, albo ją ieszcze przechodzą, iako się w tym Dykcyonarzu na swoich miejscach namienifo.

L. G. 251.

SOLANUM, PSIANKA.

Jest rodzaj mający nitel pyłkowych pięć, których główki są nieco z sobą zrosłe, i na wierzchołkach są otwarte. Otwor ieden. Guzik owocowy jest pod kwiatem. Korona kołkowa z iednej sztuki. Jagoda dwukomorkowa. Ze trzydziestu sześciu gatunków, niektóre się i u nas naydnią.

1304. *

SOLANUM PSEUDOCAPSICUM, PSIANKA KORALOWE DRZEWKO. Ma Pręt krzewny. Liście lancetowate wycinane. Okółki kwiatowe bez szypulek.

Krzewina ta z Madera początkowo pochodząca, utrzymuje

się w niektórych zabawnych ogrodach w naczyniach, dla przechowania przez zimę. Rozmnaża się z posianego nasienia. Te, które widzialem, nie miały okółków, lecz kwiaty stały pojedynczo, lubo czasem dwa, trzy skupione. Jagody są okrągłe, gdy dojrzeją, mają kolor korallowy, i dla ich tylko widoku utrzymać się ta roślina, do zażycia bowiem są szkodliwe.

1305.

SOLANUM DULCAMARA, PSIANKA SŁODKOGORZ. Ma pręt krzewinowaty, kręcony. Liście wierzchowe halabardowe. Grona kwiatowe czynią nieiskie okółki. Rośnie w zarosłach na wilgotnych miejscach, osobliwie w bliskości strumyków.

Korzeń jest drzewny. Pręt albo wic mały ma gałązek, pnie się, jeżeli ma po czym do średniej wysokości. Liście są gładkie: dolne pojedyncze isiowo-lancetowe, wierzchowe czasem pojedyncze, lecz pospolicie mają od ogonka dwie łapki. Kwiaty od Czerwca aż ku jesieni kwitnące, stoia na gałęziastych szypulkach w kątach liści. Korona pospolicie ciemno-fioletowa, czasem biała, ma na każdym działu u spodu dwie plamki zielone. Jagoda isioowo-okrągła, soczysta, czerwona, wiele - ziarnista.

Roślina ta jest bardzo użyteczna do obsadzania grobli na mokrych miejscach w lasach, zarastaiać bowiem miejsce wy-

susza. A lubo dawniejsi Lekarze poczytali ją za szkodliwą dla ludzi: świeższe przecież doświadczenia bardzo wielu i wielkich lekarzów pokazały, iż jest jedną z najszyteczniejszych w lekarstwie.

Korzeń w przed nieco gorzki, a potem słodkawy, osobiwie kora z pręta i gałązek, wodą, winem, lub mlekiem iak herbata zgotowana: toż samo się ma rozumieć i o liściach, oraz soku z nich wyciśnionym: zażyte rozcieniają, rozwalniają, zbytnią ostrość przytłumiają, zamulone naczynia otwierają, krew spiekłą i wystąpioną rozdzielają: wyrzutowi flegmy, potu, moczu i żółdka, zwolna bez gorączki i niebezpieczeństwa pomagają. Dale więc ta roślina lekarstwo Salsaparillę w skuteczności przechodzące w upartych febrach, gorączkach chorobach piersi, osobiwie na suchoty się zanoszących: w zepsowanych sokach, w rakowych wrzodach, wodney puchlinie, żółtacze, skorbacie, chorobie Francuzkiej, fermanii członków, i twardych wyrostkach kości. Liście osobiwie świeże, na bołujące miejsca przykładane, ból uśmierzają. Jagody tylko iedne dotąd do zewnętrznego zażycia nie mają zalety: owszem niektórzy zapewniają, że są szkodliwe.

1306. *

SOLANUM TUBEROSUM, PSIANKA KARTOFEL. Ma pręt zielony: Liście pierzaste,

na obwodzie całe. Szypułki kwiatowe są pospolicie dzielone. Początkowo pochodzi z Peru w Ameryce, teraz tak w Europie rozmnożony, że rzadko i u nas naydziemy gospodarski ogrod, gdzieby dla użyteczności nie był utrzymywany.

Korzeń trwały jest z wielu główek macznych, przez nitki złączonych złożony. Prętów jest wiele prostych, różney wysokości, grubych, rogatych, bręgowanych, nieco włosistych, dosyć gęstych. Dolne liście są nieco włosiste i czasem czerwieniące: dalsze blade - zielone, nieco kosmate; dosyć długie, zapachu słabego, ale nieprzyjemnego: stoją bezporządku na pręcie i gałęziach, i są złożone od siedm do piętnastu listeczków, które na powszechnym ogonku naprzeciw siebie są ustawione. Listeczki są na obu końcach węższe, w pośrodku szersze, różney wielkości, ostatni pospolicie naywiększy, a pomiędzy niemi częstokroć niekora para nierównie nad inne mniejsza. Kwiaty w Lipcu i Sierpniu stoją na grubych rogatych szypułkach, w kątach liści i gałązek, oraz na wierzchołku pręta. Kielich zostaje się aż na jagodzie. Korona biała, czasem czerwieniąca. Jagoda okrągła, różney wielkości, gdy dojrzeje ciemnoczerwona.

Żadna roślina nie zasłużyła sobie na to, aby tak powszechnie w Europie była przyjęta, i tak prędko rozmnożona, iak

Kartofle, dla wielorakich użyteczności. Około Roku 1685. naypierwey w Europie widzieć się dały, i na stołe królów pokazały: 40. lat ledwie minęło, a liści wszędzie były rozmnożone: u nas dopiero w 18. wieku poznaliśmy się nieco na nich.

Wiele części tej rośliny jest użytecznych, lecz naygłówniey główki korzeniowe, a w tych tak się znacznie rozmnaża, że ieden kartofel na wiotną sadzonkę, bez znaczney pracy do iesieni 60. wydać może. Korzeń ten przynajmniej pospolitemu ludowi zastępuje prawdziwe miejsce chleba, a to tym pożyteczniey, im bardziey go prawie przez dziewięć miesięcy przechować można.

Przez utrzymywanie w różnych krajach, różne stały się odmiany. Tak są cukrowe Holenderskie i Francuzkie, które mają smak słodki: Fioletowe, białe, i t. d. Angielskie i Amerykańskie po kilka funtów ważące. Z tym wszystkim mniej są zawsze smaczniejsze.

Główki zażywają się albo tak iak są, różnie przyprawione, albo na mąkę zmielone. Same przez się czyli to gotowane, czyli upieczone i obfupione, z solą tylko, albo naprzykład w rosole mięsnym zażywane, za świadectwem samych lekarzów, są dla ludzi zdrowym pożywieniem. Chciano je wprawdzie przed niejakim czasem oczernić: lecz Towarzystwo Lekarskie w Paryżu wydanym wyrokiem, że są dobrym, zdrowym,

nie tylko nieszkodliwym, ale raczey bardzo użytecznym pożywieniem, sławę im przywróciło.

Na mąkę dwoiako się obrocić mogą. Jeżeli do użycia pospolitego, wybiorą się wielkie, gładkie, białe, okrągłe i maczyste, czysto opfoczą, a na słońcu lub na powietrzu wysuszą: gdy tak uschną, że dwie części trzecich ciężaru utracą, zmielą się we młynach na raz lub na pytel. Z takiej mąki lubo z samey chleba może być nieco cieżki, iednak z przydatkiem nieco żytney, jest bardzo dobry dla ludzi pracowitych.

Jeżeli zaś mąka ma być dla ludzi pieczonych, mniej iej wprawdzie będzie, ale bardzo przednie, tym sposobem: Wybiorą się takie głowki, iak się dopiero mowiło, przez noc w wodzie namoczą, i obfupione w iskim naczyniu na miazgę potłuką: niech ta miazga przez dwa dni usycha. Naleje się w inne naczynie czystey wody. a trzymając na powierzchni gęste sito, pfoć i przecierać się będzie miazga kartoflowa. Mąka z wodą poydzie na dno, a łupiny z sita się wyrzucą. Po niejakim czasie, gdy się na dnie gąszcz maczyny ustoi, zleje się woda, a świeżey nalawszy zamąci: jeżeliby co brudu pływalo, zbierze się. Tym lepiej będzie, im więcej się to powtorzy. Nakoniec wybierze się gąszcz i wysuszy, do pokruszenia na mąkę, która im starsza, tym przedniejsza będzie.

Takowa mąka nie tylko jest nadatna na krochmal i puder, ale i zdrowe nayprzedniejsze z niej ciasta robić można na stoły. Między innemi wynalezkami można zachwalić z tej mąki kaszę kartoflową, którą niektorzy równo z Sago użyteczną być mniemają, to pewna, że od ryżu mało się różni. Rozrobione ciasto białkami jajowemi, przeciska się przez rzadkie pfortno: wypadające stąd kłutki puszcza się na miejsce takąż mąką potrząśnione, i w niej wala się; ususzony się i zachowa do zażycia.

Dalsze użycia kartoflow są te. Miejskami już Gorzalniewodkę z nich pędzą: Jagody nawet same do niczego więcej niezdatne, na wodkę przecięż zdąć się mogą. Bydło, drobne, a osobliwie wieprze, znacznie się ukarmiają kartoflami pokrajeniem. Ususzonemi, z solą nieco zmieszanemi i odgotowanemi. Zieleń pierwej, niżeli się jagody powiążą, można żywić bydło.

Wiedzą Gospodarze, iak mają kartofle przechować przez zimę, w ogrodzie bowiem nie wytrzymają. Chowią albo w naczyniach suchym piaskiem przesypanem na miejscu od mrozów bezpiecznym, albo w doły głęboko zakopują. Rozmnożenie mogłoby się dziać z dojrzałego nasienia, i możeby tym sposobem wypadły odmiany zimę naszą wytrzymujące, stymwszystkim pospolicie sadzą się co wiosną główki drobne: owszem gło-

wka większa na części podzielona, byleby każda część miała oczko, sadzić się może. Grunt najlepszy jest nieco gliniasty i czarny: żadnym przecięż nie gardzi. Gdy pręty podrosną, obsypują się ziemią, a tak i pręty nawet wydać główki.

Nim zakończę, muszę jeszcze namienić o dwojakim użyciu kuchennym; może komu przyjemno będzie. Odgotują się kartofle, i obfupione na słońcu lub powietrzu ususzają, pokruszone schowają. W czasie gęszcz z nich ugotowany w rosoli, lub wodzie tylko z masłem, zdrową i wysmienitą da potrawę, chociażby dla słabych żołądków. Powtórę, odgotują się kartofle, obfupią, i w talerzyki pokrajenie na misie rozłożą: położy się śledź, i znowu talerzykami okryje: przydawszy masła smaży się na wolnym ogniu: w czasie smażenia się, przyleje się trochę rosoli, albo w post polewki rybnej, i nakrywszy dusi się, i bez innych przypraw korzennych, da się na stoł.

1307. *

SOLANUM LYCOPERSY-CUM, PSIANKA JABŁKO MIEOSNE: U ogrodników *Pomona amoris*. Ma pręt zielny: liście pierzaste, wcinane. Grona kwiatowe pojedyncze. Rośnie dziko w gorących krajach Ameryki: u nas w niektórych zabawnych ogrodach, corok na wiosnę z nasienia sięja.

Roślina ta ma słaby, ale podeyrzany zapach. Korzeń jest

roczny. Kwiat żółty; Owocem jagoda okrągła czerwona, pospolicie bręgowana: czasem żółta, i bez bręgow.

Dawniejsi przypisywali osobliwie jagodom tej rośliny moc odurzającą, ale omylnie: żadne bowiem doświadczenia tego nie potwierdziły. Owszem we Włoszech i niektórych innych krajach zażywają się niedożyraf z octem i solą na sałatę: i u nas sam widziałem z dojrzałych sosy do sztuki mięsa zażywane bez najmniejszego uszkodzenia.

1308.

SOLANUM, NIGRUM, PSIANKA POSPOLITA. U wielu bardzo Pisarzów zowie się *Solanum hortense*: u Cezalpina *Solanum minus*: u C. Bauhina i Turneforcinza *Solanum Officinatum*: u innych niektórych *Solanum vulgare*. Ma pręt zielny: Liście jajowe żębate - kątowe. Grona kwiatowe dwu-dzielne, przewisłe. Rośnie nayosobliwie w ogrodach między warzywem.

Korzeń jest roczny. Pręt gałęzisty, i pospolicie się nieco od korzenia kładący. Liście miękkie mają żębate wcinania. Kwiaty są skupione w nieiakie przewisłe okółki. Korona biała: Jagody czarne. Procz tej naypospolitszej gatunku tego odmiany, jeszcze się dwa inne u nas najdują, lubo są rzadsze. Z jagodami żółtymi: u tych cała roślina kosmata, kwiaty żółte. Z jagodami czerwonymi:

u tych roślina jest bardzo nieśka: liście ledwie żębkowane: kwiaty błękitnawe. Wszystkie kwitną od Lipca aż do jesieni.

Prawda, że niektórzy lekarze i tej rośliny do leków zażywali: z liści i jagod sok wyciśniony zewnętrznie na popadany język, na głębokie wrzody, na zanokcicę na palcach: wewnętrznie wodę z prętem gotowaną na skorbut, z liśćmi na reka i łamanie w boku: stymwszystkim, osobliwie wewnętrzne zażycie jest zawsze niebezpieczne. Zwielen bowiem doświadczeń pokazuje się, że ta roślina czyniła sen gwałtowny, zawrót głowy, bole w żołądku, osłabienie wzroku, nieiakie maciaczenia, palenie w wnętrzościach, puchliny wielu części brzydkie i płynące. Jagody są kurom i kaczkom trującą.

1309.

SOLANUM MELONGENA. GRUSZKA MIEOSNA. U Cezalpina *Pyra insana*: u Royena *Solanum calicibus aculeatis, foliis ovatis integerrimis tomentosis*. Ma pręt zielny: Liście jajowe kosmate. Szypułki grubiejące i przewisłe. Kielichy bezbronne. Sieie się u nas corocznie na wiosnę z nasienia, i utrzymuje w niektórych zabawnych ogrodach.

Korzeń jest roczny, nitkowy, cienki. Pręt pojedynczy, okółko pół łokcia wysoki, tęgi, grubo, kosmaty, czerwony. Kwiaty wiszą na krotszych szypułkach: Korona ich pospoli-

cie biała. Owoc najpospoliciej wielkości i kształtu iaja, żółty lub czerwony, soczysty, i pełny ziarn spłaszczonej.

Owocom i tej rośliny dawniejsi przyznawali skutki odurzające, lecz żadne doświadczenie tego nie potwierdziło: i owszem bez najmniejszej szkody zażywa się albo z octem na sałatę, albo z winem i cukrem. Pokazało się przecież, że bardzo częste zażycie może przynieść długi febrę i zepsucie soków.

1310. *

SOLANUM INSANUM, PSIANKA SZALONA. Ma pręt zielny: liście iajowe kosmate: szypułki grubiejące, wiążące: kielichy kolczyste. Utrzymuje się w ogrodach zabawnych, jak gatunek poprzedzający.

Pręt rzadko kiedy nieco gałęzisty, ale gwiazdkami weńsiemmi okryty. Liście są nieco wydrążono-wycinane. Szypułki jedno-kwiatowe: owszem w wielu znakach zgadza się z gatunkiem poprzedzającym, wyjąwszy, że pręt, kielichy i liście na obu puszczynach są cienkimi kolcami okryte.

L. G. 955.

SOLIDAGO, PROSIANAWEOC. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. Główny pyłkowate są zrosłe. Kwiaty dwupciowe i samice są rodzajne. Łuski kielichowe jak dachowka zachodzą, i stykają się. Dno o-

wocowe nagie. W promieniu jest kwiatów około pięć. Na nasieniu koronka poledyncza. Ze czternastu gatunków, jeden mi tylko u nas wiadomy.

1311.

SOLIDAGO VIRGAUREA, PROSIANAWEOC ZWYCZAYNA. U Royena *Solidago caule erecto, racemis alternis erectis*. Ma pręt rogaty, nieco pogięty. Grona kwiatowe stoją prosto, są wiechowate, ściśnione. Rośnie w lasach, kwitnie w jesieni.

Korzeń jest trwały, drzewiasty. Pręt prosty, czasem na trzy łokcie wysoki, tęgi i dosyć kosmaty. Liście są podługne, dosyć tęgic, nieco kosmate, czasem zębkowane, pospolicie stoją na ogonkach. Kwiaty stoją w podłożu pręta w kątach liści na prostych szypułkach, z których zawsze na przemian jeden jest więcej kwiatowy i nad liść wystawiający. Korona żółta.

Cała ta roślina ma smak cierpki, i nieco ściągający, i już najdawniejsi zażywali jej wewnętrznie i zewnętrznie, w płynie żółtawym, w początkach wodnej puchliny, w chorobach kanału moczowego.

L. G. 908.

SONCHUS, ŁOCZYGA. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. Główny pyłkowate są zrosłe. Kwiaty wszystkie dwupciowe rodzajne. Kielich brzo-

ty, a łuski jego jak dachowka zachodzą. Dno owocowe nagie. Koronka na nasieniu włosista. Ze dwunastu gatunków, niektóre się u nas najdają.

1312.

SONCHUS PALUSTRIS, ŁOCZYGA BLOTNA. U Teodora i Gerarda, *Sonchus arborescens*: u Royena *Sonchus caule erecto, foliis pinnato apiceque hastatis, floribus congestis villosis*. Ma kielichy i szypułki szczecinkami osadzone, w nieistniejące okółki skupione. Liście mają od ogonka ości, i są łapkowato-zębkowane. Rośnie na błotnych łąkach.

Korzeń trwały. Pręt kruchy, dęty, czasem nad dwa łokcie wyższy, na wierzchołku dzieli się w gałęzie. Liście prętu otulają się tęgic, mają żyłki białe, i szeroką żyłę środkową: jedne są całe, tylko zębkowane, drugie dzielone na trzy-boczne poprzeczne części, inne pierzaste. Kwiaty stoją bez porządku na wierzchołkach gałęzi, są dosyć wielkie, i mają żółtą koronę. a na kielichu żółtawo-włoski.

Niektórzy Gospodarze zagraniczni radzą tej rośliny utrzymywanie na błotach, na pastwę dla bydła: lecz ją młodo pierwej, niżeli zakwitnie, kosić trzeba. To pewniejsza, że z kwiatu pszczoły obficie na miód i wosk noszą.

1313.

SONCHUS ARVENSIS,

ŁOCZYGA POLNA. U niektórych *Sonchus repens*, albo *Hieracium majus*: Ma kielichy i szypułki szczecinkami osadzone, w nieistniejące okółki skupione. Liście łapkowo zębate, od ogonka serduszkowe. Rośnie na łąkach osobiwie gładkich.

Korzeń jest trwały. Liście podługne prawie lancetowe. Kwiaty stoją ściśnione, mają koronę żółtą, i są pszczolom bardzo przyjemne.

1314.

SONCHUS OLERACEUS, ŁOCZYGA OGRODOWA. U Royena *Sonchus caule ramosissimo diffuso, foliis summis amplexicaulibus, pedunculis inaequalibus*. Ma szypułki kwiatowe kosmate: kielichy gładkie. Rośnie osobiwie między warzywem w ogrodach, i kwitnie od Lipca aż do mrozów: ma tę własność, że kwiaty codziennie po południu stuleją się.

Korzeń jest tylko roczny. Pręt czasem okółko dwóch łokci wysoki, dęty, prosty, na wierzchołku dzieli się w gałęzie, a na tych stoją kwiaty w okółki skupione. Liście blado-zielone prętu otulają, mają zęby; różnego kształtu, częścią nie dzielone, częścią mają poprzeczne działki, częścią kończą się liściowatym ogonkiem. Kwiaty są blado-żółte, stoją na szypułkach, które gdy się zestrzeją, gładkimi się stają. Jest i druga odmiana tego gatunku, którą najczęściej to różni, że jest znacznie kosmaty.

Roślina ta ma smak gorzki, i jest pełna mlecznego smaku: skutki jej lekarskie są rozczieniające. Użyteczną jest w zamuleniach wewnętrzności, w febrach rozpalających, tak dla ludzi iako i dla bydła. Korzenie mogą się zażywać do sasu, albo gotować zamiast warzywa, podobnie i liście mogą się obrocić na saszę, lub gotować na zieleninę. Liście jeszcze, osobliwie młode, są przyjemne owcom, i ulubione zającom, krolikom, szczyglom i kanarkom. Z kwiatu pszczoły obficie na miód noszą.

L. G. 623.

SORBUS, FARZAB. Jest rodzaj drzew mający wiele nitków pyłkowych na kielichu osadzonych: otworów trzy. Kielich pięćdzielnny. Korona pięćlistkowa: Jagoda troy-ziarnowa stoi pod kielichem. Ze trzech gatunków jeden się u nas znajduje.

1315.

SORBUS, AUCUPARIA, FARZAB DZIKI. U Dalehampa *Sorbus torminalis*: u wielu innych *Sorbus sylvestris*: u Royena *Sorbus foliis pinnatis*. Ma liście pierzaste, na obu piaszczynach gładkie. Rośnie pospolicie w lasach.

Pień wyrasta prosto i sporo, nie bardzo przecięż wysoko, i jest na wierzchołku gęsto-gąszczysty: drzewo jego jest twarde, białawe, czasem czarniawo-pla-

mione, a od korzenia kędzierzawo-żyłkowane. Kora siwa, gładka: na młodych gałęziach czerwona. Liście skoro się rozwiną, są nieco kosmate; lecz potem gładkie i jasno zielone: są złożone od 6. do 13. listeczków, które na dolnej piaszczynie w podług mają wypukłą żyłkę: rozarte w palcach zapach nieprzyjemny wydają. Kwiaty mają białą koronę, nieco zapachu; kwitną w Maju i Czerwcu: stoją w płaskich wielkich kupkach. Jagody okrągłe, na wierzchołku zpłaszczony, mają smak cierpki, i gdy w iesieni dojrzeją, są czerwone: czasem czarne, gdy rosną na gruncie mokrym, i korzenie pod nim gniją.

Drzewo so albo raczej krzew, w każdym gruncie udaje się, najbardziej przecięż lubi miedsca przymione, i ziemie gliniastą. Rozmnaża się z posiennego nasienia.

Drzewo to do wielu robot zdatne jest stelmachom, stolarzom i tokarzom: daje się przednie polerować. Dobrze jest na osady do strzelb, na śruby w prasach, i różne roboty we młynach: można też na nim i różne sztychowania wyrzynać. Gałązki młode z liśćmi zdadne są garbarzom do garbowania skór. Kora i w iesieni liście mogą być paszą dla bydła, ale nie dla koni, konie bowiem od tego sierć utracają. Jagody nie tylko są niektoremu ptastwu pożywieniem, lecz w Kamczacie suszą, mielą, i chleb z nich

z nich pieką, albo droniami karmią. Z tychże jagód pędzić i palić można mocną wódkę.

Powidoczka z jagód, osobliwie nie zupełnie jeszcze dojrzałych, albo tylko jagody ususzone i zażywane, miały okazać skuteczność w febrach przemienowych, w ślepej zlotey żyłce i biegunkach. Jest odgłos, że kora ma mieć skuteczność na boleumatyzmów. Gotują one nieskopo w wodzie, a w tej pólki letnia jest, albo się kąpią, albo tylko bolące części moczą.

L. G. 1401.

SPARGANIUM, WILCZYBOB. Jest rodzaj mający pięć w pól oddzielną. Kwiaty są skupione w okrągłe kotki. Korony nie ma. Kielich troylistkowy. Samce mają trzy nitki pyłkowe: samice zaś otwór jeden z przedzieloną szyką. Owoc jest suchy jednopestkowy. Dwa są gatunki, i te się u nas znajdują.

1316.

SPARGANIUM ERBCTUM, WILCZYBOB PROSTY. Ma liście troy-boczne i prosto stojące. Rośnie na miedsach wolnych.

Korzeń trwały, Pęć tegi, prosty, około dwóch łokci wysoki. Dolne liście są bardzo wielkie, na półtora łokcia długie, i pospolicie troy-boczne: wyższe zaś bardziej są płaskie. Z kątów wyższych liści wyrastają rogata, pogięte i nagie sztyki.

TOM III.

półki, na których kwiaty są w okrągłe główki skupione, i stoją na dnie grubym, mięsistym. Samce są mniejsze i mają zapach.

1317.

SPARGANIUM NATANS, WILCZYBOB PŁYWALĄCY. Ma liście płaskie i leżące. Rośnie na błotach i w jeziorach.

Korzeń trwały, biały, nitkowy. Pęć bez gałęzi, krótki, ledwie co nad wodę wyrasta. Liście przytępięte, dosyć grube, i na pół łokcia długie. Kwiaty są skupione w masę główeczek: na wierzchołku stoi samiec, a pod nim kilka samiec.

L. G. 858.

SPARTIUM, ZARNOWIEC. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. Nitki pyłkowych jest dziesięć na dwie kupki zrosłych, i do gazika owocowego przytulonych. Kielich jest od spodu przedłużony. Błona na szyję ciągnie się w podług, jest na wierzchołku kosmata. Ze czternastu gatunków, jeden mi dotąd u nas tylko wiadomy.

1318.

SPARTIUM SCOPARIUM, ZARNOWIEC MIOŁOWY. Ma liście i potrojne i pojedyncze. Gałęzie rogata, i bezbronne. Rośnie osobliwie w lasach piaszczystych, gdzie w Czerwcu bardzo obficie kwitnie.

G

Krzew ten ma pień cienki, ile mi się widzieć zdarzało, rzadko na dwa łokcie wysoki, lubo w innych stronach ma do pięciu łokci wyrastać. Gałęzie są zielone, i jest ich bardzo wiele. Liście starte dają mocny zapach, są prawie owalne, tylko bardziej zastrzone: małe, jasnozielone, śniące: stoją naprzemiennie u spodu po trzy, ku wierzchowi pojedynczo na gałązkach. Kwiaty mają żółtą koronę. Strąki są czarniawo brunatne, mają na szwie białe włoski, są podługne, zastrzone, i pełne ziarn nerkwatych.

Krzew ten nadzwyczajnie się rozmnaża z wypadającego nasienia, i rozwożących się korzeni: ieżeliby więc była potrzeba wygubienia go, wycinać się ma przez kilka lat w Maju i Czerwcu.

Ma przecież i swoje użyteczności. Z żadnej rośliny popioł nie wydaie tyle soli alkalicznej, ile z tej, która ma skutki lekarskie iednakowe z innymi. Z kory można mieć nici i grube płotna. Z gałęzi robią sięmiotły. Wierzchołki są zdane do garbowania skór. Woda z liśćmi gotowana ma pędzić mocz i wyprowadzać w wodney puchlinie, i przywarach kanału moczowego; Kwiaty dają żółtą farbę do malowania. Też kwiaty w cukrze smażone dawniej brano na wzmożenie żołądka: poki się nierozwiną pąki, marynują się w niektórych stronach Francyi,

na Kapary. Ziarna nasienne wzbudzają womity.

L. G. 586.

SPERGULA, SPOREK.

Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć, otworów pięć. Kielich i korona mają po pięć listków niedzielonych. Torebka nasiennej iaiowa, iedno komorkowa, pięć łupinowa. Z pięciu gatunków, te są mi wiadome.

1319.

SPERGULA ARVENsis, SPOREK ROLOWY. Ma liście w okręgach. Kwiaty mają nitek pyłkowych 10. Jest to bardzo pospolite roślina na rolach piaszczystych, w Sierpniu osobliwie kwitnąca.

Korzeń jest tylko iednoletni. Pręt niewysoki, słaby, gałęziasty, na wierzchołku dwu dzielny, rozpierzchny: gałązki nagie, w czasie dojrzałości nasienia przewisłe. Liście są równo szerokie, okrągłe, bruzdowane: stoją od 8. do 20. przy każdym knotku prętowym na okółko. Z kątów liści i pręta wyrastają gałązki. Kwiaty stoją na wierzchowych gałązkach: kielich ich jest lipki, a listki iego iaiowo białe obwodzone. korona biała.

Cała ta roślina ma słodkawą, wodną, chłodzącą, czasem flegmistą i nieco balsamiczny smak: przez cały rok trwa w swojej zieloności: rośnie szybko, i jest w ugorach, gdzie się bydło pasie, osobliwie piaszczy-

stych, pasza nie tylko zielona ale i na siano ususzona, iedną jest z nuyżyteczniejszych, która przyjemna koniom, bydłu, owcom, świnom, a ziarna nasienne drobni; tuczy i zdrowe czyni. O tych i innych ieszcze użytkach będzie się więcej mówić pod gatunkiem następującym.

1320.

SPERGULA PENTANDRA, SPOREK PIĘCLISTKOWY. Naywiększą różnicą jest, że kwiaty mają tylko po pięć nitek pyłkowych, i że jest drobniejszy, oraz nieco ranniej, bo w Lipcu kwitnie. Rośnie u nas, ale nie w tej obfitości, iak gatunek poprzedzający.

Ta to jest roślina, której iako i gatunkowi poprzedzającemu zagraniczni Gospodarze wielkie zalety dają, do umyślnego zasiewania na gruntach piaszczystych. W Hollandyi i Brabancyi zasiewają tylko gatunek pięć-nitkowy: mybyśmy to samo z rolowym użytecznie czynić mogli.

Na końcu Kwietnia, gdzie wychodzi Żyta korzec, sieie się tego nasienia ćwierć tylko. W ośmiu tygodniach dojrzeje, kosi się, suszy na siano i wymłaca. Pospolicie po ćwierci bywa sześć korcy nasienia. Zaraz znowu na początku Sierpnia posiawszy drugi raz, będzie zielona pasza aż do późnej iesieni. W iesieni pozossze łodygi przyorawszy, stanie za na-

woz na przyszłą wiosnę pod Jęczmień.

Siano latem wymłoczone, jest na paszę nad wszystkie inne siana nuyżyteczniejsze. Gdy się osobiłwie wodą sparzy, krowy po nim dają przednie mleko i masło. Ziarna nasienne można na olej wybić: można w potrzebie na mąkę i chleb obrócić: a osobliwie gołębiom i kurom są bardzo ulubione, które od nich do niesienia iay nierownie stałą się płodniejszemi.

1321.

SPERGULA NODOSA, SPOREK KNOTOWY. Ma pręt pojedynczy. Liście gładkie sztyfowate stoją naprzeciw siebie. Rośnie na nieco wilgotnych polach.

Korzeń jest bardzo mały, ale trwały. Pręt rzadko nad cztery cale wyższy, częścią stoi, częścią leży, i ma kolanka nabrzmiałe. Liście dolne są okółko całą długie, wyższe bardzo krotkie, i pospolicie u spodu z sobą zrosłe. Kwiaty stoją na wierzchołkach gałęzi na szypulkach iedno-kwiatowych. Kielich i listeczki są białe obwodzone, a korona biała.

L. G. 1187.

SPHAGNUM, MECH TORFOWY. Jest rodzaj mający płęć i części owocowania ukryte. Słoił ma nakrywkę z gładkim otworem. Czepka nie do staie. Ze trzech gatunków dwa są mi wiadome.

1322.

SPHAGNUM PALUSTRE;
MECH TORFOWY BŁOTNY.

Ma za znak gatunkowy, że jego gałązki są na doł zgięte. Rośnie na błotach torf mających, i jest jednym z najsilniejszych dowodów naydniejszego się Torfu.

Okrywa miejsca daleko i szeroko swoimi kępkami, i puszcza korzenie nadywczajnie głęboko w miękką ziemię. Pręciki są proste, okrągławe, liśćmi okryte, i puszcza wielkie mnóstwo krótkich, ściśniętych, kręgielkowych, w początkach stojących gałązek. Liście są kruche, okrągłe iak iacie, zachodzą za siebie iak dachowka: dolne pospolicie są zwiedłe, a wyższe białawe. Słoi jest wielki, brunatny, prosty, iaiowo - okrągły, napełniony pyłem.

Mech ten może największe błota na dobre obrocić faki; i częstokroć jego korzenie wyraźnie się jeszcze w kopanym Torfie pokazują. Lappończykowie robią sobie z niego poduszki i posłania: w Norwegii wytykają szpary w Budowlach, lecz ma tę wadę, że od ognia bardzo się prędko zajmuje.

1323.

SPHAGNUM ARBOREUM. MECH TORFOWY DRZEWNY. Ma pręt gałęzisty, łączący. Słoi stoją na jednym boku pręta. Rośnie na pniach drzewnych.

L. G. III2.

SPINACIA, SZPINAK.

Jest rodzaj mający pięć oddzielną na dwóch roślinach. Korony niema. U samca kielich czterodzielny, i nitek pyłkowych pięć: u samicy kielich także czterodzielny, i guzik owocowy ze czterema szybkami: ziarno nasienne pojedyncze leży w stwardniałym kielichu. Ze dwóch gatunków, jeden mi tylko jest wiadomy.

1324. *

SPINACIA OLERACEA, SZPINAK OGRODOWY. U Turneforcynusa *Spinacia vulgaris*. Ma za znak gatunkowy, że owoc jest bez szypułki. Sieie się u nas w kuchennych ogrodach corocznie z nasienia.

Korzeń jest roczny. Pręt niewysoki, miękki w liście obfity. Liście gładkie, dosyć wielkie, prawie troy-boczne, zębkowane, stoją na osobnych ogonkach. Kwiaty drobne, zielonawe, stoją w kątach liści.

Liście jego zażywiają się do kuchni na zieleninę, która jest jedna z najlepszych, suche bowiem wewnątrzności odmiękcza i żołądek rozwałnia: a tym wszystkim bardzo częstego zażycia odradza niektórzy Lekarze, dając przyczynę, że ma w sobie ukrytą ostrość, która w słabym żołądku łatwo kolki i kurczenia sprawić może.

Dla bydła, owiec i świń, jest paszą jedną z najzdrowszych

i najlepszych, a stąd w niektórych miejscach Gospodarze zagraniczni na roli zasiewają. W iesieni po zebranych igczmieniu przeorawszy rżysko, sieją nasienie, zimę bowiem dobrze wytrzyma: na wiosnę już w Kwietniu na paszę zażyty być może. Dwa, trzy razy przez lato da się kosić, albo trzecią raz owcami spaść można. Łodygi w iesieni przeorane staną roli za nawoz.

L. G. 630

SPIRÆA, PARZYDŁO.

Jest rodzaj mający wiele nitek pyłkowych na kielichu osadzonych: Otworów pięć. Kielich pięć dzielny. Korona pięć listkowa. Torebka nasienna wielozłarnowa. Ze Czternastu gatunków następujące są mi wiadome.

1325.

SPIRÆA ARUNCUS, PARZYDŁO DZIELNOPECIOWE. Ma liście trzyrazy składowe, kwiaty są skupione w kłosa wiechowce: Pięć wcale oddzielną. Naydowałem w bliskości Ciechanowca w lesie do wsi Przybyszyna należącym.

Korzeń twardy, wielki, drzewiasty, trwały. Pręt drzewiasty, czasem nad tzy łokcie wyższy. Liście suche, drobno zębkowane, nie mają przysadków. Kłosa kwiatowe stoją w kątach liści, dzielą się na bardzo wiele gałązek ściśle z sobą stulonych. Kwiaty mają koronę białą i nieco zapachu. U samców

jest nitek pyłkowych około 20 i niezupełne ślady guzika owocowego: u samicy zaś na innej roślinie jest otworów trzy, a w torebce nasienną bywa po dwa ziarna długich i prostych.

Rozmnażać się może przez rozdzielanie w iesieni korzenia. Korzeń ma w lekarstwie podobne skutki, iakie się opiszą pod gatunkiem Parzydła więzowego. Pręt i liście są zdatne do garbowania skór: a z kwiatu pszczoły na wosk noszą. W poprzedzającym R. 1787. nalezłem sztukę, która zupełnie dwupłciowe miała wszystkie kwiaty: przesadziłem do ogrodu, będą uważał, czyli też odmiang tę statecznie dotrzyma.

1326.

SPIRÆA FILIPENDULA, PARZYDŁO ŁOMIKAMIEŃCOWE. U dawniejszych jest pod imieniem *Filipendula*. Ma liście pierzaste: Listeczki jednakowe zębowane. Pręt zielony. Kwiaty są w płaskie kupki skupione. Rośnie na łąkach i pastwiskach.

Korzeń trwały ma wiele knotów przez nitki z sobą spojonych. Pręt prosty, około łokcia wysoki, pospolicie bez liści, kończy się wietkim kłosem kwiatowym. Liście są długie, bardzo wiele listeczków mające, z których pierwsze są mniejsze, dalsze przez nieiaki ciąg równe, a ostatnie z sobą się spływają: mają wielkie, zębkowane, pręt otulające przysadki. Kwiaty mają zapach; koronę białą i ni-

J. L. Szwedowski

tek pyłkowych od 20. do 30. i kwitną w Czerwcu.

Roślina ta jest jedną z przedniejszych do garbowania skór. Korzeń, na który świnie są bardzo chciwe, ma smak cierpki, jednak go w potrzebie Szwedzi zażywają, i na chleb obracają: można z niego i krochmal robić, trąć i pławić w wodzie. Dawniejsi lekarze zalecali go na wzmocnienie tętna, części, na rozwolnienie błony, na gruczolę, niemoc padającą, na choroby nerek i kanału moczowego, na złotę żyłę i białe upławy. Liście gorzkawe i cierpkie są bydłu ulubione, a niektórzy mają je za skuteczne na żółtaczkę. Z kwiatu pszczoły na biały wosk noszą.

1327.

SPIRÆAULMARIA, PARZYDEŁO WIAZOWE. Uda-
wanych jest pod imieniem tylko *Ulmæ*. Ma liście pierzaste: Listeczek ostatni nie do pary, większy, i na łapki podzielony. Rośnie na miejscach mokrych i przycmionych.

Korzeń jest trwały. Pręt około dwóch łokci wysoki. Na liściu listek ostatni dzieli się na dwa czasem, a najpospoliej na trzy łapki. Wiechy kwiatowe nie są bardzo długie; kwiaty mają zapach gorzkich migdałów: Kielich białawy, Korona biała: nitki pyłkowych od 15. do 25. Torebki nasienne gdy dojrzeją, są skręcone.

Cała ta roślina we wszystkich swoich częściach ma smak cier-

pki, i jest zdatna do garbowania skór. Kwiaty w wino wrzucone, dają mu smak bardzo przyjemny, i pszczoły z nich noszą na miód i wosk. Też kwiaty iek herbata zażywane, pędzą poty, i za świadectwem niektórych lekarzów, zewnątrznie przykładane, w łamaniach, reumatyzmie i podagrze, bardzo się skutecznie pokazały.

L. G. 719.

STACHYS, CZYSCIEC.

Jest rodzaj mający kwiaty pa-
szczkowe. Nitki pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych, które gdy więdną, na boki się naginają. Ziarna nasienne nagie. Warga wyższa korony przesklepiona; dolna na bokach zgięta, z łapką średnią większą i wycinaną. Z piętnastu gatunków, następujące są mi wiadome.

1328.

STACHIS SYLVATICA, CZYSCIEC LESNY. U Roy-
na *Stachys foliis cordatis acuminatis petiolatis, floribus laxispicatis*. Ma okręgi pospolicie sześć-kwiatowe. Liście serduszkowe na ogonkach. Rośnie w ciemnych zaroślach: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń jest roczny: Pręt prosty, nad łokieć wyższy, i na głąbie się dzielący. Liście są miękkie, stoją na długich ogonkach, i są ostro zastrzone. Kwiaty stoją po 6. lub 8. w okręgach, które ku wierzchołkowi w kłos

się skapiają. Na koronie zwierzchnia warga jest czerwona z ciemniejszymi trzema kreskami: dolna zaś ciemno-czerwona z białymi plamami. Cała ta roślina jest miękkimi włoskami okryta, i ma zapach nieprzyjemny.

Roślina ta jest bardzo przyjemna ropuchom, które pospolicie pod nią ukrywać się zwykły. Niektórzy chcą zapewnić, że nią można wygubić wołki w spichlerzach, oraz bydło przeciwko gzu i bąkom ubezpieczyć. Pręty, iek konopie uchodzone, dają zielonawo naci, z których można robić płótno nieco wełniste, a gdy potym będzie prze-warzone, mocne i białe. Oliwa nalana na liście, i nieiaki czas na nich będąca, ma boleśmierzać i goić.

1329.

STACHYS PALUSTRIS, CZYSCIEC BŁOTNY. U nie-
których *Stachys angustifolia*: u Roy-
na *Stachys foliis linearilanceolatis, sessilibus, basi emarginatis*. Ma okręgi około sześć-kwiatowe: liście równo szeroko-lancetowe, bez-ogonkowe, wpół pręt otulające. Rośnie na łąkach i innych mokrych miejscach.

Korzeń jest trwały. Pręt około łokcia wysoki. Liście miękkimi włoskami okryte są okrągławo-zębkowane: te, które są między kwiatami, są zastrzone, i zbliżają się nieco do kształtu serduszkowego. Kwiaty kwitnące w Lipcu i Sierpniu są od 6.

do 12. w okręgi skupione, które na wierzchołku w kłos się schodzą, Korona czerwona.

Roślina ta we wszystkich swoich częściach ma zapach nieprzyjemny, i smak gorzki. Korzeń jest mięsisty i mączny, nie tylko świnom ulubiony, ale i odgotowany w czasie niedostatku zamiast chleba zażywać się może.

1330.

STACHYSNA NUA, CZYSCIEC ROCZNY. Ma okręgi sześć-kwiatowe: Liście ieliowolancetowe, trzy żyłaste, gładkie, ogonkowe: pręt prosty. Rośnie na miedzach, i po brzegach roli: kwitnie w Sierpniu i Wrześniu.

Korzeń jest roczny. Pręt około pół łokcia wysoki, gęsty. Liście są blade, marszczone; dolne są ieliowe, bardzo przycmione, i mają na obwodzie okrągłe ząbki: średnie są podługne: wierzchowe lancetowe i bez ogonków. Kwiaty kwitnące ku iesieni, mają działy kielicha kończące się tęgim ostrzem. W koronie warga wyższa biaława, dolna blade-siarczysta. Wieśniacy miejscami tę roślinie zabobone skutki przypisują. Z kwiatu pszczoły na miód noszą.

1331.

STACHYS ARVENSIS, CZYSCIEC POLNY. Ma okręgi sześć-kwiatowe: pręt słaby: liście dosyć nagie i tępe. Korona równy długości z kie-

lichem. Rośnie na roli, i ma zapach mocny.

Pręt ma cztery tępe rogi, kładzie się na ziemi, około pół łokcia długie, puszcza gęste iak ramiona rozpostarte; ten, kielichy i ogonki kwiatowe, są drobnymi włoskami okryte. Liście są miękkie prawie serduszkowe, ale przytępione, i mają na obwodzie tępe ząbki. Kwiaty drobne stoją prawie bez szyppek po 4. lub 5. w okręgach, a bardzo rzadko kiedy po 6. widziałem: na wierzchołku są w kłos skupione. Kielicha pięćdziesiąt są równo długie i kończą się tęgim ostrzem. Korona biaława, a dolne iey wargę nieco kropkowaną.

1332.

STACHYS RECTA, CZY-SCIBC PROSTY. Ma okręgi kwiatowe w kłos spływające. Liście serduszkowo-owalne, kosmate, karbowane. Pręt podnosi się w górę. Roślina ta mająca zapach balsamiczny rośnie obficie na łąkach: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń jest trwały. Pręt czasem pojedynczy, czasem rozpięchły, dosyć twardy, około łokcia wysoki, pospolicie od korzenia nieco się na ziemi kładzie: ten i cała roślina, kwiaty wyjąwszy, są drobnymi włoskami okryte. Gęście wyrastają z kątów liści po dwa naprzeciw siebie, i są rogate. Liście łańcuchowo serduszkowe, marszczone, kosmate, karbowane, stoją bez ogonków naprzeciw siebie.

Okręgi kwiatowe mające od 5. do 14. kwiatów tak są zbliżone, że się w kłos schodzą. Kwiaty stoją bez szyppek, i mają między sobą równo-szerokie pokrywki liściowe. Działki kielicha kończą się nieznacznym kolcem: Korona biaława, iey zwierzchnia warga ma dwie podługne, a iedną poprzeczną czerwoną kręską: dolna jest czerwono kropkowana, i że trzech iey działów średni jest większy, z czerwoną w pośrodku kręską. Y tey rośliny miejscami wieśniacy zabobonnie, osobliwie w kąpielach, na mniemane czary zażywają.

L. G. 388.

STATICE, ZAWCIĄG.

Jest rodzaj mający kwiaty skupione: lecz główki w nich pyłkowe nie są zrosłe, ale wolne. Nitek pyłkowych jest pięć, z otworów tyleż. Kielich jest z iednej sztuki, niedzielony, fałdowany, i prawie zwidły, guzik owocowy otacza. Korona pięć-listkowa. Każdy kwiat rodzi tylko jedno ziarno nasienne. Z ośmiestu gatunków tylko mi jeden wiadomy.

1335.

STATICE ARMERIA, ZAWCIĄG TRAWNY. Ma pręt pojedynczy, główką kwiatową się kończący. Liście równo-szerokie. Rośnie w zaroślach i trawnych miejscach.

Korzeń trwały, drzewiasty, pospolicie ukośnie w ziemi tkwią.

cy, puszcza całą kępę liści trawnych. Pręt nagi, tęgi, czasem około pół łokcia wysoki, na iego wierzchołku kwiaty są skupione w okrągłą główkę. Kielich jest złożony z fusek okrągłych z słniącą obwódką. Korona-czerwona, lub biała.

Roślina ta ma smak cierpki, i skutki lekarskie ściągające. Kwitnie dłużej, i dlatego pszczołom jest użyteczna. W niektórych ogrodach zabawnych obsadzi ją rabatą kwiatową.

L. G. 568.

STELLARIA, GWIAZDOWNICA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć, otworów trzy: kielich pięć listkowy rozpostarty. Korona pięć-listkowa, z listkami przedzielonemi. Torebka nasienna iednokomorkowa, wiele ziarnowa. Z ośmiu gatunków, następujące mi się widzieć dają.

1334.

STELLARIA NEMORUM, GWIAZDOWNICA GAIOWA. Ma liście serduszkowe na ogonkach; Szypułki kwiatowe dzielą się na gałązki, i czynią wiechę. Rośnie w zaroślach, i kwitnie w Sierpniu.

Pręt wyrasta czasem na łokieć wysoko. Liście czasem są na obwodzie marszczone. Korona biała, ieszcze raz dłuższa od kielicha. Kwiaty są pszczołom przyjemne.

1335.

STELLARIA HOLOSTEA,

GWIAZDOWNICA PODLESNA. Ma liście lancetowe drobno ząbkowane. Liście korony są przedzielone. Rośnie na różnych miejscach, osobliwie trawnych pod lasem. Kwitnie od wiosny aż do Sierpnia.

Pręt około łokcia wysoki, jest kruchy: a gęście iego iak ramiona rozłożone. Liście są trawne, kreskowane, od spodu krótkimi włoskami odziane, a na zwierzchniej płaszczyźnie nieco kosmate: z tych dolne ku ziemi się nakrzywiają. Szypułki kwiatowe dzielą się na gałązki, ale mało kwiatów mają: są oraz na nich niektóre lancetowe małe listeczki. Korona biała ma listeczki serduszkowe. Kwiaty pszczołom obficie wosk dają.

1336.

STELLARIA GRAMINEA, GWIAZDOWNICA TRAWNA. Ma liście równo-szerokie z gładkim obwodem. Kwiaty są w wiechy skupione. Rośnie wszędzie w zaroślach, osobliwie na pagórkach: kwitnie w Maju.

Pręt jest słaby, kruchy, czworoboczny, czasem nad łokieć wyższy. Gęście stoją na długich, nagich szypułkach, które się na gałązki dzielą: pod każdym działem szypułki stoją dwa białe łańcuchowo-lancetowe listeczki. Korona biała większa od kielicha. Torebka nasienna jest z sześciu łupin złożona. Roślina ta jest bardzo dobrą paszą dla bydła.

L. G.

L. G. 90.

STIPA, TRAWA PIOROWA. Jest rodzaj trawy mający nitek pyłkowych trzy, otworów dwa. Kielich jest dwulistkowy, jedno kwiatowy. Liść ostatni korony kończy się ością u spodu, jeden kolanko mającą. Z dziewięciu gatunków, jeden mi się tylko dał widzieć.

1337.

STIPA PENNATA, TRAWA PIOROWA PIERZASTA. Ma ości wężiste. Dała mi się widzieć przejeżdżającemu w bliskości Sandomierza. Czyli obficie rośnie? niewiem; na Podlasiu nigdzie nie widziałem.

Korzeń iawnie pokazuje, że jest trwały. Z korzenia wyrasta wiele liści nieco pokręconych. Zdźbło albo pręt, które widziałem, bardzo niskie było, a na nich wiecha kwiatowa rozpięchła pochwę otuloną. Ości na kwiatach, gdy są skupione, mają podobieństwo do nieśkiego bukietu z włosków złożonego.

L. G. 687.

STRATIODES, PIOROWODNE. Jest rodzaj mający wiele nitek pyłkowych na dnie owocowym osadzonych: otworów sześć. Kwiaty mają pochwę dwulistkową, i nadto jeszcze kielich trójdzielny. Korona trójlistkowa. Jagoda pod

kielichem stojąca jest sześć-komorkowa. Ze dwu gatunków, jeden mi jest wiadomy.

1338.

STRATIODES ALCOIDES, PIOROWODNE EUROPEJSKIE. U Dalehampa *Stratiodes aquatica*: u Dodoneusza *Stratiodes Potamios*: u Lobela *Stratiodes sive Potamios aizoides*. Ma liście mieczykowo trójboczne, tęgiemi włoskami obwiodzone. Rośnie w stojących, ale czystych wodach.

Korzeń jest trwały. Kwiaty pospolicie wprowadzić są zupełnie dwu płciowe: trafia się przecięż czasem, że na jednej roślinie same będą samice, a na drugiej dwu-płciowe, ale z główkami niepłodnymi.

L. G. 253.

STRYCHNOS, KULCZYBA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych pięć, otworów jeden, Korona otacza guzik owocowy, jest z jednej sztuki, pięćdzielna. Blizna ma kształt główki. Jagoda jedno komorkowa drzewiastą łupiną otulona. Ze dwu gatunków, o jednym namienię.

* *

STRYCHNOS NUX VOMICA, KULCZYBA WRONIE OKO. Ma liście isłowe. Pręt bezbranny. Drzewo to rośnie w wschodniej Indyi, którego owoc kupujemy na tracie różnych zwierząt, i Wronim

okiem, lub Kulczybą nazywamy.

Liście na tym drzewie są całe i żadnego wcinania nie mają. Kwiaty są skupione w nieśkie grona. Owoc jest złoty, okrągły, twardy, łatwo się kruszący, i w pulchym mięsiwie ma ziarno wiele, które mają podobieństwo do płaskiego siwego talerzyka, mają na powierzchni włoski, w pośrodku w kołeczko się schodzące. Ziarno tych smak jest gorzki i obrzydliwy, zapach nieco odurzający: są trującą nie tylko, iak pospolicie mniemają, dla tych zwierząt, które się ślepo rodzą, ale dla wszystkich, nawet i ptactwa. Stąd Gospodarze chcący zasiewy na polach od robactwa i szkodliwych ptaków ochronić, przed posianiem moczą nasienie w wodzie pierwej z Kulczybą gotowanej.

Dla ludzi nie jest wprowadzić właściwą trującą, jednak zażyte wewnętrzne zawsze jest niebezpieczne: wzbudza bowiem gwałtownie wymity. Zadziwiać się więc przychodzi nad śmiałością niektórych wieśniaków nasytych, którzy na febrę Kulczyby zażywają.

L. G. 595.

STYRAX, STYRAKSOWE DRZEWKO. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć, otworów jeden. Kielich otacza guzik owocowy. Korona lejkowa. Owoc pestkowy, i dwu-ziarnowy. Jeden tylko jest gatunek.

* *

STYRAX OFFICINALIS, STYRAXOWE DRZEWKO LEKASKIE. Rośnie we Włoszech i w Styryi: ma liście podobne do pigwowych.

Z tego drzewa w gorących krajach, albo przez się, albo przez zacięcie wypływa obficie pachnąca przyjemnie, balsamiczna, nie bardzo ostra żywica, którą znamy pod imieniem Styraeksu. Zażywa się osobliwie w kadzidłach, i ma skutki wzmacniające.

Styrax przedawni nie jednokowy jest. Albo go nam przywożą w bryłach tłustowatych, brunatnych, różnej wielkości: a ten jest naysprzedniejszy, i zowie się *Styrax in granis*. Albo go widzimy w bryłach większych suchych i kruchych, a ten jest podlejszy, i z piaskiem zmieszany: zowie się *Styrax calamita*. Albo jest brudny, smarujący, i ten jest podły; zowie się *Styrax liquida*.

L. G. 799.

SUBULARIA, SYDZEO. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych cztery dłuższych, a dwie krótszych. Strązek niedzielony, isłowy, dłuższy od szczyki na nim stojącej; otwiera się naprzeciwko ściance przegradzającej na dwie łupiny isłowe i wypukłe. Ze dwu gatunków, jeden mi jest wiadomy.

1319.

2339.

SUBULARIA AQUATICA, SZYDEŁO WODNE. Roślina ta z weyrzenia mająca podobieństwo do sita iakiego, łatwo od sita rozeznana być może przez oglądanie znaków pod rodzajem wyrażonych. Jest roczna, rośnie w iesziorach i rzekach.

L. G. 521.

ŚWIETENIA, ŚWITEK. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć, otwor ieden. Kielich pięć dzielny. Korona pięćlistkowa. Miodownik walczkowy ma na swoim otworze głowki pyłkowe. Torebka nasienna sucha, drzewiasta, pięćkomorkowa, u spodu się otwierająca. Ziarna nasienne, których jest wiele, mają skrzydełka, i iak łuski rybne, za siebie zachodzą. Jeden tylko jest gatunek.

* *

ŚWIETENIA MAHAGONIS, ŚWITEK DRZEWO MAHAGONIOWE. Drzewo to rośnie w gorących krajach południowej Ameryki, i stamtąd przywiezione drogo opłacamy, albo w sztukach do wyrobienia u nas, albo w różnych rzeczach robionych, osobliwie w Anglii, gdzie go najwięcej wyrabiają.

Drzewo to ma bardzo dobry zapach; drobny i gęsty słoj; kolor ciemno-czerwony. Rzed-

ko bardzo prawdziwa Mahagonia nam się dostaje: najpospoliciej nam przodają pod tym imieniem drzewo Czeremchy Karolińskiej, które lubo co do koloru ma podobieństwo, przecięż słoje jest odmienny, i zapachu nie ma.

L. G. 185.

SYMPHYTUM ZYWOKOST Jest rodzaj mający nitek pyłkowych pięć, otwor ieden. Liście są kosmate. Kwiaty otaczają guzik owocowy. Korona z iednej sztuki, ma otwór rurkowo-brzuchaty, i gardziel szydłowatymi promieniami zamknięty. Ziarna nasiennych jest po cztery. Ze trzech gatunków, ieden się tylko u nas znajduje.

1340.

SYMPHYTUM OFFICINALE, ZYWOKOST LEKARSKI. U niektórych zowie się *Alum seu Alus*: u drugich *Consolida major*: u innych zaś *Symphytum majus*. Ma liście iaiowo-lancetowe po przecie zbiegające. Rośnie na wielu miejscach, osobliwie wilgotnych.

Cała ta roślina jest kosmata. Korzeń trwały, wielki, drzewiały, po wierzchu czarny, na ramiona się dzielący. Pręt prosty dzieli się na gałęzie. Liście długie, czasem po przecie, a pospolicie po ogonku zbiegają. Kwiaty kwitnące od Maja aż do Sierpnia wiszą na iedną stronę pręta, naszyppukkach gałęzistych w wiechę skupione, pod które-

mi zawsze jest para liści, lubo inne liście na przecie stoją na przemiany. Korona różnie czerwona, albo biała.

Korzeń który jest pełen slegmy, ma znaczne skutki lekarские. Zewnątrz czyli w wodzie gotowany, czyli na proch usarty, w plastrze lub innym jakim sposobem użyteczny jest nie tylko dla ludzi, ale i dla zwierząt na złamanie kości lub innych iakich części, na wywichnienie członków. Wewnątrz zaś trunek cienki z wody z korzeniem gotowanej, na ostre biegunki jest bardzo pomocny. Ciepła woda na korzeń nalana albo *Extrakt*, ma wielkie zalety na mocz krwawy, suchoty, katary i krwawe biegunki.

Późno w iesieni wykopany, i dziesięć iego fantów w wodzie aż do połowy wygotowania gotując ze skórą, skorze bez najmniejszego uszczerbku, nadzwyczajną trwałość daje. Proszka z niego cienko z wodą odgotowawszy, i przecedziwszy, gdy się naleje na *Gummilakę*, można mieć farbę karmazynową. Kwiaty są pszczołom bardzo przyjemne.

L. G. 22.

SYRINGA, BEZ WŁOSKI. Jest rodzaj mający nitek pył-

kowych dwie, otwor ieden. Korona cztero-dzielna. Torebka nasienna dwu-komorkowa. Ze dwóch gatunków ieden nam jest znaiomy.

1341. *

SYRINGA VULGARIS, BEZWŁOSKI POSPOLITY. U ogrodników i niektórych Pissarzów, zowie się *Lilac*. Ma liście iaiowo-serduszkowe.

Krzew ten początkowo z Persyi pochodzący nie tylko utrzymuje się w niektórych zabawnych ogrodach, ale częstokroć znajduje się i u wieśniaków, dla pachnącego kwiatu. Liście są gładkie, bez ząbków, dosyć tęgie. Kwiaty kwitnące w Maju i Czerwcu, stoją na wierzchołkach gałęzi w znaczne kupki skupione. Korona błękitnawa, czerwona, lub biaława.

Rozmnożyć bardzo łatwo można przez rozsądzenie w iesieni wypustków z korzenia. Liście pospolicie od much Hiszpańskich psowane bywają. Drzewo osobliwie stare, jest pięknie czerwone, płomienisto-płamiene, zdadne jest do różnych przednich, osobliwie tokarskich robot; i staie się ieszcze piękniejszym, gdy będzie na zimno serwaserem napuszczane. Z kwiatu pszczoły na miod noszą.

T.

L. G. 964.

TAGETES, SZARANCZA. Jest rodzaj mający kwiaty składowane. Główniki pyłkowe są żółte. Kwiaty dwupłciowe i samice są rodzajne. Kielich jest rurkowaty, z jednej sztuki mają pięć ząbków. W promieniu są cztery kwiaty trwałe. Dno owocowe nagie. Koronka na nasieniu jest z pięciu prostych ości złożona. Że trzech gatunków, dwa nam są wiadome.

1339. *

TAGETES PATULA, SZARANCZA AXAMITEK. U ogrodników zowie się *Flos Africanus minor*. Ma pręt rozpięchły, dosyć podzielony. Rośnie dziko w Ameryce, w Nowej Hiszpanii: u nas najdużej się w zabawnych ogrodach: a osobliwie wieśniaczki corok na wiosnę się ją go dla kwiatu w swoich ogródkach.

Korzeń jest roczny. Pręt zwisa w ogrodach około łokcia wysoki. Liście pierzaste, ząbkowane, drobniejsze jak u gatunku następującego, stoją częścią naprzeciw, częścią naprzemian. Kwiaty częstokroć i rurkowe w pośrodku stoją się listkowemi, a stąd są pełnemi. Kolor ich albo brązowy albo żółty, albo z tych dwojga brązowany. Mają zapach słaby, ale nieprzyjemny.

T.

1340. *

TAGETES ERECTA, SZARANCZA ZWYCZAYNA. U ogrodników *Flos Africanus major*. Ma pręt pojedynczy prosty. Szypułki nagie i jedno-kwiatowe. Pochodzi z Ameryki i Afryki: u nas wieśniaczki osobliwie, corok na wiosnę się ją nasienie.

Tak ten, jak i poprzedzający gatunek może to być, gdzie dziko rośnie, że układowe znaki dotrzymuje: u nas przez pielęgnowanie wiele mienia. Szarancza ta pospolita ma także korzeń roczny: pręt dosyć gałęzisty. Liście podobne do gatunku poprzedzającego, ale większe. Szypułki im bliżej ku kwiatowi, tym bardziej grubieją i są dęte. Kwiaty są wielkie, białe lub ciemniej żółte: z promieniem, bez promienia, albo wcale pełne: mają zapach bardzo mocny, nieprzyjemny, ostry, głowę zajmujący, koty i myszy trujący.

L. G. 944.

TANACETUM, WROTYCZ. Jest rodzaj mający także kwiaty składowane. Główniki pyłkowe są żółte. Kwiaty dwupłciowe i samice rodzajne. Kielich pyłkowy, a łuski jego jak dachówka za siebie zachodzą. Korony na obwódzie nieznacznie

troj-dzielne. Dno owocowe na gwie. Koronka na nasieniu jest niełami okrażek. Z dziesięciu gatunków, dwa mi tylko są wiadome.

1341.

TANACETUM VULGARE, WROTYCZ POSPOLITA. U Taliusza i Dodoneusza, *Tanacetum citrinum*. Ma liście dwa razy pierzaste, wcinane i ząbkowane. Rośnie osobliwie między małymi zaroślami, a osobliwie gdzie się często wycina. Kwitnie przez Lipiec i Sierpień.

Cała ta roślina, a osobliwie kwiaty, mają zapach nieco przyjemny, i ostry, gorący, gorzki smak. Korzeń jest trwały. Pręt tgi, prosty czasem na dwa łokcie wysoki. Liście stoją naprzemian na szerokich ogonkach: niewiedziałem dorad, aby były dwa razy, ale tylko raz pierzaste i wcinane. Kwiaty liczne żółte stoją na wierzchołkach, w nagie płaskie okółki skupione: w gorące dni mają wypuszczać promień, tego przecięż niewiedziałem.

Jeżeli kto chce mieć w ogrodzie, może w jesieni lub na wiosnę przesadzić korzenie. Zieloni można farbować zielono: a w niektórych krajach zażywa ją go zamiast chmielu do piwa. W lekarstwie ma skutki nerwy i tgię części wzmacniające, soki gęste rozwalniające, pot pędzące, zgniliznie się przeciwstawiające, i robaki morzące. Młode gałązki suszone z zwol-

na i utarte, albo ziele z winem gotowane, albo sok świeży wyciśnięty, zażywa się w chorobach nerwów, osobliwie na ból macicy, nieporządek miesięcznego, na różne gatunki zepsowanych soków, na febrę, kolki w bokach, podagrę, robaki, i choroby zaskorne. Woda pędzona która ma gorzki, zażywa się na bolesne flusy. Olejek albo spiritus ma być pomocnym w wodnicy. Kwiaty mają być skuteczne na zawrót. Świeże liście albo ich sok, zewnętrznie leczą miejsca odgniezione albo wywichnięcia. Ziele odgotowawszy w winie, a ciepłą parę puszczając na miejsce rodzajne, czyni poródzenie lekkie, i fałszywe bole usmierza. Nasieniem i liściem mają się wygubiać pchły i pluskwy.

1342. *

TANACETUM BALSAMITA, WROTYCZ PIWONIA. U niektórych ogrodników *Salvia major*, lubo do Szafwii nie ma wcale nic podobnego. Ma liście całe, owalne, ząbkowane. Rośnie dziko we Florencji i Langwedocyi: u nas utrzymują osobliwie wieśniaczki, i z rozdzielonych korzeni rozmnażają.

Korzeń jest trwały. Pręt czasem na dwa łokcie wyższy, tgi, gałęzisty. Kwiaty żółte, bez promieni, w kupkach, kwitną w Sierpniu, i mają podobną na gręciakach liście nieco odmienne od tych, które stoją niżej na gręcie. Kwiaty i liście mają znaczny i dosyć przyjemny

zapach. Dawniej ta roślina wchodziła w te lekarstwa, które nerwy wzmacniać, i zgniliźnie się opierać miały.

L. G. 1135.

TAXUS, CIS. Jest rodzaj drzew mający pięć wcale oddzielną. Korony nie ma, lecz kwiaty są zawarte w trojlistkowych pączkach. Samce mają wiele nitki pyłkowych w jedną kupkę zrosłych, których główki są tarczycowe, ośmdzielone. Samice mają jeden otwór bez szyki, i rodzą jedno ziarno odziane ięgodowatym kielichem. Ze dwóch gatunków, jeden nam jest znany.

1343.

TAXUS BACCATA, CIS ZWYCZAYNY Ma liście bardzo z sobą zbliżone. Słyszę, że się miejscami u nas dziko znajduje, osobliwie w Krakowskim między górami, ia nie widziałem tylko w ogrodach zabawnych.

Pień tego drzewa tak znacznie ma wyrastać, iż są przykłady w Szkocyi, że było grube na około do 20. łokci. Lubi ziemię zgorszą, kamienistą, i miejsca ciemne. Drzewo twarde, trwałe, czerwono-brunatne, nie ma w sobie żywicy, i daje się iak zwierciadło wypolerować. Gałęzie młode mają zieloną, starsze zaś brunatną kory. Liście szpilkowe są po wierzchu ślśniące ciemno-zielone, od spodu tańsze: na zimę z drze-

wa nie opadają, ale w iesień blednieją. Kwiaty w Kwietniu stoją w kątach liści: Samce w okrągławych korytkach. Owoc gdy w iesieniu dojrzeje, jest pięknie czerwony, soczysty, podłużny, na wierzchołku wpukły; ma lipkie, zgniło słodkie mięso, a w tym czarne, owalno-podłużne ziarno, na wierzchołku owocu wyrastające.

Rozmnożyć się może najlepiej z nasienia, i chcąc to uczynić dla pożytku, możnaby nim zasiać w gęstych lasach miejsca zgorzysze na północnej stronie. Ogrodnicy, osobliwie odmianę Włoską, nieco pieszczoną, wycinają na piramidy, i inne wyznaczkę dla ozdoby ogrodów.

Było mniemanie, że sam cień tego drzewa zabija ludzi: lecz tysiączne doświadczenia omyłkę pokazały: nie pewnością tego iako że cień i ięgody są dla ludzi nie szkodliwe, ztymwszystkim, liście i gałązki zdają się mieć coś iadowitego dla koni, krow i koz. Drzewo pospolstwo poczytane ze skutecznego na ukąszenie psa wściekłego. Gdybyśmy to drzewo u siebie rozmnożyli, i odstąpili owego uprzedzenia, że zamorskie kosztowne drzewo coś w sobie mają osobliwszego, moglibyśmy mieć różne rzeczy Cisowe, zamorskim dobrze wyrównyujące.

L. G. 706.

TEUCRIUM, OZANKA. Jest rodzaj mający kwiaty do pączkowych należące. Nitki pyłkowe

pyłkowe dwie są dłuższe, dwie krótsze: Ziarna nasienne nagie. Kielich i warga wyższa korony tak są podzielone, że ziarna nasienne widzieć można. Ze trzydziestu pięciu gatunków, tylko te są mi wiadome.

1344.

TEUCRIUM MARUM, OZANKA KOCIE ZIELE U ogrodników *Marum verum*. Ma liście iakowe okrągłe, ogonkowe, zaostrome, na obwodzie całe, na dolnej płaszczyźnie kosmate. Kwiaty stoją w gronach jedną stroną pręta. Rośnie tylko w Hiszpanii, a nas miejscami utrzymuje się z nasienia.

Cała ta roślina ma zapach mocny, przenikający, korzenny, za którym tak się kory ubiegają, iż ięzeli przeciwko nim nie będzie przechowana, łatwo ją zgubić mogą: Pręty proste rosną kupą, są tegie i popylone: Liście drobne, na brzegu zwinięte. Kwiaty mają kosmate kielichy, i czerwone korony.

1345.

TEUCRIUM ICORODONIA, OZANKA CZOSNKOWA. U Royena *Teucrium foliis cordatis crenatis, petiolatis, spicis laxis secundis*. Ma liście serduszkowe, zębkowane. na ogonkach: Pręt prosty. Kwiaty w gronach na jednym boku pręta. Rośnie w zaroślach, osobliwie na gruncie piaszczystym.

Korzeń trwały. Pręt prosty, około łokcia wysoki, puszcza

TOM III.

pod ziemią wypustki. Liście są ciemno-zielone, marszczone, i gęsto drobnymi włoskami okryte: mają smak gorzki, i zapach czosnkowy: te które stoją bliżej kwiatów, są męse, okrągławe, z obu końców zaostrome, i nie zębkowane Kwiaty są skupione w długie grona, stoją na krótkich szypułkach, i mają koronę żółtawo-białą, z długą rurką.

1346.

TEUCRIUM SCORDIUM, OZANKA CZOSNAK U Royena *Teucrium foliis ovato lanceolatis serrulatis sessilibus, floribus saepius binatis*. Ma liście podłużne, bezogonkowe, zębkowane. Kwiaty stoją po dwa na osobnych szypułkach, w kątach liści. Rośnie na mokrych miejscach

Cała ta roślina ma smak gorzki; zapach nie bardzo miły; czosnkowemu podobny. Korzeń jest trwały. Pręt leży, gałęzisty: gałązki się podnoszą. Liście miękkie, kosmate. Kwiaty stoją po dwa, lub po cztery na około kolanka prętowego, kielich kosmaty: korona biaława-czerwona, nie ma wcale zwierchniej wargi. Kwitnie w Lipcu.

Dawniejsi, i oraz niektórzy terażniejsi lekarze przyznawali tej roślinie skutki rozdzielające, pot pędzące, i zgniliźnie się opierające: stąd osobliwie czasów dawniejszych różnym sposobem zewnętrznie i wewnątrznie bardzo często za-

H

żywania była na choroby najsilniejsze.

L. G. 697.

THALICTRUM, RUTKA. Jest rodzaj mający wiele nitek pyłkowych na dnie owocowym osadzonych: otworów wiele. Kielicha nie ma. Korona cztero lub pięć listkowa. Ziarna nasienne nie mają żadnego przydatku. Ze czternastu gatunków, następujące tylko u nas naidę.

1347.

THALICTRUM MINUS, RUTKA MNIEJSZA. Ma liście sześć-dzielne. Kwiaty na doś wiszą. Rośnie na miejscach pagórkowatych trawnych.

Korzeń trwały, żółty. Pręt około łokcia wysoki, i bęgowany, od spodu w liście obfity, i błękitnawo popylony. Liście blado zielone, gładkie, za czasem się marszczące, na końcach czerwone, mają bardzo małe przysadki. Kwiaty liczne stoją na nagich szypułkach, które się znowu na mniejsze dzielą. Korona czerwona za czasem zielenie. Kwitnie wcześniej na wiosnę, i każdy kwiat zostawia torebek nasiennych od 2. do 7. które są isiove, brzdowane i bez szypulek.

1348.

THALICTRUM ANGUSTIFOLIUM, RUTKA WĄSKO LISTKOWA. Ma liście lancetowo-rowno-szerokie, na

obwodzie całe. Rośnie osobliwie na łąkach pod lasami.

Korzeń trwały jest złożony z cienkich, żółtych, okrągławych nitek. Pręt prosty, brzdowany, ku wierzchołkowi czarniawy. Liście wyrastają z nieśkiey pochewki, są krotkie, tępe i drobno podzielone: mają slińce, suche przysadki. Gałązki kwiatowe wyrastają z kątów wierzchołkowych liści. Korona biała.

1349.

THALICTRUM FLAVUM, RUTKA ŻÓŁTA. Ma Pręt brzdowany, w liście obfity. Wiecha kwiatowa prosta, wielodzielna. Rośnie na miejscach wilgotnych, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały, brązowy, pełny soku słodko-gorzkiego. Pręt prosty, czasem na dwa łokcie wysoki. Liście mają brunatne przysadki. Kłosa kwiatowe są krotkie: stoją na czerniejącym wierzchołku pręta. Korona żółtawa.

Roślina ta świeża i młoda, jest bardzo zdrową i przyjemną paszą dla bydła. Korzenie zażyte, mocz i wyrzut żółdka farbują żółto; mają być skuteczne na żółtaczkę. Nasiona zażyte przed samym przypadkiem zimna, mają leczyć febrę. Wefna pierwej moczona w wodzie hafunowej, a potem gotowana z liśćmi tej rośliny, farbuje się żółto. Z kwiatu pszczoły obficie na miód noszą.

1350.

1350.

THALICTRUM AQUILEGIFOLIUM, RUTKA ORLIKOLISCIOWA. U Royena *Thalictrum seminis triangulibus, pendulis, stipulis caulinis.* Ma pręt okrągły. Owoc prosty, troyboczny, na doś wiszący. Rośnie na wielu trawnych miejscach, kwitnie w Czerwcu. Niektórzy u nas wieśniacy nazywają onę rutą polną.

Korzeń ma trwały, twardy, wielki, na wiele okrągławych nitek się dzielący: pręt gładki, równy wysokości. Liście w tych miejscach gdzie się poczynają i dzielą, mają wielkie isiove przysadki, i są bladzielone. Kwiaty stoją w gęstych wysokich okolkach. Korona czerwona; Nitki pyłkowe bardzo długie. Z kwiatu pszczoły obficie na wosk noszą.

L. G. 668.

THEA, HERBATA. Jest rodzaj mający wiele nitek pyłkowych na dnie owocowym osadzonych: otworów jeden. Kielich 5. lub 6. listkowy. Korona 6. lub 9. listkowa. Torebka nasienne troy-ziarnowa. Dwa są gatunki, trzeba mi o nich namienić z przyczyny herbaty, która u wielu jest w zażyciu.

* *

THEA BOHEA, HERBATA BRUNATNA. Ma kwiaty sześć-listkowe. Rośnie w Japonii.

Krzew ten puszcza wiele gałęzi, na których stoją liście na przemiany, na krotkich ogonkach: są tegie, gładkie, owalne, dosyć przytępione, karbowane, bez przysadków. Kwiaty stoją w kątach liści na osobnych szypułkach: Owoc jest ze trzech okrągłych zjednoczonych gaziów złożony.

* *

THEA VIRIDIS, HERBATA ZIELONA. Ma kwiaty dziewięć-listkowe. Rośnie w Chinach. Listki tego krzewu są dłuższe, iak u gatunku poprzedzającego.

Liście tych dwóch krzewów suszone parzą się, iak wiadomo, wodą, i ta woda łączy się pod imieniem herbaty. Herbata pierwszy raz pokazała się w Europie w początkach 7go wieku przez kupców Hollenderskich; z Holandii przeniosła się do Anglii. W wieku już terażniejszym 18. nieiaki Lekarz *Bontekoe* tak ją zalecił, że iey w całej Europie wielkie mnóstwo wychodzi. W samej tylko Anglii wypotrzebują co rok wiadomie około trzech milionów funtów, i nadto jeszcze kryjomo bardzo wiele.

Liście zabrane Chińczykowie suszą w panwiach. Japończykowie między papierami. Ususzone i w kosze popakowane, wieśniacy swoim kupcom przedają. Za przybyciem Europejczyków wysypiają się z koszar i przedniejsze od podlejszych od-

H z

dzielone, pakują się w skrzynie ofowiem wlewane. W taką skrzynię włoży nagi Chińczyk i nogami depta: łatwo się tu domyśleć, że i przy największej ostrożności, może iskowe zachodzić niechlujstwo przynajmniej nóg spoconych. Skrzynie poznaczone przewożą się do Europy.

Herbata farbiąca wodę zielonawo, jest poczytana za najprzedniejszą: żółta wo farbnie średnia: a czerwono najpodszybsza. Niech iek chcą skutkilej zachwalać, posłuchajmy co mówi sławny wieku naszego Tissot; że gdyby nam Chiny wszystkie swoje trucizny przesłały, nie mogłyby nam tyle zaszkodzić, ile swoją Herbatą. Może to być, że w jakim przypadku jest użyteczna; ale częste zażycie owej cieplej wody osłabia nerwy, i naczynia do strawności służące, skórki oraz zbyt rozwalnia. Dzieciom, i młodym osobom zawsze jest szkodliwa. Jeżeli liście mogą mieć jakąś skuteczność, zapewne nie tak osobliwą, aby się nie miały należeć nasze rośliny, któreby się im zrownały, a może jeszcze i przewyższyły.

L. G. 900.

THEOBROMA, KAKAO. Jest rodzaj drzew mający nitki pyłkowe z miodownikami zjednoczone, a na każdej nitce jest pięć główek. Kielich jest trój-listkowy. Korona ma pięć

listków przesklepiionych, dwurogatych. Miodownik pięć-listkowy. Ze trzech gatunków, o jednym namienię.

THEOBROMA CACAO, KAKAO ZWYCZAYNE. Znakiem gatunkowym jest, że liście są na obwodzie całe. Rośnie w południowej Ameryce, i na wyspach Antylskich.

Pień drzewa tego rośnie prosto, dzieli się na wiele gałęzi, i ma na swojej powierzchni, wiele wypuklin i rysów. Liście są cytrynowym podobne, ogonkowe, stoją na przemiany. Kwiaty po kilka skupione stoją na cienkich szypułkach. Kielich wewnątrz czerwony. Korona biało-żółta. Owoc podługny, zastrzony, gdy dojrze jasno-czerwony, ma na sobie żebra i wiele brodawek: w każdym najdnie się około 30. podługnych nierównych do siebie iakiego podobnych ziarn, które pięćmi rzędami są złożone.

Ziarna te mają smak przyjemny, i są pełne łagodnej, i pożywnej tłuści, która wygotowana, lub przez prasę wyciśniona, ma imię masła Kakaowego. Te ziarna najgłówniejszą są częścią wiadomej czekolady, trunku, do którego Amerykanie Europejczykom pochop dali. Sposób, iakim żywała Amerykanie, zapewneby Europejczykom nie przypadł do smaku, a za tym przysposobienie i zażycie jest u nas odmienne i wydoskonalone.

Zdaniem lekarzów zażywanie czekolady jest bardzo użyteczne, i w pewnym stopniu wynieszenia widocznie skutki dobre czyni: lecz na to powinna być bez przydatków korzennych: pospolicie bowiem w nią wchodzi wanilia, cynamon, i inne korzenne rzeczy.

Sposób robienia czekolady prosty, ale nuyżyciejszy jest ten. Upalają się w naczyniu iakim mieszaąc ziarna Kakao, nieprzepalając przecięż, aby w nich tłuści nie wygubić: obłupią się i utłuką. Do fanta ziarn przyda się pół funta tłuconego cukru: razem zmieszane, albo w moździerzu, albo jeszcze lepiej na kamieniu, na przykładzie, iakiego malarze potrzebują, postawionym na węglach, rozcierać się iek nuylepiej, aż się stanie masa iak masło, bez uczucia w palcach najmniejszej gruczołowatości, wtedy wyłoży się w foremki blaszane kształt tabliczek mające, ostudzi, i gdy uschnie, wyimie, do użycia się zachowa. To się ma przestrzegać, aby pod moździerzem, lub kamieniem ciepło tylko wolne było; przez zbyt bowiem gorąco, wszystka tłuść mogłaby wyparować.

Nie źle jest, i zdrowiu owszem użyteczne, gdy się do fanta ziarn kakaowych przyda ćwierć funta palonych słodkich migdałów, lecz i miarę cukru nieco powiększyć potrzeba. Kto zaś chce mieć czekoladę korzenną, niechay po utłuczeniu ziarn kakaowych i cukru, przyda do

każdego fanta ziarn, pół cynamonu i strączek wanilii utłuczonych. Jedni czekoladę gotują w winie, drudzy w mleku, inni w wodzie, dla lekarstwa zawsze mleczna jest lepsza.

L. G. 292.

THESIUM, LENIEC. Jest rodzaj mający nitki pyłkowych pięć na kielichu osadzonych. Otwor jeden. Kielich z jednej sztuki. Nasienie pojedyncze stoł pod kielichem, i jest nim uwieńczone. Ze dwunastu gatunków jeden tylko nayduje.

1351.

THESIUM LINOPHYLLON, LENIEC LNIANO-LISCIOUY. Ma wiechę kwiatową liściową: Liście równoszerokie. Rośnie na pagórkach około Mielnika.

Pręt jest tegi, prosty, około półłokcia wysoki. Liście korzeniowe są owalne, zębkowane, na długich ogonkach. Liście liczne na pręcie stoją prosto, są tegie, i kończą się tegim ostrzem. Gałązki są wgłębne i bardzo w kwiaty obfite: pod każdym kwiatem niżej, jest listek szerszy, nieco zaś wyżej dwa mniejsze. Kielich białawy, częścią cztero, częścią pięćdzielny. Kwitnie w Czerwcu.

L. G. 802.

THLASPI, TOBOKKI. Jest rodzaj mający nitki pyłkowych cztery dłuższych, dwie

krótszych. Strączek wycinany przewrotnie serduszkowy, ma dwie łupiny łodkowe z ostrym obwodem, i wielą ziarnami. Z dziesięciu gatunków, następujące mi tylko są wiadome.

1352.

THLASPI ARVENSE, TO BOŁKI POLNE. U Mathiola i Dalechampa *Thlaspi alterum*: u Doneusza i Gerarda *Thlaspi Dioscoridis*: u Teodora *Thlaspi majus*: u Cezalpina *Thlaspi nigrum Galeni*: u Kameraryusza *Thlaspi Platycarpon*. Ma strączki okrągłe. Liście podługne, zębkowane, i gładkie. Rośnie wszędzie bardzo obficie, kwitnie osobliwie w Maiu, i ma smrodek czosnkowy.

Pręt rogaty, około pół łokcia wysoki, ma gałązki, jak ramiona rozłożone. Liście są nieco żółtawe: dolne stoją na ogonkach, wyższe zaś pręt otulają. Kwiaty są drobne, białe. Strączki płaskie z szeroką obwódką, głębokim wcięciem, i krótką szyką.

Półki ta roślina młoda, jest wprawdzie owcom przyjemna: lecz tak od owiec, jako i innego bydła, gdy się nią często pasą, mleko i mięso nieprzyjemnego nabierają smaku. Dawniejsi lekarze mniemali, że ziele pot i moczu pędzi, a nasienie krew spiekłą rozwalnia. Toż nasienie smrodkiem swoim ma gubić wołki i płaskwy.

1353.

THLASPI CAMPESTRE,

TOBOŁKI POSPOLITE. U Kordusa *Thlaspi Cardamoides*: u Tragusza *Thlaspidium*: u Turnera *Thlaspi latifolium*: u Kolumny *Thlaspi officinarum*: u Mathiola i Duranta *Thlaspi primum*: u Kameraryusza *Thlaspi verum*: u J. Bauhina *Thlaspi vulgatissimum*. Ma strączki okrągłe. Liście strzałkowe, zębkowane i popylone. Rośnie wszędzie na gliniastym gruncie.

Korzeń dwa roczny. Pręt prosty, około łokcia wysoki, gęsto liściowany, cienkimi włoskami okryty, na wierzchołku gałęzisty. Liście są miękkie: dolne stoją na ogonkach i prędko więdną: niektóre są pierzaste, niektóre w poprzecz dzielone, niektóre całe, isiove, zębkowane. Kwiaty białe; strączek kosmaty ma w każdej przegrodce po dwa ziarna.

Roślina ta ma ostry i przenikający smak: liściom jej przyznawano skutki rozdzielające i otwierające. Nasienia zażywano na poruszenie śliny, i czyszczenie wrzodów.

1354.

THLASPI BURSA PASTORIS, TOBOŁKI PASTORSKA. U Gesnera *Thlaspi fatuum*. Ma strączki przewrotnie serduszkowe. Liście korzeniowe w poprzecz dzielone. Rośnie na wielu miejscach, i kwitnie prawie przez całe lato.

Korzeń ma smak obrzydliwo-słodkawy. Pręt prosty, czasem około łokcia wysoki, dzieli się na gałęzie, jak ramiona rozło-

żona: liście są nieco po wierzchu kosmate: wierzchowe są pospolicie na obwodzie gładkie, czasem zębkowane, albo w poprzecz dzielone. Kwiaty są białe: strączki mają ziarn wiele. Niektórzy zalecają świeże pogniecione liście zewnętrznie na płynienie krwi, i bole głowy: wewnętrznie na krwiotoki z piersi i macicy.

L. G. 727.

THYMUS, TYMIAN. Jest rodzaj mający kwiaty do paśniczkowych należące. Nitek pręcikowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. Ziarna nasienne nagie. Kielich dwuwargowy jest w gardzieli tęgiemi włoskami zamknięty. Z jedenastu gatunków, trzy są mi wiadome.

1355.

THYMUS SERPYLLUM, TYMIAN MACIERZANKA. Ma pręt łazący. Liście płaskie, tępe, od dołu tęgiemi włoskami obwózione. Kwiaty są skupione w główki. Rośnie na chudych suchych miejscach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały. Pręty w liście i gałęzie obfite, albo wcale leżą na ziemi, albo się ku wierzchowi w górę podnoszą. Liście stoją na ogonkach, są isiove, od ogonka nie zawsze włoskami obwózione. Kwiaty stoją na szypułkach iednokwiatowych, ale są w gęste okręgi skupione, i na wierzchołkach

prętów czynią główkę. Korona czerwona.

Roślina ta ma mocny, korzenny, przyjemny zapach: jest dla pszczoł iedna z najszyteczniejszych. Rozmnaża się przez nasienie i rozdzielanie korzonków. Do przypraw kuchennych mogłaby być użyteczną. Lekarze nie każą wątpić, abyśmy z niej nie mieli lekarstwa, osobliwie na wzmocnienie nerwów: owszem zapewniam, że może być najszyteczniejszym lekarstwem krajowym, ochraniającym wielkie wydatki na zamorskie. Ziele to starze z piwem i owcom dawane, lecz gdy zawrot cierpią.

1356. *

THYMUS VULGARIS, TYMIAN OGRODOWY. Ma pręt prosty. Liście isiove, zawinione. Okręgi kwiatowe schodzą się w kłosa. Rośnie w Hiszpanii i Langwedocy; u nas się w gradach utrzymuje.

Korzeń jest trwały. Pręty czasem się kładą. Liście czasem są większe, czasem zaś mniejsze. Kwiaty czerwone. Łatwo się rozmnaża, każda bowiem gałązka odłamana, w ziemi utkwiona i polewana, puszcza korzenie.

Y ta roślina ma mocny, korzenny, i przyjemny zapach: tak jest użyteczna dla pszczoł, tak skuteczna na lekarstwa, jak gatunek poprzedzający. Zeżywa się do sałat i przypraw kuchennych.

1357.

THYMUS ACINOS, TY-MIAN BAZYLIKOWY. Ma kwiaty w okręgi skupione. Szy-pułki iedno-kwiatowe. Pręty proste nieco gałęziste. Liście za-ostrzone, zębkowane. Rośnie na suchych piaskach.

Korzeń jest roczny. Pręty czasem nieco się kładą, są tę-gie i nie bardzo gałęziste. Li-ście stoją na krotkich ogonkach, są iaiowe, i te, które są mię-dzy kwiatami, mniejsze: ząbki ich częstokroć są wcale niezna-czne. Kwiaty od pięciu do o-smiu są skupione w okręgi. Kie-lich kosmaty, bręgowany. Ko-rona pospolicie błękitnawa, z gardzielą białą lub żółto pla-mioną. Zapach tej rośliny ta-kie iey zaiey przyznaie, iakie gatunkom poprzedzającym.

L. G. 660.

TILIA, LIPA. Jest ro-dzay drzew mający nitek pył-kowych wiele na dnie owoco-wym osadzonych: otwor ieden: kielich pięć - dzielny. Korona pięć-listkowa. Jagoda sucha, okrągła, pięć - komorkowa, u spodu na pięć części się otwie-rająca. Ze dwóch gatunków, ie-den mi wiadomy.

1358.

TILIA EUROPEA, LI-PA POSPOLITA. U Tręgu. sa *Tilia sativa*: u Gesnera *Ti-lia urbana*: u J. Bauhina *Tilia vulgaris*. Ma ze znek gatunko-

wy, że kwiaty miodownika nie mają. Reśnie u nas w wielu lasach.

Drzewo to, iak iest mniema-nie, więcey tysiąca lat na pnia się nie psuie, i wyrasta do o-gromney grubości i wysokości, ieżeli stoi na gruncie przyzwo-itym: nie gardzi zaś żadnym gruntem, aby tylko nie był mo-kry. Korzenie iego rozchodzą się daleko, dla tych i rozłoży-tych gałęzi, pospolicie w bli-skości inne rośliny przyduszo-ne nie rosną. Drzewo iest mię-kie, białe, gładkie, lekkie, do-syć ieszcze przecięż gęste. Li-ście są serduszkowe, zaostroz-ue, zębkowane, od wierzchu ciemno zielone, ślniace, od spo-du bialsze żyfkowane: stoją na dość długich ogonkach. Kwia-ty kwitnące w Czerwcu i Li-pcu, mają zapach przyjemny, są po sześć lub więcey skupo-se na szupłce przeszywające liść podłużny bialo-zielony i nie zębkowany. Kielich i ko-rona żółtawo białe. Owoc dro-bny, dosyć gładki, cztery tyl-ko komorkowy, cztero-rogaty.

Naybardziej lubi grunt pia-szczysty. Rozmnożyć się może z posianego nasienia: lecz gdy na to długo czekać potrzeba, na szpalery do ogrodow, na obsadzenie ulic, i inne ozdoby ogrodników, wykopują się w lasach przed zimą młode lipy i przesadzają. Naylepsza są do przesadzania 6. 7. 8. letnie. Ko-rzenie mogą się nieco poobci-nać, przecięż nie zbytnie: po-spolicie wierzach ze wszystkim

acinają, i iak koł tylko zоста-waia: a tak kilka lat czekać trzeba, nim się gałęziami okry-ie. Lepiej się więc uczyni, gdy się tylko wierzchołki gałęzek poobcinaia: tak inż pierwsze-go lata zielenieie.

Drzewa tego różni rzemieśl-nicy potrzebują do swoich ro-bot, a osobliwie snycerze do wy-rzynania posągów. Łyka wia-dome są gospodarzom na po-wrozy, maty, i t. d. Można one urobić iak konopie, i prząć na nici. Kwiaty są iedne z nay-przedniejszych dla pszczoł, z których miód biały i pachną-cy zbierają. Węgle lipowe, nie tylko są zdatne na czarne malowanie, ale i na proch do strzelania. Liście są dobrą pa-szą dla bydła, i świeże przy-kładane, przytłumiają ogień w częściach rozpalonych. Kwiaty są pomocne piersiom, i zaży-waiają się iak herbata: woda z nich pędzona iest bardzo przy-iemna i orzeźwiająca. Owoc w iesieni zebrany, z łupin otfa-czony, na olej wybity, nie tyl-ko obficie go wydaie, ale się nadto bardzo zbliża do Prowan-ckiey oliwy. Tegoż owocu mo-żna pożytecznie zażywać na ka-wę, albo z niego robić czoko-ladę.

L. G. 524.

TOLUIFERA, DRZEWO TOLU. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dziesięć: o-twor ieden bez szyki. Kielich dzwonkowy pięć-ząbkowy. Ko-

rona ma pięć listków, z których dolny przewrotnie serduszkowy, iest naywiększy. Jeden iest ga-tunek, namienię o nim.

* *

TOLUIFERA BALSAMUM, DRZEWO TOLU BALSAMICZNE. Rośnie w Ameryce około Kartagany i To-lu. Z tego drzewa płynie bar-dzo przedni balsam *de Tolu*: nie-sfałszowany iest pół-płynny i lipki, iak terpentyna, smaku słodko-korzennego, i zapachu cytrynowego: biały przebijając żółtawo, albo wcale żółtego koloru: a ten się zowie Balsam biały. Czasem iest ciemny, i przywożą go w łupinach Ame-rykańskich włoskich orzechow: a ten iest balsam czarny. Kro-pla iego lub dwie wpuszczone w mieszaninę iaką do wymazy-wania ulów, sprowadza mfo-de roie pszczoł do osiadania.

L. G. 330.

TORDYLIUM, JELENI OGON. Jest rodzaj mający kwiaty w okółkach. Nitek pył-kowych iest pięć: otworów dwa. Kwiaty są promieniste i dwu-płciowe. mają pokrywy długie i niedzielone. Owoc dosyć o-krągły, na brzegu karbowany. Z siedmiu gatunków, ieden tyl-ko naydnie.

1359.

TORDYLIUM ANTRI-SCUS, JELENI OGON

WSZAWIEC. Ma okółki kwiatowe ściśnione. Liście mają listeczki iaiowo-lancetowe, w poprzecz dzielone. Rośnie w zarosłach i na ngorach: kwitnie w Lipcu.

Korzeń długi, krggielkowy. Pręt około łokcia wysoki, rogaty i nieco kosmaty. Liście suche, kosmate, wyrastają z białych pochewek. Okółki kwiatowe są złożone ze dwu do czterech okółeczek: pokrywają ich w pośrodku zielone są dwu do czterech listków. Okółeczki mają małą kwiatów, między którymi wiele jest nierodzących. Korona biała, zewnątrz czerwona. Nasienie jest czerwone, wewnątrz kolcami odziane, i kielichem owinięte. Dopóki ta roślina młoda, jest owcom przyjemną paszą.

L. G. 635.

TORMENTILLA, KURZE ZIELE. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych wiele na kielichu osadzonych. Otworów wiele. Kielich ośm-dzielny. Korona cztero-listkowa. Ziarna nasienne okrągławe i nagie stoją bez szypulek na dnach małym i suchym. Dwa tego rodzaju są gatunki.

1360.

TORMENTILLA ERECTA. KURZE ZIELE STOJĄCE. U C. Bauhina *Tormentilla sylvestris*. Ma pręt dosyć stojący. Liście bez ogonków. Rośnie na suchych łąkach i w zarosłach: kwitnie od Maja aż do jesieni.

Korzeń trwały, niby główkowy, pełny czerwonego soku. Pręt dzieli się na gałęzie, rzadko kiedy stoi, pospolicie leży z podnoszącymi się wierzchołkami. Liście pięć-dzielne, zębkowane, stoją bez ogonków, Kielicha działki na przemianę węższe. Korona żółta; listeczki jej przewrotnie serduszkowe, na kielichu osadzone. Nitek pyłkowych bywa od ośmiu do dwudziestu, a ziarna nasienne od pięciu do ośmiu.

Korzenie tej rośliny mogą być użyteczne. Ususzone w proszku zażywać się mogą na biegunki i krwiotoki. Gdyby ich było wiele, nie tylko niemi skory, osobiście czerwone wyprawić, ale i wieprze ukarmić można. Farba z nich przez ekstrakt wyciągnięta i wysuszona, zapewne zastąpić może owę, którą pod imieniem *Sanguis Draconis* kupujemy. Korzeń na pół z jagodami pospolitej kaliną zmieszany, farbuje czerwono rzeczy pierwej w hafanie, a potem w tej farbie gotowane. Lepończykowie bardzo prostym sposobem farbują nim skóry czerwono, i dosyć trwało: żują tylko korzeń, i tak skóry malują.

1361.

TORMENTILLA REPENS, KURZE ZIELE CZOŁGAIĄCE. U Turnetoryusza *Tormentilla radice repens*. Ma pręt leżący, i liście na ogonkach.

Rośnie w zarosłach, kwitnie w Lipcu. Najwięcej się tym różni, ile mi się widzieć zdawało, od gatunku poprzedzającego, że liście stoją na ogonkach: że korzeń drobniejszy i pospolicie nie farbujący.

L. G. 905.

TRAGOPOGON, KOZIBROD. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. Główki pyłkowe są zrosłe. Kwiaty wszystkie dwu-płciowe rodzące. Kielich pojedynczy. Dno owocowe nagie. Koronka na nasieniu piorkowa. Z iedenastu gatunków dwa są mi wiadome.

1362.

TRAGOPOGON PRATENSE, KOZIBROD ŁĄKOWY. U innych pisarzy *Tragopogon luteum*, albo *Flora lutea*: u Rayena *Tragopogon calicibus florem superantibus*. Ma kielich równy długości z promieniem kwiatowym. Liście stoją prosto, i są niedzielone. Rośnie na łąkach. Kwitnie w Maju i Czerwcu.

Korzeń jest dwuroczny, długi, niby wrzecionowaty, obrączkowany, pełny słodkawego mlecznego soku. Pręt do trawnego podobny, około łokcia wysoki. Liście nakształt trawistych, z początku brzuchate, wyrastają z pochewek, kończą się długim ogonem. Kwiaty znaczne stoją na wierzchołkach gałęzi, mają zapach miodowy, i z rana między dzie-

wiątą i dwunastą godziną pospolicie się stulają. Korona żółta, zewnątrz czerwona. Dno owocowe ma wiele dośczeków. Ziarna nasienne niemałe, w podług bruzdowane, w poprzecz marszczone.

Roślina ta jest zdrową i przyjemną paszą dla każdego bydła. Jest zdrowym pożywieniem dla ludzi, zupełnie zastępując gatunek następujący dla tych, którzy niezwykły cudzych rzeczy dla tego więcej poważać, że zdaleka pochodzą. Można by ją wysmilenie posiadać w ogrodach kuchennych. Korzenie mogą się zażywać do sałat, albo gotować jak warzywo, lub do sztuki mięsa: sok ich mydlasty jest ieden z najlepszych rozwalniający, otwierający, i mocz pędzący. Korzenie też są świniom ulubione, że dla nich łąki psują. Z kwiatu pszczoły noszą na miód i wosk.

1363. *

TRAGOPOGON PORRIFOLIUM, KOZIBROD OGRODOWY. U Mathiola i Dalechampa *Tragopogon altissimum*: u Gesnera *Tragopogon puniceum*: u Gierarda *Tragopogon purpureum*: u Cesalpina *Tragopogon sylvestre flore purpureo*: u ogrodników *Antifi*. Ma kielich dłuższy od promienia kwiatowego. Szypułki ku kwiatowi grubieją. Liście proste, niedzielone. Rośnie w południowej Europie; u nas sieją go w kuchennych ogrodach.

Roślina ta nawięcej się tym tylko różni od gatunku poprzedzającego, że jest większa, i że kwiaty iey nie są żółte, ale czerwono-błękitne. Wreszcie zażycie iey, czyli do kuchni, czyli do lekarstw nic nie ma osobliwszego nad naszą zwyczajną, prócz tylko tego, że jest zagraniczna.

L. G. 157.

TRAPA, KOTEWKI. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych cztery: otwór ieden. Kielich cztero-dzielnny. Korona czterolistkowa. Owocem jest orzech mający naprzeciw siebie cztery kolce, które pierwey były działkami kielicha. Ze dwu gatunków ieden mi wiadomy.

1364.

TRAPA NATANS, KOTEWKI ORZECH WODNY. U dawniejszych niektórych *Trifolus aquaticus*. Rośnie w wodach, osobliwie na gruncie gliniastym: na Podlasiu dotąd jeszcze naleść mi się nie zdarzyło.

Korzeń przez zimę ginie. Pręt łazi głęboko w wodzie. Liście pod wodą są wielokrotnie i drobno podzielone, i wyrażają podobieństwo płaskiego kregla: te zaś, które na wodzie pływają, są ukośno-czworoboczne, stoją na nieco kosmatych ogonkach, które się nadymają w czasie dojrzwania owocu. Ze środka liści wyrastają szypułki, które, dopóki kwiaty kwitną, są krótkie; ale się potym coraz prze-

dłużają, i cały kłos owocu wydają. Kwiatu korona biała. Dwa działki kielicha stoją na boku guzika owocowego, a dwa na rogach, te twardej niż na kolce, i stąd owoc ma fagi.

Powiadają niektórzy, że korzeń tej rośliny jest trucizną. Ziarno zaś tego owocu jest mączne, tłaste i żywiące, a stąd zażywa się na pożywienie ludzi. Wielkość tego owocu jest nieco mniejsza od kasztana, skórka na nim czarniawa, ziarno białe serduszkowate: smak słodkawy, nieco ściągający. Do surowego zażycia potrzeba mieć mocny żołądek, ile że jest ciężki do strawienia, wiatry nadyma, i zatwardzenie czyni. Użyteczniejszym się stałe pieczony jak kasztany, albo gotowany z pieprzem lub solą zażyty. Orzechy te zebrane, gdy powiędną, obłupią się, zwołna coraz lepiej ususzają i zmielą, a będzie mąka na chleb wyśmienicie zdarna: iakoż za światectwem Pliniusza dawni Trakowie chleb taki iadali, a świeżemi liśćmi konie żywili.

L. G. 1204.

TREMELLA, TRZESIDEO. Jest rodzaj kryptopciowy, który w nieśkich swoich kufsatych częściach ma części owocowania. do postrzeżenia przecięż trudne. Dziewięć jest gatunków, ja te wymieniam, które widziałem.

1365.

TREMELLA NOSTOC, TRZESIDEO GNOYNICA. Nie wiem, ktoby zwyczajnie przypatrując się temu, poczytał za roślinę. Niech tylko uważa na łakach osobliwie po deszczu, a nądzie między trawą i mchem, drzące żywo zielone troj-boczne gruzolki, w znaczne gromadki skupione, i nieśko w fałdy złożone, które gdy uschną obracają się w nieśką korę czarniawą do gnoju podobieństwo mającą.

Alchimiści przez długi czas szukali w tej roślinie czegoś osobliwszego. Wrzuciwszy ją w wodę, gdy tak ukiśnie przez kilka miesięcy, woda potym z niej pędzona, za świadectwem wielu lekarzy, ma być bardzo skuteczną na łamanie w członkach, reumatyzmy i podagrę.

1366.

TREMELLA AURICULA, TRZESIDEO JUDASZOWE UCHO. Gatunek ten z widzenia poczytalibyśmy za gatunek do białow należący: jest skórkowaty bez trzona, ma nieśkie, albo dalekie, podobieństwo do ucha, jest siwo popielaty. Rośnie na zgnitych drzewach.

Cafa gromadka, z której się składa, ma w swoich wycinaniach i wypukłościach coś na podobieństwo ucha ludzkiego. Wypukła płasczyzna jest kosmata, popielato-ciemno-zielona: dolna zaś gładka i ciemniej-

sza. Gdy uschnie, twardej, ale każdego znówu czasu w wodzie jak galareta odmięka. Woda, w której się namoczy, ma być bardzo pomocna na oczy, i na płokanie gardła.

1367.

TREMELLA LICHENOIDES, TRZESIDEO POROSTOWE. Czasem, osobliwie na mchu w ciemnych miejscach rosnącym, okrywa mech rzecz skórkowata, z obwodem kędzierzawym, rozpięzonym: kółu brudnego. Pręciki są płaskie, a gałązki jak włoski.

L. G. 461.

TRIENTALIS, SIODMACZEK. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych siedm, otwór ieden. Kielich siedm-listkowy. Korona płaska siedm-dzielnna. Owocem ięгода sucha. Jeden tylko jest gatunek.

1368.

TRIENTALIS EUROPÆA, SIODMACZEK POSPOLITY. Rośnie w lasach, kwitnie w Maju.

Roślina ta bardzo u nas odstępnie od znaków Linneuszowych. Kielich pospolicie pięc-listkowy, a korona 5. 6. i 8. dzielnna, tyleż ma nitek pyłkowych, ile działów. Pręt około piędzi wysoki. Liście lancetowe, dolne mniejsze od wyższych. Między liśćmi rzadko więcej jak dwie szypułki wyrastają iedno-kwiatowe. Koro-

na biała: Korzeń trwały. Li-
stki korony ledwo co u spodu
są z sobą spoione, a tak koro-
na bardziej wydsie się listko-
wa, niż dzielna.

L. G. 896.

TRIFOLIUM, KONICZY.

NA. Jest rodzaj mający kwia-
ty motylkowe. Nitek pyłko-
wych jest dziesięć na dwie kup-
ki zrosłych. Kwiaty są w nie-
iakię główki skupione. Strączki
ledwie są dłuższe od kielicha,
odpadają, i nie otwierają się.
Ze czterdziestu sześciu gatun-
ków, niektóre się i u nas naya-
dują.

1369. *

**TRIFOLIUM MELILO-
TUS CÆRULEA, KONI-
CZYNA NOSTRZYK BEE-
KITNY.** U Gesnera *Trifolium
cabullinum*: u Tragasa *Trifoli-
um Dioscoridis*: u Royena *Tri-
folium odoratum*: u Royena *Tri-
folium spicis oblongis, legumini-
bus seminudis mucronatis, caule
erecto*. Rośnie dziko w Czechach.
u nas w niektórych ogrodach
corok na wiosnę go sieją.

W liściach i kształcie ma po-
dobieństwo do nostrzyku zwy-
czajnego, lecz kwiaty błęki-
tawe są w główki skupione.
Cała ta roślina w kwiatach, li-
ściach, nawet i nasieniu ma za-
pach przyjemny. Szwajcarowie
nią sery swoje zaprawiają. Da-
wniej zażywano jej na pędzenie
moczku, na uśmierzenie bólów
tak wewnętrznie, iako i ze-
wnętrznie.

1370.

**TRIFOLIUM MELILO-
TUS POLONICA, KONI-
CZYNA NOSTRZYK POL-
SKI.** Ma pręt prosty. Strą-
czki są nagie, lancetowe, dwu-
ziarnowe, w grona skupione:
Rośnie na różnych miejscach,
a osobiwie między zbożem.

Roślina ta w trawieści, kształ-
cie i zapachu bardzo jest podo-
bna do nostrzyku zwyczajne-
go. Różni się tym, że ma pręt
okrągławy; że liście są dro-
bniejsze, ostro zastrzone, i
ku wierzchowi zębkowane; że
kwiaty dalej od siebie są od-
dalone, i stoją na dłuższych
niebrzdowanych szypułkach;
że korona jest blade żółta, a
na niej listek zwierzchni od-
gięty, poboczne zaś z ukosa
rozpostarte; że nakoniec strą-
czki są dłuższe, bardziej zao-
strzone, ale nie bardzo marsz-
czone.

1371.

**TRIFOLIUM MELILO-
TUS OFFICINALIS, KONI-
CZYNA NOSTRZYK ŻY-
CZAYNY.** Ma pręt prosty.
Strączki nagie, marszczone, za-
ostrzone, dwu-ziarnowe, w gro-
na skupione. Rośnie obficie mię-
dzy zbożem.

Korzeń pospolicie roczny, cza-
sem dwa lata wytrzymać może.
Pręt twardy, czasem aż drze-
wiasty, na gałęzi się dzielący,
częstokroć nad łokieć znacznie
wyższy. Liście są gładkie, bla-
do-zielone, isiove, zębkowane,
po trzy skupione. Kwiaty są na

wierzchołkach gałęzi w długie
grona skupione, wiszą na oso-
bnych szypułkach, z których
każda ma pod sobą szczecinkę.
Korona biała lub żółta: cho-
ragiewka fałdowana, nie zna-
cznie wycinana, i nie dłuższa
od listków pobocznych: Łódka
przedzielona, na wierzchu okrą-
żona. Strączek nadęty, bardzo
krótki, w poprzecz marszczony,
bardzo często tylko jedno ziar-
nowy.

Roślina ta we wszystkich swo-
ich częściach ma smak ostry,
gorzki; lecz zapach osobiwie
w kwiatach jest przyjemny. Le-
karze o skuteczności nie iedne-
go są zdania: iedni przypisu-
ją skutki odmiękczenia, dru-
dzy bardziej rozdzielające. Wie-
śniacy miejscami gotują w wo-
dzie kwiaty i nasienie, a tego
tranku zażywają na ból żołąd-
ka, albo cafe ziele na puchli-
ny i guzy przykładają.

Kwiaty od Lipca do jesieni
kwitnące są bardzo pszczołom
ulubione: wodą z nich pędzoną
zakropiwszy tabakę do zażywa-
nia, znacznie złę naprawić mo-
żna. Ziele póki młode, jest
dla bydła przyjemną paszą. Ło-
dygi urobione iak konopie,
prząść się na nici dają. Ziar-
na nasienne, gdy się obficie z
zbożem mieszają, czynią smak
chleba bardzo nieprzyjemny.

1372.

**TRIFOLIUM HYBRI-
DUM, KONICZYNA NIE-
PRAWDZIWA.** Ma pręt w

w główkę okółkową skupione.
Strączki cztero-ziarnowe. Ro-
śnie na polach zasianych.

Korzeń jest roczny. Pręt twar-
dy, dęty, gałęzisty, okółko łok-
cia wysoki, nieco się kładą-
cy. Liście gładkie, twarde,
isiove, żyłaste, zębkowane.
Główki kwiatowe są wprawdzie
okrągłe, ale spłaszczone. Szyp-
ułki kwiatowe są w początkach
proste, dalej potym się nagi-
niają. Kwiaty kwitną w Czer-
wcu, mają kielich biały, lub
czerwony, na którym dwa
zabki wyższe są krótsze. Koro-
na z początku biała, dalej czer-
wienieie, na starość wcale bru-
natną się staje: chorągiewka iey
długa odłożona: listki poboczne
krótkie, a łódka jeszcze krót-
sza. Strączek knotowaty wy-
stawa z kielicha, jest dwu lub
trojziarnowy. Konieczyna ta jest
i dla bydła użyteczną paszą,
i dla pszczoł ulubioną.

1373.

**TRIFOLIUM REPENS,
KONICZYNA ŁAZĄCA.** U
Loncera *Trifolium acutum*: u
Dodoneusza, Kameraryusza, C.
Bauhina, *Trifolium serotense
album*: u Royena *Trifoli-
um capitulis subrotundis, floscu-
lis pedunculatis, leguminibus te-
traspermis, caule procumbente*.
Ma kwiaty w główki okółko-
we skupione. Strączki cztero-
ziarnowe. Pręt łazi. Rośnie
wszędzie na pastwiskach.

Korzeń jest trwały. Pręt krót-
ki leży tu i owdzie, puszcza

korzonki i pręciki liśćmi ozdiane. Liście są nie iednako-
we: iedne okrągławe, drugie
serduszkowe, czasem białą obrą-
czką naznaczone: te zaś cza-
sow pięknych się rozkładają, a
na słotę stulają. Główni kwia-
towe nie wielkie: Kwiaty bia-
łe, kwitną w Sierpniu. Rośli-
na ta jest iedna z naleyjszych
dla bydła na paszę: a z kwiatu
pszczoly miód noszą obficie.

1374.

**TRIFOLIUM RUBENS,
KONICZYNA CZERWONA.**
WA. U C. Bauhina *Trifolium
montanum spica longissima ru-
bens*: u J. Bauhina *Trifolium
purpureum majus*: u Taliusza
Trifolium spicatum. Ma pręt
prosty. Liście drobno zębko-
wane. Kłosa kwiatowe długie, ko-
smate. Korona z iednej sztuki.
Rośnie w lasach.

Korzeń tylko jest roczny. Pręt
tęgi około półłokcia wysoki.
Liście są piękne, gładkie, dro-
bno-żyłkowane: kłosa kwia-
towe stoją na wierzchołkach prę-
ta i gąszi, są około dwóch ca-
łow długości, kwitną w Maju i
Czerwcu. Kielich prawie jest
gładki, iego ząbki piorkowa-
te, a z tych dolny równy dłu-
gości z koroną. Korona czerw-
na znacznie wystawa z kielichu.
Ta koniczyna iedna z naley-
jszych na paszę dla owiec.

1375.

**TRIFOLIUM PRATENSE,
KONICZYNA ŻĄKOWA.**
Tak się też pospolicie zowie i

u innych pisarzów. U Royena
*Trifolium spicis villosis, caule
diffuso, foliolis integerrimis*. Ma
kłosa kwiatowe okrągłe, dęsy i
kosmate, otoczone przysadkami
skórkowatymi przeciw-
ległymi. Korona jest z iednej sztuki.
Rośnie na wielu trawnych
miejscach.

Ta to jest owa koniczyna,
którą mając w kraiu nie tania-
iemy nasienie kupujemy z zagra-
nicy. Korzeń iey rzadko dłu-
żej potrwia nad trzy lata: pu-
szcza wiele prętów nieco twar-
dowatych, dosyć ku ziemi na-
chylonych i gąsziastych. Liście
stoją na krótkich ogonkach, są
iałowe, na obu płaszczyznach
nieco kosmate, od dołu ber-
dziej okrągławe, od wierzchu
bardziej zastrzone, czasem bia-
łą obrączką naznaczone. Przy-
sadki liściowe są białe, czer-
wone, żyłkowane, i kończą się
ościami włoskowatą. Kłosa kwia-
towe stoją na dwóch potroy-
nych liściach, i na dwóch przy-
sadcach. Kwiaty mają kresko-
wany, rurkowaty, nieco kosma-
ty kielich z ząbkami włosko-
wymi, między którymi ząbek
dolny jest najdłuższy. Korona
różnie czerwona. Ziarna nasien-
ne są nerkowate.

Bez wątpienia, że ta koni-
czyzna zasługuje sobie na te
wszystkie pochwały, które iey
dają cudzoziemcy: ale też i to
pewna, że się bez kupowania
iemy nasienia obeysć wcale mo-
żemy. Gdyby który cudzozie-
mieć nie mający w tym za-
dne go interesu, przeieżdżając
przez

przez nasz kraj, widział tyle
dzikiey tey koniczyny, którey
niejaką tylko masą odmiang z
zagranicy sprowadzamy: nie
mogłoby się słusznie z nas na-
bierać i uragać? Cóż nam na
tym tek wiele zależy, abyśmy
koniecznien kofo tey obcey od-
miany chodzili, która więcey
od nas pieszczot potrzebuie;
gdy mamy krajową, która przy
równey użyteczności, ziemi i
powietrza naszego jest zwyczaj-
ną, bydła naszemu niejako wro-
dzoną? Uczyniłem sam doświad-
czenie: posiałem tey naszej Ko-
niczyny, wybrałem ziemię nie-
naleyjszą, nie kazałem więcey
nic czynić, aby nieprzyczynić
trudności, tylko przeorsć, a za-
pewnić mogę, że przedziwnie
urości.

Są u nas już różne pisma o
zaletach koniczyny, o iey zbie-
raniu i zażyciu; nie wszędzie
iednak zupełnie żądaniu utrzy-
mywanie odpowiada; siejemy
naszę, a będziemy uspokoi-
nemi. Naywiększe dobrodziey-
stwo, które mu uczynić może-
my, jest to, gdy miejsce po-
piołem nawieziemy.

Nasza koniczyna ma te wszy-
stkie własności i przywary, któ-
re ma zagraniczna. Krowy obfi-
te i dobre mleko dają: Konie
i bydło tuczy: świeża obficie
i bez przymieszania chudey pa-
szy, nadyma i szkodzić może.
Do ususzenia na siano jest nieco
przytrudna, a stąd pożyteczniej
na stejni bydło zieloną się pa-
sie. Kwiaty pszczołom są bar-
dzo użyteczne.

TOM III.

1376.

**TRIFOLIUM ALPESTRE,
KONICZYNA LESNA.** U
Royena *Trifolium spicis villosis
subovatis, caule erecto, foliis o-
vato oblongis integerrimis*. Ma
pręt prosty, na którego wierz-
chołku stoją główki kwiatowe
okrągłe, kosmate. Liście są lan-
cetowe, drobno zębko-
wane. Rośnie w zaroślach leśnych.

Liście są podługne, żyłaste.
Przysadki zielone, lancetowe
mają długie ogonki bez ości.
Główki kwiatowe pospolicie
stoją po dwie skupione. Kielich
gładki, na ząbkach tylko ko-
smaty. Korona żywo-czerwona.
Y ta koniczyna jest dobrą paszę
dla bydła, a kwiaty iey pszczo-
łom użyteczne.

1377.

**TRIFOLIUM ARVENSE,
KONICZYNA KOTKI.** U C.
Bauhina *Trifolium sive Lagopus*.
Ma kłosa kwiatowe owalne,
kosmate. Kielicha ząbki szcze-
cinkowate, kosmate, wszystkie
równy długości. Rośnie na ro-
li, kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Roczna ta roślina jest pospo-
licie miękką węgą okryta. Pręt
prosty bardzo gąsziasty. Liście
lancetowe kończą się tęgim o-
strzem: mają pochewki kresko-
wane z ością na końcach. Kłosa
kudłate stoją na wierzchoł-
kach pręta i gąszi; gdy się
starzeją, stają się wąsaczkowate.
Kwiaty są drobne, i mają na
dzwonkowatym kielichu ząbki
dłuższe od korony, a z tych dol-

ne jeszcze są dłuższe od wierzchowych. Korona czerwona. Strączek nadęty, prawie okrągły, jednoziarnowy.

Roślina ta w czasie kwitnienia zebrana, zdatną jest garbarzom do garbowania skór. Doświadczono w Szwecyi, że jest bardzo użyteczną dla bydła w żołądki choroby; znakami zaś tej choroby są: że gwałtownie oddycha, głowę na dół zwiesza, kąty w oczach czerwienieją; pospolicie zaś wtedy bydło wszelką paszę pogardzając, szczególnież tej koniczyny nie odrzuca. Ziarno nasiennych jeżeli się wiele nadybie w zbożu, chleb od nich czerwienieje.

1378.

TRIFOLIUM FRAGIFERUM, KONICZYNA POZIOMKOWA. Ma pręt fażący: kłosa okrągławę. Kielich kwiatowy nadęty ma dwa ząbki zgięte. Rośnie na łąkach i innych trawnych miejscach.

Korzeń jest trwały. Pręt czasem koło dwóch łokci długości po ziemi, i puszcza korzonki. Liście łusowe albo serduszkowe, zastrzone, zębkowane, gładkie, blade-zielone. Główniki kwiatowe okrągłe, nieco spuszczone, stoją w kątach liści na szypułkach nad liście wyższych. Na kielichu wierzchowe ząbki są krótsze, dolne dłuższe i prościjsze; gdy nasienie zaczyna dojrzywać, wierzchowa część staje się okrągłą, nabiera powłoczkę siatkowatą i dwa ząbki ku sobie się zakrzy-

wisją. Korona albo biała czerwono-brązowa, albo cała czerwona. Strączki dwu-ziarnowe.

Koniczynę tę w Hibernii uważają za paszę dla bydła, i niektórzy przekładają nad koniczynę łąkową, dla tego, że jest trwalsza.

1379.

TRIFOLIUM MONTANUM, KONICZYNA GORNA. U Kłazyusza i J. Bauhina *Trifolium majus alio flore*: u Fuchsa *Trifolium pratense album*. Ma pręt prosty. Kłosa kwiatowe pospolicie po trzy są skupione, na których kwiaty jak dachówka za siebie zachodzą. Kielich nagi: chorągiewka zwiędła, sztyfowata. Rośnie w lasach na miejscach nieco suchych, kwitnie od Maja aż do Lipca.

Korzeń jest trwały. Liście blade-zielone, bardzo żyłaste, zębkowane, na dolnej płaszczyźnie kosmate, dosyć owalne, ale zastrzone. Pręt kosmaty, dęty, około pół łokcia wysoki, mało gałęzisty. Kłosa kwiatowe stoją na wierzchołkach gałęzi i pręta. Kielich kosmaty, tak zaś ten, iako i korona biała. Ta koniczyna tylko młoda owcom jest przyjemna. Kwiaty pszczołom ulubione.

1380.

TRIFOLIUM AGRARIUM, KONICZYNA ŻÓŁTA. U niektórych *Trifolium luteum*. Ma pręt prosty: kłosa kwia-

towe owalne. Kwiaty jak dachówka za siebie zachodzą. Kielich nagi. Chorągiewka zgięta. Rośnie na łąkach, ugorsach: Kwitnie od Maja do jesieni.

Korzeń jest tylko roczny. Pręt twardy, bardziej leży jak stoi. Około pół łokcia długości, puszcza gałęzie jak ramiona rozłożone. Liście gładkie, blade-zielone, żyłaste, częścią serduszkowe, częścią łusowe lub okrągłe, mają przysadki wielkie łusowo-lancetowe. Kłosa kwiatowe stoją na długich nagich szypułkach. Korona żółta, gdy zwiędnie, brązowa. Chorągiewka wielka, brązowa. Strączek stoi na osobnej szypułce, jest jednoziarnowy. Roślina ta jest osobliwie dla owiec wysmienitą paszą.

1381.

TRIFOLIUM SPADICEUM, KONICZYNA BRUNATNA. Ma pręt prosty. Kłosa kwiatowe owalne, na których kwiaty jak dachówka zachodzą. Kielich kosmaty. Chorągiewka zgięta. Rośnie na suchych łąkach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń jest roczny. Pręt niewiele gałęzisty, około łokcia wysoki. Dolne liście są serduszkowe, wyższe bardziej łusowe. Główniki kwiatowe z początku łusowe, dalej potem coraz się przedłużają, powiększają i brunatnieją.

1382.

TRIFOLIUM PROCUMBENS, KONICZYNA LE-

ZŁOTA. Ma pręt leżący: kłosa kwiatowe owalne. Kwiaty jak dachówka zachodzą. Chorągiewka zgięta. Rośnie wszędzie na pastwiskach, kwitnie przez Maj i Czerwiec.

Korzeń ma trwały. Pręt niski, ani w gałęzi, ani w liście obfity. Liście drobne, wycinane, zastrzone, zębkowane. Główniki kwiatowe rzadkie. Korona żółta. Dla owiec jest dobrą paszą.

L. G. 453

TRIGLOCHIN, TRAWA ZABIA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych sześć, otworów trzy, bez szyjek. Kielich i korona troy-listkowe z listków iadnakowych. Torebka nasenna u spodu się otwiera. Ze trzech gatunków, jeden mi wiadomy.

1383.

TRIGLOCHIN PALUSTRE, TRAWA ZABIA BEOTNA. Ma torebki nasienne troy-komorkowe, dosyć równo szerokie. Rośnie na miejscach błotnistych, i takich, które wody zalewają,

Korzeń dwu-roczny, puszcza wiele liści dosyć grubych, ale miękkich, z jednej strony wypukłych, z drugiej płaskich. Pręt nagi, około pół łokcia wysoki. Kwiaty liczne są skupione w cienkie kłosa. Kielich zielony czerwono cieniowany: korona zaś cała czerwona: iak zaś kielich, tak i korona prędko odpada. To-

rebka nasienna ma podobieństwo do niejakiego prisma, a każda komórka u spodu się otwiera.

Roślina są ma smak sfony, nieprzyjemny: osobliwie poki jest młoda, bydlę ją lubi, i na tę paszy dobrze się udaie. Jest więc mniemanie niektórych gospodarzów, iżby nią pożytecznie zasiewać można miejsca błotne takie, które pożyteczniejszych roślin nie obciążają.

L. G. 99.

TRITICUM, PSZENICA.

Jest rodzaj trawy mający nitek pyrkowych trzy, utworów dwa. Kielich stoi pojedynczo, jest dwu-listkowy, około troykwiatowy. Ze dwunastu gatunków, następujące tylko opiszę.

1384. *

TRITICUM ÆSTIVUM, PSZENICA JARA. U Royena *Triticum radice annua, spica glabra aristata*. Ma kielichy brzechate, gładkie, cztero-kwiatowe, jak dachowka zachodzące, ości mające. Rośnie w krajach Baszkirów dziko na polach; w Europie miejscami, a osobliwie w południowych krajach, zasiewa się na roli.

Naywiększą podług pisarzów różnicą mają być kłosa ościaste, lecz zapewnią gospodarze zagraniczni doświadczający, że przy niektórych ostrożnościach, jak z iarey ozimą, tak z ozimey iara pszenicę mieć można, a zatym iara jest tylko

odmianą ozimey: iakoż tę odmianę dowodem jest owa pośrednia, którą obojętną zowie-my, i która tak na wiosnę, jak na zimę zasiewać się może. Z tym wszystkim, czyli to jest gatunek, czyli odmiana tylko, to jest pewna, że wszystkie inne pszenice tak iare, jak ozime, które na rolach się utrzymują, od tej dąkliej pierwiastkowej, przez pielęgnowanie powstały.

Wiadomo gospodarzom, kiedy, i na jakim gruncie iare zasiewają się pszenice. Ziarna nasienne tak się do wszystkiego zażywiają, jak od pszenicy ozimey, lubo nie są tak ze wszystkim użyteczne, ile że mniej mąki wydają.

1385. *

TRITICUM HYBERNUM, PSZENICA OZIMA. U Royena *Triticum radice annua, spica mutica*. Ma kielichy cztero-kwiatowe, jak dachowka zachodzące, brzechate, gładkie, i pospolicie bez ości.

Korzeń jest włośniakowy: puszcza wiele zdźbłów około półtora foka wysokich, ze znacznymi kolankami. Liście gładkie. Kłos gęsty, z dolnymi kwiatkami pospolicie niezupełnemi. Listki kielicha są isiowołan-cetowe i kończą się tęgim ostrzem. Kielichy pospolicie są cztery, często trzy, czasem sześć-kwiatowe, z których jeden kwiat lub więcej bywała nierodząjne. Listki korony są wszystkie równe, a jeden z nich ościasty.

Ziarna tej pszenicy są iedne z nayużyteczniejszych; iakoż powszechnie wszędzie pielęgnowanie wiele odmian poczyniło, z których niektóre nam są jeszcze nie znane, już to z ościami, już bez ości. 10d. *Froment de Provence*, ma na dolnych kwiatach plawy tępe, a wyższe pospolicie są ościste. 2re. *Burgunka*: ma kielichy pięćkwiatowe z iednym kwiatem nierodząjnym. 3cie. *Blé Mettel*: ości wyższych kwiataw są krotkie. 4te. *Blé du Canada*: ma tylko znaki na ości. 5te. *Kosmata*: ma krotkie ości. 6te. *Portugalska*: bardzo obficie wydaje. 7me. *Długo ziarnowa*: ma wiele plew. 8me. *Czerwona*: z czerwonym ziarnem. 9te. *Biała*, z białym ziarnem i t. d.

Jak się pszenica ozima utrzymuje, iakiego gruntu i pielęgnowania potrzebuje, wiedzą gospodarze. Ziarna iey zażywiają się na krochmal, piwo, a naygłówniej na mąkę do chleba i ciast różnych na żywienie ludzi. Dobrej i mączney pszenicy znaki te być mogą: gdy ziarna na ręce spuszczone niejakim dźwięk wydają: gdy garść iey w ręku ściśniona prawie wszystka z ręku się wysuwa: gdy ziarna są krotkie, pękate i białe.

Dawniejsi Lekarze chlebowi pszennemu wiele przywar przyznawali; że używanie iego, zamula wnętrzność, osobliwie wątrobę i śledzionę; że czyni stopień do kamienia i reumatyzmów: ale się na tym bardzo

mylili. Lubo bowiem to jest prawda, że wszystkie ciasta pszenne nie roione, są zdrowin szkodliwe, przecięż to się mówić nie może o tym, które drożdżami lub kwasem należycie jest uroszczone. Owszem iednostaynie teraz doskonali lekarze przyznają, że chleb pszenney dobry, jest naylepszym żywieniem dla takich osobliwie ludzi, którzy ruchawością mało pracują; łatwy jest do strawienia, dobrze żywi, i soki w ciele osadza. Przeciwnym sposobem wszystkie ciasta nie roione, naprzykład makaron, muszą żołądek obciążać, i do strawienia są trudne.

Przyrzekłem pod Artykułem Żyta, że tu na tym miejscu, o chlebie w ogólności nieco pomówię. Chleb z mąki pieczony, pospolite żywienie Europejczyków, czyli to żytny pospolity, czyli pszenney, aby był dobry, zawisł od dobrej mąki, od przyzwoitego rozczy-nienia, od należytego wypieczenia.

Dobra mąka powinna się w ręku ściśniona skupiać, w palcach być suchą i drobniuchno ziarnistą. Chcąc ją dobrze poznać naylepiej iey cokolwiek rozczynić; dobra bowiem mąka czyni ciasto białe, albo nieco żółtawe, i ma swoy zapaszek, który w złej mące jest nieprzyjemny. Dobrym znakiem ieczne mąki jest, gdy ciasto będzie twarde; stąd się bowiem poznaie, że więcej wody przydać można, i więcej

wyda chleba. Najlepszą mąka jest ani zbyt mialko zmielona, ani świeża, ani stara: zbyt mialka nie ma smaku istotnego; świeża pospolicie kamieniem trąci: stara może być od robactwa, pleśni zepsowana, lub iakiego nabrać smrodku. Mąka jeszcze powinna być na suchym miejscu, i dalekim od miejsc iakim smrodem zarażonych przechowana; i żadnych innych roślin, a osobiwie szkodliwych ziarn, nie mieć z sobą zmielonych.

Z takowey więc maki ciasto powinno być dobrze uroszczone, czyli to kwasem żytnie, czyli drożdżami pszenne; i należyce przegnecione. Dla tey to odmiany przez rozczenie i zjednoczenie się cząstek, chleb staie się pożywieniem dobrym.

Ażeby zaś częścią rozczenie w pewnym stopniu wstrzymać, częścią zbytnią wilgoć wypędzić, trzeba ciasto uroszczone albo na chleb upiec, albo na inne wynalazki ugotować. Tak się staie pulchnym, łatwo strawnym, pożywym.

Znaki dobrego chleba są następujące: Powinien być wypukły, gładki, niepopękany. Skóra z ośrodkiem powinna być dobrze zjednoczona. Ośrodek dobrze wypieczony, nie kruchy, nie lipki, przecięż się dobrze rozcieraający: ściśniony powinien się przez swoją sprężystość znowu podnosić. Tenże ośrodek ma ok wiele, które powietrze w rozczeniu pochyniło: jeżeli te oka są ró-

wne, znakiem iest, że ciasto było dobrze przegnecione.

Takowy tedy chleb iest bez wątpienia pożywieniem zdrowym, pożywym i posilającym, i tak zwyczajnym, że lubo inne pożywienia często zażywane pospolicie się naprzykrzą, chleb nigdy się nie sprzykrzy. Lecz aby zażywanie iego zdrowe było, nie powinien być świeży, a tym bardziej ciepły.

Przynajmniey dniem pierwszy upieczony, i trochę uschły, dopiero zdrowym się staie. Świeży bowiem chleb mając ieszcze wiele wilgoci, nie przyimuje w siebie tyle śliny, ile iey potrzeba do strawności, a potem pęcznienie w żołądku. Tak mawia lekarze, że pospolicie ci, którzy zawsze tylko świeży chleb iadaią, słabościom podlegają: owszem u tych, którzy skłonnymi są do biegunki, chleb świeży bardziej żołądek osłabia. Przeciwnym sposobem chleb suchy ma wielkie zalety dla tych, którzy mają słabe wnetrznosci, niestrawność i są wyniszczeni. Nic zaś niemasz niebezpieczniejszego nad zażycie chleba ciepłego prosto z pieca. Są przykłady od lekarzow uważane, że to setne choroby przynosiło, i czasem śmierć nagłą.

Z tego, co się tu w ogólności o chlebie mówiło, łatwo rozsądzić przychodzi o ciastach i innych wynalazkach kucharskich, albo piekarskich.

Z ośrodków dobrego pszenego chleba, można robić galaretę, na lekarstwo domowe,

w gorączkach, ostrości sokow, i osłabionych wnetrznosciach, wielką zaletę mającą. Szesnaście łotów ośrodków pszenego chleba, przez godzinę w półgarca wody gotuje się: przeceźwwszy, przyda się znowu tyle wody, ile się iey wygotowało, a będzie trunkiem, który podług okoliczności nieco białym winem i cukrem przyjemniejszy uczynić można. Wygotowawszy zaś wyżej namienioną pierwszą wodę aż do zgęstwienia, piwem lub wodą, można czynić pożywe i przyjemne pokarmy dla takich, którzy bardzo osłabioną strawność mają.

Z czystych otręb pszennych robi się Tyzanna na uparty suchy kaszel. Do półgarca wody bierze się łyżka otręb: gotując, zbierają się szumowiny: gdy się potym ustoi, zleie się i dwoma łotami cukru osłodzi. To się zażywa za zwyczajny trunk, który czasem wolno lazuie.

1386. *

TRITICUM TURGIDUM, PSZENICA ANGIELSKA. Ma kielichy cztero-kwiatowe, brzechate, kosmate, iak dachowka zachodzące, z poiedynczemi pospolicie ościami.

Kłosy u tego gatunku są krótkie, grube, prawie czworoboczne, obficie ziarna wydające; wreszcie ma kształt pszenicy ożimey. Dwie odmiany za granicą są znaczniejsze: 1^od. Kręgielkowa, która ma kłosy dłuż-

sze: i w Anglii za najlepszą iest poczytana. 2^oe. Siwa, ta ma kłosy siwe i bardzo wielkie.

1387. *

TRITICUM POLONICUM, PSZENICA POLSKA. Ma kielichy dwa-kwiatowe nagie, z bardzo długimi ościami, a na ząbkach ości całą kupkę tęgich włosków.

Zdźbło na dogodzonem gruncie może wyrość do trzech łokci wysokości, iest zielonawe bręgowane. Liście są zielone białe paskowane, przynajmniey na pół-łokcia długie, zaosrzone. Kłos blisko ćwierci łokcia długi. Listki kielicha owalne kończą się krótkim, ale tęgim ostrzem. W każdym kielichu pospolicie są trzy kwiatki, z tych dwa zewnetrzne mają na ostatnich listkach korony ości, trzeci średni iest mniejszy i nie zupełny. Sandomirka gładka iest nayprzedniejsza.

Gatunek ten sieją i w Anglii, i w Lotaryngii: dla długich ości wroble i inne ptastwo nie-rade go nawiedza. Ziarna, których na dobrym gruncie kłos ieden około 50. wydaie, są wielkie, w mąkę obfite, i dobrą mąkę dają.

1388. *

TRITICUM SPELTA, PSZENICA ORKISZ. Ma kielichy przytępione, cztero-kwiatowe; kwiaty dwa płciowe mają ości, a środkowy iest bez płci, i bez ości.

Dolne w kłosie wszystkie kwiaty, a z wyższych pospoli-

cie w każdym kielichu dwa są nierodzące. Ziarna są mniejsze niż pszenicy, i mocno się łuska trzymające. Nie wiele u nas wprawdzie się, lecz za granicą, gdzie więcej ma zależy, różne utrzymują odmiany. *rod. Orkisz zimowy*, sieie się na zimę. *zrę. Jary*, sieie się na wiosnę, i u nas go miejscami Tureckim Owsem nazywają, czerwony, biały, kosmaty, gładki, i t. d.

Roślina ta jest właściwie pośrednią między Pszenicą i Jęczmieniem. W niektórych stronach Niemiec z maki orkiszowej z żytną mieszaną pieką chleb smaczny: lubo bowiem sama przez się nie tylko na chleb, ale i na inne ciasta dobrze nadana być może, to przecież prędko chleba z niej robią kaszę, sfod na piwo. *i t. d.*

1389.

TRITICUM REPENS, PSZENICA PERZ. Ma kielichy cztero-kwiatowe, szydłowate. Liście płaskie. Rośnie ta roślina na rolach z niemałym uprzykrojeniem rolników.

Korzenie są nitkowe, białe. Zdźbła zaś są dwoiakie: jedne rozbiegają się pod ziemią, są okrągłe, białe, ślnięce, knotowate, na każdym kolanku pochewką otulone: drugie stoją prosto, są różnej wysokości, cienkie, gładkie, pojedyncze, tu i owdzie kolankowate. Liście są wstęgowato szerokie, płaskie, na zwierzchniej płaszczyźnie zawężone, na dolnej czasem

włoskowane. Kłos około cala długi, a jego główna szypułka tu i owdzie pogięta. Kłoski dolne pospolicie stoją pojedynczo, wyższe zaś po dwa lub trzy skupiane na szypułkach: czasem są ościste, a pospolicie mają tęgie ostrze. Ziarna są podługne, wąskie, spłaszczone, wolno leżą w łuskach. Wreszcie roślina ta ma bardzo wiele odmian.

Na roli bardzo wiele czyni trudności rolnikom do wykorzystania jej: ile że najmniejszy pozostały korzonek wkrótce się znowu rozmnaża. Z tym wszystkim starania zagranicznych wynalazły narzędzie bardzo do tego skuteczne, którego opisanie jest w dziele Niemieckim *Leipziger Intelligenz-Blatt* na Rok 1771. a poprawę jego i rysunek widzieć można podobnież w dziele Niemieckim: *Schlesische Oekonomische Nachrichten* Tom I.

Jeżeli zaś trawa ta z jednej strony rolnikom jest nieprzyjemna, przecięż z drugiej strony w gospodarstwie i lekarstwie ma swoje pożytki. Korzonkami jej na części porzniętymi w jesieni rozsadzonymi, można ugwarantować piaski, spadzistości grobla, wałów, rowów, *i t. d.* Dach perzem nakryty, długo jest trwały. Perz odfukany, suszony, na sieczkę porznięty, nieco z plewami pomieszany i spierzony, nie złą jest paszą dla koni i bydła. Podobnież, osobliwie na wiosnę, gdy jest najzwyklejszy, ze-

brany, opfokany, suszony, iak na drobną sieczkę porznięty i sucho przechowany, zdającym być może ludziom: albo się w czasie niedostatku umieie, i z przydatkiem cokolwiek iakiej maki, piecze na chleb posilny, nieszkodliwy, owszem zdrowy: albo się warzy piwo, które drożdżami zrobione iak zwyczajnie, jest trunkiem zdrowym i nie odurzającym.

W lekarstwie iak dawno znajome są perzowe korzonki: gotują się w wodzie, i ten trunek zażywa się za napój zwyczajny, w dychawicy osobliwie od zbytniej szkodliwej flegmy pochodzącej, ma skutki rozczepniające, sfodzące, w zamuleniu wnętrzości, w chorobach piersi i kanału moczowego.

L. G. 700.

TROLLIUS, PEENIK. Jest rodzaj mający nitki pyłkowate wiele na dnie owocowym osadzonych: otworów wiele. Kielicha nie ma. Korona około czterynasto-listkowa. Torebek wiele, iaiowych, wielo-ziarnistych. Ze dwóch gatunków jeden się u nas najduje.

1390.

TROLLIUS EUROPEUS, PEENIK ZWYCZAJNY. Wieśniacy nasi wprawdzie tę roślinę nazywają wosowym okiem; gdy przecięż u nich dwie wcale różne rośliny tym imieniem są nazwane, z których jedną pod rodzajem *Chrysanthemum* już opisałem, a zatym dla różnicy tę nazwałem *Peenikiem*, iż kwiaty listkami kwiatowymi są napełnione. Znaki gatunku tego, są te: Korona jest stulona, i niby zamknięta. Miodowniki są równej długości z nitkami pyłkowymi. Rośnie na łąkach cokolwiek mokrych, osobliwie pod lasami.

Korzeń jest trwały. Pręt około łokcia wysoki, pospolicie gąszczasty. Liście są na obwodzie okrągłe, ale na pięć łapek podzielone, które się znowu dzielą, i są zębkowane. Kwiaty kwitną od Czerwca; Korona i miodowniki są żółte. Torebki nasienne są niby w iaką gwiazdę ustawione. Roślina ta dla kwiatów swoich zasługuje sobie na miejsce w ogrodzie zabawnym, gdzie w jesieni korzenie jej rozsądzać można.

Lubo kształt jej okazuje iak być bardzo bliską rodzajowi Jaskrów. (*Ranunculus*), żadnej przecięż w sobie nie ma ostrości, i każdemu bydlu jest przyjemną. Z kwiatu pszczoły noszą na miód i wosk.

L. G. 466.

TROPEOLUM, NASTURCYA. Jest rodzaj mający nitki pyłkowe osm, otwór jeden. Kielich z jednej szuki, kończy się w tyle ostrogą. Korona ma pięć listków nierównych. Każdy kwiat rodzi trzy jagody suche. Ze trzech gatunków, dwa nam są w ogrodach znajome.

1391. *

**TROPAEOLUM MINUS,
NASTURCYA MNIEYSZA.**

Jak ten, tak następujący gatunek u ogrodników nazywa się *Nasturtium indicum*. Ma liście tarczowe wycinane. Listki kwiatowe są zastrzone, i prawie jak szpiczki się kończące.

Roślina ta roczna rośnie dziko w Ameryce, w krajach Peru i Chilli, skąd do Europy przywieziona jest roku 1580. Liście jej są blade-zielone, na obwodzie okrągłe, i wydrążono-wycinane: ogonki ich nie są na końcach, ale ku środkowi liścia osadzone. Pręt się ciągnie i kręci, jeżeli się ma czego czepić, okręca się w górę. Kwiaty ogniste, czerwono-żółte.

Wszystkie części tej rośliny, a osobliwie liście, mają zapach i smak gorzkawy, ostry, ale przyjemny, nakształt ogrodowej rzeżuchy. Żeżywać się mogą do sałat, i są bardzo użyteczne w skorbucie. Nasienie corok na wiosnę w ogrodach się sadi.

1392. *

**TROPAEOLUM MAJUS,
NASTURCYA WIĘKSZA.**

Podobnie pochodzi z Peru z Ameryki. Ma różnice gatunkowe, że liście są nieznacznie na pięć łapek wycięte, tarczowe: a listki kwiatowe są przytępione.

Kształt tej rośliny od oka, jest jednokowy z poprzedzającą, przecięż ta, co do liści i kwia-

tow, większa jest. Pręt jej gdy się ma czego czepić, pnie się wysoko w górę, przecięż raczej przywieszać trzeba. Wolno bez wszelkiego wsparcia zostawiona, nie długo się ciągnie, kładzie się i rośnie krzaczysto. Kwiaty jej ogniste w Lipcu i Sierpniu w wieczór przed zmrokiem aż póki ciemna noc nie nastąpi, wydają poglądającym niejaki przemiłujący blask z siebie.

Zażycie jej tak jest użyteczne, jak się o poprzedzającym gatunku mówiło. Kwiaty rozkwitłe żeżywią się do sałat. Pączki kwiatowe jeszcze zamknięte i twarde, także nasienie nim zupełnie dojrzeje, mierzynie je w occie i soli na Kapary, które dla swej balsamiczności od niektórych nad właściwe Kapary bardziej poważane bywają.

L. G. 415.

TULIPA, TULIPAN. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych sześć, otwór jeden bez szyjki. Korona dzwonkowata, sześć-listkowa. Ze trzech gatunków jeden nam jest wiadomy.

1393. *

**TULIPA GESNERIANA,
TULIPAN ZWYCZANNY.**

Ma za znak gatunkowy, że kwiat prosto stoi, i że liście są iaiowo-lancetowe. Niewiem czyli jest gdzie ogród zabawny, w którymby się ta roślina nie znajdowała.

Dziko rośnie w wschodnich krajach, osobliwie w Tartarii na górach, łąkach i polach. Najpierwszy ją Gesner w roku 1559 z Kappadocyi sprowadził do Europy, gdzie przez pielęgnowanie tak wiele się stało odmian, osobliwie co do kwiatów, że ich do dziś dnia około 3000. rachują. Kwiat ich popolicie bez zapachu, tak się podobają Europejczykom, iż w przeszłym wieku, wysadkę iedeną bardziej ulubioną, po kilka tysięcy złotych marnotrawni płacili.

Korzeniem jest cebulka drobne niteczki puszczająca, która, gdy kwitnie, ginie wprawdzie, ale na tym miejscu odrostki zostawia. Liście bywają niemasse, blade-zielone, popolicie dwa z korzenia, z pomiędzy których wyrasta pręt kwiatowy, popolicie kwiat ieden mający, i liście ieden lub dwa mniejszych jak korzeniowe, i czasem koloru kwiatowego. Kwiaty tak są różne co do kolorów iednostajnych i mieszanych, i co do odmiany listków swoich, że opisać to jest przytłudno. Są białe, różnie czerwone, fioletowe, żółte, i lubo rzadko, czarne. Są bręgowane, plamione, dwoma, trzema i czterema kolorami. Są niższe i wysokie: raniej i później kwitnące: o jednym i więcej kwiatach na przecie: mniejsze i wielkie: z sześciu lub więcej listków kwiatowych, albo wcale pełne: z listków równych lub na przemianę większych. Stąd to po-

chodzi, że ogrodnicy zagraniczni dla różności odmian podawali dzikie imiona, i im rzadsze są, tym drożey i do dziś dnia przedają.

Pospolite i naysprędsze rozmnożenie jest przez rozsadzanie rozmnażających się cebulek. Gdy liście powędzną, naprzykład w Lipcu, wykopią się, ochędożą, w cieniu przesuszają, i na suchym miejscu przechowują: w Wrześniu się rozsadzają. To się czyni około podleyszych co trzy lata, około przedniejszych corok. Gruntu nie potrzebuja tłustego, ale nieco piaszczystego.

Z nasienia wprawdzie długo czekać trzeba, ale za to różne nowe i szacowne odmiany wypaść mogą. Nasienie dojrzałe zbiera się tylko po kwiatach, albo wcale białych, albo osobliwie farbowanych: sieie się w iesieni: drągiey iesieni cebulaczki się przesadzają. Po pierwszym przesadzeniu zostawia się nienaruszone przez dwa, trzy lata, aż zakwitną. Dalej się postąpi koło nich, iako się wyżej o cebulkach ich mówiło.

L. G. 819.

TURRITIS, WIEŻYCZKI,

Jest rodzaj mający nitek pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. Kielich i korona stoją prosto, a listki kielicha u góry z sobą się stykają. Strączki długie, rogute. Ze trzech gatunków, dwa się u nas najsprędsze znajdują.

1394.

TURRITIS GLABRA, WIEZYCZKI GŁADKIE. Ma liście korzeniowe zębkowane i szczecinkami osadzone: prętowe zaś gładkie, całe, i pręt otulające. Rośnie na kamienistych miejscach przy drogach, i na pastwiskach: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń rzadko kiedy dwa lata wytrzyma: puszcza wiele liści, które prędko więdną, i są niektóre całe, niektóre w poprzecz dzielone. Pręt około łokcia wysoki, jest bez gałęzi; jest okryty liśćmi blade-zielonymi, strzałkowymi. Kwiaty małe: kielich biały: korona żółta. Strączki są około trzech cali długie, cienkie, czworoboczne, gdy nasienie dojrzele wiszą na dół.

Roślina ta ma smak ostry jak rzeżucha; i poki młode, jest owcom ulubiona. Z kwiatu pszczoły noszą na miód i wosk.

1395.

TURRITIS HIRSUTA, WIEZYCZKI KOSMATE. U Turneforyusza *Turritis minor*: u J. Bauhina *Turritis vulgarior*: Ma liście wszystkie szczecinkami osadzone, a prętowe pręt otulają. Rośnie w lasach i na pastwiskach; kwitnie w Czerwcu.

Liście dolne leżą w okrąg, są łańcuchowe, suche, i pospolicie zębkowane. Pręt prosty, około łokcia wysoki: czasem bez gałęzi, czasem od spodu do wierz-

chu gałęzisty. Kwiaty mają kielich biały na końcach brunatny, koronę białą. Strączki stoją prosto, są na obu bokach wypukłe: poki młode są czarniawe, i do pręta przyciśnięte, dalej potem nieco na dół wiszą.

L. G. 952.

TUSSILAGO, PODBIAŁ.

Jest rodzaj mający kwiaty składowane. Główniki pyłkowe są zrosłe. Kwiaty dwupłciowe, i samice są rodzajne. Łuski kielicha są równej długości, i tak długie, jak szyba korony; nieco skórkowate. Dno owocowe nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. Z dziesięciu gatunków, następujące u nas naidławsze.

1396.

TUSSILAGO FARRARA,**PODBIAŁ POSPOLITY.** U

Dalechamps *Tussilago & Tiphium Throprasti Becbium*: u Kameraryusza i C. Bauhina *Tussilago vulgaris*. Ma pręt jednokwiatowy, na którym łuski jak dachówki leżą. Liście są rogate, dosyć serduszkowe, drobno zębkowane. Rośnie na miejscach gliniastych, osobliwie w bliskości źródeł, kwitnie w Kwietniu pierwej, niżeli przynajmniej znaczne liście wypaść.

Korzeń nieco drzewiasty, trwały, łańcuch pod ziemią: puszcza wiele miękkich liści, stojących na osobnych ogonkach, które na zwierzchniej płaszczy-

źnie są gładkie, na dolnej zaś białawą welką okryte. Kwiat nie ma koronę promienioną żółtą. Pręt kwiatowy czerwony, nie ma liści, ale tylko nieśkie przysadki albo łuski.

Korzeń, liście i kwiaty, są pełne nieśkiego lipkiego soku, i mają skutki odmiękczające. Żywią się wewnątrz i zewnętrznie, osobliwie na choroby piersi i nerek. Wieśniacy miejscami liście w wodzie gotują, i trunku tego na kaszel lub dychawicę żywią. Liśćmi świeżymi, lub suchymi odmoconymi okładają się twarde wrzody: tychże liści można używać na zieloninę. Kwiaty pszczołom są przyjemne.

1397.

TUSSILAGO ALBA, POD-

BIAŁ BIAŁY. Ma kwiaty w zastrzoną kupkę skupione, do góry prosto stojące, między którymi samic jest mało i to nagie. Rośnie osobliwie w bliskości strumyków.

Liście są serduszkowe, kosmate. Kłosa kwiatowy nie gęsty. Szypułki kwiatowe długie, rozpostarte, gałęziste. Pokrywki liściowe niekrótkie, wąskie. Liści kielicha zastrzone. Kwiaty pospolicie białe.

1398.

TUSSILAGO HYBRYDA,**PODBIAŁ NIEPRAWDZI-**

WY. Ma kwiaty w kupkę podobną skupione, między którymi jest wiele samic nagich. Rośnie na wilgotnych miejscach przy potokach.

Miedzy Podbiałami ten gatunek najsilniej wyrosta. Pręt ma czasem około łokcia wysokości. Kwiaty są bardzo liczne, ale drobne; wiszą na gałęziastych szypułkach, czasem na dwa cale długich. Łuski kielicha łańcuchowe, stoją porządkiem wokół. Korona nasienne bardzo wcześnie z kielicha wystaje.

1399.

TUSSILAGO PETASITES,**PODBIAŁ LEPIEŻNIK.** Ma

kwiaty w kupkę łańcuchową, ale zastrzoną skupione, między którymi samic nagich jest niewiele. Rośnie osobliwie na łąkach między lasami nad strumykami; kwitnie zaraz na wiosnę.

Korzeń ma zapach mocny, i smak ostry, korzeny, cokolwiek przyjemny: jest brzdękany i obrączkowany: z większej główki puszcza ramiona wiele. Liście z długimi ogonkami leżą na ziemi; są bardzo wielkie, serduszkowe, zębkowane, i przynajmniej na jednej płaszczyźnie białe-kosmate. Kwiaty wyrastają na pojedynczym pręcie, który jest czerwony, i czerwone ma łuski: i około pół łokcia wysoki. Każdy kwiat stoi na osobnej szypułce w kupkach tym gęściej, im bliżej ku wierzchołkowi: między nimi stoją dość szerokie pokrywki z ościami długimi. Kielich nieco dzwinkowaty ma cztery rzędy, pospolicie czerwonych łusek. Korona pospolicie jest czerwona.

Na łakach ta roślina jest bardzo nieużyteczna. Bydło iey nie rusza, a liśćmi swoimi wiele miejsca zabierając, pożyteczniejszym roślinom przeszkadza. Korzeń u dawniejszych lekarzów miał zaletę na pobudzenie potow, wypędzenie truciźny, morzenie robaków: zażywali go wewnątrz i zewnętrznie w różnych chorobach, nawet i powietrza. Teraźniejszych zdanie jest, że rozdziela puchliny: może być użyteczny na wyprowadzenie zgnilizny i zbytnej flegmy z piersi: może być zażywany dla ludzi i bydła, ale w gorączkach wystrzegać go się trzeba. Kwiaty pszczołom są przyjemne.

L. G. 1040.

TYPHA, PAŹKI. Jest rodzaj mający pięć w pół oddzielną. Kwiaty tej trawy korony nie mają, i są w wąteczkowe kotki skupione. Samce mają kielich troy-listkowy i trzy nitki pyłkowe. U samic zamiast kielicha są włoski, a w tych ziarna nasienne. Dwa są gatunki, i oba u nas się znajdują.

1400.

TYPHA LATIFOLIA, PAŹKI WIĘKSZE. U Tragnsa i Delechampa *Typha aquatica*: u Dodoneusza *Cegnum morionis*: u Hellera *Typha clava unica*: u Cezalpina *Typha palustris*: u oba Bauhinow *Typha palustris major*. Ma liście

podobne do mieczowych. Kłosa samcowe i samicowe bardzo blisko siebie stoja. Rośnie w zaniedbanych stawach, i na błotach.

Korzeń trwały, rozłazi się w błocie, wewnątrz biały, po wierzchu czerwony. Pręt na trzy łokcie wysoki, tęgi, prosty, okrągły. Liście płaskie, grube, na pół-tora łokcia długie, pręt otulają. Kolba kwiatowa długa i gruba, pachem brunatnym odziana, który się z nasieniem rozlatuje.

Bydło wprowadzie liśćmi pokł młode nie gardzi, gdzie przecięż rośnie na łakach mokrych, wykorzeniać tę roślinę trzeba. Tak się zhytnie rozmnaża, że dla kilkoletniego zaniedbania, całe stawy nią zarosć mogą. Korzenie mogą się żyć do sześć lat. Woda na korzenie nalana, gdy cokolwiek postoi i wymoknie, zdaniem niektórych, ma być skuteczna na utrzymanie krwi płynącej. Z puchu na kolbach się naydłuższego, ubodzy ludzie robią sobie pościele i poduszki dosyć dla nich wygodne: można też niemi wytykać krzesła i inne rzeczy.

1401.

TYPHA ANGUSTIFOLIA, PAŹKI MNIEJSZE. U C. Bauhina *Typha palustris clava gracili*: u J. Bauhina i Kluzyusza *Typha palustris media*. Ma liście pół-wąteczkowe. Kłosa samcowe są oddalone od samicowych. Rośnie na

takim miejscu, na jakim i poprzedzający gatunek.

Korzeń jest trwały. Pręt najwyższy do dwóch łokci wyrost, jest bardzo tęgi, i do niejakiego situ podobny. Liście są twarde, wąskie, z iednego

boku płaskie, z drugiego okrągławe. Kolba mała, cienka i krótka. Gdzie jest niedostatek drzew, oba te gatunki zdać się mogą na wiązki do opasu, i ogrzania pieców.

U.

L. G. 316.

ULMUS, WIĄZ. Jest rodzaj drzew mający nitek pyłkowych pięć, otworów dwa, korony nie ma. Kielich pięć-dzielný. Jagoda sucha, spłaszczone, skorkowata. Lianeusz liczy trzy gatunki.

1402.

ULMUS CAMPESTRIS, WIĄZ ZWYCZAYNY. U Pliniusza *Ulmus nostras seu italica*: u Teodora *Ulmus prima*: u niektórych *Ulmus vulgaris*: u Royena *Ulmus fructu membranaceo*. Ma liście podwojne zębkowane, od ogonka nierówne. Znałome to drzewo rośnie na wielu miejscach.

Korzenie do tej głębokości idą w ziemię, dopóki żadnej nie naydą przeszkody. Pień rośnie sporo, prosto i wysoko. Gałęzie są rozłożyste. Korona młoda gładka i biaława, stera zaś kosmata i popękana. Liście stoja na krótkich ogonkach, są cie-

U.

mno-zielone, dosyć wielkie, podłużno zastrzone, od doła mają łapki nierówne, są kosmate, tęgie, na dolnej płaszczyźnie mocno żyłkowane. Kwiaty na wiosnę przed liśćmi się rozwijające, są w całe kupki zgromadzone, i mają kielich czerwony. Torebki nasienne okrągłe, dosyć wielkie. Nasienie pospolicie już na końcu Maja jest dojrzałe.

Ktoby chciał Wiązy zasiewać, powinien dojrzałe nasienie przechowawszy, posiać go w Wrześniu. Drzewka młode naydaley ośmio-letnie, dobre są do przesadzania. Drzewo to lubi grunt nieco gliniasty, aby tylko nie był albo zbyt suchy, albo zbyt wilgotny.

Drzewo wiązowe jest białe, miękkie, grubo-słiste, i między przednie do robót policzyć się nie może: w mokrym miejscu i na wilgoci prędko się psuje. Korę ubodzy ludzie w Norwegii mielą, i do maki na chleb miesza. Liście mogą być zda-

ne na paszę dla bydła. Nasiona są różnym ptakom ulubione, ale dla pszczoł są prawdziwą trucizną.

Wodę z korzeniem gotowaną niektórzy zalecają na krwiotoki z płuc i macicy. Sok lipki zieloney kory, leczy rany. Woda z korą wewnętrzną gotowana, ma być skuteczną w skorbacie, i gdy usta gniją. Kora młoda rozcierana w wodzie, wydaje nieiaką flegmę, która leczy oparzeliny. Na liściach czterostokroć naydują się pęcherzycki poczynione od pewnego gatunku mnożącego się owadu: to pęcherzycki są pełne flegmistego soku, który ma być bardzo skutecznym na świeże rany, a nayosobliwiej na oczy.

1403.

ULMUS SATIVA, WIĄZ BRZOST. Linneusz wprowadził jest tego mniemania, że Brzost jest tylko odmianą Wiąza; z tym wszystkim, różnica jego tak statycznie trwała, że dotąd z posianego nasienia brzostowego, nikomu się jeszcze Wiąz nie urodził; u wielu osobnym go uczynił gatunkiem.

Pięń wyrasta wysoko; ma korę ciemną, kosmatą, popękaną. Liście są mniejsze, iśniejsze, ani tak kosmate, ani tak grube, jak u Wiązu zwyczajnego. Kupki z torebkami nasionnemi wiszą wietko na dół. Torebki nasienne są owalne, głęboko wcinane.

Drzewo to czerwonoawo plamiste, twarde, do dębowego

podobne, jest iedno z naylepszych. Tak jest mocne, że go i kule armatne, nie łatwo potrzaskają, i dla tego używa się do budowania okrętów. Żyją w nią stelmachy, stolarze i inni rzemieślnicy. Liście są dobrą paszą, osobliwie dla owiec: a w Norwegii mieszają się między inne dla świń pożywienie.

L. G. 1206.

ULVA, WATKA. Jest rodzaj mający płęć ukrytą, którego części owocowania są na przezroczystej skóreczce. Linneusz liczy piętnaście gatunków.

1404.

ULVA PRUNIFORMIS, WATKA ŚLIWNIKA. Jest to rzecz okrągła, wewnątrz soczysta, z widoku do rośliny żadnego podobieństwa niemająca. Nayduje się w jeziorach. Gdy ją raz przy mnie z niewodu wyrzucano, iako iey nikt nazwać nie umiał, tak różne, a osobliwsze były mniemania. Jeden z nich nazwał śliwnicą, twierdząc, że tak nazywają w Prussach, i często w jeziorach tamecznych ułowić się daie.

Wielkość jest różna: od wielkości grochu, aż do włoskiego orzecha. Zwyczajnie ta roślina jest twarda, wewnątrz dęta i pełna wody; lecz w czasie mnożenia się jest miękka, drżąca jak galaretka. Samce są podługowate, i mają na sobie wypukłości: Samice zaś są niby okrągłe pęcherzyki, mając wewnątrz

wnętrz włoski, a na nich pyłek nasienny.

1405.

ULVA GRANULATA, WATKA ZIARNISTA. Jest to rzecz okrągła, pełna i zielona. Nayduje się na łąkach rzek, błot, i przy źródłach. Jest w znaczne kupki zgromadzona, a wielkość ziarn równa się ziarnom konopnym, które wewnątrz są pełne nieiakiego lipkiego rdzenia.

L. G. 1054.

URTICA, POKRZYWA. Jest rodzaj mający płęć oddzielną. Korony nie ma. Samce mają cztery nitki pyłkowe, kielichowaty miódownik, i kielich cztero-listkowy. Samice zaś mają otwór ieden, kielich dwulistkowy, i ziarno nasienne iedno, ślnięce. Z dziewiętnastu gatunków, następujące są mi wiadome.

1406. *

URTICA PILLULIFERA, POKRZYWA RZYMSKA. U Kluzyusza *Urtica legitima*: u Methioli, Cesalpina, Duranta i Dalechampa, *Urtica prima*: u Tragus, Gesnera, oraz zwyczajnie u ogrodników, *Urtica romana*. Ma liście iaiowe, zębkowane. Kotki kwiatowe gdy nasiona dojrzeją, są okrągłe. Rośnie dziko w południowej Europie; u nas w niektórych ogrodach dla zabawy corok na wiosnę nasienie sicią.

TOM III.

Roślina ta roczna, nie jest bardzo wysoka: lecz cała jest pokryta kolęcami, albo jak popolicie mowimy, parzącami włoskami. Liście stoją naprzeciw siebie. Nasienie jest podobne do lnianego, tylko drobniejsze. Kto sobie chce zabawkę uczynić, utkwii nieznacznie główkę kwiatową tej pokrzywy we środek naprzykład goździka, a każdy, który zechce goździka takiego powąchać, nos sobie sparzy.

1407.

URTICA URENS, POKRZYWA ZAGAIKA. U Cesalpina *Urtica exigua*: u innych bardzo wielu *Urtica minor*; u Royena *Urtica androgyna foliis ovalibus*. Ma za znak gatunkowy, że liście są owalne. Rośnie prawie wszędzie przy płotach i parkanach.

Korzeń jest tylko roczny. Pręt nie bardzo wysoki. Liście stoją naprzeciw, są nieco okrągławe, ciemno zielone, głęboko zębkowane, drobnymi kolcami tak gęsto osadzone, że ze wszystkich pokrzyw ta naybardziej parzy. Kwiaty stoją na ledwie widomych szypułkach w gęstym gronie skupione.

Na wiosnę, póki ta roślina jest młoda, gotuje się na zieleńie zdrową. W lekarstwie ma skutki flegmę rozwalniające, krew czyszczące i moc pędzące; ma zaletę w flegmistych chorobach piersi, w początkach suchot, w zamuleniu nerek i w białych upławach. Na lekar-

K

stwo zaś zażywają się liście nie młode, ale starsze, albo zamiast herbaty, albo jeszcze lepiej ekstrakt z nich wyciągnięty.

1408.

URTICA DIOICA, PO-KRZYWA WIELKA. U Tragus i J. Bauhina *Urtica vulgaris*; u C. Bauhina *Urtica urens maxima*, u Gierarda *Urtica urens*; u Gesnera i Lobela *Urtica sylvestris*; u innych wielu *Urtica major*; u Royena *Urtica dioica*, *foliis oblongocordatis*. Ma za znak getankowy, że liście są serduszkowe, i że grona kwiatowe są podwojne. Rośnie na wielu miejscach.

Korzeń jest trwały. Pręt czasem wyższy nad dwa łokcie, czworo-boczny, gałęzisty. Liście na ogonkach, stoją naprzeciw siebie, są podługno serduszkowe, zębkowane, i podobnie jak pręt osadzone gęstymi kolcami, parzącymi, i mającymi u spodu pęcherzyczki. Kwiaty tak samce, jako i samice stoją na prostych szypułkach w gałęzie się dzielących.

Roślina ta wprawdzie jest pogardzona, tak wielorakie przecięż ma pożytki, iżby się godną stać mogła do zasiania na miejscach innych użytków nie przynoszących. Gotuje się dla ludzi na przyjemną i zdrową zielinę. Jest przyjemnym pożywieniem dla bydła: sieka się dla świń i gęsi. Nesienie co dzień po garści w obroku koniom dawane, czyni one żywe, zdrowe, gładkie, i sierć śnią-

cą. Z nasienia jeszcze można wybić olej dobry, przyjemny i nieszkodliwy. Z prętów jak konopie uchodzonych, można mieć nici i płotno. W soku ze świeżych liści wyciśniętym, stał rozpaloną kilkukrotnie gasząc, bardzo miękką uczynić można. Z korzeniem. przydawszy hałunu, gotowana wina, farbuje się żółto.

W skutkach lekarskich, ktoż to wie, czyli dawniejsi lekarze nie przesadzili? Korzenia w wodzie gotowanego, i soku całej rośliny zażywali na wszystkie krwiotoki. Tenże cukrem przyprowadzony, zalecali na żółtaczkę, dychawicę, suchoty i kolki w boku. Młodym na wiosnę wypustkom jak sałata żywianym przyznawali skutki krew czyszczące. Paraliżem naruszone członki, tak długo świeżą pokrzywą nacierać kazali, aż się jakie uczucie pokazało, podobnym sposobem postępowali sobie u pści męskiej do sprawy małżeńskiej niesposobnej.

Herbatę z suchych liści mieli za skuteczną na reumatyzmy, podagrę, bólenie gardła, szkorbut, i w ospie. Niektórzy w occie gotowali i zewnątrz przykładali na podagrę, i puchliny gruczolowate. Sok wyciśnięty i przygotowany, ma być osobliwie skuteczny na krwiotoki u pści bisfey. Nasienie jedni poczytali za trucienną, albo przynajmniej za szkodliwą, ile że miały być przykłady krwawego moczu, gwałtownego poruszenia miesięczne-

go i wyniszczenia: inni przeciwnym sposobem przyznawali, że ożywia duchy żywotne, że ożybłym ożywia chęci i sposobność do sprawy małżeńskiej, i że zbyt nie tłuste osoby ochudza.

L. G. 31.

UTRICULARIA, PEYWACZ. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dwie, otwór jeden. Kielich ma dwa listki równe. Korona paszczkowa ma ostrogę. Torebka nasienna jednokomorkowa. Z ośmiu gatunków, dwa mi tylko wiadome.

1409.

UTRICULARIA VULGARIS, PEYWACZ POSPOLITY. Ma pręt mało-kwiatowy. Ostrogami odownikowa jest kręgielkowa. Rośnie na miejscach wodnistych, osobliwie w rowach dawno wykopanych.

Korzeń jest trwały, nitkowy, przezroczysty, od liści nie wiele różny: w czasie kwitnienia podnosi się nad wodę, potem się znówu nurza. Pręt długi dzieli się na gałązki. Liście pływają na wodzie, są włoskowe, i także na gałązki podzielone.

Pręt kwiatowy prosty, rzadko więcej ma nad pięć kwiatów, które kwitną w Sierpniu. Listki kielicha nie równe: wyższy większy, dolny szerszy i krótszy. Korona żółta, z gardzielą pomarańczową.

Roślina ta ma na korzeniu pęcherzyczki wody pełne, które, osobliwie po okwitnieniu czernieją i kruchemi się stają. Gdzie się liście na gałązki dzielą, podobnie są czerwone, dęte pęcherzyczki. Te zaś wszystkie dają się pomnażać z wzrostem rośliny, ile że póki jest młoda, bardzo się ich mało najeżdża. Może to być, że są od natury dane, aby się za ich pomocą roślina w wodzie unosić mogła.

1401.

UTRICULARIA MINOR, PEYWACZ MAŁY. Ma ostrogę miodownikową z ostrym grzbiem. Rzadko się wprowadzie najeżdża, ale na takichże miejscach, na jakich gatunek poprzedzający.

Różni się tym, że jest cieńszy; że liście nie tak bardzo są na gałązki podzielone. Korona blado-żółta, a gardziel iey płaska i otwarta.

V.

L. G. 483.

VACCINIUM, BORÓWKA. Jest rodzaj mający ośm nitek pyłkowych na dnie owocowym osadzonych: otwór ieden. Kielich stoi na guziku owocowym. Korona z iedney sztuki. Jagoda cztero-komorkowa, wieloziernowa. Ze dwunastu gatunków, następujące się u nas znajdują.

1411.

VACCINIUM MYRTILLUS, BORÓWKA CZERNICA. Ma szypułki iedno-kwiatowe. Pręt rogaty. Liście iaiowe, zębkowane, na zimę odpadające. Roślina ta dla jagod swoich czarnych zażywanych dobrze znaioma wieśniakom, rośnie wszędzie w nieco przyćmionych lasach, gdzie kwitnie w Maju i Czerwcu, a na początku Lipca ma jagody dojrzałe.

Krzewinka ta rośnie prosto, czasem wyżej nad pół-fokcie, i rozchodzi się na gałęzki. Pręci ki mają cztery rogi wystawiające. Liście są gładkie, żyłaste, iaiowe, zębkowane, i na zimę odpadają. Kwiaty na wierzchołkach, na osobnych szypułkach, nieco wiszą: są białawo-czerwone, okrągłe, na otworze są ściśnione, i mają pięć od-

V.

gitych ząbków. Jagody mają na wierzchołku wieńczyk od kielicha, są błękitno-czarne, i pełne ziarn iaiowych.

Roślina ta jest iedna z dzatnych do wyprawiania skór. Doświadczali w niektórych stronach, za świadectwem *Lamiusza*, że liście iey w wodzie gotowane bardzo były skuteczne w czasie zarazy na bydło napojm ten dając. Jagody przykrą słodycz mające, nie tylko są najprzyjemniejszym pożywieniem głuszców, lecz i od ludzi zażywane bywają: mają to do siebie, że używającym usta i zęby sino farbują; lecz skoro się na zsiniałe miejsca puści para od siarki zaraz ustępuje. Prócz zażycia surowego z mlekiem lub winem, można ie w wodzie lub winie odgotowawszy rozbić, przez chustę przefoczyć, cukiem i goździkami zaprawić, a tego gąszczu na pszenne grzanki nałożwszy, dać potrawę niezłą na stół. Z jagod ieszcze mocną wódkę pędzić można. Suche jagody, albo powidełka z cukrem smażone zażywają się w biegunkach osobiwie suchotnych, na choroby piersi, i w szkrobacie.

Winiarze jagodami wine farbują i fałszują. Malarze mogą mieć purporową farbę do malowania. Na to bierze się soku

1413.

VACCINIUM VITIS IDÆA, BORÓWKA KAMIONECZKA. U Royena *Vaccinium foliis obverse ovatis perennantibus*. Grona kwiatowe wiszą na wierzchołku pręta i gałązek. Liście są nie zębkowane, przewrotnie iaiowe, zwinione, na dolney płaszczyźnie kropkowane. Rośnie w lasach i kwitnie przez całe lato.

U krzewiny tej pręt się pospolicie kładzie, jest gąszczysty, około pół-fokcia długości. Liście twarde, na dolney płaszczyźnie białawe, ku ogonkowi węższe: Kwiaty na wierzchołkach wiszą, skupione na farbowanych i nakrzywionych szypułkach. Korona czerwona. Jagody czerwone, mają smak przyjemnie-kwaskowaty.

Cała ta roślina, wyiawszy korzeń, zdalna jest górbazom do wyprawy skór. Z kwiatu pszczoły na miod noszą. Z jagod można mieć przyjemny sos do mięsa, albo przyprawę do potraw: w Syberyi pędzą z nich mocną wódkę.

1414.

VACCINIUM OXYCOCOS, BORÓWKA ZORAWINA. Ma pręt łazący, nitkowy, nagi. Liście iaiowe, nie zębkowane zwinione. Rośnie na błotach, osobiwie gdzie się Torf znajduje.

Pręt jest drzewiasty. Liście w pewney odległości stoją na przemiany, są twarde, zastrzo-

świeżego, i przydawszy cztery razy tyle wapna, grysapanu i salamonianu, pomiesza się, przez chustę przefoczyć, i schować. Wefna i płotno pierwey w hafunowej wodzie przysposobione, a potym z pogniecionemi jagodami gotowane, farbują się trwale fialkowo. Wefna zaś w soku z hafunem i nieco miedzi gotowana, farbuje się pięknie błękitno: nieco ciemniej, gdy się do tej mieszaniny przyda gallasu.

1412.

VACCINIUM ULIGINOSUM, BORÓWKA ŁOCHINIA. Ma szypułki iedno-kwiatowe. Liście są gładkie, przewrotnie iaiowe, przytępione, nie zębkowane. Rośnie na mieszcach błotnistych.

Krzewinka ta jest bardzo podobna do poprzedzającej czernicy, iednak nieco wyżej wyrasta, i ku wierzchołkowi jest bardzo gąszczysta, oraz w liście obfita. Liście, póki są młode, mają od ogonka szczecinki. Kwiaty na wierzchołkach czerwone, pospolicie po iednemu, czasem po dwa stoją. W niektórych kwiatkach bywa czasem po dziesięć nitek pyłkowych.

Jagody podobne do czernicy, większe przecięż, ciemniejszo i niefarbujące, wieśniakom naszym wprowadzie smakują; lecz obfite ich zażycie tak głowę obciąża, iakby się piianego trunku zażyło.

ne, od spodu białawe. Kwiaty na wierzchołkach stoją po dwa lub trzy, na barbowanych szypułkach po dwa niby listeczki mających. Kielich cztero listkowy. Korona czerwona, głęboko cztero-dzielna, z działkami odgiętymi, kwitnie w Sierpniu i Wrześniu. Jagody przez zimę i pod śniegiem czerwienieją.

Biafokörnicy na Śląsku tey rośliny do swojej wyprawy zażywają. Z jagodami złotnicy srebro gotują, dla dania mu białości. Tymże jagodom niektórzy lekarze przyznają skutki chłodzące, wzmacniające: zalecają w febrach, biegunkach różnych, i chorobach żołądka. Jagody przez się są kwaśne i cierpkie, przecięż z przyprawami powidełka z nich nie zle są do tortów.

L. G. 1151.

VALANTIA, POTULIA.

Jest rodzaj mający pięć pomieszaną, w pół oddzieloną. Kielicha nie ma. Kwiaty dwu-płciowe mają koronę cztero-dzielną: Nitek pyłkowych cztery; szyjkę przedzieloną, i rodzą jedno ziarno nasienne. Samce zaś mają koronę troy lub cztero-dzielną, trzy lub cztery nitki pyłkowych; i niby tylko znak otworu. Z ośmiu gatunków, dwa mi są wiadome.

1415.

VALANTIA CRUCIATA, POTULIA KRZYŻOWA. Ma kwiaty samce cztero-dzielne:

szypułki dwu-listkowe. Rośnie w zaroślach i pod lasami; kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Roślina ta pospolicie kosmata, ma korzeń trwały. Liście stoją po cztery w okręgach, są prawie łajowe, i mają po trzy żyłki. Szypułki skupione stoją w kątach liści, są od nich krotsze, dzielą się na gałązki, i mają pospolicie po ośm kwiatów. Kwiaty dwu-płciowe są pięć-dzielne: korona u wszystkich żółta. Torebka nasienne zmarzczona ma tylko jedno ziarno okrągłe.

1416.

VALANTIA GLABRA, POTULIA GLADKA. Ma kwiaty samce cztero-dzielne. Liście owalne, szczecinkami obwędzone. Szypułki dwu-dzielne, bez listków. Rośnie na wilgotnych miejscach pod lasami; kwitnie iednegoż czasu z poprzedzającą.

Roślina ta trwała bardzo się mało czym od pierwszej różni. Gładka cała. Liście ledwie co różne tém, że z kształtu łajowego na lancetowy wpadają. Grona kwiatowe, krótsze od liści, pospolicie sześć-kwiatowe, stoją po dwa skupione w kątach liści. Kwiaty są żółte; samce, samice i dwu-płciowe pomieszane.

L. G. 44.

VALERIANA, KOZEK. Jest rodzaj mający nitki pyłkowych od iednego do czterech.

Otwór ieden. Kielicha nie ma. Korona z iedney sztuki jest u dołu na iednym boku garbata, i na guziku owocowym stoi. Każdy kwiat rodzi tylko iedno ziarno. Ze dwunastu gatunków nie wiele się u nas nayduie.

1417.

VALERIANA DIOICA, KOZEK DZIELNOPECIO-WY. U C. Bauhina *Valeriana alpina minor*: u J. Bauhina *Valeriana minor pratensis, vel aquatica*: i pospolicie u innych *Valeriana minor*: u Royena *Valeriana foliis caulinis pinnatis, polygama*. Ma pięć na dwa roślinach oddzieloną. W kwiatach samcowych nitki pyłkowych trzy. Liście pierzaste, z gładkim płowodem, rośnie na błotnych miejscach.

Korzeń trwały, ma zapach nie bardzo przyjemny: puszcza całą gromadkę liści okrągławych; przytępionych i niedzielonych. Pręt około pół-łokcia wysoki, ma na wierzchołku okółek z kwiatów czerwonych, niemających, ściśle skupionych.

Liście tey rośliny są między inną paszą bydłu przyjemne. Korzeń, za którym się koty bardzo ubiegają, ma w lekarstwie słabsze wprowadzie; ale też same skutki, które się pod następującym gatunkiem opiszą.

1418.

VALERIANA OFFICINALIS, KOZEK POSPOLITY. Pospolicie u innych zowie się: *Valeriana major, sylvestris,*

vulgaris. Ma w kwiatach trzy nitki pyłkowe. Liście wszystkie są pierzaste. Rośnie w lasach, miejscach mokrych: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń ma bardzo wiele okrągławych, blade-żółtawych nitki: na wiosnę, nim pręt wyrośnie, zapach jego jest obmierzły, przenikający, za którym koty się ubiegają: jest brunatny, tęgi, przesłany, słni się: smak gorzki, nieco korzenny i bardzo ostry: Pręt bez gałęzi: wyrasta wyżej częstokroć nad dwa łokcie, i ma na wierzchołku okółek kwiatowy. Liście są słniące, gładkie, już to z szerszych, już węższych, zębkowanych listeczków złożone. Kwiaty czerwone. Nasienie jest podobne do melańkiej perły.

Korzeń tey rośliny ma wielkie skutki learskie, a osobliwie na nerwy, i w chorobach z nieporządku osłabionych nerwów pochodzącego, osobliwszą czyni przysługę. W wielkiej chorobie, dając proszku codziennie po trzy skrupuły, dalej potym nieco więcej, i zażywając dekokt z tegoż korzenia, iek wielkie czyniło pożytki, pokazał P. Gilibert u nas w Litwie. Jeżeliby kogo odrażał smrodek proszku tego, poprawi się przydawszy nieco kwiatu muszkatoowego.

1419.

VALERIANA LOCUSTA, KOZEK SŁATKA. Ma w kwiatach trzy nitki pyłkowe. Pręt dwu-dzielny. Liście ro-

wno szerokie. Gatunku tego kilka jest odmian, na naszych polach najdużej się ta, którą Linneusz zowie *Locusta olitoria*: inni *Valeriana campestris*: a Royen *Valeriana caule dichotomo, foliis lanceolatis integris, fructu simplici*. Kwitnie w Kwietniu.

Korzeń tylko roczny: dolne liście tępe, wyższe zaś zaostrome. Pręt cienki, około półłokcia długi; puszcza gałązki pod kątem prostym albo wcale tępym. Okółki kwiatowe stoją na wierzchołkach gałązek. Korona błękitnawa, lepkawa, nierówno pięć-dzielną.

Liście tej rośliny na wiosnę, nie tylko są przysmaczkami dla owiec i ptastwa, ale i dla ludzi do sałaty dobre. Na zielecinę albo potrawę ieką, gotowane są tak zdrowe, że i najsłabsi bez przykrości i niebezpieczeństwa użyć ich mogą.

L. G. 1144.

VERATRUM, CIEMIERYCZA Jest rodzaj mający pięć pomieszaną w pół oddzieloną. Kłelicha nie ma. Nitek pyłkowych jest sześć. Korona sześć-listkowa. Samce mają tylko znak otworu: u dwupłciowych zaś są trzy otwory, i trzy torebki wielozłazkowe. Ze trzech gatunków, dwa są mi znane.

1420.

VERATRUM ALBUM, CIEMIERYCZA BIAŁA. Ma grona kwiatowe trzy

rezy składane. Korony stoją w górę. Naydowalsze są na trawnych miejscach w lesie Cersnowskim.

Korzeń trwały, podługogłówny, biały, wiele bardzo nitkowatych: ma smak przeciwny, gorzki, ostry i ściągający. Pręt czasem na dwa łokcie wysoki, nie bardzo gęstysty, ale wielą liśćmi odziany. Liście wielkie, znacznie żyłaste, gładkie, miękkie, bez ogonków, bez ząbków: kształt ich wprowadzie jaskowy, ale na obu końcach nieco zwężony. Kwiaty są w gęstych kłosach, z których składają się większe, a z tych całe gromadki. Kwiaty białe, zewnątrz nieco zielonkawe. Torebki nasienne są bardzo podobne do nieiskrych strączków, na ostrzu zagiętych, i pełnych wewnątrz ziarna.

Korzeń tej rośliny jest ieden z bardzo szkodliwych; a stąd poznać można lekkomyślność owych, którzy z iakiegokolwiek powodu dają go na kichanie. Świeży posknięty, rozpala wargi, gardziel i żołądek: wzbudza womity najgwałtowniejsze, szczawkę, ból nieznosny w wnętrznościach, bolesny i krwawy stolec, nadęcie żyłoty, kurczenie członków, ból głowy, zawrót, utratę mowy, śl. potę, mialczenie, mdłości, poty zimne; i częstokroć nagłą śmierć przynosi. To zaś wszystko nie razem się dzieje, i nie u wszystkich osób.

Nie tylko świeży, ale i dawniejszy ma jeszcze wiele szko-

dlawości, chociażby był w iakimkolwiek napoju lub pokarmie użyty; chociażby zbytnia małość niebezpieczeństwo wymowy. Lekarstwem do ratowania, jest woda letnia i oliwa obficie użyta, i enemy z niej; potem ocet i miód praśny.

Ani zewnętrzne jego zażycie bezpieczne jest. Proszek w nos pociągający, nayszkodliwsze czyni kichanie; na brzuchu tylko położony pobudza womity. Sok z masłem na masę rozarty, co miał parzyć owce, morzył. Tenże sok pewnym sposobem przygotowany, gdy się iakimkolwiek sposobem w świeżą ranę dostanie, i z krwią pomiesza, prędko zabija ludzi i zwierzęta; i jest podobieństwo, że owa u dawnych trucizna, którą Gallowie i Luzytanowie końce strzał swoich napuszczali, pochodziła z Ciemierzycy.

Na to wszystko nie nieuważając, korzeń Ciemierzycy u dawnych wchodził w lekarstwo. Żyżywali go w maściach zewnętrznie na parczy dla ludzi i zwierząt: wewnętrznie na uporne febry, na szaleństwo, i niemoc padającą. Prawda, że to lekarstwo bywało tylko wtedy użyte, gdy żadne inne pomagające niechciało; że go nie dawano tylko osobom mocnym: że przez różne przyprawy szukano mu umniejszać iadowitości: z tym wszystkim, naylepiej się czyni, nie używać go, ile że się bez niego obejść można, kiedy są lekarstwa i bezpieczniejsze i skuteczniejsze.

W Ameryce gotują korzeń w wodzie, w tej wodzie maczają potem zboże, które siał mają, a tak bez szkody wzrostu, siewy swoje zabezpieczają przeciwko myszom, ptastwu i robakom: Wodą z korzeniem gotowaną, wygubiają się wszę u ludzi i bydła.

1421.

VERATRUM NIGRUM, CIEMIERYCZA CZARNA. Ma grona kwiatowe składane. Korona jest bardzo otwarta. Rośnie na miejscach suchych, słońcu wystawionych, i mnie się kilka sztuk widzieć zdarzyło za Lublinem idąc do Zaklikowa.

Roślina ta trwała, jest w wielu rzeczach podobna do poprzedzającej: grona przecież kwiatowe nie są tak zbytnie podzielone: kwiaty nie stoją w górę, mają szypułeczki kosmate, i koronę ciemno-czerwoną. Zapach ma mocny, ale nieprzyjemny i obrzydliwy.

L. G. 245.

VERBASCUM, DZIEWANNA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych pięć, otwor ieden. Korona kółkowa, dosyć nierówna. Torebka nasienne dwukomorkowa, dwupłcinowa. Ze trzynastu gatunków, niektóre mi tylko są wiadome.

1422.

VERBASCUM THAPSUS, DZIEWANNA WIELKA. U

Dodonensza *Verbascum latius*: u Pena, Duranta i Teodora, *Verbascum mas*: u Lobela *Verbascum candela regia*: u J. Bauhina *Verbascum vulgare*: u Mathiola, Kordusa, Delechampa i Cezalpina, *Verbascum primum*. Ma liście na obu płaszczyznach kosmate, po przecie zbiegające. Pręt pojedynczy. Rośnie przy drogach, na nieurodzajnych, grubo-płaszczystych gruntach. Kwitnie od Sierpnia aż do zimy.

Korzeń trwały. Pręt czasem do trzech łokci wyrasta. Liście dolne są wielkie, owalno-podługne, nieznacznie zębkowane: prętowe po przecie zbiegają: wszystkie zaś w palcach zdejają się jakoby były z jakiej białawej pilśni robione. Kłos kwiatowy bardzo długi, rzadko, bywa gęstysty. Kwiaty niemałe, blade żółte, któremi kłos jest bardzo gęsto osadzony, łącząc wszystkie razem kwitną.

Liście i kwiaty mają skutki odmiękczające i ból uśmierzające: zażywają się wewnątrz i zewnątrz, osobliwie kwiaty zamiast herbaty na duszność i ciężkość piersi. Woda z liści pędzona ma swój zapach: a woda z kwiatów ma zapach różowy. Węknę zebraną, która się wszędzie na tej roślinie najduje, niektórzy zalecają na miysce Chińskiego Moxu. Kwiaty dają na węknę farbę żółtą, ale niestającą. Pręty ususzone i w jakiegokolwiek tłuściości umaczane, mogą dla ubogich ludzi świecić miysce zastępować.

1425.

VERBASCUM LYCHNITIS, DZIEWANNA MNIEYSZA. Ma liście klinowato-podługne. Rośnie na odłogach, kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń jest dwu letni. Pręt łokciowy, niegruby, krzaczysty. Liście isioowo-lancetowe, na dolnej płaszczyźnie tylko kosmate; a z tych dolne mają ogonki. Pręt, liście i kielichy są białawo-popylone. Kłosa kwiatowe są złożone z wielu mniejszych prosto stojących, na których kwiaty są bez szypulek. Korona, biaława lub żółtawa.

1424.

VERBASCUM NIGRUM, DZIEWANNA CZARNA. Ma liście serduszkowo-podługne, na ogonkach stojące. Rośnie przy drogach i na różnych innych miyscach. Kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń trwały. Pręt około dwu-łokciowy dzieli się na gałęzie. Liście są bardziej marszczone, jak u Dziewanny wielkiej: na wierzchniej płaszczyźnie białe-zielonawe, na dolnej nie tak zbytnie kosmate: wyższe nie mają ogonków. Kłosa kwiatowy cienki, czasem dzielony. Kwiaty żółte mają w środku kółko, i brodkę na nitkach pyłkowych purpurowe. Z tego i z poprzedzających gatunków, pszczoły obficie na wosk noszą.

L. G. 32.

VERBENA, KOSZYSZKO. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dwie, lub cztery: otwor jeden. Na kielichu jeden ząbek jest przystępiony. Korona zakrzywiona, lekka, ma działki dosyć równe. Każdy kwiat rodzi dwa lub cztery ziarna nasienne. Ze szesnastu gatunków, jeden się tylko u nas najduje.

1425.

VERBENA OFFICINALIS, KOSZYSZKO ZWYCZAYNE. Ma pręt pojedynczy. Liście na wiele części podzielone. Kłosa kwiatowy cienki, wiechowaty. Nitek pyłkowych cztery: Zowie się u C. Bauhina *Verbena communis*: u J. Bauhina *Verbena vulgaris*: u Tragusa, Dodonensza, Dalechampa i Teodora, *Verbena recta*. u Royena *Verbena foliis multifido laciniatiss, spicis filiformibus*. Rośnie przy płotach i parkanach; kwitnie w Sierpniu.

Korzeń przez zimę ginie. Pręt prosty, czasem około łokcia wysoki, jest bęgowany, ma cztery rogi, i gałązki jak ramiona rozłożone. Liście są marszczone, i od pręta odstawiają, z których wierzchoły są pojedyncze, isioowo-ogragłe. Kwiaty stoją pojedynczo w długi kłosa skupione: mają kielich cztero-boczny, koronę białą czerwieniejącą.

Roślina ta nie ma żadnego, ani smaku, ani zapachu: jednakże ją dawniejsi zalecali wewnątrz

trznie i zewnątrz, i osobliwie wodę pędzono na ból głowy; a sok świeżo-wyciśniony na febrę. Korzeń z ogurkami kwaszony, daje im smak bardzo przyjemny.

L. G. 25.

VERONICA, PRZETACZNIK. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych dwie; otwor jeden. Lamka korony czterodzielna, z jednym działem węższym. Torebka nasienne dwukomórkowa. Ze trzydziestu sześciu gatunków, niemało się u nas najduje.

1426.

VERONICA SPURIA, PRZETACZNIK NIEPRAWY. U Kłazyusza *Veronica recta vulgaris major*: u J. Bauhina *Veronica major angustifolia*: u Dalechampa, *Veronica recta Herbariorum*: u C. Bauhina *Veronica spicata angustifolia*: u Kamezaryusza *Veronica spicata carulea*. Ma kwiatowe kłosa, na wierzchołkach pręta i gałęzi. Liście stoją po trzy, i są równo zębkowane. Rośnie na trawnych miyscach pod lasami: kwitnie w Lipcu.

Korzeń trwały, pręt około dwóch łokci wysoki. Liście ogonkowe, długie, pospolicie wąskie, lancetowe, stoją po trzy drobno zębkowane. Na wierzchołku pręta jest wiele kłosów kwiatowych, gęstych, między którymi srokowy jeden

naywiększy. Kwiaty błękitne; pszczoły one często nawiedzają.

1427.

VERONICA MARITIMA, PRZETACZNIK MORSKI. U Turneforyusza *Veronica spicata longifolia*: u niektórych dawniejszych *Lisimachia cerulea*, u Royena *Veronica foliis sapius ternis*. Ma kłosa kwiatowe na wierzchołkach pręta i gęgzi. Liście stoją po trzy, i są nierówno zębkowane. Roślina ta nadmorska, rośnie i u nas, lubo daleko od morza, osobiwie na miejscach chudych, i słońcu wystawionych.

Korzeń trwały. Pręt wysoki, czerwieniący. Liście serduszkowo-lancetowe, stoją po trzy, czasem po dwa, czasem po cztery: są na obwodzie nierówno zębkowane, albo każdy ząb ma drobniejsze ząbki. Kłosa kwiatowych wiele, między temi wierzchołkowy albo środkowy, naydłuższy. Korony błękitne.

1428.

VERONICA LONGIFOLIA, PRZETACZNIK DEUGOLISCIOWY. U Kluzysza *Veronica erectior latifolia*: u J. Bauhina *Veronica major latifolia*; u C. Bauhina, *Veronica spicata latifolia*. Ma kłosa kwiatowe stojące na wierzchołkach pręta i gęgzi. Liście stoją naprzeciw siebie, są lancetowe, ostro zastrzone i zębkowane. Rośnie na trawnych miejscach pod lasami: kwitnie w Lipcu.

Rośnie prosto, czasem koło dwóch łokci wysoko. Liście ogonkowe, częstokroć pokrzywnym podobne; dolne są jałowolancetowe, co raz wyższe zwężają się, aż do równo-szerokich. Na wierzchołkach jest kilka kłosów kwiatowych, a między temi środkowy okazalszy. Kwiaty błękitne, czasem czerwone.

1429.

VERONICA INCANA, PRZETACZNIK POPYŁONY. Ma pręt prosty, kosmaty. Kłosa kwiatowe na wierzchołkach. Liście stoją naprzeciw siebie, są przytępione i karbowane. Rośnie w lasach; kwitnie w Lipcu.

Cała ta roślina, pręt, liście i kielichy, są młody więcej białawą wełną okryte. Korzeń iey trwały. Pręt prosty, pojedynczy, nie wysoki. Liście dolne ogonkowe, lancetowe; wyższe bez-ogonkowe, nieco mniejsze, wszystkie przecięż dosyć długi. Kłosa kwiatowy nie zbytnie gęsty. Kwiaty błękitne.

1430.

VERONICA SPICATA, PRZETACZNIK KŁOSOWY. U Lobela, Dalechampa, Gerarda i Kluzysza, *Veronica recta minima*; u obu Bauhinów *Veronica spicata minor*; u Royena *Veronica foliis oppositis, caule spica terminato*. Ma kłosa kwiatowy na wierzchołku pręta. Pręt dosyć prosty, pojedynczy. Liście stoją naprzeciw sie-

bie, są karbowane i przytępione. Rośnie osobiwie w suchych, otworzystych zaroślach; kwitnie w Lipcu.

Korzeń trwały, nieco się ciągnie pod ziemią. Pręt pojedynczy, około pół łokcia wysoki, twardy i niby drzewiasty. Liście suche, twarde, dolne jałowe, ogonkowe, stoją na przemiany: wszystkie są karbowane, zębkowane. Kłosa na wierzchołku pręta długi, gęsty, pospolicie pojedynczy, czasem podwojny lub potrójny. Kwiaty błękitne.

Sokowi z tej rośliny wycisnionemu, niektórzy zaletę dają, że ma być skutecznym na febrę. Kwiaty są pszczołom ulubione.

1431.

VERONICA HYBRIDA, PRZETACZNIK PODKŁOSOWY. Ma kłosa na wierzchołku. Liście stoją naprzeciw, są kosmate, przytępione, zębkowane. Pręt stoi prosto. Rośnie w lasach; kwitnie w Lipcu.

Korzeń iey trwały. Pręt prosty, około łokcia wysoki, czarniawy. Liście dolne lancetowe, szerokim ogonkiem pręt otulają: wyższe węższe i bez ogonków. Kłosa kwiatowy od spodu rzadki, ku wierzchołkowi zagęszczony. Korona błękitna. Gilibert in *Flora Lithuanica* nieśmie tej rośliny podciągnąć pod ten gatunek Linnensa, dla tego, że nieco wyżej rośnie; mnie się zdaie, że to przeszkadza

nie może, gdy się wszystkie inne znaki zgadzają.

1432.

VERONICA OFFICINALIS, PRZETACZNIK ZWYCZAYNY. U Lobela *Veronica major Septemtrionalium*: u Gerarda, Pena i Kameraryusza, *Veronica vera et major*: u Lonnicera, Dalechampa i Talinsza, *Veronica mas*: u Dodoneusza *Veronica mas serpens*: u C. Bauhina *Veronica mas supina et vulgarissima*: u Kluzysza *Veronica vulgaris supina*: u J. Bauhina *Veronica vulgarior, folio rotundiore*: u Royena *Veronica caule repente, scapis spicatis, foliis oppositis ovatis, strigosis*. Ma pręt leżący. Liście stoją na przeciwno. Kłosa kwiatowe stoją na bokach, na szypułkach. Rośnie w suchych, nieurodzajnych lasach: kwitnie przez całe lato.

Roślina ta trwała puszcza wiele prętów po ziemi się czofających: Pręciki kwiatowe stoją prosto. Liście suche, dość twarde, jałowe, od ogonka węższe, kosmate i karbowane. Kwiaty w kłosach rzadkie, pospolicie białawo-błękitne, czasem wcale białe, lub czerwone.

Smak tej rośliny gorzkawy, i poki świeża, nieco balsamiczny, zasłuszył sobie u dawniejszych na wielkie zalety. Przyszawiali herbacie z liści zażywaney, że leczy wrzody na płu-
cach. Do wody z tą rośliną gotowaney, przydawszy koperwasu, można mieć czarny atrament.

1433.

VERONICA SERPILLIFOLIA, PRZETACZNIK MACIERZANKOWY. U Dodo-nensza, Dalechampa i Taliu-sza, *Veronica famina*: u Roye-na *Veronica foliis inferioribus oppositis ovatis, superioribus alternis lanceolatis, floribus solitariis*. Ma liście gładkie, iaiowe, karbowane. Kwiaty są w nieiskie grono skupione. Rośnie na łąkach i pastwiskach, osobliwie nieco wilgotnych: kwitnie w Maju.

Pręt leżący na ziemi, puszcza przy kolankach korzonki: jest twardy, czasem na puf fokcia długi, i pospolicie nie gęgzi-sty. Liście nie liczne, są nieco podobne do bobkowych: dolne stoją na przeciw siebie, dalsze na przemiany. Kwiaty stoją na krótkich szypułkach w kątach liści: mają wielki gładki kie-lich: koronę małą bęgowaną, na której dział wierzchowy błękitny, poboczne blade, a dolny biały.

1434.

VERONICA BECCABUNGA, PRZETACZNIK BOBOWNIK. U Royena *Veronica foliis oppositis, levibus crenatis, floribus racemosis laterali-bus*. Ma liście płaskie iaiowe. Pręt łożący, na którego bo-kach stoją grona kwiatowe. Rośnie w wodach, osobliwie przy zdrojach: kwitnie przez całe lato.

Pręt dęty pływa w wodzie, i przy każdym kolanku puszcza kępę korzonków. Liście stoją parami, otulają pręt, są śluzi-ce, gładkie, grube, ostro-zębkowane. Grona kwiatowe stoją prosto, i mają wiele kwiatów. Kwiaty dosyć są wielkie, błękitne. Torebki nasienne nadęte, wielozienne.

Roślina ta, osobliwie niemłoda, ma smak gorzki i ostry iak rzeżucha: lecz póki jest młoda, nie tylko jest przyjemną i zdrową paszą dla każdego bydła i osobliwie dla koni, ale też i ludziom zdrową i przyjemną daje salsę. Sok z niej ma wielkie zalety na raka, i jest bardzo skutecznym w skor-bacie, w zamuleniu wnętrzo-ści i w podagrze.

1435.

VERONICA ANAGALLIS AQUATICA, PRZETACZNIK BOBOWNICZEK. Ma pręt prosty. Liście lancetowe zębkowane. Grona kwiatowe stoją na bokach pręta. Rośnie w nieczystych wodach: kwitnie od Lipca do jesieni.

Roślina ta roczna wielkie ma podobieństwo do poprzedzającego Bobownika: największą jest różnicą, że wierzchołek pręta podnosi się prosto, że liście są węższe, dłuższe, i bardziej za-ostrome; że kwiaty są mniej-sze i czerwone. W skutkach lekarskich zgadza się z Bobownikiem.

1436.

VERONICA SCUTELLATA, PRZETACZNIK TARCZYKOWY. U Tarneforcyn-sza *Veronica aquatica angustiore folio*: u Royena *Veronica foliis linearis lanceolatis integris, racemis laxe floriferis*. Ma kłosa albo grona kwiatowe na boku pręta na przemiany stojące: szypułki wiszą. Liście są równo, szerokie, całe. Rośnie osobliwie na miejscach wodą zala-nych; kwitnie w Czerwcu.

Pręt leży na ziemi, tu i ow-dzie puszcza korzonki, a wierzchołki jego w górę się podno-szą. Liście podobne do trawnych są bez ogonków, stoją naprze-ciw siebie. Grona kwiatowe wy-rastają z kątów liści, i mają kwiaty nie zbytne skupione. Kwiaty drobne. Korona biała. Torebka nasienne serdusko-wa, szeroka i płaska.

1437.

VERONICA CHAMÆDRIS, PRZETACZNIK OZANKOWY. U Royena *Veronica foliis oppositis plicatis den-tatis, scapis ex alis inferioribus laxe spicatis*. Ma na pręcie włóski podwoynym rzędem osadzo-ne. Grona kwiatowe są na bo-ku pręta. Liście iaiowe, zęb-kowane, marszczone, bez ogon-ków. Rośnie na łąkach, kwi-tnie przez lato.

Prócz znaków wymienionych getankowych, w ogólności ie-szcze mówiąc, pręt na wierzchołku puszcza gałązki z gro-

nami iak ramiona rozłożone, i pospolicie gałązka wierzchołkowa środkowa, jest bez kwia-tów. Wreszcie ta roślina wie-lorako się odmienia: pręt albo leży, albo stoi, jest wyższy lub niższy, liście czasem mają krot-kie ogonki. Korona pospolicie błękitna, czasem biała lub czer-wona.

1438.

VERONICA LATIFOLIA, PRZETACZNIK SZEROKOLIŚCIOWY. U Royena *Veronica foliis oppositis plicatis den-tatis, scapis ex alis superiori-bus laxe spicatis*: u Dalechampa *Veronica maxima*. Ma pręt pro-sty, na którego bokach grona kwiatowe wyrastają. Liście serduszkowe, marszczone, zębko-wane. Rośnie na łąkach, kwi-tnie w Czerwcu.

Pręt twardy, wyżej łokcia wyrasta i dzieli się na gałęzie. Liście dolne są okrągławe; wyż-sze mają ostrze, i stąd nieiaki podobieństwo do pokrzywia-nych. Grona kwiatowe są dłu-gie; kwiaty drobne; kielicha działły równe: korona czerwona.

1439.

VERONICA AGRESTIS, PRZETACZNIK ROLOWY. U Royena *Veronica foliis corda-tis crenatis, floribus solitariis*. Ma kwiaty pojedynczo stojące. Liście są serduszkowe, wcina-ne, krótsze od szypulek kwia-towych. Rośnie na zasianych

rolach: kwitnie bardzo wcześnie na wiosnę.

Pręty leżą na ziemi, nie są długie, i dzielą się na gałązki. Liście nie jednakowy kształt zachowują; jedne są łaiowe, drugie podługne, wszystkie karbowane. Szypułki kwiatowe nad liście wystawiają. Kwiaty mają kielicha działy równe: koronę białawą z jednym działem.

1440.

VERONICA ARVENSIS, PRZETACZNIK POŁOWY. U Royena *Veronica foliis oppositis cordatis crenatis, floribus solitariis sessilibus*. Ma kwiaty pojedynczo stojące, na szypułkach krótkich od liści. Liście są serduszkowe, wcinane. Rośnie na uprawnych rolach; kwitnie w Maiu.

Pręcik niski stoi prosto, i tylko od spodu puszcza gałązki. Liście po większej części leżą na ziemi: te, które są między kwiatami, są lancetowe. Kwiaty na tak krótkich stoją szypułkach w kątach liści, że się zdają być bez szypulek: mają kielich większy od korony; i koronę błękitną.

1441.

VERONICA HEDERIFOLIA, PRZETACZNIK BLU-SZCZYKOWY. U Royena *Veronica foliis alternis cordatis quinquelobis, floribus solitariis*. Ma kwiaty pojedynczo stojące. Liście serduszkowe, płaskie, pięć łapkowe. Rośnie na odłogach,

kwitnie bardzo wcześnie na wiosnę.

Pręty krótkie leżą na ziemi, i dzielą się na gałązki. Dwa liście korzeniowe mają długie ogonki, są soczyste, łaiowe, przętpione: dolne stoją na przemiany, i są bardzo odmienne: serduszkowe, troy-zębate, trzy pięć łapkowe. Kwiaty stoją w kątach liści pojedynczo na szypułkach nieco od liści dłuższych. Kielich działy wielkie. Korona ma dwa działy większe, a kolor iey czerwony, czasem się trafia i błękitny. Torebka nasiennea jest złożona ze dwóch zrasyłych guzików, w każdym są dwa ziarna półokrągłe.

1442.

VERONICA TRIPHYLOS, PRZETACZNIK TRZYLIŚCIOWY. U Royena *Veronica foliis alternis inferioribus quinquepartitis, superioribus tripartitis; floribus solitariis*. Ma kwiaty pojedynczo stojące, na szypułkach dłuższych od kielicha. Liście są palczasto dzielone. Rośnie na rolach; kwitnie w Kwietniu.

Pręt stoi prosto, dzieli się na gałązki, i rzadko kiedy ćwierci łokcia dorasta. Liście dolne stoją na przeciw siebie, są łaiowe, karbowane: niektóre trzy, pięć razy są wcinane: wyższe są niedzielone: kwiaty błękitne stoją w kątach liści. Liści kielicha są wielkie, czasem jeszcze podzielone. Korony dwa działy większe. Ziarna nasienne są

są na jednym boku wypukłe, na drugim płaskie. Boyle zaleca te rośliny wewnętrzne zażycie na żołączkę.

1443.

VERONICA VERA, PRZETACZNIK WIOSNOWY. Ma kwiaty pojedynczo stojące, na szypułkach krótszych od kielicha. Liście są palczasto dzielone. Rośnie na miejscach chadach, słońcu wystawionych. Kwitnie w Kwietniu.

Pręt nie dorasta ćwierci łokcia, stoi prosto, ma od spodu gałązki, i jest kosmaty. Liście dolne są całe, łaiowo-lancetowe; prętowe zaś niby palczaste z trzema działami większemi, kwiaty, ledwie widzieć, że mają szypułki. Liści kielicha nie równe, i dłuższe od korony. Korona ciemno-błękitna.

1444.

VERONICA ROMANA, PRZETACZNIK RZYMSKI. Ma pręt prosty. Kwiaty stoją pojedynczo dosyć bez szypulek. Liście podługne, nieco zębkowane. Rośnie na odłogach; kwitnie w Maiu.

Pręt bardzo niski, pojedynczy, kosmaty. Dolne liście mają ogonki, są łaiowe, całe, stoją na przeciw: środek pręta nagi: wyższe bez ogonków, karbowane: wierzchołkowe całe, lancetowe, stoją na przemian: wszystkie są kosmate. Kwiatów nie wiele: korona mała, biała.

TOM III.

Gilibert in *Flora Lithvanica* powątpiewa o tym, czyliby te rośliny pod gatunek Rzymski podciągnąć można, dla tego, że jest niższa, i ma liście kosmate. Odmiana ta niskości i kosmatości łatwo pochodzić może od ostrzejszego u nas powietrza, niż we Włoszech.

1445.

VERONICA GALEOPSIS-FOLIA, PRZETACZNIK KOCIOLISCIOWY. Zdale się być osobnym gatunkiem: nazywam imieniem Giliberta, który tę roślinę nazywał kofo Grodna. Mnie się zdarzyło widzieć w lasach na Podlasiu.

Korzeń trwały. Pręt prosto stoi, pojedynczy, około łokcia wysoki. Liście niższe stoją na przeciw siebie, mają ogonki, są serduszkowe, łaiowo-podługne, nie równo, lecz ostro zębkowane, u spodu nieco zbiegają po ogonku. Liście wyższe są większe, lancetowe. Kwiaty są w rzadkie grona skupione, albo na wierzchołku pręta, albo w kątach wierzchołkowych liści. Bardzo często się trafia, że kielich i korona są troy-dzielne, że orsz nitek pyłkowych jest trzy. Korona błękitnawa. Kwitnie w Sierpniu i Wrześniu. Odmiany, które wymienia Gilibert, nie tak są wielkie, aby trudność iść czynić miśły, że należą do tego gatunku.

1446.

VERONICA ALPINA, PRZETACZNIK GORNY.

U Royena *Veronica caule inferne procumbente fruticoso, foliis ovatis oppositis, racemo terminali*. Ma kwiaty w kupki wierzchołkowe skupione. Liście stoją naprzeciw. Kielichy są szczecinkowane. Naydowałem pod Mielnikiem: kwitnie w Wrześniu i Październiku.

Pręt niski, pojedynczy, prosty. Dolne liście na ogonkach, okrągławe, gładkie, czasem nie znacznie zębkowane: stoją naprzeciw siebie. Wyższe stoją na przemiesy, i są lancetowe. Grona kwiatowe krótkie, pękatę, a spodu i wierzchu węższe. Korona błękitna nie mała. Gilibert naydował ją pod Grodnem, i słusznie sądzi, że ta roślina należy do tego gatunku, ile że kształt odmiany grona kwiatowego, nie jest dostatecznym znakiem osobnego gatunku.

L. G. 370.

VIBURNUM, KALINA.

Jest rodzaj mający nitek pyłkowych pięć, otworów trzy. Kielich stoi na guziku owocowym, jest pięć dzielny. Korona pięć dzielna. Jagoda iedno ziarnowa. Z dziewięciu gatunków, ieden mi tylko wiadomy.

1447.

VIBURNUM OPULUS, KALINA ZWYCZAYNA. Krzew ten ma liście na łapki dzielone, a przy ogonkach gruczołki. Rośnie w zaroślach wilgotnych, kwitnie w Czerwcu.

Pień ile dziki, nie wiem czyli wyższy nad cztery łokcie wyrosta, lubo z umysłu przesadzony, do 9 łokci się podnosi. Ma korę siwą; drzewo białe; gałęzie giętkie, ale kruche, z obszernym w pośrodku rdzeniem. Liście są jasno zielone, na trzy łapki podzielone i zębkowane. Kwiaty białe stoją licznie w płaskich kępach: te, które stoją na obwodzie kępek, są większe od środkowych, i dział ich zewnętrzny jest większy nad inne, mają tylko znak guzika owocowego, i nie rodzą. Owocę gdy dojrzeją, pięknie czerwone, stoją w gronach; mają ośrodek bardzo soczysty, kwaśny, a w tym ziarno twarde, płzkie, serduszkowate.

W ogrodach niektórych zabawnych naydać się odmiana tego gatunku, a ogrodników *Sambucus rosea* zwana; której kwiaty pełne lub pojedyncze, są nie w płaskie, ale ogrągłe, iak kule, kupki zgromadzone. Rozmnaża się przez rozsadzanie w iesieni wypustków od korzenia.

Kalina ta dzika, iako i ogrodowa, nie lubi gruntu zbyt suchego; i im jest wilgotniejszy, tym zdarniejszy. Dzika może się rozmnożyć z nasienia, i daleko prędzey z wypustków korzeniowych. Roślina ta bardzo jest zdarna do obsadzania grobel w lasach, którym znaczną trwałość dać. Z gałęzi robią się cybuchy. Jagody od prostych ludzi dla kwasu używane, są różnemu pt-

stwu przyjemno. Z kwiatu pszczoły na miód i wosk noszą.

L. G. 873.

VICIA, WYKA. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. Nitek pyłkowych jest dzieścię na dwie kupki zrosłych. Blizna na spodzie ma w poprzecz brodkę. Z ośmiestu gatunków, następujące się u nas naydują.

1448.

VICIA DUMETORUM, WYKA GAIOWA. U J. Bauhina *Vicia sepium perennis*. Ma szypułki wielo-kwiatowe. Listeczki są iaiowe, zgięte, i kończą się tęgim ostrzem: przysadki liściowe są nieco zębkowane. Rośnie w zaroślach: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały. Pręt albo wic dorasta do trzech łokci długości. i jest na obu bokach skorkowato obwodzony. Każdy liść ma po kilka listeczków podłużnych. Przysadki liściowe są mniejsze od liści. Kwiaty czerwone stoją po 6, 7, 8, w gronach; w kątach liści, na szypułkach ledwie co nad liście dłuższych. Strączki wiszą na doł, są czarne, szerokie i popolicie sześć-ziarnowe.

1449.

VICIA SYLVATICA, WYKA LESNA. U Royena *Vicia pedunculis multifloris, stipulis crenatis*. Ma szypułki wielo-kwiatowe. Listeczki owalne. Przysadki liściowe drobno wy-

cinane. Rośnie w trawnych lasach; kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały. Pręt rogaty, gałęzisty, około łokcia wysoki, czasem nieco wyższy: gałęzisty, w kwiaty i liście obfity. Przysadki liściowe są małe. Każdy liść ma około ośmiu par listeczków. Grona kwiatowe stoją prawie w każdym kącie liści; mają około piętnastu wiszących kwieteczków. Kielich jest białawo cieniowany, a iego działę kończą się ością. Na koronie listek wierzchowy jest błękitno bręgowany: pobożne mają końce błękitne: dolny także ostrze. Strączki mają około 6 ziarn okrągłych.

1450.

VICIA CRACCA, WYKA PTASIA. U Royena *Vicia pedunculis multifloris, stipulis utrinque acutis, integris*. Ma szypułki wielo-kwiatowe. Kwiaty iak dachowka za siebie zachodzą. Listeczki są lancetowe, wlosiste. Przysadki liściowe całe. Rośnie na łąkach i rołach; kwitnie w Lipcu.

Korzeń jest trwały. Pręt słaby, nad łokieć wyższy, gałęzisty, w kwiaty obfity. Przysadki mają nieco kształtu strąkowego. Liście mają gałęziato wasy, i około dwunastu par listeczków. Grona kwiatowe stoją w kątach liści, mają około trzydziestu kwiatów na doł wiszących. Na kielichu dolny ząbek jest włoskowy, i często króć błękitny. Korona mała, ale przyjemnie błękitna. Strą-

czek krótki, nadęty, dosyć szeroki, z końcem zakrzywionym, ma ziarn czarnych około dziesięciu.

Roślinę tę w Szwecyi i Szwy-carach zachwalaia Gospodarze do zasiewania na łąkach, dla tego, że raz posiana jest trwa-ła; że buyno rośnie, i że jest bydła przyjemną paszą. Z kwia-tu pszczoły na miod noszą.

1451. *

VICIA BIENNIS, WYKA DWULETNIA. Ma szypułki wiele-kwiatowe. Ogonki liścio-we brązowane. Liście mają o-koło dwunastu listeczków gład-kich, lancetowych. Rośnie dziko w Syberyi, trwa dwa lata, i po posianiu drugiego lata do-piero kwitnie.

W niektórych u nas zaba-wnych ogrodach roślina ta jest znaioma pod imieniem Wyki pachnącej trawey: ta bowiem co ją zowią Wyką pachnącą roczną, należy do rodzaju *Lathyrus*. Użyteczniejszaby rzecz była rozmnożyć ją dla zasiewa-nia na paszą dla bydła, iako ją zagraniczni Gospodarze zaleca-ia. Pasza tym jest przyie-mniejsza, im bardziej sam za-pach kwiatów zachęca i obfi-cie rodzące się ziarna tuczą. Może się zasiewać na wiosnę z rannym jakim zbożem, i po zebraniu zboża, jeszcze tegoż lata raz kosić: drugiego lata kosi się razy kilka; i jeżeli się to dzieie w ugorze, fodygi i korzenie przeorane, grunt pod przyszłą oziminę poprawiają.

1452.

VICIA SATIVA WYKA SIEWNA. U Royena *Vicia le-guminibus erectis, petiolis poly-phyllis, foliis acumine emargi-natis, stipulis denticulatis.* Ma listeczki przytępione. Przysadki liściowesą niby spalonymi plam-kami znaczone. Strączki stoia prosto bez szypulek, pospolicie po dwa skupione. Miejskami umyślnie ją na roli zasiewaia; lecz gdzie niegdzie dziko ro-snie między zbożem.

Nie wyrasta wysoko, i po-spolicie leży na ziemi. Kwitnie czerwono lub biało. Roślina ta rzadko któremu wieśniakowi nie znaioma, lubo tylko jest ro-czna, wielorako przecięż uży-teczna. Sieią onę za granicą z dwoiakich powodów. Gdzie dalekość gruntów czyni trudność do wyprowadzenia nawozu, tam sieią Wykę, i gdy jest w samey naylepszej soczystości, przeor-ua onę, i zapewnieią z do-świadczenia, że za nawóz sta-ie. Sieią potym na paszą; ko-szą przed dojrzałością ziarn, i na siano suszą dla koni i bydła.

Z kwiatu pszczoły na miod noszą. Ziarna dojrzałe nie tyl-ko są zdadne na obrok dla koni przynajmniej z owsem zmie-szane: nie tylko są pożywieniem gołębi i drobiu; ale i dla lud-zi użyteczne. W niektórych krajach miela na mąkę, i albo z samey, albo z żytną zmiesza-wszy, chleb pieką. Dawnieysi lekarze wodzie, w której się wyka gotowała, osobliwszą sku-

teczność przyznawali na kamień, na wypędzenie ospy, odry i in-nych wyrzutów.

1455.

VICIA SEPIUM, WYKA PŁOTOWA. Ma listeczki ia-łowe z obwodem gładkim, im dalej ku końcowi coraz mniej-sze. Strączki stoia prosto, na osobnych szypulkach, pospoli-cie po cztery skupione. Rośnie przy płotach. Kwitnie w Ma-ju i Czerwcu.

Korzeń jest trwały. Pręt czworo boczny, skorkowato ob-wodzony, częstokroć nad dwa łokcie wyższy. Przysadki liścio-we są małe, ostro zębkowane. Listeczki są liczne, i każdy kończy się tęgim ostrzem. Prę-ciki kwiatowe krótkie mają tyl-ko po trzy, lub cztery kwiaty. Kwiaty nieznaczne, ciemno-błękitne. Strączki są czarne, krótkie, około sześćo ziarnowe. Co do użycia, ta roślina tak jest zdтна, iak wyka siewna; co do umyślnego zasiewania u-żyteczniejsza, ile że raz posia-na, kilka lat potrwąć może. Mrowkom jest bardzo ulubiona.

1456. *

VICIA FABA, WYKA BOB. Na pręt prosto stoiały. Liście nie mają wąsów: roślinę tę po-czątkowo z Egiptu i Persyi po-chodzącą, znaia nasze wieśni-ki, ile że ją w ogrodach, a mie-yściami na polu utrzymiają.

Różne są Bobu odmiany. Ten, który jest u nas pospolity, ma korzeń roczny: pręt około łok-

cia wysoki: liście gładkie, śląg-ce, niemałe. Kwiaty u niektó-rych mają zapach, i pszczoły z nich na miod zbieraia, który bywa koloru ofowiastego. Ko-rona biała; tylko poboczne ie-y listeczki mają w pośrodku cie-mne plamki iak axamit śniące.

Ziarna bobowe są dobrym po-żywieniem, ale dla wieśniaków pracuiących. Mąkę bobową za granicą mieszaia z pszeną i chleb pieką. Ziarnami ieszcze żywią i karmia różne bydłta. Od liści bobowych pląskwy w izbach zdychać maia.

L. G. 295.

VINCA, BARWINEK. Jest rodzaj maiały nitek pyłkowych pięć, otwor ieden. Pręt jest kręcony. Guzików owocowych jest dwa, prostych, w których ziarna nasienne nago leżą. Ze czterech gatunków, dwa są mi wiadome.

1457. *

VINCA MINOR, BARWI-NEK ŻYJCZAYNY. U da-wniejszych *Vinca pervinca*: u Royena *Vinca foliis ovatis.* Ma pręt leżący. Liście są lanceto-wo-isiowe. Kwiaty maia szy-pułki. Roślina ta u nas w wie-lu wiejskich utrzymuie się o-grodach, ale nigdy nie kwitnie.

Pręty są twarde, leżą i cią-gną się po ziemi, są około pół łokcia długie, i rzadko kiedy gałęziste. Liście stoia parami, są gładkie, i do bobkowych po-dobne. W krajach południo-

wych Europy, gdzie ta roślina kwitnie, ma w kątach liści szypułki krzywe, iedno kwiatowe. Kielich jest krotki. Korona pospolicie błękitna, czasem czerwona lub biała. Rozmnaża się u nas przez rozdzielanie korzonków, oraz włóczącego się pęta, i zimny się nie boi.

Roślina ta nie ma zapachu, jest gorzka, i nieco cierpka. Liści dawniejsi lekarze zażywali nie tylko zewnątrz na zatapowanie krwi, na płókania gardła; ale i wewnątrz jak herbatę na suchoty. Nasi wieśniacy gotują w wodzie, lub moczą w gorzelsce, i tego trunku na kołtuny zażywają. W piwie gotowane są bardzo użyteczne na krwawy mocz owiec. Zmieszane z *Aethiops mineralis* z apteki, mają być skuteczne na nosatotę.

1458. *

VINCA ROSEA, *BARWINEK ROZOWY*. Ma pęta krzewinowaty, prosty, na którym kwiaty stoją po dwa bez szypułek. Liście są listowo-podługie, i mają na spodzie ogonka dwa ząbki. Roślina ta do widoku piękna, pochodząca z Madagaskaru i Jawa, u nas chowa się w naczyniach dla ukrycia przed mrózami.

Pęta jest tęgą, gładką, okrągłą, często około dwóch łokci wysoki. Liście stoją na przeciw siebie, są skórkowate, i mają białe żebro. Kwiaty stoją w kątach liści. Kielich kończy się pięcią szczecinkami. Koro-

na nie ma, płaska, przedziwnie różowa, a w środku ciemna.

L. G. 1007.

VIOLA, *FIOŁEK*. Jest rodzaj mający główki pyłkowe zrosłe, w kwiatach nie skupionych. Kielich pięć-listkowy. Korona pięć-listkowa, z listków nierównych, ma ostrogę w tyle. Torebka nasienna stoi nad kielichem, jest troy-łupinowa, iedno-komorkowa. Ze dwadzieciu siedmiu gatunków, następujące mi tylko są wiadome.

1459.

VIOLA HIRTA, *FIOŁEK DZIKI*. Ma liście serduszkowe, włoskowane. Rośnie w lasach, i kwitnie wcześniej na wiosnę.

Korzeń ma trwały. W innych częściach ma wielkie podobieństwo do fiołka marcowego: różni się przecięż, że nie puszcza włóczgów czosłgających się; że ma wiele włosków na ogonkach listkowych; że ma liście nieco dłuższe; że kwiaty są bladziej i bez zapachu. Z kwiatu pszczoły na miód noszą.

1460.

VIOLA PALUSTRIS, *FIOŁEK PRZYŁASZCZKA*. Ma liście nerkowe. Rośnie w lasach na miejscach nieco wilgotnych, osobiwie między leszczyną; kwitnie wcześniej na wiosnę.

Korzeń ma trwały. Liście są gładkie, pospolicie przytępione, na obwodzie nieznacznie karbowane. Pęciaki kwiatowe są cienkie, bez liści, mają tylko dwie włoskowe szczecinki. Kwiaty małe, blade-błękitne, z krotką i grubą ostrogą. We Szwecyi zażywają tej rośliny na szkorbut.

1461.

VIOLA ODORATA, *FIOŁEK MARCOWY*. U Gesnera, Dodonsa, Kordusa, Gerarda, i Kluzasza, *Viola nigra*: u Mathioli, Pena i Cezalpina, *Duranta* i *Dalechampa*, *Viola purpurea*: u innych wielu *Viola maritima*. Ma liście serduszkowe, i włóczgi z korzenia czosłgające się. Powiadano mi, że u nas w niektórych stronach dziko rośnie; ja dotąd nie widziałem tylko w ogrodach, a jeżeli się gdzie zdawało, że rośnie dziko, łatwo mi się domyślać przychodziło, że to były miejsca, na których przynajmniej kiedyś z umysłu nie utrzymywano. Kwitnie bardzo wcześniej na wiosnę.

Korzeń trwały jest drzewiasty, gałęzisty, knotowaty. Włóczgi korzeniowe puszczały nowe pęciaki kwiatowe. Liście są długie, mają ogonki, i są na obwodzie tępo karbowane. Pęciaki kwiatowe są słabe, iedno-kwiatowe, bez liści, mają tylko dwie włoskowe szczecinki. Kwiaty częstokroć pełne mają zapach przyjemny orzeźwiający, który nawet pędzonej wodzie

dają. Zapach ten tak jest mocny, że po zażyciu wewnętrznym kwiatów, moczem wychodzi: i że zbytek jego w zamkniętym miejscu, tak może być szkodliwy, iż są przykłady, że ośmierz przypisał. Korona pospolicie błękitna; lecz zdarza się i biała, i różnie czerwona. Rozmnaża się przez rozdzielanie korzonków, i włóczgów korzeniowych.

Liście na wiosnę mogą się zażywać na zieleninę, i mają skutki odmiękczające. Kwiaty, z których pszczoły na miód noszą, mają skuteczność orzeźwiająca nerwy. W Aptekach mają Konserwy, Julepy i inne przyprawy, które zdaniem Lekarzów, nie mają tak wiele użytecznego, jak się im pospolicie przypisuje. Jeżeli ostrość uśmierzają, jeżeli żóładek wolny czynią, są to własności przymieszanego cukru, nie fiołków. Bardziej sok błękitny użyteczny jest Chimikom dla docieczenia, czyli się w iskiey rzeczy *Acidum*, czyli *Alkali* nayduie: od przymieszania bowiem kwasu czerwienienie, a od Alkali zielenienie; toż samo się pospolicie dzieie i z innymi błękitnymi sokami z roślin, naprzykład z Bławatku. i t. d.

W Egipcie z soku fiołkowych kwiatów czynią nieśkąs przyprawę, której w czasie częścią nieśkąs miesza z wodą na napój bardzo przyjemny, który Sorbet nazywają. Nasienie dawniej przyznawano wielką skuteczność na kolki, i moc za-

trzymane; iani go zażywali na womity.

1462.

**VIOLA CANINA, FIO-
ZEK PSI.** U wielu zowie się *Viola sylvestris inodora*: u Ro-
yena *Viola caulibus adscendentibus floriferis, foliis cordatis*. Pręt
gdy się nieco starzeje, podno-
si się. Liście są podługno ser-
duszkowe. Rośnie na miejscach
słońca otworzystych; kwitnie
zaraz po śniegach, aż do Czer-
wca.

Roślina ta w czasie kwitnie-
nia na wiosnę nie ma prętów;
lecz ku jesieni wyrastają pręty
gałęziste, w kwiaty i liście ob-
fite, które pospolicie leżą na
ziemi. Korzeń jest trwały. Li-
ście stoją na długich ogonkach,
jedne dłuższe, drugie krótsze,
pół młode wlosiste, starsze
gładkie. Przysadki liściowe są
długimi, tęgiemi włoskami,
obwózione. Szypułki są tylko
jedno-kwiatowe, i mają na so-
bie dwie długie szczecinki.
Kwiaty pospolicie blade-błę-
kitne, czasem białe bez za-
pachu.

Gdzie obficie rośnie, jest na
wiosnę przyjemną paszą dla o-
wiec. Z kwiatów pszczoły na
miód noszą. Gdy się u krów
mleko ciągnie, co się dzieje,
gdy pawnych białych zażyją,
wtedy wieśniacy w Szwecyi
mleko przez te kwiaty przece-
dzają, które od tego ciągnie-
ność utrzymać, i do zwyczajnej
płynności powraca.

1363.

**VIOLA MONTANA, FIO-
ZEK GORNY.** U Mathiola,
Daranta i Teodora, *Viola ar-
borescens*: u Gesnera *Viola fru-
tcosa*: u Royena *Viola foliis o-
vato lanceolatis, caule erecto, sti-
pulis dentatis*. Ma pręty prosto
stojące. Liście isioowo-podłu-
żne. Rośnie na pagórkowatych
miejscach, kwitnie w Maiu.

Korzeń trwały. Pręt cienki,
gałęzisty, w liście obfity, cza-
sem około łokcia wysoki. Li-
ście stoją na ogonkach. Przy-
sadki liściowe są wielkie, w po-
przecz dzielone, z działem osta-
tnim większym i podługnym.
Szypułki są długie, i mają wiel-
kie szczecinki; stoją prosto w
kątach liści, są jedno-kwiatowe.
Kwiaty są bez zapachu, i
mają krótką ostrogę. Korona
ma pospolicie dwa listeczki gór-
ne błękitne, poboczne blade,
dolny żółty błękitno-bręgo-
wany.

1464.

**VIOLA TRICOLOR, FIO-
ZEK BRAT z SIOSTRĄ.** U
C. Bauhina *Viola bicolor arven-
sis*: u Lobela *Viola sylvestris*:
u Teodora *Viola Trinitatis mi-
nor*. Ma pręt troy-boczny roz-
pierzchły. Liście podługne,
wcinane. Przysadki liściowe
w poprzecz dzielone. Rośnie w
ugorach; kwitnie od Maja.

Korzeń jest roczny. Pręt le-
ży na ziemi, i dzieli się na ga-
łązki. Liście są isioowe od o-
gonka wycinane. Kwiaty są bez

zapachu: stoją na długich szy-
pułkach. Korona nieco większa
od kielicha, pospolicie ma czte-
ry listeczki wyższe białawe, a
dolny żółty. Pszczoły z kwiatu
na miód noszą.

Prócz tej dziko u nas rosną-
cej, jest jeszcze odmiana tego
gatunku w ogrodach umyślnie
utrzymywana: u ogrodników
Flos Trinitatis zwana: u Do-
doneusza i Cezalpina *Viola flam-
mea*: u Teodora *Viola Trinita-
tis prima*. Ma pręt rogaty, roz-
pierzchły. Liście isioowe, zębo-
kowane, i kwiaty jeszcze raz
większe od kielicha.

Różnica cała od odmiany po-
przedzającej jest ta, że ma li-
ście krótsze, kwiaty większe,
piękniejsze, i na ostrodze kar-
bowane. Pospolicie w koronie
dwa listeczki górne są fiołko-
we iak axamit-śniące: dwa po-
boczne, żywo-żółte, albo żół-
to i fiołkowo mieszane: dolny
jasno błękitny, bręgowany: lecz
są jeszcze i inne odmiany. Na-
sienie się albo wcześniej na
wiosnę, albo w jesieni.

1465.

**VIOLA MIRABILIS, FIO-
ZEK DZIWNY.** Ma pręt
troy-boczny. Liście są nerkowo-
serduszkowe. Kwiaty prętowe
bez-listkowe. Rośnie w lasach.

Korzeń ma trwały. Liście do-
syć są szerokie. Kwiaty są dwo-
jakie: te, które prosto z ko-
rzenia wyrastają, mają koronę
białą błękitno-żyłkową, i
nie rodzą zdolnego nasienia. Te
żak które są na pręcie, nie ma-

ją korony, ale wydają nasienie
dobre.

L. G. 1005.

VISCUM, JEMIOŁA. Jest
rodzaj mający pięć oddzielo-
ną na dwu roślinach. Korony
nie ma. U samców jest kielich
cztero-dzielny, i cztery główne
pyłkowych bez nitki. U samic
kielich cztero-listkowy jest nad
guzikiem owocowym: otwor
nie ma szczyty, jagoda ma ie-
dno ziarno serduszkowe. Z sze-
ściu gatunków, jeden mi tylko
wiadomy.

1466.

**VISCUM ALBUM, JE-
MIOŁA ZWYCZAYNA.** Ma
liście lancetowe, przytępione.
Kłosa kwiatowe stoją w kątach
liści. Pręt jest dwu-dzielny.
Krzewinka ta Podszewnica ro-
śnie w lasach, nie na ziemi, ale
z kory drzew tak żywych, iak
i usychających; owszem o-
sobliwie, gdy zbyt rośnie od-
kradając wilgoć drzewu, do u-
sychania pomaga. Kwitnie czę-
stokroć w Marcu, aby tylko
słońce cokolwiek ogrzało.

Gałązki czynią z prętem bar-
dzo ukośne kąty. Liście są gru-
be, mocne, suchowate, żółta-
we, i stoją parami. Kwiaty
samce stoją wielą kupkami,
grzbietami ku sobie obrócone,
w kątach dzielącego się pręta.
Samice zaś w mniejszych kup-
kach. Jagody są białe, albo
nieco czerwone.

Ziarna tych jagód gnijących, albo same padają ze odstawiającą korę, albo z gnoiem ptasim tam się dostają, kielki puszczają i wyrastają: są bowiem pożywieniem różnego ptactwa, a osobiwie Jemiofuch. Gdyby go kto posiał w ziemię, nigdy nie zeydzie.

Kora osobiwie tej rośliny ma smak obrzydliwy, ściągający i nieco odurzający. Zalecali ją dawniej do zężywania różnym sposobem na biegunki, reumatyzmy, łemania, choroby nerwów, i osłabienia po długich chorobach. Świeżo teraz Kolbath wielkie iey daje pochwały na niemoc padającą. Zewnętrznie przykładana odmiękcza wrzody, i do ropienia się przyprowadza: oraz w podagrze czyni ulgę. Gospodarze zagraniczni dają krowom po ociepleniu. Z kory a osobiwie z jagód robi się lep dla ptaszników do łowienia ptaków. Dawni lekarze naywiększą skuteczność mniemali być w tej Jemiole, która na dębach rośnie, lecz niesłusznie; różnica bowiem albo nie iest żadna, albo bardzo mała.

L. G. 284.

VITIS, WINOROSL. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych pięć, otwor jeden. Korony listeczki na końcach się z sobą stykają, i wiedznią. Jagoda stoi nad kielichem, i iest pięćziernowa. Z ośmiu gatunków, w dwóch namienię.

1467. *

VITIS VINIFERA, WINOROSL ZWYCZAYNA. Ma liście nagie, wydrążone, na łapki dzielone. Macica wielu bardzo odmian tego gatunku roślinie dziko we wszystkich miernie ciepłych krajach świata, a osobiwie około Belgradu w Turczach, i w północney Persyi. Odmiany zaś różne utrzymują się albo na napój wiadomy w ciepłych krajach Europy: albo dla gron do użycia przymuszone w ogrodach, w krajach zimniejszych. Gdzie dziko rośnie, pnie się buyno, i okręca o poblizsze rośliny wysoko w górę: gdzie się zaś dla pożytku utrzymują, buć się im nie dopuszczają.

Liście są na zwierzchniej płaszczyźnie gładkie, na dolnej nieco włosiste i ięśniejsze; na obu stronach mają pięć znacznych wypukłych żył, które się przy ogonku schodzą: są na pięć łapek dzielone, łapki zaś są znowu głęboko wcinane: stoją na przemiesny. Kwiaty stoją na krótkich gęstych szypulkach, w grono skupione: mają nieco słabego zapachu. Kielich iest mały pięć-dzielnny. Korona mała zielona, a listeczki iey niby stulone, prędko odpadające. Otwor niema szyki, tylko owalny guzik owocowy z przylepioną blizną. Jagoda pospolicie niemasa, ogrąga lub podłużna, ma cztery lub pięć ziarn twardych w środkim pospolicie soku leżących.

Grunt naylepszy marglowy, nie tak gnoiem iak zgniemie roślinami nawieziony. Miejsce naylepsze zgorzyste ku południowi spuszczone; w ogrodach zaś utrzymuje się na robionych szpalerach od północy zasłoniionych. Jak się utrzymuje, obcina, na zimę w ziemię zakopuje; iak się Wino na napój wytacza i kofu niego chodzi, odsyłam do pism ekonomicznych i ogrodniczych. Rozmnaża się przez odkładanie, flancowanie: lecz i ziarno posiane może być użyteczne.

Jest mniemanie, że Wina przynajmniej przedniejsze na napój, nie udają się w krajach wyżey iak pod go gradusem leżących: z tym wszystkim, posianie nasienia mogłoby znieść to mniemanie. Tak wielorskie dotąd odmiany, co do dobroci, co do trwałości różne, czyliż nie każą się spodziewać z nasienia i takich, któreby do zimniejszych krajów przywykły i użytecznymi się stały? Prawda, że na to trzeba miosnika potężności, nie zaś własnego pożytku, aby rzadkie z nasienia wypadły, do kraju stosownie użyteczne odmiany, od czasu do czasu, potem zwyczajnym sposobem rozmnażał.

Odmiany wszystkie do tychczas wiadome wyliczać, nie iest moim zamysłem, anibym to pożytecznie uczynić; chcę tylko o tych namienić, które wcześniej doyrzewiają, Wina na napój dobre dają, dla tego, że mogłyby pokazać doświadcz-

nia przynajmniej w południowych stronach krajów, iż i u nas z pożytkiem iakim popisać się mogą: albo które są godne utrzymywania w ogrodach, dla gron ich przyjemnego smaku. Przesrzegam zaś chciwych, że po zasadzeniu w pierszych latach dobroci swojej nie okażą.

Względem zdolności na Wino, następujące odmiany mogą być u nas doświadczane. 10d. *Gros noir*, albo *Auvernant rouge*. Ma grona ścięśnione; jagody okrągłe czarne; w Wrześniu doyrzewia: lubi grunt bardziej równy, niż zgorzysty: utrzymują go w Champagne i Orleans. 2re. *Blanc*. Jest bardzo odmiana trwała w Frankonii i Saxonii. 3cie. *Bourgoignon noir*. Grona są ścięśnione: jagody podługne, czarno-błękitne, doyrzewiają kofu Sgo. Michała. 4te. *Grüner Gutedel* w Niemczech. Ma grona długie, ścięśnione. Jagody wielkie okrągłe, białawe zielone, doyrzewiają w Wrześniu. Odmiana ta w różnych krajach, i na różnych gruntach trwała i użyteczna się okazafa. 5te. *Chasselas blanc*. Ma grona wielkie rozpięzchłe: jagody wielkie, okrągłe, białe-żółtawe, wcześniej w Wrześniu doyrzewiają. 6te. *Deutscher Malvasier*, w Niemczech. Ma grona długie, gęste, ścięśnione: jagody białe, podługne, doyrzewiają wcześniej w Wrześniu. 7me. *Formentin blanc*. Ma grona gęste, ścięśnione: jagody wielkie, okrągłe, białe, doyrzewiają w Wrześniu. 8me. *Grün-*

fränkische, w Niemczech. Ma jagody wielkie zielonawe, bardzo wcześnie dojrzewające. 9te. *Fürterling*, w Niemczech. Ma grona nie wielkie, ściśnięte: jagody okrągłe, białawe, w Wrześniu wcześnie dojrzewające. 10te. *Gamet*. Ma grona wielkie, ściśnięte: jagody wielkie, długie, czarne, dojrzewają w Wrześniu. 11te. *Raisin noir d'Hambourg*. Ma jagody czarne, podługne, pachnące, które w pół Września dojrzewają. 12te. *Muscat blanc*, albo *Frontignac blanc*. Ma grona wielkie, długie, ściśnięte: jagody wielkie, okrągłe, zielonawe i błękitno-łamiste, dojrzewają w Wrześniu. 13te. *Muscat violet noir*. Ma grona wielkie, ściśnięte: jagody czarno-błękitne w Wrześniu są dojrzałe. 14te. *Precole*, w Champanii, dojrzewa w Sierpniu, i t. d.

Jeżeli zaś o to idzie, aby tylko mieć grona jagodowe do użycia na stół; prócz wyżej wyrażonych pod liczbą 4. 5. 6. 8. 12. następujące jeszcze przyjemnego smaku rodzą owoc, i zasługują na utrzymywanie w ogrodach. 10d. *Auvernas noir*. Ma jagody czarne, bardzo przyjemne słodkie. 2re. *Bourdela*. Ma grona bardzo wielkie: jedno częstokroć pięć funtów zaważ. 3cie. *Kleine Rüling* nad Renem, ma owoc bardzo przyjemnego smaku.

Grona winne, tak jak są, do używania, powinny być soczyste, ale nie wodne: sok ich powinien być słodki, korzen-

ny, nieco ognisty, zapachu przyjemnego. Zażyte ich ochładza krew i orzeźwia duchy. Lecz aby tak pożyteczne były, na czczy żołądek zażywać się mają, na przykład rano, albo nie przedko po obiedzie.

Y niedojrzałe jagody wielko zdść się mogą. Wytfacza się z nich sok, Agrest, (*Verjus*) cierpki i kwaśny, do przypraw w kuchni używany. Całe jagody, póki, jeszcze są twarde i kwaśne, marynują się w odgotowanym occie, i zażywa się zamiast oliwek. Albo jeszcze wyciska się sok z niedojrzałych, i gotuje z cukrem: gdy się stanie niejakim syropem, wsypie się nieco utartych żółtych skóreczek cytrynowych, i powtórnie przegotowawszy przechowa w słoikach. Te przyprawy cokolwiek wpuściwszy w wodę, można mieć napój bardzo chłodzący.

Z dojrzałych jagód wytfoczony sok świeży jest słodki, miękki, przez się do zażywania zdalny. Odgotowany do trzeciej części gęstwieje, i nieco kwasu nabiera: a taki zażywa się do naprawienia win słodkich, lub podłych.

Sok z jagód dojrzałych przyzwyczajcie uchodzony, i wyroiny, jest owym znanym napojem, który Winem nazywamy. Wino to różny jest doboru, trwałości i koloru: co zawisło częścią od odmiany jagód, od położenia kraju, gruntu i sposobu koło niego chodzenia: jest słodkie, ostro, kwa-

skowate, czerwone, żółtawe, białe, i t. d. Wina najprzyzwoiciej podzielić się mogą na Hiszpańskie, Włoskie, Węgierskie, Francuskie i Niemieckie, do tych przyłączają się Kanaryjskie i Malwazy. Kanaryjskie pochodzi z wysp tegoż imienia, a Malwazy z miasta tak zwanego w Morze w Grecyi.

Hiszpańskie Wina nie bardzo nam wprowadzić zniośne, są iedne z najsłodszych i najtłuszczyjszych: rzadko kiedy bywają fałszowane, już to dla swej nietrwałości, już dla dalekości przewożenia. Tak mamy z Hiszpanii Wino Alikantskie, Malaga i Petersimon.

Włoskie są tłuste, nietrwałe. Między temi najprzedniejsze *Lacrima Christi*, Muskatelowe, Albańskie, Peruszyńskie, Wernackie i Marcem.

Węgierskie są iedne z najgorętszych i najtrwalszych tak dalece, że bardzo wiele lat trwać mogą, coraz dalej przecięż większy nabierają ostrości. Między temi najsławniejsze są Tokajskie.

Francya ma wielorakie Wina i różne, i można mówić, że go najwięcej w Europie się rozchodzi. Szampańskie i Burgońskie, mają nieco kwasu. Dalsze są Pontac, Frontignac, i t. d.

Niemieckie Wina są bardzo różne, w Austrii, Tyrolu, w Frankonii i nad Renem. Są pospolicie cienkie, nietrwałe. Między temi przecięż najsławniejsze jest Reńskie, które i do innych krajów rozwożą.

Jeżeli zdaniem lekarzów o zażyciu Wina co mówić zechcemy, zapewnić można, że pomiarkowane użycie tego napoju wzmacnia, orzeźwia i zgniliznie się przeciwi: lecz jeżeli te skutki być mają, powinno być Wino dobrze wyroiny, cienkie, nie gorące, nie fałszowane przyprawami, nie sładowane dla trwałości, nie słodkie zbyt: stąd Wina Francuskie i Niemieckie zawsze są najbezpieczniejsze, a Ryńskie nawet samym słabym pozwala się. Przeciwnym sposobem zbyt zażyte każdego Wina, a osobliwie gorącego, bardzo zle ze sobą pociągają skutki: krew rozpala, przytfamia zmysły, czyni ociężałość, naturę roznosi, soki rozcieńcza zbyt, nerwy i siły duszy przytfemia: chorob wielu być może przyczyną. Jeżeli uważać będziemy, rzadko który zbyt kujać na winie Węgierskim jest bez Podagry, i częstokroć to nieszczęście przez sukcesyą kalectwa dzieciom się zostawia.

Z Wina pędzi się wódka, którą znamy pod imieniem wódki Francuskiej, i z której się nie tylko różne robią lekarstwa wewnętrzne i zewnętrzne, Essencye, Elixiry, Aquavita: ale się i na trunki zażywa różnie przyprawione, i różnie nazwane: likwory, ratafie, persico, i t. d. Wódka ta jakimkolwiek sposobem zażywana, ale zawsze tak ostrożnie, jakby na lekarstwo, ma wielkie skutki wzmacniające, zgniliznie

się sprzeciwiające. Kilkakrotnie przepędzona pod imieniem *Spiritus vini* zażywa się od malarów do pokostów. Jak najsłabiej przeczyszczona pod imieniem *Alcohol* zewnętrzenie przykładana krew tamuje, rany i wrzody suszy i goi. Leczą iakikolwiek zbytek wewnętrznej iey zażycia, tak jest w skutkach swoich nieszczęśliwy, iak prosta żytna gorzalka w karczmach dla pospólstwa.

Wino w cieple stojące staie się octem. Ten nie tylko jest bardzo pospolitą i potrzebną przyprawą stołową; ale oraz zdaniem lekarzów wszystkich wieków, iednym z najprzedniejszych lekarstw. Chłodzi, zgniliznie się sprzeciwia, poty zwolna pobudza, w chorobach zaraźliwych, w gorączkach, bardzo jest użytecznym. Zewnątrznie pomocnym jest w mdłościach, krwiewnym płynie, rozpaleniu i puchlinach.

Z Wina dżugo w beczkach stojącego, osiada na bokach nieiaki kamień twardy i śliski, który przedayny mamy pod imieniem Waynsztyna. Waynsztyn przeczyszczony daie Aptekom *Cremor tartari*, i różne inne do lekarstw wchodzące wynalazki.

Plewy iagod pozostaje po wytlóczeniu Wina, zewnątrznie przykładane przytłumiają zgniliznę. Też plewy we Francyi palą na popioł, którego do rękodzieł różnych zamiast potażu zażywiają. Lagier winny przesuszony kładzie się w nowy

garnek od Zduna świeżo zrobiony: zasklepi się garnek, i z drugiem w piecu wypali. Po wypaleniu nadyje się w garku bryła czarna, która jest ową przednią farbą, *Frankfurter* albo *Wiener Schwarzwana*, od malarzów, drukarzów i kopierszycherów zażywaną. Z rożeg winnych na węgiel upalonych, niedawno naleziono piękną błękitną farbę, nazywając *Berlinerblau*, lecz o trwałości iey ieszcze powątpiewają.

Jagody winne odmien słodkich, w ciepłych krajach ususzone na słońcu, są rożkami, do kachni, stoła, ciasta i lekarstw zażywanemi. Dwojakie są, wielkie i drobne. Wielkie znowu różne są. Największe nazywają się *Cybebe*, u Francuzów *Raisins de Damas*, pochodzą z Damaszku w Syrii, z Smirny i Wyspy Cypru: powinny być długie, grube, twardo i twarde: mają tylko w sobie iedno ziarno, a czasem go wcale niedostaie: w smaku nie są tak przyjemne iak następujące. Wielkie zwyczajne rożenki, pochodzą z Hiszpanii, Włoch i Francyi: Włoskie, osobiwie Genueńskie są czarniawo brunatne: Francuskie z Marsylii błękitnawe są najprzedniejsze: Hiszpańskie iasno-brunatne są najpodlejsze. Rożenki, jeżeli mają być dobre, powinny być czyste, suche, twarde, a przecięż soczyste.

Rożenki drobne dawniej pochodziły z Koryntu, teraz zaś z wysp Greckich Zante, Cepha-

lonis, oraz z Natolii i Morei. Są to iagody drobne, z odmieną własną. Jagody te na słońcu i powietrzu ususzone, pakują się w doły obmurowane, od wierzchu otwarte, gdzie się tak spiekają, że się żelazem plasty z nich wycinać muszą. Pakują się potym w fasy, udepczą, i morską wodą skrapiają. Anglicy i Holendrowie największy niemi handel prowadzą. Jeżeli są dobre, nie powinny się ich kupki łatwo rozpruszać; nie powinny być miodem zaprawione, ani mieszane z Hiszpańskimi, które są nieco większemi.

Rożenki mają skutki żywiałe, lecz ich zbyt zażywać nie można dla tego, że osobiwie ziarna ich bardzo nadymają, i w żołądku gryzienie czynią. W skutkach lekarskich, żołądek czynią wolny, i bole usmierzaia. Procz wiadomego zwyczajnego zażycia, można z nich lekarskie uczynić powidełka następującym sposobem: opłokane gotują się w winie na pół z wodą, rozbią się i przez durzslak przetłoczą; a przydawszy znowu wina, cukru niemało,

nieco cytrynowej skórki, i cynamonu, gąszcz ten powtórnie się trochę przegotuje. Gąszczu tego corano i wieczor po parę łyżek zażywiają, stanie się bardzo przednim lekarstwem na piersi, na zatwardzenia i choroby nerkowe. Można na to użyć i drobnych rożenek, ale więcej cukru potrzebią.

1468. *

VITIS LACINIOSA, *WI-NOROSŁ PIETRUSZKOLISCIOWA*. U J. Bauhina *Vitis folio Apii*. Ma liście z pięciu złożone, których listeczki są wielodzielne. Utrzymuje się w wielu miejscach osobiwie w Niemczech, dla trwałości i pożytku.

Liście u tego gatunku są odmienne od innych, i na dolnej płaszczyźnie iasno zielone. Rodzi bardzo obficie grona, wielkie, gęste i rozpięchłe. Jagody dojrzewiają w Wrześniu, mają smak bardzo przyjemny, i daia Wino wysmienite. Utrzymywanie, nawet w krajach nieco zimnych, wielkich pieczot nie potrzebi.

X.

L. G. 1056.

XANTHIUM, CZEPIEC. Jest rodzaj mający pięć w półoddzielną. Samce mają nitek pyłkowych pięć: Kielicha ogólnego łuski jak dachowka zachodzą: korona lejkowata pięćdzielną: dno owocowe plewkami osadzone. U samicy korony nie masz: Pokrywka dwu-liściowa, dwu-kwiatowa: owoc pestkowy, suchy, kolczysty, przedzielony, z pestką dwu-komorową. Ze trzech gatunków, jeden się u nas najduje.

1469.

XANTHIUM STRUMARIUM, CZEPIEC RZĘPIKOWY. Nasi wieśniacy rzępiem nazywają, ale że i inne rośliny już opisane, podobnie od nich są nazwane, dla różnicy więc nazwiemy Czepcem, od czepiających się nasion. U J. Bauhina zowie się *Xanthium sive Lappa minor*: u Pena i Lobela *Xanthium sive Strumaria*. Rośnie przy błotach, kwitnie od Czerwca do jesieni. Znakiem gatunkowym jest pręt bez bronny, i liście serduszkowe troyzylaste.

Korzeń jest roczny. Pręt prosty dzieli się na gałęzie. Liście są nieco kosmate, stoją na długich ogonkach, mają ząbki na przemiany większe i mniejsze.

X.

Kwiaty stoją kupkami w kątach liści, i mają podobieństwo do składowych. Samica jest daleko więcej niż samców. Kolce na owocach są haczkowate, dla tego łatwo się odzienia czepiają.

Liście, kwiaty, a osobliwie owoc, farbują wewnątrz i rzeczy wlosiane żółtym pięknym kolorem. Z liści, które mają gorzki, soku wygniecionego niektórzy lekarze zażywają na czyszczenie krwi, w puchlinach i gruczolach. Dekokt z tej rośliny jest skuteczny w guzach wenerycznych.

L. G. 947.

XERANTHEMUM, KWIATOTRWAŁ. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. Główek pyłkowe są zrosłe. Kwiaty dwupłciowe i samice są rodzajne. Kielich ma promień farbowany, a łuski jego jak dachowka zachodzą. Dno owocowe pospolicie nagie. Koronka na nasieniu szczecinkowa. Ze trzynastu gatunków, jeden się w niektórych zabawnych ogrodach najduje.

1470. *

XERANTHEMUM ANNUUM, KWIATOTRWAŁ ROZRODZONY. U J. Bauhina *Xeranthemum sive Ptarmica quorundam*

dam: u ogrodników *Perpetuelis*. Ma pręt zielny: liście lancetowe, od pręta odstawiające. Rośnie w południowych krajach Europy: w naszych ogrodach co wiosna sieje się nasienie.

Korzeń roczny. Pręt twardy, pospolicie stoi prosto, jest z li-

ściami białopopłony. Kwiaty śniące stoją na wierzchołkach pręta: są pojedyncze, pełne, mniejsze, większe, białe, czerwone. Kwiaty to mają do siebie, że urwane i ususzone bardzo długo trwają bez utraty koloru.

Z.

L. G. 1034.

ZANICHELLIA, TRAWNICA, Jest rodzaj mający pięć w półoddzielną. Korony nie ma. Samce i kielicha nie mają, tylko nitkę pyłkową jedną. U samicy kielich z jednej sztuki, guzików owocowych cztery, i tyleż nasion rodzą. Jeden tylko jest gatunek.

1471.

ZANICHELLIA PAŁUSTRIS TRAWNICA BŁOTNA. Rośnie w stojących i płynących wodach. Pręt dzieli się na bardzo wiele gałęzi, jest na kolanka podzielony, i z każdego puszcza korzenie i liście. Liście stoją parami, są wąskie, trawnym bardzo podobne, i mają obszerne pochwki. Kwiaty samice pospolicie cztery, często sześć rodzą kosmate nasiona.

TOM III.

Z.

L. G. 1042.

ZEAL, KUKURYCA. Jest rodzaj trawy z pięcią wcale oddzielną, którego kwiaty samce i samice w różnych kłosach stoją, i mają kielich dwu-łupinowy. Samce nie mają korony, ale nitek pyłkowych pięć. Samice mają koronę dwu-listkową: szczyk jedną nitkowatą długą, i rodzą jedno ziarno. Ziarna wszystkie są skupione i wpuszczone na dnie podłużnym. Jeden tylko jest gatunek.

1472. *

ZEAL MAYS, KUKURYCA TURECKA PSZENICA. Rośnie dziko w Ameryce: u nas jest znana bardziej podobno dla ciekawości, niż dla miłośnictwa, dla pożytku. Ziarna tej rocznej rośliny, sadzą się corok na wiosnę.

Pręt wyrasta wysoko, i czasem bywa znacznie gruby, jest

M

pospolicie brzuchastemi pochwa-
mi liści otulony. Liście są sze-
rokie mają ostry obwód, żył
wiele, podobieństwo do tra-
wnych. Kłosa samcowe są na
wierzchołku pręta, dosyć dłu-
gie, i podobne kłosom traw
innych: samcowe zaś są niżey,
brzuchastą pochewką otulone.
Ziarna nasienne są śniące, o-
krągławe, od spodu nieco roga-
te, przez połowę w słupek po-
długym utopione.

Odmian tej rośliny bardzo
jest wiele: mianem is te, któ-
re pochodzą od różności kło-
sów, albo ziarn białych, żół-
tych, czerwonych, czarnych,
i t. d. Najgłówniejsze są: A-
merykańska wielka i pospolita.
Amerykańska wyrasta do pięciu
łokci wysokości, rodzi bardzo
obficie, lecz ciepłych krajów
potrzebuje: w sześciu bowiem
miesiącach dopiero dojrze-
wa. Pospolita, nad dwa łokcie rzad-
ko wyższa, lecz we trzech mie-
siącach dojrze-
wa, i na mączno
użycie jest przedniejsza.

Ameryka, wschodnia Indys,
i część Włochów żyją chlebem
z tej rośliny; zażywają z niej
różnych potraw do stołu, robią
piwo, i t. d. Chleb zaś sam przez
się nie jest wprawdzie przyie-
sny, dla ludu przecięż dosyć
dobry, osobliwie gdy się przy-
da nieco maki żytniej. Rzadko
kiedy się nie udaie, ile że się
nie obawia ani snoty, ani suszy.
Nie gardzi żadnym gruntem,
owszem na bardzo dobrym bu-
jąc zbytnie, ziarno mało rodzi.
Godna więc jest w iakiej czę-

ści do utrzymywania, i mogła-
by w niedostatku innych uro-
dzaiów nie mało żywić ludzi.
Ziarna sieją się na wiosnę, po-
czyniwszy roweczki na przeora-
nym miejscu: jeżeliby gdzie
gęsto powychodziły, przeredzą
się i na inne miejsce przesadzą.
Gdy ziarna dojrzeją, kłosa się
zbiorą, parami powiązane, pod
dachem gdzie powieszą, aż u-
schną; i nakoniec iakim narzę-
dziem z kłosów wykruszą.

Pręty, gdy uschną, wymieni-
cie zdadzą się do opalenia pie-
ców, gdzie drewno jest niedosta-
tek. Liście iak świeże, tak su-
che, są dobrą paszą dla bydła.
Z prętów, nim zakwitną, a o-
sobliwie z kłosów samcowych,
nim się rozwiną, można wa-
rzyć cukier, albo przynajmniej
zdalny syrop. Słupek kłosa sa-
micowego, nim ziarna dojrze-
ją, daie wymienitą potrawę
na stół iak szparagi, lub bro-
koli przyprawioną. Ziarna na-
sienne, prócz zażycia na chleb,
kaszę, piwo, i t. d. tuczą oso-
bliwie odgotowane, kury, gę-
si, kaczkę, gołębie: z otrębami
mieszać, ukarmić można bydło,
owce i wieprze. Też ziarna u-
palone i przydane do kakao,
czynią czekoladę bardzo przy-
jemną.

Było mniemanie lekarzów,
że zażycie pospolite Tureckiej
pszenicy zamula wnętrzności, i
zaskornych chorób być może
przyczyną: lecz doświadczenia
ich inaczej przekonały. Ba-
ropecczykowie i pieszczeni, i
świeżo do Ameryki przybyli,

przymuszeni po większej części
do tego pożywienia, nayprę-
dziejby złych skutków dozna-
wać powinni; ale nie, owszem
przyznawali, że bez najmniey-
szego uszkodzenia żywi, posila,
do strawienia jest łatwe, i zo-
ładek wolny utrzymuje.

L. G. 974.

ZINNIA, CYNKA. Jest
rodzaj mający kwiaty składa-
ne. Główniki pyłkowe są zrosłe.
Kwiaty dwu-płciowe, i samice
są rodzajne. Kielich jest iao-
wo-walczkowy, ma listki iak
dachowka zachodzące. Korona
ma na obwodzie albo w pro-
mieniu kwiatów pięć trwałych
i niedzielonych. Dno owocowe
ma plewki, Korona na nasie-
niu ma dwie proste szczecinki.
Dwa są gatunki, i te w nie-
których zabawnych ogrodach
znajome.

1473.

ZINNIA PAUCIFLORA,
CYNKA ŻOŁTA. Ma kwiaty
bez szypulek. Roczna ta ro-

ślina sieie się corok na wiosnę,
i pochodzi z Peru. Ma pręt pro-
sty, gęstysty. Liście bez o-
gonków, stoją naprzeciw sie-
bie, są nie zębkowane: troy-ży-
laste, serduszkowo-lancetowe.
Z kątów liści wyrastają gałązki
podobne do pręta, ale dłuższe,
a na ich wierzchołkach kwia-
ty stoją pojedynczo. Kielich
gładki. Korona żółta.

1474. *

ZINNIA MULTIFLORA,
CYNKA CZERWONA. Ma
kwiaty na szypulkach. Pochod-
zi z Louisiany, i u nas corok
na wiosnę sieie się nasienie.

Od oka nie łatwo inną po-
strzedz można różnicę od ga-
tunku poprzedzającego, prócz,
że kwiatu promienie są czer-
wone. Jeżeli bowiem u pier-
wszego gatunku kwiaty nie ma-
ją szypulek, ale pojedynczo sto-
ją na gałązkach, więc i te po-
dobnież stoją na gałązkach,
lecz gęściej, a stąd za szypu-
łki są uznane. Liście mają o-
gonki.

PRZYDATEK

D O

DYKCYONARZA ROSLINNEGO.

W czasie tym, którego nad pierwszemi dwoma Tomami zatrudniała się Drukarnia, nadarzające się sposobności, dały mi poznawać więcej nie tylko gatunków, ale i Rodzajów Roslin: które, gdy się już w wydrukowanym porządku alfabetycznym mieścić nie mogły, podług przyrzeczenia na wstępie do tego Dzieła uczynionego, zachowałem do osobnego Przydatku. Jeżeli w Tomach pierwszych znaki Rodzajów nie są opisane, tu one wyrażam: jeżeli zaś są tylko gatunki do Rodzaju już opisanego należące, kładę tylko imię Rodzajowe. Liczba zaś gatunków ciągnie się swoim porządkiem od ostatniej, na której się Tom trzeci zakończył.

Rodzaj Aconithum.

ACONITHUM NAPELLUS, TOIAD MORDOWNIK. Gatunek ten jest wprawdzie na swoim miejscu opisany, ale mi wtedy nie był wiadomy, aby się w pośród krajów miał znajdować. Widzę teraz, że rośnie dziko miejscami na Podlesiu, osobliwie w zaroślach małych nad strumykami. Cała różnica tej dzikiej rośliny, że jest nie-
zbyt wysoka: ile ja rzadko nad łokcie wyższą widziałem.

R. Agrostema.

1475. *

AGROSTEMA CORONARIA, KĄKOLNICA OGRODOWA. Gatunek ten jest kosmaty. Ma liście szelmo-lancetowe. Listki korony są wyci-
nane, zębkowane, i mają w po-
środku koroneczkę. Rośnie we
Włoszech dziko; u nas utrzy-
muje się w niektórych ogrodach
zabawnych.

Korzeń dwuroczny. Pręt o ko-
łofokcia wysoki, puszcza ga-
łązki kwiatowe naprzeciw sie-
bie; dolna maia ogonki, prę-
towe są bez ogonków. Cała ro-
ślina tak jest białokosmata, że
na niej ledwie co znać zielono-
ści; korona pospolicie jest czer-
wona, i ma w pośrodku koro-
neczkę kołącą: listki jej bardzo
nieznacznie są wycinane. Sieie
się z nasienia, a pełne, które
się czasem z posianych udaia,
rozmnażają się przez rozdziela-
nie w jesieni wypustków korze-
niowych.

R. Aira.

1476.

AIRA CANESCENS, SMIAŁEK SIWY. U Royona
*Aira folis tubulatis, folio florali
ospathaceo paniculam inferiorem
involvente.* Ma liście szczeci-
kowe, z których wierzchołko-
wy wiechę kwiatową od spodu
jak pochewką otula. Rośnie na
polach piaszczystych.

Trawa ta roczna tylko, nie
wyrasta wysoko. Wiecha jej
przed zakwitnieniem jest kłoso-
wata. Rośnie całą kępą. Ości
jej są u spodu grubsze i bruna-
tne; w pośrodku maia drobne
ząbki; a ku końcowi cienie,
białawe, nieco klinowate.

R. Ajuga.

1477.

AJUGA PYRAMYDALIS, GĄDZIEL ŻŁOTY. Ma kło-
sy kwiatowe czworo-boczno-pi-

ramidalne. Jest kosmaty. Liście
korzeniowe są wielkie. Rośnie
w lasach, kwitnie w Maju.

Korzeń jest dwu-
roczny. Nie
puszcza włóczęgów takich, ja-
kie fażący. Liście kosmate, ma-
ia zęby wielkie. Okręgi kwia-
towe pospolicie w gęsty kłos
skupione, czasem przecięz dolne
są nieco od siebie oddalone.
Korona pospolicie białkitna, cza-
sem biała, lub czerwona.

1478.

AJUGA GENEVENSIS, GĄDZIEL GENEWSKI. Ma
liście kosmate, kreskowane.
Kielichy kufate. Rośnie w la-
sach; kwitnie w Lipcu.

Nie mogę być przekonany,
coby tak istotnie różniła tę ro-
ślinę od poprzedzającej złotej,
aby ją za osobny poczytać ga-
tunek. W innych rodzajach od-
miany daleko się znacznie ro-
żnią. Liście są wprawdzie nie-
co okągłaysze; kielich kosma-
ty; korona czerwona.

R. Allium.

1479.

ALLIUM ANGULOSUM, CZOSNEK ROGATY. U Sy-
reniusza naszego zowie się *Bal-
bus vomitorius.* Ma pręt nagi,
dwu-sieczny. Liście równo-sze-
rokie, rynienkowate, na dolnej
płaszczyźnie nieco rogate. Oko-
łek kwiatowy stoi płasko.

Rośnie na mokrych miey-
scach; kwitnie w Maju. Korzeń
za czasem drzewie. Liście

mają nieiskie podobieństwo do narcysowych, i częstokroć prawie płaskie są. Pręt ku wierzchowi jest nieco rogaty i bręgowany.

1480.

ALLIUM URSINUM, CZOSNEK LESNY. U wielu bardzo, nawet u Pliniusza nazywa się *Allium sylvestre*. Ma pręt nagi, pół-woszczkowy. Liście na ogonkach lancetowe. Okoszek kwiatowy stoi płasko.

Rośnie w ciemnych i wilgotnych lasach. Kwitnie w Maju. Korzeń jest szczecinkami otulony. Liście z korzenia stoją na ogonkach. Roślina ta w skutkach swoich jest jednakowa z tą, która się *Erysimum Alliaria* zowie. Chcąc ją umyślnie utrzymać, potrzeba ją w Lipcu przesadzić na miejsce wilgotne.

R. Anemone.

1481.

ANEMONE VERNALIS, ZAWILEC WIOSNOWY. Ma pokrywę na pręciku kwiatowym. Liście są pierzaste. Nasiona stoją prosto. Rośnie w najeurodzajniejszych lasach, i kwitnie w Maju.

Liście są nieco podobne do pietruszczanych, albo Zawilcu iaskrowego. Kwiaty żółte, pospolicie nie małe, wielkość ich przecięż nie jest jednakowa.

L. G. 422.

ANTHERICUM, PAIĘCZYNICA. Jest rodzaj małący nitek pyłkowych sześć: otwor jeden. Korona ma sześć listków rozpostartych. Torebka nasienna jest iaiowa. Ze trzynastu gatunków, tylko następujące naydowałem.

1482.

ANTHERICUM RAMOSUM, PAIĘCZYNICA GAŁĘZISTA. Ma liście płaskie: pręt gałęzisty. Koronę płaską. Sztyka stoi prosto. Rośnie w lasach; kwitnie w Lipcu.

Korzeń jest trwały: Liście z korzenia trawiste, częstokroć znacznie dłuższe. Pręt około łokcia wysoki, gałęzisty, ma rzadkie grona kwiatowe. Korona biała: ile mi się widzieć zdarzało, nie jest zupełnie spłaszczone, ale tylko końce listków były odgięte.

1483.

ANTHERICUM LILIAGO, PAIĘCZYNICA LILIOWA. Ma liście płaskie. Pręt pojedynczy. Korona płaska. Sztyka nagięta. Naydowałem ją obficie pod Pufawami, i na Podlesiu pod Mielnikiem. Kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń trwały włosienny, idzie głęboko w ziemię. Spod pojedynczego pręta jest otulony pochawkami liści, które są długie, równo-szerokie. Na wierzchołku pręta częstokroć nad łokieć wyższego, jest kil-

ka kwiatów białych, na prostych szypułkach na przemiany stojących, i mających między sobą małe pokrywki liściowe.

1484.

ANTHERICUM OSSIFRAGUM, PAIĘCZYNICA ŁOMIENATOWA. Ma liście mieczykowe. Nitki pyłkowe są wężyste. Naydowałem na mokrych miejscach pod Ciechanowcem, na łące pod lasem ku wsi Boiencie. Kwitnie w Sierpniu.

Roślina ta rzadko na ćwierć łokcia wysoka, ma korzeń trwały. Liście małe, do trawnych podobne, pręt u spodu pochawkami otulają tak, że się zdają, jakoby pod ciężarem jakim spłaszczone były. Pręcik kończy się kłosem kwiatów, które są żółtawe. Jest mniemanie Gospodarzów zagranicznych, że gdzie się bytoby obficie ta roślina pasie, kości w nich mają miękcieć. Owce zaś lubo się w początkach nią tuczą, jednakże robaków dostawać mają.

L. G. 42.

ANTHOXANTHUM, TRAWA WONNA. Jest rodzaj trawy mający nitek pyłkowych dwie; i otworów dwa. Kielich jest dwu-plewkowy. Korona ma dwie plewy ostro zaostrome, i rodzi jedno ziarno. Ze trzech gatunków jeden tylko znalazłem.

1485.

ANTHOXANTHUM ODO-RATUM, TRAWA WONNA

PRAWDZIWA. Ma kłos iaiowo-podłużny. Kwiaty stoją na bardzo krótkich szypułkach, i są dłuższe nad osi. Rośnie na wielu łąkach. Kwitnie bardzo wcześnie na wiosnę.

Korzeń trwały tej trawy ma zapach mocny pismowy, smak słodkawy i przyjemny: a stąd rzecz osobliwsza, że żadnych nie nayduję zapisanych doświadczeń około skutków lekarskich. Liście i kłos mają zapach nostrykowy, i przymieszane do tabaki, dają jej wiele przyjemności.

Trawa ta, gdzie obficie rośnie, jest iedną z nayprzedniejszych. Bydło i koniom jest nad wszystkie inne przyjemniejsza i zdrowsza. Trawomłannym na siano ususzonym daje zapach bardzo przyjemny. Można ją dwa i trzy razy przez lato kosić. Rozmnaża się obficie przez rozkładające korzenie: lecz można na wiosnę lub w iesieni posiać zebrane nasienie.

R. Antirrhinum.

1486.

ANTIRRHINUM SPURIUM, WYZZLIN NIEPRAWDZIWA. Ma liście iaiowe na przemiany stojące. Pręty leżą. Rośnie na łąkach. Kwitnie w Sierpniu.

Korzeń jest tylko roczny. Liście kosmate nieco, i okrągławe: dolne stoją parami, wierzchowe naprzeciw siebie. Sok tej rośliny z sokiem Lalku, (*Hyoscyamus*), i oliwą zmia-

szany, ma być skuteczny na wrzody rakowe.

L. G. 818.

ARABIS, GĘSIOWKA. Jest rodzaj mający nitek pyłkowych cztery dłuższych, a dwie krótszych. Rodzi strączki. W każdym listku kielich jest miodownik iak faska odgięta. Z dziewięciu gatunków, jeden tylko należem.

1487.

ARABIS THALIANA, GĘSIOWKA PIASKOWA. Ma liście na ogonkach lancetowe, całe. Rosnie na piaskach.

Roślina ta roczna rzadko wyrasta na ćwierć łokcia wysoko; ma krótkie gałązki, a na ich wierzchołkach stoją na przemianny kwiaty drobne białe. Ma być dobrą paszą dla owiec.

R. Arenaria.

1488.

ARENARIA TRINERVIA, PIASKOWE ZIELE TROJZYŁASTE. Ma liście jajowe, zastrzone, żyłaste na ogonkach. Rosnie w lasach. Kwitnie w Sierpniu. Rośliny tej roczny pręt leży, jest gałęzisty. Liście stoją na przeciw siebie, a w ich kątach są kwiaty na szypułkach.

1489.

ARENARIA RUBRA CAMPESTRIS, PIASKOWE ZIELE CZERWONE POLNE.

Ma liście nitkowe. Przysadki liściowe skórkowate, pochewkowe. Rośnie na piaszczystych pagórkach. Roślina ta niska i roczna, ma czerwone kwiaty.

R. Avena.

1490.

AVENA PUBESCENS, OWIES WŁOSISTY. Ma niby kłosy. Kielichy są trojkwiatowe, u spodu włosiste. Liście są płaskie i włosiste. Rośnie na suchych pastwiskach. Korzeń tej trawy jest trwały. Zdźbko wyrasta wyżej łokcia. Kłos jest długi, wietki. Plewki śnią się iak srebro, i są u spodu siótkowe. Ości są czarnawe i krzywe.

R. Bromus.

1491.

BROMUS MOLLIS, STOKŁOSA MIĘKKA. Ma wlechy dość prosto stojące. Kłosy są nieco włosiste, i mają ości proste. Liście są kosmate i bardzo miękkie. Rośnie na piaskach, i innych suchych miejscach.

Trawa ta dwuletnia ma podobieństwo do Stokłosy żytniej: różni się przecięż, że jest białymi włoskami odziana; że ma kolanka grubsze, walczkowate, od spodu kudłate. Liście są na obu stronach bardzo miękkie. i mają bręgowane pochewki. Wiecha ma krótkie szypułki. Jest każdemu bydłu, a

gdy rośnie na piaskach, i owcom przyjemną paszą.

1492.

BROMUS STERILIS, STOKŁOSA NIERODZAJNA. Ma wiechę rozpięrzczą. Kłoski podługne, dwu rządowe. Plewki kończą się sztydłową ością. Rośnie w lasach i na roli. Procz wymienionych znaków gatunkowych, nie ma nic różniącego, tylko to, że wiecha nieco wisi, i plewy są dosyć kosmate.

R. Cactus.

1493.

CACTUS OPUNTIA, OPUNCYA FIGOWA. Ma kolanka podługne okrągłe wypustki wypuszczające, które wietko są z sobą spoione, i mają szczerinkowe kolce. Rośnie dziko w Ameryce, Hiszpanii i we Włoszech.

Jest to roślina osobliwsza. Ma grube, mięsiste, podługne okrągłe liście, które bez pnia i gałązek są z sobą spoione, i drobnymi białymi kolcami są osadzone. Kwitnie w Lipcu. W jesieni dojrzeje owoc, nakształ masły figi czerwonej.

Nayduje się w niektórych zabawnych ogrodach, ale się bez potrzeby dasi w oranżeryach: zimę bowiem tęga wytrzymać może, i bardziej się sfoty boi. Ziemia najlepsza jest: dwie części starego gruzu, i jedna część piasku. Rozmnożenie bardzo łatwe: liść oderwany,

przez kilka dni przewiedły, i przez połowę w ziemi utkwiony, bardzo prędko się przyimaie. Liście parzą nakształ pokrzyw. Owoce niezły jest i nieszkodliwy do użycia, ale się od niego moczu czerwono farbuje.

L. G. 1030.

CALLA, GRZYBIENIEC. Jest rodzaj mający wiele nitek pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych, i z słupkiem zjednoczonych. Pokrywa kwiatowa jest płaska. Kolba kwiatami okryta. Kwiaty niemają ani kielicha, ani korony. Jagody są wielozłazkowe. Ze trzech gatunków, jeden się u nas nayduje.

1494.

CALLA PALUSTRIS, GRZYBIENIEC BŁOTNY. Ma liście serduszkowe. Pokrywa albo pochewka jest płaska. Kwiaty na kolbie wszystkie są dwupłciowe. Rośnie na błotach. Kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały, w błocie się rozłazi. Liście wyrastają z korzenia, stoją na ogonkach długich, są serduszkowe. Pręt kwiatowy nagi, około pół łokcia wysoki, ma na wierzchołku kolbę owocową, a pod tą liść serduszkowy jeden, od wierzchu biały, od spodu zielonawy.

Zagraniczni pisarze w czasie nieurodzaju zalecają tę roślinę na pożywienie dla ludzi. Zbiera się na wiosnę, suszy, tłu-

cze, i drobna mąka wysiewa, która zmieszana z trzecią częścią mąki zwyczajnej, nie zły w po-
trzebie chleb daje.

R. Campanula.

1495.

**CAMPANULA LILIFOLIA, DZWONEK LILIO-
LISCIOWY.** Jest to ten sam, który Gilibert in *Flora Lithuanica* nazywa *Campanula suaveolens*. Nie ma tak wielkiej różnicy od znaków tego gatunku, abym miał być do wątpienia naklonionym. Znaki zaś gatunkowe są te: Liście wszystkie są lancetowe, z których prętowe mają ostre ząbki. Kwiaty są w wiechę skupione i nieco wiszą.

Nasz ten Dzwonek rosnący w lasach i w Sierpniu kwitnący, ma korzeń gruby, podłużny, białego soku pełny. Liście dolne u niektórych, ale nie u wszystkich, są isiove, prętowe, zaś wszystkie lancetowe; a z tych te, które są między kwiatami, nie mają ząbków. Kwiaty są podłużne, białe lub białe, i mają nieco zapachu. Korzenie są smaczne do żarcia, i mogą się zamiast rzepy, lub innego używać warzywa.

1496.

CAMPANULA PYRAMIDALIS DZWONEK PIRAMIDALNY. U Teodora *Campanula lactaria*: u Dodoneusza *Campanula major*: u innych pospolicie *Campanula lactescens*: u Rojena *Campanula foliis ovatis*

glabris, obsolete serratis, ramis brevissimis cauli approximatis. Ma liście gładkie serduszkowe, ząbkowane: prętowe zaś są lancetowe. Pręty są do situ podobne, niegałęziste. Okółki kwiatowe są bez szypulek na boku pręta.

Zgadza się z Pisarzem *Flora Lithuanica*, że Dzwonek, który mam teraz opisać, jest matką piramidalnego, i że piramidalny właściwy ma swoje odmiany od ziemi, kraja i pielęgnowania. Nasz rośnie w lasach, i kwitnie w Sierpniu.

Korzeń iet trwały, nitkowy. Pręt pojedynczy, okrągły, około półtora łokcia wysoki. Liście dolne wielkie serduszkowe isiove, karbowane stoją na ogonkach: środkowe są isiovo-zastrzone, po krótkim ogonku zbiegające. Kwiaty są w krótkie grona skupione, które znowu są do pręta przytulone: a tak czynią długą wiechę ściśniętą. Korona nie wielka biaława. W ogrodzie iż mieć można z przesadzanych korzeni: z nasienia, prawda dwa lata czekać trzeba, ale za to udadzą się piękne odmiany.

1497.

CAMPANULA BETONICO-FOLIA, DZWONEK BUKWICOLISCIOWY. Tak go nazywa *Flora Lithuanica*. Postać i różnica tej rośliny jest taka, że iż pod żaden gatunek Linnusowy podciągnąć nie mogę, rośnie w lasach; kwitnie w Sierpniu.

Korzeń zdej się być trwały. Pręt okrągły, pojedynczy, nie zawsze kosmaty, często na łokieć wysoki naydowafem. Liście na pręcie, daleko od siebie stoją; naypospoliciej ich bywa cztery: są na długich ogonkach isiove, czasem nieco w lancetowe wpadające; karbowane; kosmate. Kwiatów, ile ja widziałem, kilka tylko było skupionych na wierzchołku pręta. Kielich kosmaty. Korona białkitna niewielka.

Innych Dzwonków różnych, albo wątpliwych in *Flora Lithuanica* wyrażonych, dotąd nie naydowafem. Nadarzyły mi się na to miejsce widzieć inne; lecz jeszcze z niemi nie śmiem na plac wyieździć.

R. Carex.

1498.

CAREX PALLESCENS, TURZYCA BLADA. Ma kłos samcowy prosto stojący; samice wiszą, są isiove, i iak dachowka za siebie zachodzą. Torebki nasienne są skupione, przytępione.

Trawa ta trwała, rośnie na błotnych miejscach, i kwitnie w Maiu. Pospolicie kłosów jest trzy wiszących, a jeden wierzchołkowy stoi.

1499.

CAREX PANICEA, TURZYCA PROSOWA. Kłosy mają szypułki; stoją prosto, i są od siebie oddalone: samice są równo szerokie. Toreb-

ki nasienne są nadęte, i nieco przytępione.

Trwała ta trawa rośnie na błotach, i kwitnie w Maiu. Kłos samcowy jest tylko jeden: samcowych jest kilka, wszystkie zaś stoją prosto. Torebek nasienne jest niewiele, i mają kształt isiowo trój-boczny.

1500.

CAREX PSEUDOCYPHERUS, TURZYCA CIBOROWA. Ma kłosy wszystkie wiszące. Szypułki są podwojone. Rośnie w kopanych rowach: kwitnie w Maiu.

Kłosów jest na wierzchołku kilka; wiszą, są cienkie, ościaste: samcowy przecięż jeden tylko jest gładki. Torebki nasienne mają długie dzioby zakrzywione.

1501.

CAREX DISTANS, TURZYCA ODSZAWAJĄCA. Ma kłosy bezszypułkowe, bardzo daleko od siebie odległe. Pokrywa czyni pochewkę. Torebki nasienne są rogate, i kończą się tegim ostrzem.

Trawa ta jest w korzeniu trwała: rośnie na błotach, i kwitnie w Maiu. Kłosy wyrastają z pokrywki pochewkowej.

1502.

CAREX DIVORTIATA, TURZYCA ROZWODOWA. Jest to gatunek od Linnusza nieopisany: Heller o nim namięnia pod liczbą 1385. Nazywam tę trawę rozwodową dla

kłosa samcowego, aż na sam spod zdźbła oddalonego. Nайдowałem na miejscach suchych słońcu wystawionych.

Liście trawne wyrastają całą gromadką z korzenia. Zdźbło jest nagie. Kłosa bardzo małe. Na wierzchołku jest kłosa samcowy, i blisko niego jeden samcowy bez szypułki. Na spodzie zdźbła między liśćmi korzeniowymi, z pochewki liścia wyrasta prosta szypułka z drugim kłosem samcowym.

L. G. 289.

CELOSIA, KITA. Jest rodzaj mający nitki pyłkowych pięć; tworzy jeden. Kielich trzylistkowy wyraża koronę pięćlistkową. Nitki pyłkowe są u spodu fałdowanym miodownikiem spoite. Torebka nasienna horyzontalnie się otwiera. Z osmiu gatunków, jeden się najdnie w zabawnych ogrodach.

1503. *

CELOSIA CRISTATA, KITA GRZEBIENIATA. U ogrodników nazywa się *Amaranthus cristatus*. Ma liście podługno iaiowe. Szypułki są okrągławe i nieco bręgowane. Kłosa kwiatowe podługne. Roślina ta roczna, rośnie dziko w Azji.

Na przecie częstokroć fokciowym, i na wierzchołkach gałązek, wyrasta kolba z kwiatów bardzo ściśniętych. pospolicie płaskowata, i na wierzchu iek grzebień u koguta rozpie-

rzona. Kolor pospolicie bywa czerwony, czasem żółty, biały lub upstrzony. Nasienie się trzeba wcześniej na inspekcję, a potem rozsadki w ogrodzie rozsądzić.

R. Centaurea.

1504.

CENTAUREA PHRYGIA, CHABER FRYGIYSKI. Ma łuski kielicha pierzaste, odgięte. Liście są niedzielone, podługne, i kosmate. Rośnie miejscami na miedzach. Kwitnie w Lipcu.

Korzeń ma trwały. Pręt, ile ja widziałem, pospolicie do fokcia wysokości nie wyrasta, i jest znacznie gęźzisty. Dni pogodnych łuski kielicha się rozpierza; lecz po deszczu stula się. Kwiaty są czerwone, pszczołom użyteczne, noszą bowiem z nich na miód i воск.

L. G. 145.

CENTUNCULUS, MUCHOTRZEW. Jest rodzaj mający nitki pyłkowych cztery. Otwor jeden. Kielich czterodzielny. Korona cztero-dzielna, rozpostarta. Nitki pyłkowe są krótkie. Torebka nasienna w poprzecz się otwiera. Jeden tylko jest gatunek.

1505.

CENTUNCULUS MINIMUS, MUCHOTRZEW NAY. MNIEYSZY. Ma liście iaiowe na przemiany stojące. Ro-

śnie na piaskach nieco wilgotnych, kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest roczny tylko. Pręt gęźzisty, rzadko kiedy na ćwierć fokcia wysoki. Liście drobne, iaiowo lancetowe, z których niższe stoją naprzeciw siebie. Kwiaty są małe, białe.

R. Charophyllum.

1506.

CHAROPHYLLUM AROMATICUM, BLEKOTEK KORZENNY. Ma pręt równy. Listeczki liścia są zębate, nie dzielone. Owoc ma dwie ości. Rośnie na łąkach.

Korzeń ma trwały. Pręt i ogonki liściowe cienkimi włoskami odziane. Liście składane, a ich listeczki lancetowoi aiowe. Kwiaty rzadko które są dwa pćciowe, lecz część większa samce.

1507.

CHAROPHYLLUM HIRSUTUM, BLEKOTEK KUDEATY. Ma pręt roczny. Listeczki liścia są weinane i zaostre. Owoc ma dwie ości. Rośnie na suchych miejscach; kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały. Pręt dęty, około dwóch fokci wysoki. Listeczki tam, gdzie są zębate weinane, mają białe kropczki. Kwiaty są białe. Owoc dosyć jest wąteczkowy, a bardzo sztydłowaty: gładki bręgowany: dwie jego na końcu ości są proste, tęgie i przytępione.

R. Cheiranthus.

1508. *

CHEIRANTHUS FENESTRALIS, LEW KONIA PIRAMIDALNA. U niektórych ogrodników nazywa się *Leucosium pyramidale*. Ma liście głowiasto skupione, odkrzywione, i na obwodzie fałdujące się. Pręt jest niedzielony. Utrzymuje się u nas w niektórych zabawnych ogrodach.

Pręt jest około pół fokcia wysoki, prosty i gruby. Liście są lancetowe, popylone, przytępione, bez ogonków, w główkę skupione, odgięte. Z wierzchołka pręta wyrasta gęźzista szypułka kwiatowa, na której czerwone śniące kwiaty tak są osadzone, że piramidę wyrażają. Nasienie sieie się na wiosnę: rozsądki potem rozsądzone w drugim roku kwitną. W ogrodzie rzadko zimę wytrzyma: przecięż i w naczyniach utrzymując, pszczoł wielkich przez zimę nie potrzebuje, tylko ochrony przeciwko gwałtownym mrozom.

R. Chelidonium.

1509. *

CHELIDONIUM GLAUCUM, JASKOECZE ZIELSIWE. Ma szypułki jednokwiatowe. Liście na obwodzie wydrążone, pręt otulające. Pręt gładki. Rośnie dziko w Anglii, Francji, Wirginii: u nas naya-

duie się w niektórych zabawnych ogrodach.

Cafa ta roślina jest siwa, i pełna mlecznego soku. Pręt gładki, gruby, gałęzisty, około łokcia wysoki. Liście są nieco kosmate, korzeniowe na przeczące części, prętowe zaś na łapki dzielone. Kwiaty wielkie żółte. Nasienie posieje się w jesieni: zimy się nie boi, i lubi ziemię piaszczystą.

R. Chenopodium.

1510.

CHENOPodium MURALE, GĘSIA STOPA MUROWA. Ma liście łaiowe, śniące, zębkowane, zaostrome. Grona kwiatowe są nagie, i gałęziste. Rośnie na groblach. Kwitnie w Sierpniu.

Roślina ta roczna stoi prosto, i jest gałęzista. Liście z łaiowych na troyboczne wpadają. Grona kwiatowe, osobliwie z wierzchowych liści kątów wyrastające, prosto, skupiają się, i czynią niby skupioną wiechę.

1511. *

CHENOPodium SCOPARIA, GĘSIA STOPA MIOŁOWA. U ogroników *Herba pyramidalis*, albo *Belvedere*. Ma liście równo-szeroko lancetowe, płaskie, całe. Rośnie dziko w Japonii, Chinach, Grecyi, u nas jest w niektórych zabawnych ogrodach.

Roślina ta roczna rośnie bardzo gęsto, i często na dwa łokiście wysoko. Nie ma ona za-

dnej piękności z kwiatów, lecz wyrasta w porządną zieloną piramidę. Nasienie sieją corok; można go siać wprawdzie na wiosnę; lecz wcześniejsze i okazalsze będą piramidy, gdy się posieje w jesieni, a na wiosnę rozsądki rozsadzają.

R. Convallaria.

1512.

CONVALLARIA BIFOLIA, KONWALIA DWULIŚCIOWA. Ma liście serduszkowe. Kwiaty tylko mają po cztery nitki pyłkowe. Rośnie na trawnych miejscach w zarostach. Kwitnie w Maju i na początku Czerwca.

Roślina ta łatwo niewiedmemu wątpliwosc uczynić może, do któregoby należała rodzaju: mając bowiem tylko nitki pyłkowych cztery, dla innych znaków do rodzaju konwalii jest policzona. Korzeń jest trwały. Pręt pojedynczy, a na nim jeden lub dwa liście serduszkowe: na wierzchofku kłos kwiatów białych, z których pszczoły miod noszą.

R. Convolvulus.

CONVOLVULUS NIL, WILEC BŁĘKITNY. Opisalem tę roślinę na swoim miejscu w Tomie I, i wszystkie jej znaki tak się z gatunkowemi Linneusza zgadzają, że mam ją sądzić za odmianę bliską tego gatunku. Miejsce, na którym ją widziałem roku 1784 było

od Ciechanowca za młynem Sowka zwanym. Wykopane korzenie i przesadzone w jesieni, gdy się nie przygięły, zapewniły mnie, iż roślina jest tylko roczna. W roku więc 1785, upatrywałem nasienia, lecz do samych mrozów dojrzałego upatrzeć nie mogłem prócz związków na nasienie się zanoszących. Sądziłem, że czasy do dojrzałości nie były dogodne. W R. 1786, 1787, mimo wszelkiego starania już żadnej tej rośliny nie nabywałem: zapewniają mnie przecięż, że się nayduje podobna na błotach pod Cyranowem i pod Prostynią, lecz bydlę w przyzwolonym czasie na tych miejscach, dotąd nie miałem sposobności.

R. Draba.

1513.

DRABA AIZOIDES, GEODEK GORNY. Ma pręt nagi, pojedynczy. Liście są mieczykowe, mają obwód włoskowany, i grzbiet ostry. Rośnie na suchych pagórkach. Korzeń jest trwały. Pręt, ile widziałem, bardzo niski. Liście wszystkie z korzenia i kępiasto wyrastają. Kwiaty są żółte.

R. Dracocephalum

DRACOCEPHALUM MOLDAVICUM, SMOCHA GEOWA MELISSA TURECKA. Roślina ta dawniej w niektórych ogrodach odemnie widziana, jest na swoim miejscu opisana. Poźniej widziałem ją u-

nas dziko rosnącą w lasach trawnych i w Sierpniu kwitnącą. Liście są łaiowo lancetowe: te zaś które pod kwiatami, są lancetowe. Kwiaty błękitne. Dziś nie jest tak okazala, iak ogrodowa.

R. Epilobium.

1514.

EPILOBIUM ROSEUM, WIERZBOWKA ROZOWA. Ma liście naprzeciw, i na przemiany stojące, łaiowo lancetowe, zębkowane, gładkie. Rośnie w wilgotnych zarostach.

Pręt jest okrągły, gładki; lecz między liśćmi dwusieczny; na wierzchofku białemi włoskami okryty. Liście są zaostrome; dolne stoją naprzeciw siebie, wyższe na przemiany. Kwiaty drobne blade czerwone. Guzik owocowy jest białemi włoskami odziany.

1515.

EPILOBIUM OBSCURUM, WIERZBOWKA CIEMNA. Ma liście i naprzeciw, i na przemiany stojące, lancetowe, gładkie, zębkowane, po przecie zbiegające. Rośnie na miejscach nieco wilgotnych. Kwitnie w Lipcu.

Pręt jest gładki, okrągły, i bardzo gałęzisty, na wierzchofku drobnemi włoskami osadzony. Liście są małe, lancetowe, i mają na ząbkach gruczołiki: z tych wyższe są bez ogonków. Kwiaty drobne czerwone, stoją na szypułkach na przemiany.

R. Eryngium.

1516.

ERYNGIUM AMETHYSTINUM, MIKOŁAJEK BŁĘKITNAWY. U niektórych innych *Eryngium caruleum*. Ma liście korzeniowe troy-dzielne, od ogonka nieco pierzone. Rośnie na miedzach, kwitnie w Lipcu.

Cała ta roślina jest błękitna. Korzeń trwały. Liście są na pół trój-dzielne. Pokrywa jest u spodu sztyfłowatemi szczecinkami otoczona: liście tey są lancetowe, i dłuższe od główki kwiatowej.

R. Gallium.

1517.

GALLIUM SAXATILE, PRZYTULIA KAMIENNA. Ma pręt bardzo gałęzisty, pokładający się. Liście są przewrotnie-jałowe, ptytępione, stoją po sześć w okręgach. Rośnie na gruntach kamienistych, kwitnie w Czerwcu.

Z Korzenia wyrasta prętów wiele, krótkich, czworobocznych, gałęzistych, kładących się. Liście są bardziej lancetowe, i ku wierzchołkowi pręta po cztery tylko w okręgach stoją. Z kątów liści wyrastają szypułki nie wiele kwiatów mające, ale razem wałgłe, czynią nieśladkie okółki; Korona biała.

1518.

GALLIUM PENTANDRUM, PRZYTULIA PIĘC

NITKOWA. Pożyczam tego imienia słusznie in *Flora Lithuanica* danego, dla pięciu nittek pyłkowych w kwiatach się znajdujących. Pisarz tego Dzieła zda się poczytać tylko za odmianę Przytulii prawdziwej: lecz statyczna zawsze różnica nittek pyłkowych, nie pozwala mi być tego zdania.

Pręt, ile widziałem, około pół łokcia wysoki, gęstysty. Liście są szersze i dłuższe, niż u Przytulii prawdziwej, mają oraz na swych końcach białe plamki. Grona kwiatowe niewiele mają kwiatów. Korona żółtawa, pięć-dzielna. Owoc dwu guzikowy.

R. Helleborus.

1519.

HELLEBORUS TRIFOLIATUS, CIEMIERNIK TROYLISTKOWY. Gatunek ten, który nądowałem pod Cieszanowcem, na miejscu Mściłchowa zwanym, ani się zupełnie zdadza ze znakami Linneuszowemi, ani z ową odmianą, którą Müller za osobny chce mieć gatunek: u Linneusza pręt jest tylko jedno-kwiatowy: u Müllera liście całe: na naszej roślinie rzecz się ma inaczej, iednakże właściwie jest tylko odmianą.

Z korzenia wyrastają dwa liście nie wielkie, na długich ogonkach, potrojne, a listeczki ich są na obwodzie karbowane. Pręcik ledwie na ćwierć łokcia wysoko wyrasta; ma ku wierzchoł-

Hieracium.

chołkowi parę listeczków podobnych korzeniowym, ale na krótkich szypułkach. Kwiatów na wierzchołku jest kilka. Korona biała. Rośnie w zaroślach wilgotnych; kwitnie w Kwietniu.

R. Hieracium.

1520.

HIERACIUM DUBIUM, JASTRZĘBIEC WĄTLI-WY. Ma liście całe, jałowo-podłożne. Wypustki od korzenia włóczą się. Pręt nagi, wielo-kwiatowy. Rośnie na miejscach trawnych; kwitnie w Maju.

Korzeń tej rośliny jest trwały. Liście są gładkie, i rozdarte sok mleczny wypuszczają. Na przecie rzadko kiedy więcej bywa nad dwa kwiaty: korona żółta.

1521.

HIERACIUM PRÆMOSUM, JASTRZĘBIEC UGRYZIONY. Ma liście jałowe, dosyć zębkowane. Pręt nagi, gronisty. Kwiaty wierzchołkowe pierwej kwitną. Rośnie na łąkach. Kwitnie w Maju.

Korzeń ma trwały. Pręt czasem około łokcia wysoki, kosmaty, prosty, i dosyć poiedynczy. Liście są miękkie, i mają ogonki. Między kwiatami jest wiele liści albo pokryw kosmatych. Kwiaty żółte małe, stoją częścią na poiedynczych, częścią na gałęzistych szypułkach.

TOM III.

Hordeum.

193

1522.

HIERACIUM SABAUDUM, JASTRZĘBIEC SABAUDZKI. Ma pręt prosty, wiele kwiatowy. Liście są jałowo-lancetowe, zębkowane, pręt w pół otulające. Rośnie na trawnych miejscach, kwitnie w Lipcu.

Korzeń jest trwały. Pręt prosty, około łokcia wysoki, gałęzisty, i liści dosyć mający. Liście są krótkie. Kwiaty nie małe, ciemno-żółte, stoją na wierzchołkach.

R. Hordeum.

1523. *

HORDEUM CALESTE, JĘCZMIEN RYZOWY. Nieślad rzeczy podobno będzie o niektórych gatunkach jęczmienia w innych krajach utrzymywanych namionie; która lubo u nas są podobno dotąd niaznajome, mogłyby iednak być użyteczne.

Gatunek ten ma kwiaty wszystkie dwupłciowe. Ziarna są bez łupin. Najwięcej się tym różni od jęczmienia zwyczajnego, że ma ziarna nagie. Kłosy są długie, sześć-rzędkowe, lecz od oka zdają się mieć tylko cztery rzędy. Sieie się na wiosnę, i rzadko. Rodzi bardzo obficie. Ziarna dają dobrą mąkę na chleb, i smaczne piwo.

1524. *

HORDEUM HEXASTICHON: JĘCZMIEN ZIMOWY. U niektórych *Hordeum*
N

byemale, Kwiaty wszystkie są dwupłciowe, i mają ości. Ziarna stoją równami sześciu rzadkami. Utrzymują go w Anglii, Szwajcarach i gdzieś niegdzie w Niemczech.

Częstokroć z sześciu rzadków dwa tylko ziarnami są napełnione, i w tych dolne czasem są próżne; przecięż i tak jeszcze obficie wydają: Ziarna są wielkie i pękate, na chleb i gorzałkę bardzo żdatne. Gruntu potrzebuje takiego, jak Żyto. Sieie się w iesieni przed zimą, w Maju dojrzewa.

1525. *

HORDEUM DISTICHON, JEĆZMIEN RANNY. Kwiaty same bezbronne stoją na boku dwupłciowych. Ziarna nasienne stoją w kątach plew, i jak dachówka za siebie zachodzą. Rośnie dziko w Tartaryi nad rzeką Samara, rozmnożony w Europie, utrzymuje się na roli.

Ziarna tego gatunku mają łupiny cienkie, mniejsze od orkiszowych, osobiwie na piwo prawie nayzdatniejsze. Dojrzewa bardzo wcześnie, i dla tego sieie się dopiero w Czerwcu.

1526. *

HORDEUM NUDUM, JEĆZMIEN NAGI. Kwiaty same są bez ości, i stoją na bokach przy dwupłciowych. Ziarna stoją w kątach plew, jak dachówka za siebie zachodzą, i są bez łupin.

Gatunek ten różni się od raniego tym, że ma nagie ziarna: W reszcie we wszystkim jest z nim iednakowy.

1527. *

HORDEUM FRUTESCENS, JEĆZMIEN KRZEWISTY. Ma za znak, że jest gałęzisty. Pospolite jest mniemanie, że jest tylko odmianą raniego; iakoż nauczyły doświadczenia w Niemczech w Hrabstwie Mansfeld, że po trzech latach w ranym się obraca, ieżeli nie będzie na gruncie mokrym utrzymywany.

Nie gardzi wprawdzie ani żadnym powiatrzem, ani żadnym gruntem, na wilgotnych przecięż i naylepiej się udaie, i naydłużey iednakowy zostae: a stąd użytecznym być może, gdzie gruntu wiele jest mokrego. Dojrzewa prędko, dla tego zasiewa się dopiero w Czerwcu. Jedno ziarno pospolicie dziesięć dźbłów wypuszcza, i tak obficie rodzi, że ieden korzec wysiany daie korcy dwa naście.

L. G. 1211.

HYDNUM, BEDEKA KOLCOWA. Jest rodzaj dźbów mających głowę horyzontalną, a na dolney płaszczyźnie kolca. Pięć jest gatunków, wszystkie się u nas naydnieją.

1528.

HYDNUM IMBRICATUM, BEDEKA KOLCOWA DA-

CHOWKOWA. Ma trzonek. Głowa jest przesklepiona. Kolce jak dachówka za siebie zachodzą. Rośnie w lasach sosnowych.

Bedka ta żółtawa, od spodu bladejsza, ma i trzonek żółtawy, niegruby. Dolna płaszczyzna jest pełna kolców. We Włoszech iej zażywaią, lecz nasi wieśniacy nie ruszaią.

1529.

HYDNUM REPANDUM, BEDEKA KOLCOWA WYCINANA. Ma trzon. Głowa jest gładka, przesklepiona, pogięta. Rośnie w gęstych lasach: jest blade-żółta, i do używania żdatna.

1530.

HYDNUM TOMENTOSUM, BEDEKA KOLCOWA KUDEŁATA. Ma trzon. Głowa jest leykowa. Głowa tak się przynajmniej w czasie w górę podnosi, że wyraża podobieństwo do wiadomego leyka. Rośnie w lasach sosnowych.

1531.

HYDNUM AURISCALPIUM, BEDEKA KOLCOWA POŁOWKOWA. Ma trzon. Głowa tylko jest przez połowę. Bedka ta jest mała kosmata, brunatno-żółta. Trzonek cienki. Głowa ma tylko połowę zwyczajney okągłości. Rośnie w lasach sosnowych.

1532.

HYDNUM PARASITICUM, BEDEKA KOLCOWA POD-

SZEWNICOWA. Trzona nie ma. Głowa jest kosmata, okrągłą głową-marzyczna. Rośnie na drzewach.

R. Myrtus.

1533. *

MIRTUS COMMUNIS, MIRTUSZYCZAYNY. Kwiaty stoją pojedynczo, i mają dwuliściową pokrywę. Rośnie dziko w południowej Europie, Azji i Afryce; u nas w niektórych ogrodach zabawnych chowa się w naczyniach.

Gatunku tego bardzo wiele jest odmian, osobiwie co do liści. Naypospolitszy ma liście drobne, iaiowe. bardzo zagęszczone, i ogrodnicy wycinaią z niego piramidy, lub inne wynalazki. Kwiat jest biały. Jagody, gdy dojrzei, czarne. Wreszcie krzew ten w naczyniach przymuszony, nie może przyrodzonej swojej dorosłości wyśokości.

Rozmnaża się bardzo łatwo; każda bowiem łatorośl odśama, przez połowę z liści ogółconą, u spodu nieco rozczepioną, w ziemię w naczyniu wsadzona, i polewaniem pielęgnowana, puszcza korzenie. Przechowania ciepłego na zimę nie potrzebuje, dosyć będzie, gdy się postawi na takim mieyscu, gdzie gwałtowne mrozy zaszkodzić nie będą mogły.

Liście osobiwie rozarte, mają zapach balsamiczny; z nich z kwiatów, można pędzić won-

dę bardzo orzeźwiająca. Jagody mają w sobie korzenność, i z nich przez wygotowanie można mieć воск na świecę zdany.

R. Ornithogalum.

1534. *

ORNITHOGALUM NARBONENSE, SNIEDEK FRANCUSKI. U innych *Ornithogalum monspessulanum*. Ma grona kwiatowe podługne. Nitki pyłkowe są skórkowate, lancetowe. Szypułki daleko od przęta odstawaia. Kwiaty są otwarte. Rośnie dziko we Francyi: u nas w niektórych zabawnych nayduie się ogrodach.

Korzeniem trwałym jest cebulka. Liście z korzenia są nakształt trawnych, równo-szerokie. Pręt około połćcia wysoki. Kwiaty białe. Rozmnaża się bez starania bardzo obficie w swoich cebulkach.

R. Phyteuma.

1535.

PHYTEUMA ORBICULARIS, RAPUNKUŁ DZIKI OKRĄGŁY. Ma głowę kwiatową okrągłą. Liście są zębkowane, a z tych, te które z korzenia wyrastaia, są serduškowe. Rośnie w lasach osobliwie pagorkowych; kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały, kregielkowy. Pręt rzadko kiedy bywa gęstysty, około połćcia wysoki, ma wiele liści, i kończy się główką kwiatową. Liście korzeniowe stoia na długich ogonkach, mają okrągławę ząbki; prętowe są bardziey zastrzone, i pręt otulaia: te, które są między kwiatami, są isioło-lancetowe, z długim ostrzem: Kwiaty błękitne: główka, w którą są skupione, w początkach jest pół-okrągła, daley zaś potym staie się owalną.

R. Polygonum.

1536. *

POLYGONUM ORIENTALE, RDEST WYSOKI. U ogrodników zowie się *Persicaria orientalis*. Ma Nitki pyłkowych siedm, otworów dwa. Liście są isiołowe. Przysadki liściowe są łacowate, i włoskami osadzone. Pręt prosy. Rośnie dziko w Indyi, u nas jest w niektórych zabawnych ogrodach.

Korzeń jest roczny. Pręt kolankowaty, gęstysty, czasem na cztery łokcie wysoki. Liście są wielkie i piękne. Kłosa kwiatowe są długie, pięknie czerwone, i kwitną od Sierpnia aż do zimy. Nasienie corok sieie się wcześnie na wiosnę, a potym się rozsadki rozsadzaią.

R E I E S T R

Imion Roślinnych, tak Rodzajowych, iako i Gatunkowych istotnych, któremi od Pisarzy, Lekarzów, Ogrodników, i t. d. są nazwane.

Uczyniłem na wstępie przyrzeczenie, że przy końcu Dzieła tego, kilkoraki napiszę Reiestr tych Roślin, które w nim będą wymienione. Wypełniam to teraz, z nieiaka przecięż odmianą. Kiedy bowiem chęć moja jest, podług wszelkiej możliwości moiey byđż czytającym użytecznym, czyliż nie mam odmienić, co mi się do tego końca byđż zdaie użytecznieysze? Rejestr więc ten będzie naprzód imion Łacińskich; drugi będzie imion Polskich; trzeci zażycia ekonomicznego, czwarty zażycia lekarskiego: a w tych dwóch ostatnich pomieszczą się bez osobnego Rejestru i te części Roślin cudzych, które kupuiemy. Nakoniec opiszę Rodzaje Roślin w tym Dziele wspomnionych, porządkiem układu Linneusza, co do poznawania Roślin nieznałym wielką uczyni łatwość.

Co się tycze tego pierwszego Rejestru, kilkoraki przypadki zdarzyć się mogą. *rod.* Słyszysz kto Imię naprzykład: *Acer*, chce wiedzieć czyli to jest Gatunek, czyli Rodzaj cały: alisci widząc, że jest imię bez przydatku, ma się dorozumieć, że jest Rodzajowe, i pod literą A. w Dykcyonarzu napisane. *zre.* Chce się naprzykład dowiedzieć o imieniu *Abies*, uyrzy wyrażono *Abies-Pinus*; więc się ma domyslać, że to jest Gatunek, i że pod Rodzajem *Pinus* w Dykcyonarzu przebiegać potrzeba, aż nspadnie na *Pinus-Abies*. *zcie.* Lekarze i Ogrodnicy nazywaią częstokroć wcale innym imieniem; chce naprzykład wiedzieć, co to jest za Roślina, którą ogrodnicy nazywaią *Flor solis*; szukaiać w Rejestrze naydę *Flor solis-Helianthus annuus*; więc się mam domyslać, że w Dykcyonarzu jest opisana pod Rodzajem *Helianthus*, iego gatunkiem *Annuus*.

A. A.

A.

Abies. — Pinus.
Abrotanum. — Artemisia.
Absinthium. — Artemisia.
Acanthium. — Onopordon.
Acet.
Acetabulum. — Peziza.
Acetosa. — Rumex.
Acetosella. — Oxalis.
Acetosella. — Rumex.
Achillea.
Acinos. — Thymus.
Aconithum.
Acorus.
Acrostichum.
Actaea.
Adiantum.
Adoxa.
Ægopodium.
Æsculus.
Æthusa.
Agaricus.
Ageratium. — Achillea.
Agrimonia.
Agrostema.
Agrostis.
Aira.
Ajuga.
Alcea.
Alcea. — Malva.
Alchemilla.
Alisma.
Alliaria. — Erysimum.
Allium.
Alnus. — Betula.
Alapecurus.
Alsinastrium. — Elatine.

A.

Alsino.
Althæa.
Alyssum.
Ameranthus.
Amaranthus cristatus. — Celosia
 cristata. P. *
Amarella. — Gentiana.
Amaryllis.
Ambrosia.
Amelus. — Aster.
Amomum.
Ampeloprosom. — Allium:
Amygdalus.
Amyris.
Angallis.
Angallis aquatica. — Veronica.
Ananas. — Bromelia.
Anchusa.
Andromeda.
Anemone.
Anethum.
Angelica.
Anisum. — Pimpinella.
Anserina. — Potentilla.
Anthemis.
Anthericum. P. *
Anthora. — Aconithum.
Anthoxanthum. P. *
Anthyllis.
Anthriscus. — Scadix.
Anthriscus. — Tordylium.
Antifi. — Tragopogon porrifolium.
Antirrhinum.
Aparina. — Galium.
Apium.

P. * Gdzikolwiek takowy znak się znayduje, oznacza, że ten Re-
 dzay lub Gatunek jest opisany w Przydatku.

Apocynum.
Aquilegia.
Arabis. P. *
Arbutus.
Archangelica. — Angelica.
Arctium.
Arenaria.
Argemone. — Papaver.
Aristolochia.
Armeniaca. — Prunus.
Armeria. — Dianthus.
Armeria. — Statice.
Armoracia. — Cochlearia.
Arnica.
Artemisia.
Arum.
Aruncus. — Spiræa.
Arundo.
Asarum.
Asclepias.

Asparagus.
Asperugo.
Asperula.
Asphodelas.
Asplenium.
Assa fetida. — Ferals.
Aster.
Astragalus.
Anthamantha.
Atriplex.
Atropa.
Aurantium. — Citrus.
Auricula. — Hieracium.
Auricula. — Peziza.
Auricula. — Primula.
Auricula. — Tremella.
Auriscapium. — Hydnum. P. *
Avellana. — Colurus.
Avena.

B.

Ballota.
Balsamina. — Impatiens.
Balsamina. — Momordica.
Balsamite. — Tanacetum.
Barbarea. — Erysimum.
Bardana. — Arctium Lappa.
Basilicum. — Ocimum.
Batatas. — Convolvulus.
Beccabunga. — Veronica.
Beben. — Cucubalus.
Bella dona. — Atropa.
Bellis.
Belvedere. — Chenopodium Sco-
 paria. P. *
Benzoin. — Laurus.
Berberis.
Beta.
Betonica.
Betula.
Betulus. — Carpinus.

B.

Bidens.
Bidens. — Coreopsis.
Bistorta. — Polygonum.
Bixa.
Blitum.
Blitum. — Amaranthus.
Boletus.
Bonus Henricus. — Chenopodium.
Borrago.
Botrytis. — Brassica.
Bovista. — Lycoperdon.
Brasica.
Briza.
Bromelia.
Bromus.
Bryonia.
Bryum.
Bubon.
Bulbocastanum. — Babon.
Bulbonac. — Lunaria rediviva.

Baniam.
Buphtthalmus. — *Anthemis arvensis*.
 Baplenram.

C.

Cacao. — *Theobroma*.
 Cactus.
 Cæsalpinia.
Calamagrostis. — *Arundo*.
Calceolus. — *Cypripedium*.
Calendula.
Calla. P. *
Callitriche.
Calmas.
Caltha.
Cambogia.
Cumpanula.
Camphora. — *Laurus*.
 Canne.
 Cannabis.
Cantharellus. — *Agaricus*.
Capillus Veneris. — *Adiantum*.
Capparis.
Caprea. — *Selix*.
Craprifolium. — *Lonicera*.
Capsicum.
Caragana. — *Robinia*.
Cardamine.
Cardamomum. — *Amomum*.
Cardiaca. — *Leonurus*.
Cardunculus. — *Cynara*.
Carduus benedictus. — *Centaurea benedicta*.
 Carex.
 Carica. — *Ficus*.
 Carina.
Carota. — *Daucus*.
 Carpinus.
Carthamus.
 Ceram.
Cervi. — *Ceram*.

Bursa Pastoris. — *Thlaspi*.
 Butomus.
 Baxus.
 Byssus.

C.

Caryophyllata. — *Geum urba-*
Caryophyllus. (nam.
Caryophyllus. — *Dianthus*.
Cassia. — *Laurus*.
Castanea. — *Fagus*.
Cataria. — *Neptea*.
Cauliflora. — *Brassica*.
Cedrus. — *Pinus*.
Cegnum morionis. — *Typha latifolia*.
Cembra. — *Pinus*.
Centaurea.
Centaureum. — *Centaurea*.
Centaureum. — *Gentiana*.
Centinodia. — *Polygonum aviculare*.
Centummaria. — *Lisymachia nummularia*.
Centunculus. P.
Cepa. — *Allium*.
Cerastium.
Cerasus. — *Prunus*.
Ceratonis.
Ceratophyllum.
Cereale. — *Secale*.
Cerefolium. — *Scandix*.
Cervaria. — *Athamanta*.
Cervicaria. — *Campanula*.
Chærophylum.
Chamæcypris. — *Santolina*.
Chamæsyce. — *Euphorbia*.
Chammomilla. — *Matricaria*.
 Chara.
Cheiranthus.
Cheiri. — *Cheiranthus*.
Chelidonium.

Chenopodium.
Chondrilla.
Chrysanthemum.
Chrysocoma.
Chrysoplenium.
 Cicer.
Cichoreum.
Cicla. — *Beta*.
 Ciuta.
Cinamomum. — *Laurus*.
Cinchona.
Cineraria.
Cistus.
Citrullus. — *Caburbita*.
 Citrus.
 Clathrus.
 Clematis.
Clinopodium.
 Clucia.
 Clypeola.
 Cnicus.
Cocculus. — *Menispermum*.
Cochlearia.
 Cocos.
 Coffea.
 Coix.
Colchicum.
 Collates.
 Comarum.
 Conserva.
 Conium.
Consolida. — *Delphinium*.
Conyallaria.
Convolvulus. — *Polygonum*.
 Conyza.
 Copayfera.
 Corchorus.
 Coreopsis.
Coriandrum.
Coriaria. — *Rhus*.
 Corispermum.

Cornus.
Corona Imperialis. — *Fritularia Imperialis*.
Corona solis. — *Helianthus annuus*.
Coronilla.
Coronopus. — *Cochlearia*.
Coronopus. — *Plantago*.
Corrigiola. — *Polygonum aviculare*.
 Corylus.
Cotinus. — *Rhus*.
Cotula. — *Anthemis*.
 Cotyledon.
Courbaril. — *Hymenæa*.
Cratægus.
 Crepis.
Crista Galli. — *Rhinanthus*.
 Crocus.
 Croton.
Cruciata. — *Valantia*.
Crus Galli. — *Panicum*.
 Cucubalus.
 Cucumis.
 Cucurbita.
 Cuminum.
 Cupressus.
 Curcuma.
 Cascuta.
Cyanus. — *Centaurea*.
 Cycas.
 Cyclamen.
Cydonia. — *Pyrus*.
Cynapium. — *Æthusa*.
 Cynara.
Cynoglossum.
Cynops. — *Plantago*.
 Cynosurus.
Cyparissias. — *Euphorbia*.
 Cyperas.
Cypripedium.
 Cytisus.

D.

Dactylis.
Daphne.
Datura.
Daucus.
Delphinium.
Dens canis. — Erythronium.
Dentaria.
Dianthus.
Dictamnus.
Digitalis.
Dioenea.

E.

Ebenus.
Ebulus. — Sambucus.
Echinops.
Echium.
Elatine.
Elatine. — Antirrhinum.
Elymus.
Embulus. — Macor.
Empetrum.
Endivia. — Cichoreum.
Epidendrum.
Epigeios. — Arundo.
Epiglottis. — Astragalus.
Epilobium;

F.

Faba. — Vicia.
Feniculum. — Anethum.
Fagopyrum. — Polygonum.
Fagus.
Falcaria. — Sium.
Farfara. — Tussilago.
Ferula.
Festuca.

D.

Dipsacus.
Donax. — Arundo.
Doronicum.
Draba.
Dracena.
Draco. — Dracena.
Drocephalum.
Dracunculus. — Artemisia.
Drosera.
Dryopteris. — Polypodium.
Dulcamara. — Solanum.

E.

Epipogium. — Satyrium.
Equitetum.
Erica.
Erigeron.
Eriophorum.
Erva.
Eryngium.
Erysimum.
Erythronium.
Esula. — Euphorbia.
Eupatorium.
Eupatorium. — Agrimonia.
Euphorbia.
Euphrasia.

F.

Ficaria. — Ranunculus.
Ficus.
Filago.
Filipendula. — Spiraea.
Filix. — Polypodium.
Flammula. — Clematis.
Flammula. — Ranunculus.
Flos Africanus. — Tagetes.

Flos cuculi. — Lychnis.
Flos Mexicanus. — Mirabilis Jalappa.
Flos Passionis. — Passiflora caerulea.
Flos solis. — Helianthus annuus.
Flos Trinitatis. — Viola tricolor.
Fontanella.

G.

Galanga. — Maranta.
Galbanum. — Bubon.
Galenthus.
Galaga.
Galeobdolon. — Galeopsis.
Galeopsis.
Gallium.
Genista.
Gentiana.
Geranium.
Geum.
Gethago. — Agrostema.
Gladiolas.

H.

Hæmstoxylum.
Hedera.
Hedera terrestris. — Glechoma hederacea.
Hedysarum.
Helenium. — Inula.
Helix. — Hedera.
Helleborus.
Heracleum.
Herba pyramidalis. — Chenopodium Scoparia. P. *
Herniaria.
Hepatica. — Anemone.
Hepatica alba. — Parnasia palustris.

Fontinalis.
Fragaria.
Frangula.
Fraxinus.
Fritularia.
Fuga demonum. — Hypericum perforatum.
Fumaria.

G.

Glastum. — Isatis tinctoria.
Glycyrrhiza.
Gnaphalium.
Gomphrena.
Gyngylodes. — Brassica.
Gossypium.
Grana Paradisi. — Amomum.
Granatum. — Panica.
Gratia Dei. — Gratiola.
Gratiola.
Grossularia. — Ribes.
Gutta. — Cambogia.
Guaiacum.

H.

Hesperis.
Hieracium.
Hippocastanum. — Æsculus.
Hippuris.
Hordeum.
Hottonia.
Humulus.
Hyacinthus.
Hydnum. P. *
Hydrocharis.
Hydrocotyle.
Hydropiper. — Elatine.
Hydropiper. — Polygonum.
Hymenæa.
Hyoscyamus.

Myoseris.
Hypericum.
Hypnum.

I.

Jacea. — *Centaurea*.
Jacobaea. — *Senecio*.
Jalapa. — *Convolvulus*.
Jalapa. — *Mirebilis*.
Jasminum.
Iberis.
Icorodonia. — *Teucrium*.
Ilex.
Illecebrum.
Impatiens.
Imperatoria.
Indigofera.
Inula.
Jolishus. — *Byssus*.

K.

Kampferia.

L.

Lachryma Jobi. — *Coix*.
Lactuca.
Ladanum. — *Galeopsis*.
Laminum.
Lappa. — *Arctium*.
Lappula. — *Myosotis*.
Lapsana.
Larix. — *Pinus*.
Laserpitium.
Lathraea.
Lathyrus. — *Euphorbia*.
Lathyrus.
Laureola. — *Daphne*.
Laurus.
Levandula.
Ledum.

Hypochaeris.
Hypopithis. — *Monotropa*.
Hyssopus.

I.

Fonthlaspi. — *Clypeola*.
Fonquilla. — *Narcissus*.
Impecacuanha. — *Lonicera*.
Iris.
Iris. — *Sisimbrium*.
Iris svecica. — *Amaryllis formosissima*.
Isatis.
Isardie.
Juglans.
Juncus.
Jungermania.
Janiperus.

L.

Lemna.
Lens. — *Ervum*.
Lentiscus. — *Pistacia*.
Leontodon.
Leonuros.
Lepidium.
Leucanthemum. — *Chrysanthemum*.
Leucoium. — *Cheitanthus*.
Levisticum. — *Ligasticum*.
Lichen.
Ligasticum.
Lilac. — *Syringa*.
Lilium.
Lilio - Narcissus. — *Frittaleria*.
Meleagris.

Linaria. — *Antirrhinum*.
Lingua. — *Ranunculus*.
Linnaea.
Linophilon. — *Thesium*.
Linosyris. — *Chrysocoma*.
Linum.
Lithospermum.
Locusta. — *Valeriana*.
Lolium.

M.

Mabagoni. — *Swietenia*.
Mjerana. — *Origanum*.
Malus. — *Pyrus*.
Malva.
Maranta.
Merchantia.
Mariscus. — *Schoenus*.
Martagon. — *Lilium*.
Marum. — *Teucrium*.
Mays. — *Zea*.
Marrubium.
Matricaria.
Medicago.
Melampyrum.
Meleagris. — *Frittaleria*.
Melanthus.
Melica.
Melilotus. — *Trifolium*.
Melissa.
Mollisophyllon. — *Melittis*.
Melittis.
Meb. — *Cucumis*.
Mehngena. — *Solanum*.
Meispermum.
Meithes.
Meiyanthes.
Meculialis.
Mepilus.

Lonchistis. — *Polypodium*.
Lonicera.
Lunaria.
Lunaria. — *Osmunda*.
Lupulus. — *Humulus*.
Luteola. — *Reseda*.
Lucoctonum. — *Aconithum*.
Lycopersicum. — *Solanum*.

M.

Meum. — *Athemanta*.
Mezereum. — *Daphne*.
Milium.
Mimosa.
Mirebilis.
Mirtyllus. — *Vaccinium*.
Mnium.
Mollugo. — *Gallium*.
Momordica.
Monorchis. — *Ophrys*.
Monotropa.
Montia.
Morio. — *Orchis*.
Morsus Gallinae. — *Alsine media*.
Morsus Ranae. — *Hydrocharis*.
Morus.
Mucedo. — *Mucor*.
Mucor.
Musa.
Muscipula. — *Dioeneae*.
Myagram.
Myosotis.
Myosurus.
Myrica.
Myryophyllum.
Myristica.
Myrtus.

N.

Narcissus.
Nardus.
Napelus. — Aconithum.
Napobrassica. — Brassica.
Napus. — Brassica.
Nasturtium. — Sisymbrium.
Nasturtium indicum. — Tropæ-
olam.
Nepeta.

O.

Ocymum.
Odontides. — Euphrasia.
Oenanthe.
Oenothera.
Olea.
Oleander. — Nerium.
Onobrychis. — Hedysarum.
Ononis.
Onopordon.
Ophiglosum.
Ophrys.
Opulus. — Vibornus.
Opuntia. — Cactus. P. *
Orchis.
Oreoselinum. — Athamantia.

P.

Padus. — Prunus.
Pæonia.
Panicum.
Papaver.
Papaver cornutum. — Chelido-
nium corniculatum.
Papaver spumeum. — Cucubalus
Behen.
Pardalianches. — Doronicum.

N.

Nerium.
Nicotiana.
Nidus avis. — Ophrys.
Nigella.
Noli tangere. — Impatiens.
Noli me tangere. — Mimosa sen-
sitiva.
Nymphæa.

O.

Origanum.
Orleana.
Ornithogalum.
Ornithopas.
Ornus. — Fraxinus.
Orobancha.
Orobis.
Orontium. — Antirrhinum.
Oryza.
Osmunda.
Ostruthium. — Imperatoria.
Otites. — Cucubalus.
Oxalis.
Oxyacantha. — Cratægus.
Oxycoccus. — Vaccinium.

P.

Parietaria.
Paris.
Parthenium. — Matricaria.
Parnassia.
Passiflora.
Pastinaca.
Patientia. — Rumex.
Pecten Veneris. — Scandix.
Pedicularis.

Peplis.
Peplus. — Euphorbia.
Pepo. — Cucurbita.
Periclymenum. — Lonicera.
Perpetuelis. — Xeranthemum.
annuum.

Persica. — Amygdalus.
Persicaria. — Polygonum.
Persicaria orientalis. — Polygo-
num orientale. P. *

Petasites. — Tussilago.
Petroselinum. — Apium.

Peziz.
Phalaris.
Phallus.
Phascum.
Phaseolus.
Phlogopteris. — Polypodium.
Phellandrium.
Phlenm.
Phoenix.

Phragmitis. — Arundo.
Phyteuma.

Picea. — Pinus.
Picris.

Pillularia.
Pilosella. — Hieracium.

Pimenta. — Myrthus.
Pimpinella.

Pinguicula.
Pinus.

Piper.
Pistacia.

Pisum.
Plantago.

Plantago aquatica. — Alisma.
Platanus.

Pneumonanthe. — Gentiana.
Poa.
Podagraria. — Agopodium.
Polemonium.
Polyanthes.
Polygala.
Polygonatum. — Convallaria.
Polygonum.
Polypodium.
Polytrichum.
Poma amoris. — Solanum Ly-
copersicum.

Populus.
Porrum. — Allium.

Portula. — Peplis.
Portulaca.

Potamogeton.
Potentilla.

Poterium.
Prenanthes.

Primula.
Prinus. — Quercus.

Prunella.
Prunus.

Pseudo Acacia. — Robinia.
Pseudo Capsicum. — Solanum.

Pseudo Narcissus. — Narcissus.
Psyllium. — Plantago.

Pteris.
Pulegium. — Mentha.

Palmonaria.
Pulsatilla. — Anemone.

Panica.
Pyrethrum. — Anthemis

Pyrola.
Pyrus.

Q.

Quercus.

R.

Rapa. — Brassica.
Raphanistrum. — Raphanus.

R.

Radiola. — Linum.
Ranunculus.

Reiestr

Imion Łacińskich

- Raphanus.
Raphanus. — Cochlearia Armo-
 racia.
Rapunculus. — Campanula.
 Reseda.
Rhabarbarum. — Rheum palma-
 tum.
Rhabarbarum Monachorum. —
 Rumex Patientia.
 Rhamnus.
 Rheum.
 Rhinanthus.
Rhoeas. — Papaver.
 Rhus.

S.

- Sabina*. — Juniperus
 Saccharum.
 Sagina.
 Sagittaria.
Salicaria. — Lythrum.
 Salix.
Salsaparilla. — Smilax.
Salsif. — Scorzonera hispanica.
 Salsola.
 Salvia.
 Sambucus.
 Samolus.
 Sanguisorba.
Sanguisorba. — Poterium.
 Sanicula.
 Santoline.
 Saponaria.
Sassafras. — Laurus.
 Satureia.
 Satyrium.
 Saxifraga.
Saxifraga. — Pimpinella.
 Scabiosa.
Scabiosa. — Centaurea.
 Scadix.
Scammonia. — Convolvulus.

- Ribes.
 Ricia.
 Ricinus.
Ritro. — Echinops.
 Robinia.
Robur. — Quercus.
 Rosa.
 Rosmarinus.
 Rubia.
 Rubus.
 Rumex.
 Ruta.
Ruta mararia. — Asplenium.

S.

- Scariola*. — Lactuca.
Sceptrum Carolinum. — Pedicu-
 laris.
Schenoprasum. — Allium.
 Schœnus.
 Scilla.
 Scirpus.
 Scleranthus.
Scolopendrium. — Asplenium.
Scolymus. — Cynara.
Scorodoprasum. — Allium.
Scoparia. — Chenopodium. P.
Scorpioides. — Myosotis.
 Scorzonera.
 Scrophularia.
 Scatellaria.
 Secale.
 Sedum.
Selago. — Lycopodium.
 Selinum.
 Sempervivum.
 Senecio.
Senegal. — Mimosa.
Sensitiva. — Mimosa.
 Serapias.
Serpillum. — Thymus.

Serratula.

Reiestr

Imion Łacińskich.

- Serratula.
 Seseli.
 Sherardia.
 Sideritis.
Silago. — Penedanum.
 Silene.
Silqua. — Caratonia.
 Sinapis.
Sitaram. — Sium.
 Sison.
 Sisymbrium.
 Sitodium.
 Smilax.
 Soda. — Salsola.
 Solanum.
 Solidago.
 Sonchus.
Sophia. — Sisymbrium.
 Sorbus.
 Sparganium.
 Spartium.
Spelta. — Triticum.
 Spergula.

T.

- Tabacum*. — Nicotiana.
Tacamabaca. — Populus balsa-
 mifera.
 Tagetes.
 Tanacetum.
Tarasacum. — Leontodon.
 Texas.
Tazetta. — Narcissus.
Terenbintbus. — Pistacia.
Tetrabit. — Galeopsis.
Tetralix. — Erica.
 Teucrium.
 Thalictrum.

U

- Ulmaria. — Spiraea.
 Ulmus.

TOM III.

- Sphagnum.
Spicantbus. — Osmunda.
Spica venti. — Agrostis.
 Spinacia.
 Spiraea.
 Splachnum.
Spondylium. — Heracleum.
Squamaria. — Lathraea.
 Stacnys.
 Statice.
 Stellaria.
 Stipa.
Stramonium. — Datura.
 Stratiodes.
Struthiopteris. — Osmunda.
 Strychnos.
 Styra.
Suber. — Quercus.
 Subularia.
Succisa. — Scabiosa.
 Swietenia.
 Symphitum.
 Syringa.

T.

- Thapsus*. — Verbascum.
 Thea.
Thelipteris. — Acrostichum.
Trachelium. — Campanula.
Tragacantha. — Astragalus.
Tribulus aquaticus. — Trapa
 natans.
Trifolium febrinum. — Menyan-
 tes trifoliata.
Triptadum. — Sedum album.
 Tuber. — Lycoperdon.
Tuberrosa. — Polianthes.

U

- Ulva.
Unifolium. — Parnassia palustris.

O

Urtica.
Utricularia.

V

Vaccaria. — Saponaria.
Vaccinium.
Valantia.
Valeriana.
Vanilla. — Epidendrum.
Veratrum.
Verbena.
Verbascum.
Veronica.
Viburnum.
Vicia.
Vinca.

X

Xanthium.
Xeranthemum.
Xylosteum. — Lonicer.

Z

Zenichellia.
Zea.

Uva crista. — Ribes.
Uva Ursi. — Arbutus.

V

Vincetoxicum. — Asclepias.
Virgaurea. — Solidago.
Viola.
Viola matronalis. — Hesperis
matronalis.
Viola nocturna. — Hesperis tristis.
Viscaria. — Lychnis.
Viscum.
Vitalba. — Clematis.
Vitis.
Vitis idae. — Vaccinium.
Vulvaria. — Chenopodium.

Z

Zingiber. — Amomum.
Zinnia.

R E I E S T R

Imion Polskich.

Imiona Polskie szczególniej brane są z Zielennika Polskiego Syreniusza, gdziekolwiek tylko zgadza się roślina z tą, którą Syreniusz opisywał. Kiedy zaś wielu roślin w Syreniuszu nie dostaje, albo opisane od niego nie zdawały się zgadzać z temi, które się w tym dziele najdują: wtedy dafem imię albo tekie, tak pospolicie nazywają, jeżeli są wiadome; albo jeżeli nikt nazwać nieumiał, nazwałem spolszczonym imieniem. Z tym wszystkim w różnych stronach różnie nazywać mogą, lecz ja pisalem na Podlasin.

Jeżeli jedna roślina dwojako nazwana była, jedno imię obrałem na rodzajuowe: jeżeli dwie rośliny jedno miały imię, a wcale różne były, mniey znaną nazwałem inaczej; stąd wypadło to, że wszystkie rośliny z imienia nawet nie są pomieszczone; ale rozróżnione, co moim zdaniem gdy będzie ustalone, w poznawaniu wiele pomoże. Przestrzegam tu tylko, że gdzie jedno tylko łacińskie słowo jest przydane, tam znaczy imię całego rodzaju, naprzykład: Brzoza, Betula, gdzie zaś jest więcej, tam znaczy imię gatunku pod tym rodzajem; naprzykład: Olsza, Betula Alnus.

A.

Agrast. — Ribes Grossularia.
Akacya. — Mimosa Senegal.
Aksamitek. — Tagetes patula.
Aloes. — Aloe.
Amomek. — Amomum.
Amonek. — Sison.
Ananas. — Bromelia.
Angielski korzeń. — Myrtus Pimenta.

A.

Angielski trunk. — Arnica.
Anyż. — Pimpinella Anisum.
Aprak. — Nicotiana Tabacum.
Arbuz. — Cucurbita Citrullus.
Arcydzięgiel. — Angelica Archangelica.
Arnota. — Bixa.

B.

Babka. — *Plantago*.
 Babka wodna. — *Alisma Plantago aquatica*.
 Bagienko. — *Andromeda polyfolia*.
 Bagno. — *Ledum*.
 Bagnowka. — *Empetrum nigrum*.
 Bakun. — *Nicotiana rustica*.
 Balsamina. — *Impatiens Balsamina*.
 Barszcz. — *Heracleum*.
 Barszczyk. — *Carduus Acanthoides*.
 Barwinek. — *Vinca*.
 Bania. — *Cucurbita*.
 Batatas. — *Convolvulus Batatas*.
 Bawelna. — *Gossypium*.
 Bazylia. — *Ocimum*.
 Beblek. — *Peplis*.
 Bedłka kolcowa. — *Hydnum P.*
 Bedłka kratkowa. — *Clathrus*.
 Bedłka kubkowa. — *Peziza*.
 Bedłka liściowa. — *Agaricus*.
 Bedłka pałeczkowa. — *Clavaria*.
 Bedłka kulkowa. — *Licoperdon*.
 Benzion. — *Laurus Benzion*.
 Ber. — *Panicum Italicum*.
 Berło. — *Pedicularis, Sceptum Carolinum*.
 Bez. — *Sambucus*.
 Bez Włoski. — *Syringa*.
 Bezcz. — *Ballota*.
 Biedrzyń. — *Pimpinella*.
 Bielun. — *Datura*.
 Bisior. — *Byssus*.

C.

Cebula. — *Allium Cepa*.
 Cebula morska. — *Scilla*.

B.

Bławatek. — *Centaurea Cyanus*.
 Blekot. — *Aethusa*.
 Blekotek. — *Charophyllum*.
 Błotnica. — *Scheuchzeria*.
 Bluszcz. — *Hedera*.
 Bluszczyk. — *Glechoma*.
 Bobek. — *Laurus*.
 Bobownica. — *Samolus*.
 Bobownik. — *Veronica Beccabunga*.
 Bobrek. — *Menyanthes*.
 Boćwina. — *Beta Cicla*.
 Bórak. — *Borrago*.
 Borówka. — *Vaccinium*.
 Boże drzewko. — *Artemisia Abrotanum*.
 Bożybył. — *Ambrosia*.
 Brat z Sióstr. — *Viola tricolor*.
 Brodawnik. — *Leontodon*.
 Brodka kozia. — *Clavaria coralloides*.
 Brukiew. — *Brassica Napobrassica*.
 Brezylia. — *Casualpinia*.
 Brzanka. — *Phleum*.
 Brzoskwinia. — *Amygdalus Persica*.
 Brzoza. — *Ulmus sativa*.
 Brzoza. — *Betula*.
 Buk. — *Fagus*.
 Bukszan. — *Buxus*.
 Bukwiec. — *Betonica*.
 Bulwa. — *Helianthus tuberosus*.
 Burak. — *Beta vulgaris*.
 Bylica. — *Artemisia*.

C.

Cedr. — *Pinus Cedrus*.
 Chaber. — *Centaurea*.

Chelmik. — *Scutellaria*.
 Chmiel. — *Humulus*.
 Chrzan. — *Cochlearia Armoracia*.
 Chrościna iagodna. — *Arbutus*.
 Chrzastka. — *Agaricus Schaefferi*.
 Chrzaszcz. — *Agaricus lactifloous*.
 Chwoszczka. — *Equisetum hyemale*.
 Cibora. — *Cyperus*.
 Cicioreczka. — *Coronilla*.
 Ciciorka. — *Cicer*.
 Ciemiernik. — *Helieborus*.
 Ciemieryzyc. — *Veratrum*.
 Cis. — *Taxus*.
 Cwikła. — *Beta*.
 Cytryna. — *Citrus medica*.
 Cynamon. — *Laurus Cinnamomum*.
 Cyntka. — *Zinia*.
 Cypris. — *Cupressus*.
 Czeber. — *Satureia*.

D.

Dąb. — *Quercus*.
 Dębniak. — *Boletus Schaefferi*.
 Dereń. — *Cornus*.
 Długosz. — *Osmunda*.
 Draganek. — *Artemisia Dracunculus*.
 Drapacz. — *Cnicus*.
 Drzazga. — *Briza*.
 Drzewko koralowe. — *Solanum Pseudocapsicum*.
 Drzewo balsamowe. — *Copaifera*.
 — błękitne. — *Hematoxylum*.
 — chlebowe. — *Sitodum*.
 — daktylowe. — *Phœnix*.
 — granatowe. — *Punica*.
 — grochowe. — *Robinia*.
 — mastykowe. — *Pistacia Lentiscus*.
 — muskatowe. — *Myristica*.

Czarnucha żytna. — *Agrostema Githago*.
 Czarnuska. — *Nigella*.
 Czarownica. — *Circæa*.
 Czartopłoch. — *Agaricus integer*.
 Czeremcha. — *Prunus Padus*.
 Czernica. — *Vaccinium Myrtillus*.
 Czepiec. — *Xanthium*.
 Czerwiec. — *Scleranthus*.
 Czerwieniec. — *Anchusa tinctoria*.
 Czornaczek. — *Erisimum Alliaria*.
 Czornak. — *Teucrium Scordium*.
 Czornek. — *Allium*.
 Czubek Turecki. — *Centaurea benedicta*.
 Czulek. — *Mimosa*.
 Czupryna żółta. — *Chrysocoma*.
 Czysciec. — *Stachys*.
 Czyszek. — *Cistus*.

D.

Drzewo oliwne. — *Olea*.
 — sagowe. — *Cycas*.
 — smokowe. — *Dracæna*.
 — styranowe. — *Styrax*.
 — szarańczowe. — *Hymenæa*.
 — terpentynowe. — *Pistacia Terenbinthus*.
 — woskowe. — *Myrica*.
 Dryakiew. — *Scabiosa*.
 Dwulistek. — *Ophrys*.
 Dwuzęb. — *Bidens*.
 Dynia. — *Cucurbita*.
 Dyptan. — *Dyctamnus*.
 Dzięcielnia. — *Medicago*.
 Dziędzierzawa. — *Datura Stramonium*.
 Dzięgiel. — *Angelica*.
 Dzielnia. — *Jasminum*.

Rejestr

Imion Polskich.

Dzień i noc. — Melampyrum
nemorosum.
Dziwanna. — Verbascum.
Dziwigciornik. — Parnassia.

Dziwięciś. — Carlina.
Dziwaczek. — Mirabilis.
Dzwonek. — Campanula.

E

Elatynek. — Elatine.
Euforbia. — Euphorbia.

F.

Fasola. — Phaseolus.
Fiołek. — Viola.
Fiołek żółty. — Cheiranthus
Cheiri.

G.

Gądział. — Ajuga.
Galban. — Bubon Galbanum.
Galgant. — Maranta Galanga.
Gawenda. — Aster Amellus.
Gdula. — Cyclamen.
Gęsiówka. — Arabis. P.*
Głodek. — Draba.
Głóg. — Crataegus.
Głowa smocza. — Dracoceph-
alum.
Główka ciętca. — Antirrhinum.
Orontium.
Główka zmiłowa. — Echium.
Głowienki. — Prunella.
Gniazdo ptasie. Ophrys Nidus
avis.
Gnidosz. — Pedicularis.
Gnoynica. — Tremella Nostoc.
Gołąbek. — Agaricus cinnamo-
neus.
Górczyca. — Sinapis.
Górczycznik. — Brysimum.
Górcyz. — Picris.

F.

Figa. — Ficus.
Figa rayska. — Musa.
Firletka. — Lychnis.

G.

Goryczka. — Gentiana.
Goździeniec. — Illecebrum.
Goździk. — Caryophyllus.
Grab. — Carpinus.
Groch. — Pisum.
Groch wilczy. — Astragalus
glycyphyllos.
Groch zięczy. — Orobus.
Gromowy korzeń. — Asparagus.
Gronka żabie. — Herniaria.
Grono żabie. — Ambrosia elatior.
Groszek. — Lathyrus.
Grusza. — Pyrus.
Gruszycka. — Pyrola.
Gruszka mifosna. — Solanum.
Melongena.
Gryka. — Polygonum Fago-
pyram.
Grzebieńnica. — Cynosurus.
Grzyb. — Boletus bovinus.
Grzybień. — Nymphaea.
Grzybieńiec. — Calla P.*
Gumaguta. — Cambogia.

Rejestr

Imion Polskich.

Gwiaiak. — Gvaicum
Gwiazdownica. — Stellaria.
Gwiazdki wodne. — Callitriche.

Gwiazdosz. — Alchemilla.
Gwoździak. — Dianthus.

H.

Herbata. — Thea.
Heban. — Ebenus.
Hebd. — Sambucus Ebulus.

H.

Hreczka. — Polygonum Con-
volvulus.
Hubka. — Boletus.

I.

Iabłko mifosne. — Solanum Ly-
copersicum.
— rayskie. — Citrus decumana.
Iabłn. — Pyrus Malus.
Iacynt. — Hyacinthus.
Iagoda iedna. — Paris.
Iagoda malfia. — Empetrum.
Iagody wilcze. — Atropa Bel-
ladona.
Iakubek. — Senecio Jacobaea.
Iakwiec. — Juniperus.
Ianowiec. — Genista.
Iarmuż. — Brassica oleracea.
Iarząb. — Sorbus.
Iasieniec. — Centaurea Centau-
reum.
Iaskier. — Ranunculus.
Iasienek. — Jasione.
Iaster. — Aster.

I.

Iastrzębiec. — Hieracium.
Iawor. — Platanus.
Ieczmię. — Hordeum.
Ielenica. — Lycopodon cervi-
num.
Ielonek. — Agaricus Schafferii.
Iemiola. — Viscum.
Iesion. — Fraxinus.
Ięzyk psi. — Cynoglossum.
— ptasi. — Polygonum dume-
torum.
— wołowy. — Anchusa.
Ieżyna. — Rubus cerasus.
Iglica. — Scandix Pecten Veneris.
Imbier. — Amomum Zingiber.
Iodła. — Pinus Abies.
Iwa. — Salix Caprea.
Izop. — Hyssopus.

K.

Kakao. — Theobroma.
Kalofior. — Brassica Botritis.
Kalarepa. — Brassica Gongylo-
des.
Kalina. — Viburnum.
Kalina włoska. — Berberis vul-
garis.

K.

Kalmus. — Acorus.
Kąkol. — Lolium.
Kąkolnica. — Agrostema.
Kamfora. — Laurus Camphora.
Kamiennik. — Acrostichum
Merantæ.
Kamioneczka. — Vaccinium
Vitis idæa.

Reiestr

Imion Polskich.

- Komionka. — *Arbutus procumbens*.
 Kanianka. *Cuscuta*.
 Kapary. — *Caparis*.
 Kapusta. — *Brassica*.
 Karda. — *Cynara Cardunculus*.
 Kardamoma. — *Amomum Cardamomum*.
 Karczoch. — *Cynara*.
 Karlik. — *Agrostichum ilvense*.
 Karmnik. — *Sagina*.
 Karolek. — *Cerium*.
 Kartofel. — *Solanum tuberosum*.
 Kartuzek. — *Dianthus Carthusianorum*.
 Kaskarilla. — *Clusia Cascarilla*.
 Kassya. — *Leucus Cassia*.
 Kasztanek. — *Fagus pumilla*.
 Kasztan gorzki. — *Aesculus*.
 Kasztan słodki. — *Fagus Castanea*.
 Kasztanki ziemne. — *Cyperus esculentus*.
 Kawa. — *Coffea*.
 Kichawiec. — *Achillea Ptarmica*.
 Kina. — *Cinchona*.
 Kita. — *Celosia*. P. *
 Kiwior. — *Polypodium Lonchitis*.
 Klon. — *Acer*.
 Klucya. — *Clusia*.
 Kluczyki. — *Primula veris*.
 Kmin. — *Caminum*.
 Kmin koński. — *Peucedanum Silaus*.
 Kocanki. — *Gnaphalium*.
 Kocie ziele. — *Teucrium Marum*.
 Kokornak. — *Aristolochia*.
 Kokorycz. — *Fumaria*.
 Kokoryczka. — *Convallaria Polygonatum*.
 Kokowe drzewo. — *Cocos*.
 Kolcowoy. *Smilax*.
 Kolendra. — *Coriandrum*.
 Kolnik. — *Campanula Rapunculus*.
 Komonica. — *Lotus*.
 Konieczyna. — *Trifolium*.
 Konistud. — *Gratiola*.
 Konopie. — *Cannabis*.
 Konopnica. — *Eupatorium*.
 Konwalia. — *Convallaria*.
 Koper. — *Anethum*.
 Koper koński. — *Phellandrium*.
 Koprownik. — *Seseli*.
 Kopytnik. — *Asarum*.
 Korona Cesarska. — *Fritularia Imperialis*.
 Korzeń cukrowy. — *Sium Sisarum*.
 — czarny. — *Actaea*.
 — folkowy. — *Iris florentina*.
 — koralowy. — *Ophrys Coralorhiza*.
 — kosi. — *Doronicum*.
 — serdeczny. — *Antemantha Ceryaria*.
 — słodki. — *Glicyrrhiza*.
 — womitowy. — *Lonicera Ipecacuanha*.
 Korzeniowka. — *Monotropa*.
 Kosaciec. — *Iris*.
 Kosmaczek. — *Hieracium Pilsella*.
 Kostrzewa. — *Festuca*.
 Koszyczko. — *Verbena*.
 Kotewki. — *Trapa*.
 Kotki. — *Trifolium arvense*.
 Kozia stopa. — *Ægopodium*.
 Kozibrod. — *Tragopogon*.
 Koziołek. — *Polemonium*.
 Koziorożec. — *Medicago*.
 Koźlak. — *Boletus Schafferii*.
 Kozłek. — *Valeriana*.
 Krocień. — *Croton*.
 Krokosz. — *Carthamus*.
 Kropidło. — *Oenanthe*.
 Kruszyna. — *Rhamnus Frangula*.
 Krwawnica. — *Lythrum*.
 Krwawnik. — *Achillea Millefolium*.

Reiestr

Imion Polskich.

- Krowosok. — *Dracena*.
 Krowościg. — *Sanguisorba*.
 Krzywoszy. — *Lycopsis*.
 Krzyżonica. — *Polygala*.
 Kukawka. — *Orchis militaris*.
 Kuklik. — *Geum*.
 Kukuba. — *Cucubalus*.
 Kukutka. — *Lychnis Flos Cuculi*.
 Kukuryca. — *Zea*.
 Kulczyba. — *Strychnos*.
 Kurzawka. — *Lycoperdon Bovista*.
 Kurzyład. — *Angellia*.
 Kurzyłep. — *Alsinemedia*.
 Kwaśnica. — *Berberis*.
 Kwiatotrwał. — *Xeranthemum*.

L.

- Lanuszka. — *Convallaria meialis*.
 Lakmus. — *Croton tinctorium*.
 Lawenda. — *Lavandula*.
 Lazurek. — *Laserpitium*.
 Lebiotka. — *Origanum*.
 Len. — *Linum*.
 Leniec. — *Thesium*.
 Lepuszyca. — *Gallium Aparine*.
 Lepieźnik. — *Tussilago Petasites*.
 Lepnica. — *Silene*.
 Leszczyna. — *Corylus*.

L.

- Łoboda. — *Atriplex*. (ria.
 — psia. — *Chenopodium Vulva*.
 Łocbinia. — *Vaccinium uliginosum*.
 Łoczyna. — *Sonchus*.
 Łomikamię. — *Saxifrage*.
 Łopian. — *Arctium*.
 Łopucha. — *Raphanus Raphanistrum*.

M.

- Macierzanka. — *Thymus Serpillum*.
 Maczek. — *Papaver Argemone*.
 Mączyniec. — *Chenopodium Bonnus Henricus*.

L.

- Lewkonja. — *Cheiranthus*.
 Liczydło. — *Convallaria multiflora*.
 Lilia. — *Lilium*.
 Lilia narcysowa. — *Amerillis*.
 Lipa. — *Tilia*.
 Lnianka. — *Myosotum*.
 Lnica. — *Antirrhinum Linaria*.
 Lubaszka. — *Prunus insititia*.
 Lubczyk. — *Ligusticum*.
 Łulka. — *Hyoscyamus*.

L.

- Łozza. — *Salix pentandra*.
 Łozina. — *Salix triandra*.
 Łubin. — *Lupinus*.
 Łuk. — *Allium vineale*.
 Łuskiewnik. — *Lathraea*.
 Łyko wilcze. — *Daphne Mezereum*.
 Łyszczał. — *Primula Auricula*.

M.

- Mabagoni. — *Swietenia Mahagoni*.
 Maieran. — *Origanum Maiorana*.
 Maiówka. — *Caltha*.
 Mak. — *Papaver*.

Mak pienisty, Cucubalus Behen.
 Malina, Rubus idaeus.
 Marchew, Daucus.
 Marek, Sium.
 Moruna, Metricaria.
 Marzana, Rubia.
 Marzanka, Asperula.
 Marzycza, Schænus.
 Masłuk, Boletus luteus.
 Masło wronie, Sedum Telephium.
 Miecz brodaty, Phacum.
 — galezkowy, Hypnum.
 — gwiozdkowy, Mniun.
 — knotowy, Bryum.
 — rzeczny, Fontinalis.
 — torfowy, Sphagnum.
 — włoskowy, Polytrichum.
 Męczennica, Passiflora.
 Melissa turecka, Dracocephalum Moldavicum.
 Melon, Cucumis Melo.
 Meszek, Riccio.
 Miarz, Imperatoria.
 Mieczek, Gladiolus.
 Mielec, Poa aquatica.
 Miesiecznica, Lunaria.
 Mięta polska, Alsiue.
 Mielnica, Agrostis.
 Miętkiew, Mentha.
 Miętkiew koci, Nepeta.

N.

Narcys, Narcissus.
 Narduszek, Nardus.
 Naparstnica, Digitalis.
 Nasieczyż, Ophioglossum.
 Nasturcja, Tropaeolum.
 Nawrot, Cytisus.
 Nicennica, Filago.
 Nici wodne, Conserva.
 Niedzwiedzie grone, Arbutus.
 Uva ursi.

Migdał, Amygdalus.
 Mikołajek, Eryngium.
 Miłojnik, Amaranthus tricolor.
 Miodosok, Melianthus.
 Miodownik, Melittis.
 Miodunka, Pulmonaria.
 Mlecz, Lapsana.
 Mlecz koci, Chondrilla.
 Mleko czarowe, Euphorbia platyphylla.
 — psie, Euphorbia Esula.
 — wilcze, Euphorbia Chamaesyce.
 Modrzew, Pinus Larix.
 Montwa, Evonymus.
 Mordownik, Aconitum Napellus.
 Morela, Prunus Arminica.
 Morwa, Morus.
 Morzymord, Aconitum Anthora.
 Moszenki, Colluthea.
 Mszycza, Muchobowka, Dionea Muscipula.
 Muchomor, Agaricus muscarius.
 Muchotrzew, Centaurea P.
 Mur babi, Lycopodium clavatum.
 Mydło, Saponaria.

N.

Niestrętek, Anemone nemorosa.
 Nieszpułka, Mespilus.
 Nietykolek, Impatiens nolitangere.
 Niezapominaj mnie, Myosotis palustris.
 Noga kurza, Portulaca.
 Nogiet, Calendula.
 Nosek, Geranium.
 Nostrzyk, Trifolium Melilotus.

O.

Obrazki, Arum.
 Oczko ptasie, Myosotis.
 Ogorek, Ranunculus.
 Ogonek, Fend, Fordyllum.
 — koci, Phalaris phleoides.
 — koci, Equisetum.
 — lisi, Alopecurus.
 — mysz, Myosurus.
 Oko wronie, Anthemis arvensis.
 Okrężnica, Hottonia.
 Oleśnik, Athamanta Meum.
 Olsza, Betula Alnus.
 Olszeniec, Selinum.
 Oman, Inula.
 Omię, Doronicum Pardalianches.
 Opat, Euphorbia Myrsinites.
 Opich, Babon.
 Opieńka, Agaricus Schæfferi.

P.

Paciorki samorodne, Canna indica.
 Paięcznica, Antericum. P. *
 Palki, Typha.
 Paproć, Polypodium.
 Paprotka, Polypodium vulgare.
 Paprotnica, Pillularia.
 Paprotnik, Acrosticum.
 Parzydło, Spiraea.
 Pasternak, Pastinaca.
 Pełnik, Trollius.
 Pepawa, Crepis.
 Pepownik, Hydrocotyle.
 Perz, Triticum repens.
 Pieczarka, Agaricus campestris.
 Pięczęst, Potentilla.
 Pięciżek, Lysimachia Nummularia.

O.

Opuncja, Cactus.
 Orkisz, Triticum Spelta.
 Orlean, Bixa orleans.
 Orlica, Pteris.
 Orlik, Aquilegia.
 Orzech włoski, Juglans.
 — wodny, Trapa natans.
 ziemny, Bunium.
 Oset, Carduus.
 — kulowy, Echinops.
 — podworzowy, Onopordon.
 Ostrokrzew, Ilex.
 Ostrożka, Delphinium.
 Ostrycz, Curcuma.
 Ostrzyca, Arundo Calmagrostis.
 Owies, Avena.
 Ożanka, Teucrium.

P.

Pieprz, Piper.
 Pieprz turecki, Capsicum.
 Pieprznik, Agaricus Cantharellus.
 Pieprzyca, Lepidium.
 Pierwiosnka, Primula.
 Pietruszka, Apium.
 Pietruszczka, Anthamanta Oreoselinum.
 Pigwa, Pyrus Cydonia.
 Pinowia, Tanacetum Balsamite.
 Pistacia, Pistacia.
 Pionia, Paeonia.
 Pleśń, Mucor.
 Pleśnik, Plantago Psyllium.
 Płochowiec, Nerium.
 Płodziszek, Allium Ampeloprasum.

Rejestr

Płomieńczyk, *Lychnis chalconica*.
 Płucnik, *Lichen pulmonarius*.
 Pluskiewnik, *Coreopsis*.
 Pluskwa, *Corispermum*.
 Płytek, *Isnerdia*.
 Pływacz, *Utricularia*.
 Podagrycznik, *Aegopodium podagraria*.
 Podbiał, *Tussilago*.
 Podeszon, *Osmunda Lunaria*.
 Podlepczyca, *Gallium sparium*.
 Podrożnik, *Cichorium*.
 Podszewnica, *Epidendrum*.
 Pokrzyk, *Atropa*.
 Pokrzywa, *Urtica*.
 Pokrzywa głucha, *Lamium*.
 Polej, *Mentha Polegium*.
 Pomarańcza, *Citrus Aurantium*.
 Por, *Allium Porrum*.
 Porost, *Lichen*.
 Porostnica, *Marchantia*.
 Porzeczka, *Ribes*.
 Posypek, *Ambrosia artemisiifolia*.
 Potulia, *Valentia*.
 Powoy, *Convolvulus sepium*.
 — moryli, *Clematis*.

R.

Rababbarum, *Rheum*.
 Rącznik, *Ricinus*.
 Ramienica, *Chara*.
 Rapunkul dziki, *Phyteuma*.
 Rayskie ziarno, *Amomum Grana paradiisi*.
 Rdest, *Polygonum*.
 Rdestnica, *Potamogeton*.
 Reż krowia, *Melampyrum*.
 Rezeda, *Reseda*.
 Rogatek, *Cerastophyllum*.
 Rożownik, *Melissa*.

Imion Polskich.

Powoy wonny, *Lonicera Peryclimenum*.
 Powoyka, *Convolvulus arvensis*.
 Poziomka, *Fragaria*.
 Popielec, *Cineraria*.
 Prociślawiec, *Solidago*.
 Proso, *Panicum miliaceum*.
 — wodne, *Aira Aquatica*.
 — wroble, *Lithospermum*.
 Proszownica, *Milium*.
 Przestęp, *Bryonia*.
 Przesteczka, *Veronica*.
 Przewiercień, *Lonicera Caprifolium*.
 Przestka, *Equisetum silvaticum*.
 Przybus, *Equisetum fluviale*.
 Przyszczenica, *Clematis Flammula*.
 Przylaszczka, *Viola hirta*.
 Przytulnia, *Gallium*.
 Przywrotnik, *Alchemilla vulgaris*.
 Psianka, *Solanum*.
 Pszenica, *Triticum*.
 — Turecka, *Zea Mays*.
 Pylenieć, *Alyssum incanum*.
 Pysk koci, *Galeopsis*.

R.

Rokambuś, *Allium Scorodoprasum*.
 Rokicina, *Salix arenaria*.
 Rolnica, *Sherardia*.
 Roman, *Euphorbia Cyparissias*.
 Romanek, *Euphorbia Helioscopia*.
 Rosiczka, *Drosera*.
 Roża, *Rosa*.
 Rozchodnik, *Sedum*.
 Rozłok, *Cotyledon*.
 Rozmaryn, *Sosmarinus*.

Retestr

Rozmarynek, *Andromeda*.
 Rojnik, *Sempervivum*.
 Rukiew, *Sisimbrium*.
 Rumian, *Anthemis*.
 Ruta, *Ruta*.
 Rutka, *Thalictrum*.
 Rutewka, *Galega*.
 Rybotrui, *Menispermum*.
 Rydz, *Agaricus deliciosus*.
 Ryż, *Oryza*.
 Rzodkiew, *Raphanus*.
 Rzasa, *Lemna*.
 — skalna, *Asplenium trichomanoides*.
 — wietrzna, *Cotyledon Umbilicus Veneris*.

S.

Salappa, *Convolvulus Jalappa*.
 — nieprawa, *Mirabilis Jalapa*.
 Salsata, *Lactuca*. (pa.
 — swinia, *Hyoseris*.
 Salsatka, *Valeriana Locusta*.
 Samit, *Amaranthus caudatus*.
 Sassasfras, *Laurus Sassafras*.
 Sawina, *Juniperus Sabina*.
 Selera, *Apium dulce*.
 Serca skrycie, *Momordica Balsamina*.
 Serdecznik, *Leonurus Cardica*.
 Siedmpalecznik, *Comarum*.
 Sierpić, *Serratula*.
 Sierpnica, *Sium*.
 Sinak, *Boletus Schafferi*.
 Sinnilo, *Is-zis*.
 Siódmaczek, *Trientalis*.
 Sit, *Juncus*.
 Sitowiec, *Butomus*.
 Sitowina, *Scirpus*.
 Skoczek, *Cardamine impatiens*.
 Skrzyż, *Equisetum palustre*.
 Staz, *Malva*.

Imion Polskich.

Rzepa, *Brassica Rapa*.
 Rzepak, *Brassica Nepus*.
 Rzepik, *Agrimonia Eupatorium*.
 Rzepnik, *Bunium Bulbocastanum*.
 Rzeżucha,
 — górna, *Cardamine*.
 — ogrodowa, *Lepidium sativum*.
 — świni, *Cochlearia Coronopus*.
 — wodna, *Sisimbrium aquaticum*.
 — zimowa, *Erysimum Barbarea*.
 Rzniączka, *Carex*.

S.

Słaz, wysoki, *Althaea*.
 — żydowski, *Corchorus*.
 Sledzienica, *Chrysosplenium*.
 Sledzionka, *Asplenium*.
 Sliwa, *Prunus*.
 Sliwnica, *Ulva pruniformis*.
 Słodkogorz, *Solanum Dulcamara*.
 Słonecznik, *Helianthus*.
 Smardz, *Phalus*.
 Smiatek, *Aira*.
 Smółka, *Lychnis Viscaria*.
 Smrodynia, *Ribes nigrum*.
 Sniedek, *Ornithogallum*.
 Snieżyca, *Galanthus*.
 Soczewiczka, *Eryum Lens*.
 Solanka, *Salsola*.
 Solnik, *Anthyllis*.
 Sosna, *Pinus*.
 Sosnoweczka, *Hipparis*.
 Sparceta, *Hedysarum*.
 Sporek, *Spergula*.
 Sporysz mleczny, *Euphorbia Peplus*.

- Starzec*, Senecio.
Stokroć, Bellis.
 — wielka, Chrysanthemum
 Leucanthemum.
Stokłosa, Bromus.
Stonogowiec, Asplenium Scolo-
 pendium.
Stopa gesia, Chenopodium.
 — kurza, Panicum Crus Galli.
 — wilcza, Lycopus.
 — wronia, Plantago Coronopas.
Stopka ptasia, Ornithopus.
Storczyk, Orchis.
Storzyszek, Clinopodium.
Strzala sowa, Poterium.
Strzałka, Sagitaria.
Strzępeczka, Equisetum limosum.
Strzępka, Epuisetum arvense.
Sumak, Rhus.
Świeca nocna, Oenothera.
Świerk, Pinus Picea,
Świętoziół, Santolina.

T

- Taceta*, Narcissus Tazetta.
Tarczycza, Scatellaria.
Tarczyk, Clyspeola.
Tarn, Prunus spinosa.
Tatarka, Polygonum tartaricum.
Tatareczka, Allium Schœnoprasmus.
Tłustosz, Pinguicula.
Tobolki, Thlaspi.
Toiści, Aconitum Lycoctonum.
Toiści, Lysimachia.
Toiad, Aconitum.
Toina, Apocynum.
Tolu drzewo, Toluifera.
Topola, Populus.

- Swidwa*, Cornus sanguinea.
Swiniak, Anthemanta.
Switek, Swietenia.
Szachownica, Fritillaria Melesgris.
Szafran, Crocus.
Szaklak, Rhamnus.
Szaleń, Cicuta.
Szalołka, Allium Ascalonicum.
Szafwia, Salvia.
Szanta, Murrubium.
Szarowica, Tagetes.
Szarłat, Amaranthus.
Szczaw, Rumex.
Szczawik, Oxalis.
Szczec, Dipsacus.
Szczerbak, Cichoreum Endivia.
Szczodrzenica, Cytisus.
Szezyr, Mercurialis.
Szeglęzek, Rhinanthus.
Szlachtawa, Conyza.
Szparag, Asparagus.
Szpinak, Spinacia.
Szydło, Subalaris.

T

- Topolowka*, Alees.
Torun, Artemisia Dracunculus.
Traganek, Astragalus.
Trawa kanarkowa, Phalaris canariensis.
 — manniana, Festuca fluitans.
 — miodowa, Holcus.
 — perłowa, Melica.
 — piorowa, Stipa.
 — psia, Dactylis.
 — wiechowa, Poa.
 — wonna, Anthoxanthum. P.*
 — żabia, Triglochin.
 — żytna, Blymus.
Trawnica, Zenichellia.
Trojanek, Anemone Hepatica.

- Toiści*, Asclepias.
Trufla, Lycoperdon Tuber.
Trybula, Scandix.
Trzcina, Arundo.
 — cukrowa, Saccharum.
 — kwiatowa, Canna.
Trędownik, Scrophularia.
Trzewik, Cypridium.
Trzęsido, Tremella.

U

- Ucho Judaszowe*, Tremella Auricula.
Ubiorek, Iberis.
Upatek, Eupatorium.

W

- Wanilia*, Epipendrum Vanilla.
Warzęcha, Cochlearia.
Warka, Ulya.
Wesnianka, Eriophorum.
Welnica, Anthyllis vulneraria.
Wesz twinia, Conium.
Wężownik, Polygonum Bistorta.
Wężymord, Scorzonera.
Wiąz, Ulmus.
Wieczernik, Hesperis.
Wiecznik, Gomphrena.
Wiele złego, Arum maculatum.
Wieprzysiec, Peucedanum.
Wierzba, Salix.
Wierzbowka, Epilobium.
Wieżyczki, Turritis.
Wilczybób, Sparganium.

Z

- Zabieniec*, Alisma.
Zabisek, Hydrocharis.
Zęb psi, Brythronium.

U

- Uszko mysie*, Hieracium Auricula muris,
 — żółte, Bupleurum.
Usznica, Cucubalus Otites.

W

- Wilec*, Convolvulus.
Wilżyna, Ononis.
Winorośl, Vitis.
Wisienka, Lonicera Xylosteum.
Wiśnia, Prunus Cerasus.
Witwa, Salix viminalis.
Włoczega, Lycopodium.
Wroniec, Lycopodium Selago.
Wronie oko, Strychnos Nux vomica.
Wrzos, Erica.
Wrotycz, Tanacetum.
Wstawacz, Serapias.
Wszawiec, Tordylium.
Wyka, Vicia.
 — gęsia, Ervum.
Wyzsin, Antirrhinum.

Z

- Żółtek*, Boletus Schaefferi.
Zankiel, Sanicula.
Zanokcica, Asplenium Ruta muraria.

Zapalniczka, Ferula.
 Zaraza, Orobanche.
 Zarnowiec, Spartium.
 Zawilec, Anemone.
 Zawoiek, Liliam Martagon.
 Zawciąg, Statice.
 Zdroiówka, Fontanella.
 Zęby babie, Dentaria pentaphyllos.
 Zegawka, Urtica urens.
 Zelaznica, Centaurea Scabiosa.
 Zeniszek, Achillea Agrestum.
 Ziele balsamowe, Amyris.
 — czarne, Anemone Pulsatilla.
 — iaskółcze, Chelidonium.
 — indygotowe, Indigofera.
 — kamienne, Alyssum.
 — kuzre, Tormentilla.
 — ostre, Asperugo.
 — piaskowe, Arenaria.
 — piżmowe, Adoxa.
 — rogowe, Cerastium.
 — S. fańskie, Hypericum.
 — stare, Erigeron.
 — świnię, Hypochaeris.
 — tatarskie, Acorus calamus.
 — zębane, Anthemis Pyrethrum.
 Zielonka, Agaricus Schaefferi.
 Zimowit, Colchicum.

Zimozioł, Linnaea.
 Złocien, Achillea.
 Złotnik, Potentilla Anserina.
 Złotogłów, Asphodelus.
 Złotokwiat, Chrysanthemum.
 Złotowierz, Salix vitellina.
 Złotowłos, Adiantum.
 Zminda, Amaranthus Bilitum.
 — iagodna, Blitum capitatum.
 Zob ptasia, Ligustrum.
 Zofia, Sisymbrium Sophia.
 Zofien, Curcuma longa.
 Zofie ziemna, Gentiana Centaureum.
 Zołtak, Boletus granulatus.
 Zołtofarbownik, Reseda Luteola.
 Zołtosok, Cambogia.
 Zonkilla, Narcissus Jonquilla.
 Zurowina, Vaccinium Oxycoccus.
 Zwyciężyad, Asclepias Vincetoxicum.
 Zygmarek.
 Zyr zięczy, Prenanthes.
 Zyto, Secale.
 Zywiec, Dentaria.
 Zywokost, Symphitum.
 Zywołist, Dioenea.

REIESTR

R E I E S T R

Roslin zdatnych do różnego zażycia
 Ekonomicznego.

Nie tylko to w tym Reiestrze znajdować się będzie, co się najpospoliciej pod imieniem zażycia Ekonomicznego rozumie; lecz i co się przyzwocie pod ten artykuł podciągnąć może. Tak bowiem mniemam, że w tym, nie zaś w lekarskim Reiestrze każdy szukać będzie Roslin do przypraw stołowych sfażących, do leczenia różnych domowych zwierząt, i tam dalej. Reiestr zaś ten tak się ma rozumieć: naprzykład, *Bydła pasza dobra*: *Acer platanoides*, &c. *Festuca elatior*, *speciosa*, &c. Znaczy to, że w Dykcyonarzu pod Rodzajem *Acer*, Gatunek *platanoides*, a pod Rodzajem *Festuca*, gatunki *elatior*, *speciosa*, są zdatne na paszę dla bydła, opisane. Jeżeli zaś pod jakim artykułem naidzie się gdzie samo tylko imię rodzajowe; znaczy to, że cały rodzaj do tego jest zdatny. W niektórych miejscach przydana gwiazdka, znaczy, że te rośliny są wyrażone w przydadku do Dykcyonarza.

B

Pażantom żer ulubiony: *Brassica Napus*, *Gongylodes*.
 Białoskornikom zdatne: *Vaccinium Myrtillus*. (spus.
Bydła parczy leczy: *Rumex crispus*.
Bydła mocz krwawy leczy: *Geranium molle*.
Bydła płuca zfe leczy: *Arctium Lappa*.
Bydła wrzody leczy: *Osmanthe Lunaria*.
Bydła zatwardzenie leczy: *Rhamnus Frangula*.
Bydła są paszą dobrą. *Acer platanoides*. *Agrestis capillaris*.
 TOM III.

Aira squatica. *Ajuga reptans*.
Alopecurus pratensis. *Avena elatior*. *Betula alba*. *Briza minor*. *Caltha palustris*. *Festuca elatior*, *speciosa*. *Fraxinus excelsior*. *Gentiana Centaureum*. *Holcus lanatus*. *Lathyrus tuberosus*, *pretensis*, *latifolius*. *Lotus corniculatus*. *Lysimachia Nummularia*. *Melampyrum arvense*. *Melica nutans*. *Morus alba*. *Pastinaca sativa*. *Pimpinella saxifraga*. *Plantago major*. *Poa angustifolia*, *pratensis*. *Prunella vulgaris*. *Tilia Europea*.
 P

Tragopogon pratense. Trifolium Melilotus, hybridum, repens, pratense, alpestre. Triglochin palustre. Triticum repens. Trollius Europaeus. Urtica dioica. Veronica Beccabunga. Vicia cracca, biennis. * Anthoxanthum odoratum. * Bromus mollis.

Bydło są parzę niezdarną. Anemone nemorosa. Arundo phragmitis, calamagrostis. Campanula Cervicaria. Carex acuta. Heracleum Sphondylium. Iris Pseudoacorus. Thlaspi arvense. * Anthericum ossifragum.

Bydło są zdrowe. Alchemilla vulgaris. Menyanthes trifoliata.

Bydło w czasie zarazy użyteczne. Juniperus communis. Vaccinium Myrtillus. Salix alba.

Bydło mnożenia chęć wzbudza. Lycoperdon cervinum. Orobancha major. Phellus impudicus.

C

Cegłę polewaną wypalać. Populus tremula.

Chleb w czasie niedostatku: Aesculus Hippocastanum. Brassica Rapa, Gongylodes. Bryonia alba. Orchis militaris. Trapa natans. Triticum repens. Ulmus campestris. Vicia sativa, Faba.

Chleb pieczony psuig. Agrostema Githago. Melampyrum arvense. Trifolium Melilotus, arvense.

Chleb smaczny czynią. Allium vineale. Anethum Feniculum. Carum Cervi. Nigella sativa. Polygonum Bistorta.

Chmielu niedostatek zastąpić mogą. Gentiana campestris. Lichen pulmonarius. Melissa officinalis. Menyanthes trifoliata. Polypodium Filix mas. Salvia pratensis, glutinosa.

Cukier. Acer pseudoplatanus, saccharinum. Saccharum officinale.

Cynamon. Laurus Cinnamonum.

Czokolata. Corylus avellana. Juglans regia. Pinus Cembra. Theobroma Cacao. Tilia Europea.

D

Dachy trwałe. Bryum rurale. Schœnus Meriscus. Triticum repens.

Drzewa do polerowania. Ilex aquifolium. Juglans regia. Juniperus communis. Pyrus communis.

F

Farba błękitna. Campanula rotundifolia. Centaurea Cyanus. Vaccinium Myrtillus. Isatis tinctoria. Ligustrum vulgare. Melampyrum arvense.

Farba brązowa. Arbutus Uva Ursi. Juglans regia. Lichen saxatilis.

Farba czarna. Actæa spicata. Betula Alnus. Corylus avellana. Fagus castanea. Fraxinus excelsior. Iris pseudoacorus. Lycopus europeus. Pinus sylvestris. Polygonum Bistorta. Prunus spinosa. Veronica officinalis. Vitis vinifera. Quercus Robur.

Farba czerwona. Anchusa tinctoria. Asperula tinctoria. Beta vulgaris. Carthamus tinctorius. Gallium verum, sylvaticum, boreale. Lithospermum arvense. Origanum vulgare. Papaver Rhœas. Prunus spinosa. Rubia tinctorum. Tormentilla erecta. Farba purpurowa. Vaccinium Myrtillus.

Farba zielona. Bromus secalinus. Campanula rotundifolia. Iris germanica. Menyanthes trifoliata. Prunus Padus. Scabiosa succisa.

Farba żółta. Artemisia tinctoria. Artemisia Absinthium. Berberis vulgaris. Betula alba. Bidens tripartita. Byssus candellaris. Caltha palustris. Calendula officinalis. Carpinus Betulus. Carthamus tinctorius. Curcuma longa. Centaurea Jacea. Genista tinctoria. Hieracium umbellatum. Impatiens noli tangere. Iris pseudoacorus. Lichen candellaris, parietinus, juniperinus, vulpinus. Reseda Luteola. Ramex acutus. Serratula tinctoria. Urtica dioica. Xanthium strumarium.

Frankfurter szwarc, farba. Vitis vinifera.

G

Galas do atramentu. Quercus Robur.

Garbarzom zdarne. Alchemilla vulgaris. Arbutus Uva Ursi. Comarum palustre. Ledum palustre. Nymphaea lutea, alba. Pinus sylvestris, Abies. Polygonum Bistorta. Potentilla anserina.

Pteris aquilina. Pyrola rotundifolia. Rubus fruticosus. Tormentilla erecta. Trifolium arvense. Vaccinium Myrtillus, Vitis idæa.

Gasiętom lekarstwo. Nicotiana Tabacum.

Gółębom żer ulubiony. Vicia sativa.

Góździki korzenne. Caryophyllus.

Groble trwałe czyni. Viburnum Opulus.

H

Hubka do żażenia ognia. Boletus ignisarius.

Herbata. Thea.

I

Jedwabników pożywienie. Morus alba.

Imbir korzenny. Amomum Zingiber.

Indyche do farbowania. Indigofera tinctoria.

Indykom pożywienie ulubione. Festuca rubra.

K

Kaczek pożywienie. Festuca Auitans, Lemna.

Kanarkom pożywienie. Phalaris canariensis. Alsine media.

Kapary. Caltha palustris. Caperis spinosa. Tropeolum majus, minus.

Kapelusze plectone. Hypnum crispum. Milium effusum. Agrostis spica venti. Aira caespitosa.

Karaczany gubi. Nymphaea latea.

Kawa napój. Coffea arabica. Apium rapaceum. Cichorium. Intibus. Juglans regia. Lupinus albus. Quercus Robur. Tilia europaea.

Knoty samorodne do lamp. Juncus conglomeratus.

Koniom pasza użyteczna. Hedysarum Onobrichis. Helianthus annuus. Triticum repens. Urtica dioica. Veronica Beccabunga. Vicia sativa.

Koniom szkodliwa. Gratiola officinalis. Phellandrium aquaticum. Prunus Padus.

Koniom lekarstwo. Nicotiana Tabacum.

Koniom grzbiety skaleczone leczą. Oenanthe fistulosa.

Końskie rany. Anemone Pulsatilla.

Końskie zofy. Boletus ignarius.

Końskie motz zatrzymane. Ononis arvensis.

Końskie robaki. Juniperus Sabina.

Konie dychawiczne. Aesculus Hippocastanum.

Konie zdrożone. Carlina acaulis.

Konie zagwożdżone. Scabiosa succisa.

Koniom laxacya. Asarum europaeum.

Konie od much zachować. Juglans regia.

Koniom sierć odmienić. Quercus Robur.

Korki krajowe do zatykania flasz. Populus nigra. Quercus suber.

Komary gubić. Innula Pulicaria.

Kotom ulubione. Valeriana dioica.

Korzenne rośliny. Artemisia Dracunculus. Acorus Calamus. Carum Carvi. Hyssopus officinalis. Laurus nobilis. Lycoperdon Tuber. Mentha Pulgium. Nigella damascena, sativa, arvensis. Ocimum Basilicum. Origanum Majorana. Thymus Serpillum, vulgaris. Tropaeolum majus, minus.

Koszenilla farba. Cactus cochinifer, Scleranthus.

Kozom ulubione. Fraxinus excelsior.

Krety gubić. Lupinus luteus.

Krochmal. Aesculus Hippocastanum. Brionia alba. Convalaria Polygonatum, multiflora. Fagus castanea. Ranunculus Ficaria. Solanum tuberosum.

Krowom cięącym się. Brassica Rapa. Viscum album.

Kuny farbować. Empetrum nigrum.

Kurom użyteczne. Hedysarum Onobrichis. Helianthus annuus.

Kuropatwom ulubione. Brassica Napus, Gongylodes.

L

Laki dla malarzów. Acer campestre. Betula alba. Prunus Cerasus domestica. Pyrus malus. Rhamnus Frangula. Salix alba.

Lakmus farba. Croton tinctorium.

Laski do noszenia. Prunus spinosa.

Ludziom różne pożywienie. Helianthus annuus, tuberosus. Leontodon Taraxacum. Lepidium sativum. Malva rotundifolia. Enothera biennis. Onopordon Acanthium. Ornithogalum. Orobancha tuberosus. Oxalis Acetosella. Phyteuma spicata. Pinus sylvestris, Abies. Tragopogon pratense porrifolium. Trapa natans. Urtica urens. Vaccinium Myrtillus. Vitis idaea. Oxycoccus. Valeriana Locusta. Veronica Beccabunga. * Calla palustris.

Laki zasiewane. Alopecurus pratensis. Avena elatior. Bromus giganteus, Hedysarum Onobrichis. Medicago falcata, lupulina. Poterium Sanguisorba. Trifolium pratense, fragiferum. Triglochin palastre. Vicia Cracca, biennis.

M

Migdały. Amygdalus communis. Pinus Cembra. Pistacia vera.

Meszki gubić. Nicotiana Tabacum.

Miotelki do sukien. Pyrola rotundifolia.

Mleko w ser obracać. Carthamus tinctorius. Gallium verum. Pingicula vulgaris.

Mleko psuiz. Genista tinctoria. Lignaticum Levisticum.

Mleko gdy się ciągnie. Viola canina.

Mleko pomnażać. Juniperus communis. Plantago major.

Mole gubić. Boletus suaveolens. Gnaphallum arenarium.

Juniperus Sabina. Lamium purpureum.

Mrówki gubić. Origanum vulgare.

Myszy wypędzać. Prunus Padus.

Mydło roślinne. Saponaria officinalis.

N

Napój różny dla ludzi. Betula alba. Crataegus. Oxiacantha. Fragaria vesca. Juniperus communis. Pinus canadensis. Ribes rubrum, nigrum, Grossularia. Rubus idaeus. Rumex acetosa. Triticum repens.

Nosaczna koni. Phellandrium aquaticum.

O

Oddech ciężki bydła. Matricaria Parthenium.

Olej obfity. Brassica campestris, Napus, Rapa, Cannabis sativa. Cornus sanguinea. Corylus avellana. Fagus silvatica. Juglans regia. Linum usitatissimum. Myagrum sativum, Papaver somniferum. Pinus Cembra. Tilia europea. Urtica dioica.

Oliwa. Olea europaea.

Olwki. Olea europaea. Cornus mascula.

Opasł potrzebny. Arundo Phragmitis. Polypodium Filix mas.

Opasł potrzebny. Typha latifolia, angustifolia.

Ogrodzienia trwałe. Crataegus Oxyacantha, Genista germanica. Ilex aquifolium.

Orlean farba. Bixa orleans.

Owcom pasza dobra. Agrostis canina. Ajuga reptans. Apium

Petroselinum. Arenaria serpillifolia. Avena flavescens. Campanula persicifolia. Festuca ovina, duriuscula, rubra, decumbens, speciosa. Genista pilosa. Hedera helix. Heracleum Sphondylium. Herniaria glabra. Hieracium umbellatum. Jasione montana. Iberis nudicaulis. Lisimachia nummularia. Mentha crispa. Milium effusum. Poa aquatica. Populus nigra. Prenanthes muralis. Tordylium Anthriscus. Trifolium rubens, montanum, procumbens. Turritia glabra. Ulmus sativa. Viola canina.

Owcom pasza zła. Alisma Plantago aquatica. Alopecurus pratensis, geniculatus. Andromeda polyfolia. Anemone nemorosa. Atriplex patula. Festuca elatior. Hieracium Pilosella. Hydrocotyle vulgaris. Impatiens nolitangere. Thlaspi arvense.

Owce i skopy tuczy. Brassica Napus. Cynosurus cristatus.

Owiec chorych doświadczanie. Betula Alnus.

Owiec biegunkę leczy. Artemisia. Absinthium.

Owiec mocz krwawy. Geranium molle.

Owiec parchy. Rhamnus Frangula.

Owiec robaki. Nicotiana Tabacum.

Owiec płuca złe. Arctium Lappa.

Owiec szaleństwo. Anagallis arvensis.

Owiec zawrót. Thymus Serpillum.

P

Półki gubi. Conyza squarrosa. Inula pulicaria.

Piaski gruntuie. Nardus stricta.

Pieprz. Piper nigrum. Capsicum.

Pismo taimne. Ficus Carica. Originum vulgare.

Piwo smaczne: Acorus Calmus.

Piwo zachowuje. Anthemis Pithium.

Plamy z płotna wysabia. Oxalis Acetosella.

Pluskwy gubi. Ledum palustre. Pteris squillina.

Pomada. Pyrus Cydonia.

Popioł użyteczny. Betula alba.

Fagus sylvatica. Nicotiana Tabacum. Onopordon Acanthium.

Polypodium Filix mas, aculeatum. Populus tremula.

Potaż. Fagus sylvatica. Populus tremula. Pteris aquilina, Salsola.

Przędza różna. Althaea officinalis. Asclepias syriaca. Carduus. Cynara Scolymus. Cardunculus. Eriophorum. Salix. Seretula arvensis. Humulus Lupulus. Lemna. Malva crispa. Morus alba. Onopordon Acanthium. Populus nigra. Tilia europaea. Trifolium Melilotus. Urtica dioica.

Pszczoły miod noszą. Ajuga reptans. Anchusa officinalis. Erica vulgaris. Geleopsis Ladanum. Tetrabit. Galeobdolon. Hedysarum Onobrychis. Hyssopus officinalis. Lamium purpureum. Leserpetium pruthenicum. Lithospermum arvense.

Lonicera Caprifolium. Periclymenum. Lythrum Salicaria. Marrubium vulgare. Melitis. Melissophyllum. Mentha crispa, aquatica, arvensis. Origanum vulgare. Ocimum minimum. Orchis bifolia, militaris. Parnassia palustris. Phyteuma spicata. Plantago media. Primula veris. Prunella vulgaris. Pulmonaria. Trifolium repens. Vaccinium vitis idaea. Vicia cracca, sativa. Viola hirta, canina, tricolor. * Convallaria bifolia.

Pszczoły wosk noszą. Agrostema Githago. Alyssum incanum. Anemone ranunculoides. Chelidonium majus. Chrysanthemum leucanthemum. Cistus helianthemum. Cucubalus Behen. Ranunculus auricomus. Genista pilosa. Inula Helenium, salicina, hirta. Lilium Martagon. Lysimachia vulgaris. Papaver Rhoeas, somniferum. Pimpinella Anisum. Pinus sylvestris, picea, Abies. Prunus spinosa. Verbascum.

Pszczoły miod i wosk noszą. Antirrhinum Linaria. Aquilegia vulgaris. Bidens cernua. Campanula glomerata, Cervicaria. Carduus natans. Helianthus annuus. Hieracium Pilosella. Auricula murorum. Hypericum perforatum. Hypochaeris maculata. Leontodon Taraxacum. Lunaria rediviva. Lupinus lateus. Malva rotundifolia, sylvestris, Alcea. Onopordon Acanthium. Polygonum Bistorta, Fagopyrum. Prunus Cerasus. Pyrus communis, Malus. Tragopogon pratensis.

Pszczoły zasklep noszą. Helianthus annuus. Pinus sylvestris. Populus nigra. Calendula officinalis.

Pszczołom użyteczne. Acorus Calmus. Alcea rosea. Angelica sylvestris. Athamanta Meum. Borrago officinalis. Brassica Rapa. Crepis biennis. Ranunculus Ficaria. Raphanus Raphanistrum. Salix. Scabiosa succisa, arvensis. Scorzonera humilis. Sinapis arvensis. Jasione montana. Lamium album. Lathyrus pratensis. Ledum palustre. Lotus corniculatus. Melissa officinalis. Nigella sativa. Prunus domestica. Thymus Serpillum, vulgaris. Tilia europea. Trifolium Melilotus, hybridum, pratense, alpestre, montanum. Tussilago Farfara, Petasites. Veronica spuria.

R

Rożenki. Vitis vinifera.

Rumpunk napój. Prunus spinosa.

S

Saffetgrin Farba. Rhamnus catharticus.

Sago. Cycas.

Sery przyjemne czyni. Trifolium Melilotus caerulea.

Sery zachowuje. Prunus spinosa.

Srebro bielić. Vaccinium Oxycoccus.

Stal miękczy. Urtica dioica.

Swin robaki gubi. Scrophularia.

Swinie zdychaig. Chenopodium hybridum.

Swiniom szkodzi. Hyoscyamus, Piper nigrum.

Swinom ulubione. Baniam Bulbostachyum.

Swiece tanie. Verbascum Thapsus.

Swiercze gubić. Nymphaea lutea.

Syrop. Acer campestre. Daucus Carota.

Safran. Crocus sativus.

Szczegłom ulubione. Alsine arvensis.

Skała będożyć. Parietaria.

T

Tobakg poprawia. Trifolium pratense.

Mellitus officinalis. Boletus edulis.

Tuz do rysowania. Prunus Arvensis.

Raphanus sativus. Scutellaria humilis.

Tytuś dziki. Ramex crispus. Helianthus tuberosus.

W

Węgle do prochu zdadne. Rhamnus Frangula. Ligustrum vulgare.

Wieprzom pożywna. Fagus sylvatica. Helianthus annuus. Lathyrus tuberosus. Nymphaea lutea. Prunus Cerasus, Pyrus Malus, Quercus Robur. Tormetilla erecta. Tragopogon pratensis. Ulmus sativa. Urtica dioica.

Wina zle poprawia. Pimpinella Saxifraga. Prunus spinosa.

Wodka trunk. Fragaria vesca. Pinus sylvestris. Prunus avium. Vaccinium Myrtillus, Viris idæa.

Wolki gubić. Lythrum Salicaria. Nicotiana Tabacum.

Wosk roślinny. Myrica cerifera. Betula elba.

R E I E S T R

Roslin zdatnych do zażycia Lekarskiego.

A

Akacya sok. Mimosa Senegal. *Anielska choroba.* Arum maculatum.

B

Balsam. Pinus Lerix. Populus balsamifera.

Balsam Copaiva. Copaifera officinalis.

Balsam de Mecca. Amyris gileadensis.

Balsam Tolu. Toluifera Balsamum.

Benzoe. Laurus Benzoin.

Biegunki. Crataegus Oxyacantha. Rubus fruticosus. Sanguisorba officinalis. Tormetilla erecta. Vaccinium Myrtillus, Oxycoccus. Viscum album, Populus nigra. Potentilla reptans. Poterium sanguisorba. Genum rivale. Inula dissenterica. Linum usitatissimum. Lysimachia nummularia. Malva rotundifolia. Orchis mascula. Plantago Psyllium. Polygonum Bistorta. Quercus Robur.

Pol zębów. Ficus Carica. Achillea Ptarmica. Anthemis Pyrethrum.

Brodawki. Calendula officinalis.

Bladość Płci biały. Artemisia Abrotanum.

C

Chłodzące Rosliny. Fragaria vesca. Geranium Robertianum. Nymphaea alba. Potamogeton natans. Triticum repens. Vaccinium Oxycoccus.

Contrajerwa kraiowa. Achillea Millefolium.

Członki odmrożone. Brassica Rapa.

Czyścica po porodzeniu. Anthemis Cotula. Arundo Phragmitis. Cheiranthus Cheiri. Matricaria Parthenium. Nigella sativa. Pencedanum officinale. Pimpinella Saxifraga.

D

Dzięśła zle. Quercus Robur. Cochlearia Armoracia.

Drzazgi w ranach. Arundo Phragmites.

Dychawica. Arum maculatum. Juniperus communis. Marrubium vulgare. Origanum vulgare. Papaver Rhoeas. Phellandrium aquaticum. Pimpinella Saxifraga. Pinus sylvestris, Abies. Triticum repens. Tussilago Farfara. Urtica dioica. Verbascum Thapsus.

F

Febra. Achillea Ageratum. Anthemis nobilis. Apium gra-

veolens. Asarum Europæum. Betula alba. Centaurea benedicta. Salix pentandra. Pimpinella Saxifraga. Plantago media. Fontinalis antipyretica. Fraxinus excelsior. Fumaria cava. Gentiana Centaureum. Geum rivale. Inula Helenium. Menyanthes trifoliata. Panicum miliaceum. Quercus Robur. Vaccinium Oxycoccus. Verberna officinalis. Veronica spicata. *Fistuly.* Chelidonium majus. *Flegmę rozwalniając.* Allium. Anethum Poniculum. Arum maculatum. Cichoreum Endivia. Erysimum officinale. Mercurialis vulgaris. Menyanthes trifoliata. Peucedanum officinale. Polygala emarsa. *Fluszy.* Primula veris. Arctium Lappa. Arum maculatum. Betula Alnus. *Francuska choroba.* Fraxinus excelsior. Guajacum officinale. Juniperus communis. Laurus Sassafras. Prunus pedas. Quercus Robur. Xanthium strumarium. Ramez aquaticus. Saponaria officinalis. Solanum Dulcamara.

G

Galban. Bubon Galbanum. *Gardła bol.* Rubus idæus. Sempervivum. *Gardła płokanie.* Tremella Auricula. Urtica dioica. Vinca minor. Prunella vulgaris. Quercus Robur. *Gadu ukąszenie.* Fraxinus excelsior.

Głowy bol. Verbena officinalis. Convallaria majalis. Rosmarinus officinalis. Matricaria Parthenium. Populus nigra. Primula veris.

Głowe wzmacnia. Origanum Majorana.

Gorączkę tłumi. Citrus medica. Ribes rubrum. Rubus fruticosus, idæus. Ramez Acetosa. Sambucus nigra.

Gonorrhoea. Sempervivum. Melva rotundifolia. Nymphaea alba. Pinus Abies. Plantago major, media. Polypodium vulgare.

Gruczoły. Betula Alnus.

Gumma kraiowa. Prunus Cerasus, Avium, domestica.

Gumma anima. Hymenaea Courbaril.

Gumma Arabska. Mimosa Senegal.

Gumma elemi. Amyris elemifera.

Gumma gutta. Cambogia.

Gumma-ladanum. Cistus creticus.

Gumma laka kraiowa. Carpinus betulus.

Gumma Kopal. Rhus copallinum.

Gumma Tragant. Astragalus Tragacantha.

H

Hemoroidy. Antirrhinum Linaria. Aristolochia Clematis. Betula alba. Cirsia latetians.

I

Jalappa. Convolvulus Jalappa.

K

Kamfora. Laurus Camphora.

Kamień. Alisma Plantago aquatica. Apium Petroselinum, rapaceum. Cochlearia Armoric. Convallaria Polygonatum. Raphanus sativus. Rubus fruticosus. Lycopodium clavatum. Polypodium vulgare. Polytrichum commune. Pyrus communis. Vicia sativa.

Kaskarilla. Clusia elutheria. *Kaszel.* Angelica sativa. Beta vulgaris. Brassica oleracea. Linum usitatissimum. Melva rotundifolia. Papaver Rhoeas, somniferum. Polygala amara. Tussilago Farfara.

Katar. Brassica oleracea. Juniperus communis. Laurus Sassafras. Lichen islandicus. Papaver Rhoeas. Pimpinella Saxifraga.

Kina. Cinchona. Aesculus Hippocastanum. Alchemilla vulgaris. Arundo Phragmitis. Salix. Gentiana Centaureum.

Kulki. Gentiana campestris. Urtica dioica.

Koftun. Heracleum Spondylium. Lycopodium clavatum. Vinca minor.

Krew czyszcząc. Glechoma hederacea. Laurus Sassafras. Leontodon Taraxacum. Lepidium sativum. Urtica urens.

Krew spiekłą rozwalniając. Anthemis Cotula. Arnica montana. Mercurialis polymorpha, conica.

Krewig płucanie. Hieracium Pilosella. Phellendium aquaticum. Portulaca oleracea. Pulmonaria officinalis.

Krwiotoki. Achillea Millefolium. Agrostema Githago. Boletus igniarius. Fraxinus excelsior. Geranium Robertianum. Geum rivale. Linum usitatissimum. Lycoperdon Bovista. Lysimachia Nummularia. Polygonum Bistorta. Potentilla reptans. Thlaspi Bursa pastoris. Tormentilla erecta. Ulmus campestris. Urtica dioica. Vinca minor.

Kurcz. języka. Lavandula.

L

Lękanie się. Campanula Cervicaria.

Lamania. Cardamine pratensis. Tremella Nostoc. Viscum album. Primula veris.

Laxując. Genista tinctoria. Heracleum Sphondylium. Linum usitatissimum. Lonicera Peryclimenum. Prunus spinosa. Rhamnus catharticus.

M

Macicy choroby. Achillea Millefolium. Anthemis Cotula. Artemisia Abrotanum, vulgaris. Arum maculatum. Ballota nigra. Chenopodium vulvaria. Ferula assa fatida. Gallium verum. Heracleum Sphondylium. Laurus Cassia. Phellendium aquaticum. Matricaria Parthenium. Melissa.

Manna de Biancon. Pinus Larix.

Manna Calabrina. Fraxinus Ornus.

Mastyx. Pistacia Lentiscus. *Młdosi.* Lavandula.

Miesiączone. Agrostema Githago. Anthemis Cotula. Artemisia vulgaris. Cheiranthus Cheiri. Juniperus communis. Sabina. Lichen Islandicus. Matricaria Parthenium. Marrubium vulgare. Mentha Pulegium. Nepeta cataria. Nigella sativa. Origanum vulgare. Peucedanum officinale. Pimpinella Saxifraga.

Mocz pędzą. Allium Ampeloprasum. Apium Petroselinum. Melittis Melissophyllum. Pimpinella Saxifraga. Ononis arvensis. Onopordon Acanthium. Orchis bifolia. Tragopogon pratense. Trifolium Melilotus. Urtica urens. Hamulus. Imperatoria.

Mocz gorący. Polypodium vulgare.

Mocz krwawy. Poterium Sanguisorba. Quercus Robur.

Mowy uszata. Mentha Pulegium.

Moxa kraiowa. Verbascum Thapsus.

Mozgowi użyteczne. Heracleum Sphondylium.

N

Nerkiom użyteczne. Tassilego Ferfara. Urtica urens.

Nerwy wzmacniające. Anthemis nobilis. Cheiranthus Cheiri. Convallaria majalis. Dianthus Caryophyllus. Dracocephalum moldavicum. Rosa. Heracleum Sphondylium. Hyssopus officinalis. Melissa officinalis. Mentha crispa. Nepeta cataria. Primula veris. Valeriana dioica.

Niemoc padaigca. Viscum album.

O

Oczom użyteczne. Cacumis Melo. Herniaria glabra. Leontodon Taraxacum. Myagrum sativum. Myosotis scorpioides arvensis. Nymphaea alba. Parnasia palustris. Plantago Psyllium. Pyrus Cydonia. Tremella Auricula. Ulmus campestris. *Odmiękczaigce rośliny.* Malva rotundifolia, erecta. Mercurialis annua. Verbascum Thapsus.

Odra. Vicia sativa.

Oparzeliny. Ulmus campestris.

Opium. Papaver somniferum.

Ospa. Urtica dioica, Vicia sativa.

Otwierające rośliny. Nepeta cataria. Nigella sativa. Onopordon Acanthium. Tragopogon pratense.

P

Paraliż. Rosmarinus officinalis. Gentiana Centsureum.

Parchy. Arundo Phragmitis. Chelidonium majus. Chenopodium Valveria. Hedera helix. Juniperus communis.

Pamięć wzmacnia. Anthemis nobilis.

Pedogra. Arctium Lappa. Marrubium vulgare. Menispermum Coccus. Menyanthes trifoliata. Polypodium vulgare. Fragaria vesca. Gallium Molugo. Gentiana Centsureum. Hamulus Lupulus. Juniperus communis. Quercus Robur. Tremella Nostoc. Urtica dioica. Veronica Becabunga. Viscum album.

R

Pierśiom użyteczne. Anethum Faniculum. Apium Petroselinum. Bollis petennis. Beta vulgaris. Betonica officinalis. Brassica Rapa, oleracea. Cichorium Intybus. Scabiosa arvensis. Hordeum vulgare. Hyssopus officinalis. Inula Helenium. Juniperus communis. Marrubium vulgare. Melittis Melissophyllum. Mentha Pulegium. Menyanthes trifoliata. Pimpinella Anisum. Tilia europaea. Triticum repens. Tussilago Farfara. Petasites. Urtica urens. Vaccinium Myrtillus. Verbascum Thapsus.

Plkanie ust. Betula Alnus.

Pluca. Pyrola rotundifolia. Pulmonaria officinalis. Anthemis nobilis. Veronica officinalis.

Pot pędzą. Angelica sativa. Artemisia Absinthium. Sambucus nigra. Imperatoria Ostruthium. Juniperus communis. Panicum miliseum. Pimpinella Saxifraga.

Pryszcze czynią. Clematis Flammula. Anemone Pulsatilla, nemorosa. Ranunculus Flammula, acris.

Przawieckiego ukąszenie. Anagallis arvensis. Aspergula odorata. Ribes nigrum. Lichen caninus. Lytrum Salicaria. Plantago Coronopus.

Pachliny. Betula Alnus. Chelidonium majus. Geranium Robertianum. Hedysarum Onobrychis. Lillium album. Tussilago Petasites.

Rabarbarum. Rhenum palmatum. Rumex Patientia.

Rak. Daucus Carota. Sedum album, acre. Sempervivum. Onopordon Acanthium. Phallendrium aquaticum. Polygonum Persicaria. Veronica Becabunga. * Antirrhinum spurium.

Rany. Alchemilla vulgaris. Arctium Lappa. Brassica oleracea. Chenopodium Bonus Henricus. Fragaria vesca. Fraxinus excelsior. Geranium Robertianum. Leontodon Taraxacum. Lysimachia nummularia. Mommordica Balsamina. Orobanche major. Populus nigra. Ulmus campestris.

Reumatyzmy. Menyanthes trifoliata. Tremella Nostoc. Urtica dioica. Viscum album.

Robaki morzą. Esculus Hypocastanum. Artemisia Absinthium. Citrus medica. Santolina chamæcyparissus. Ferula asafetida. Gentiana Centsureum. Matricaria Parthenium. Nepeta cataria.

Rodzenie ciężkie. Lillium album. Malva rotundifolia. Tanacetum vulgare.

Róża. Canabis sativa. Sambucus nigra.

Rozgrzewające rośliny. Matricaria Parthenium. Mentha crispa.

Rozpalenia. Alcea rosea. *Rozwalniające rośliny.* Inula Helenium. Iris florentina. Matricaria Parthenium. Melissa officinalis. Mentha crispa. Onopordon Acanthium. Pimpinella

Saxifraga, Tragopogon pratensis. Urtica urens.

S

Sandaraka. Juniperus communis.

Saleb kraioy. Orchis morio, mascula.

Salsaparylla. Smilax. Arctium Lappa. Carex arenaria.

Seammoneum. Convolvulus Scamoneum.

Sledziona. Fumaria officinalis. Polypodium vulgare. Humulus Lupulus. Leonorus Cardiac. Menyanthes trifoliata. Anthemis nobilis. Apium Petroselinum. Asplenium Scolopendrium, Ceterach. Ballota nigra. Chrysosplenium alternifolium.

Solitaire. Wstęgowiec. Pteris aquilina.

Sprawę maffzeńskę wzniecaig. Apium rapaceum. Orchis. Lycoperdon, Tuber.

Strupy. Convallaria Polygonatum.

Suchoty. Achillea Millefolium. Alsine media. Asplenium, Ruta muraria. Brasica oleracea. Fumaria officinalis. Hordeum vulgare. Lichen islandicus. Lysimachia Nummularia. Marrubium vulgare. Orchis morio, mascula. Oryza sativa. Pinus sylvestris, Abies. Polygala amara. Quercus Robur. Solanum Dulcamara. Urtica urens, dioica. Vinca minor.

Szaleństwo. Polypodium vulgare.

Szkorbut. Acer Pseudoplatanus. Arum maculatum. Asple-

nium ruta muraria. Brassica oleracea. Cardamine pratensis amara. Cochlearia officinalis, Armoracia. Erisimum officinale, Barbarea. Raphanus sativus. Rumex aquaticus, Salix pentandra, fragilis. Solanum Dulcamara, Sysimbrium Nasturtium. Fumaria officinalis. Hordeum vulgare. Juniperus communis, Lepidium sativum. Lysimachia Nummularia. Tropaeolum majus, minus. Ulmus campestris. Urtica dioica. Vaccinium Myrtillus. Veronica Beccabunga.

T

Terpentyna. Pinus Larix, Platanus. Pistacia Terebinthus.

Trąd. Alsine media.

Trucizny Roslinne. Aconitum Napelus. Lycototum. Aethusa Cynapium. Agaricus integer, muscarius. Anemone ranunculoides. Antirrhinum Oronitum. Atropa Belladonna. Cicutia virosa. Conium maculatum. Datura Stramonium. Evonimus europæus. Ranunculus sceleratus. Fritillaria Imperialis. Hedera helix. Helleborus fatidus. Hyacinthus non scriptus. Hyoscyamus niger. Impatiens noli tangere. Iris Pseudoacorus. Peris quadrifolia. Lolium temulentum. Mercurialis perennis. Narcissus Pseudonarcissus. Nerium Oleander Oenanthe fistulosa, crocata. Veratrum album.

U

Udow bol Scyatka. Lepidium Iberis. Pyrola umbellata.

Uplawy białe. Lauras Sassafras. Lysimachia Nummularia. Quercus Robur. Urtica urens.

W

Wątrobę leczę. Anemone Hepatica. Anthemis nobilis. Apium Petroselinum. Heracleum Sphondilium. Merchantia polymorpha. Marrubium vulgare. Polypodium vulgare.

Węka ukąszenie. Echium vulgare.

Wiatry. Anethum graveolens. Anthemis nobilis. Apium Petroselinum, graveolens, rapaceum. Cerum Cervi. Matricaria Parthenium. Melissa officinalis. Mentha crispa. Nepentha cataria. Nigella sativa. Phellandrium aquaticum. Pimpinella Anisum.

Wielka choroba. Gallium verum, Mollugo. Valeriana dioica.

Wnętrzności zamulone. Fumaria officinalis. Humulus Lupulus. Triticum repens.

Wodna puchlina. Genista tinctoria. Herniaria glabra. Humulus Lupulus. Menyanthes trifoliata. Pimpinella Saxifraga.

Womity ezynię. Arundo Phragmitis, Assrum europæum.

Womity kruawę. Marrubium vulgare.

Wzrady. Achillea Millefolium. Agrostema Githago. Alcea rosea. Arundo Phragmitis. Asclepias Vincetoxicum. Betula Alnus. Chelidonium majus. Chenopodium bonus Henricus. Frageria vesca. Geranium Robertianum. Hedera helix. Leon-

todon Taraxacum. Lysimachia Nummularia. Polygonum Hydropter. populus nigra. Rumex Patientia. Tussilago Farfara. Viscum album.

Wszy gubig. Evonymus europæus.

Wyniszczonym. Theobroma Cacao. Orchis mascula.

Wywicienie. Arundo Phragmitis.

Wzmocniające rośliny. Geum urbanum. Glechoma hederacea. Hypericum perforatum. Inula Helenium. Menyanthes trifoliata. Vaccinium Oxycoccus.

Z

Zarazy bronię. Allium sativum, Cepa. Ruta graveolens.

Zatwardzenie stolca. Matricaria. Parthenium. Mentha Pulegium.

Zawrót głowy. Merantha Galanga. Primula veris.

Sciągające rośliny. Geranium Robertianum. Poterium. Sanguisorba.

Zerwanie. Arnica montana. Bellis perennis.

Zęby chwiciące. Berberis vulgaris. Polygonum Bistorta. Prunella vulgaris.

Zgnilizna się przeciwna. Anthemis nobilis. Artemisia Absinthium. Berberis vulgaris. Centaurea benedicta. Citrus Aurantium medica. Hyssopus officinalis. Inula Helenium. Oxalis Acetosella.

Złamanie kości. Symphitum officinale.

Złota żyłka. Populus nigra. Ranunculus Ficaria repens.

Zofadka bol. Trifolium Melilotus. Vaccinium. Oxycoccus.

Zofadkowi użyteczne. Anethum Fenniculum. Angelica sativa. Anthemis nobilis. Artemisia Absinthium. Arnica maculatum, Fumaria officinalis. Gentiana Centaureum, campestris. Geum rivale. Inula Helenium. Origanum Majorana. Pimpinella Sa-

xifraga, Anisum. Polypodium vulgare.

Zofraczka. Anthemis nobilis Saxifraga tridactylites. Solanum Dulcamara. Gentiana Centaureum. Marchantia polymorpha. Origanum vulgare. Polypodium vulgare. Polytrichum commune. Potentilla reptans. Urtica dioica.

GROMADY

GROMADY, RZĘDY i RODZAJE ROSLIN W TYM DYKCYONARZU OPISANYCH PORZĄDKIEM UKŁADU LINNEUSZOWEGO UŁOZONE.

Chcąc Dzieło to uczynić jak najużyteczniejsze, i podług przyrzeczenia w Wstępie uczynionego, ułatwić poznawanie Roslin tym, którzy żadnych jeszcze nie znają, to do uwagi podaję. Mając przed sobą nieznaną Roślinę, potrzeba naprzód uważać na wszystkie te przypadki, któremi Gromady od siebie się różnią. Mając pewność do której Gromady należy, potrzeba upatrywać znaków, do którego Rzędu należy w tej Gromadzie. Należący Rząd, uważają się znaki Rodzajowe; a tak pod imieniem Rodzajowym pozna się gatunek z opisaniami, jeżeli w tym Dykcyonarzu jest opisany. Mogą wprowadzić wypaść niektóre wyłączenia dla tego, że niektóre gatunki, chociaż układowe znaki mają, iednakże dla przyrodzonego składu z innemi być musiały złączone: abym i w tym ułatwił, przydam znaczniejsze wyłączenia na końcu każdej Gromady.

Kto się z Częścią II. Wstępu do tego Dykcyonarza dobrze pozna, nie będzie miał wiele trudności. Za przykład weźmy sobie roślinę, którą ogrodnicy nazywają *Fritillaria*. Dajmy to, że iey nieznamy wcale. Uważmy, iż każdy kwiat jest dwupłciowy: Nitek pyłkowych albo pręcików jest sześć; te są wolne, nigdzie z sobą nie zrosłe; nie są iedne nad drugie dłuższe, ale równe: nie są na zarodku osadzone; więc ta roślina należy do Gromady VI. sześć-pręcikowej. Uważmy dalej, że szczyka albo zarodek jest ieden: więc należy do Rzędu I. Gromady VI. Przebiegając w tym Rzędzie Rodzaje, postrzegamy; że się z tą rośliną zgadza to opisanie: *Korona dzwonkowa. sześć-listkowa, ma na dolnych końcach deski miodowe, i pręciki równe z koroną długości*: Roślina ta więc należy do Rodzaju *Fritillaria*, pod którym szukając w Dykcyonarzu, widzimy z opisaniami gatunków, że jest *Fritillaria Meleagris*.

Gromady.

GROMADA I.

Pręcik jeden nie na zarodku osadzony.

R Z & D I. Szyyka jedna:

Korona podniesiona w górę, sześć dzielna; ma jedną wargę dwa razy dzieloną, odgiętą. Kielich troy-listkowy. Szyyka lancetowa do korony przysłania, Rodzaj *Canna*.

Kielicha i korony nie ma. Blizna poiedyncza. Ziarno jedno *Hippuris*.

R Z & D II. Szyiek dwie.

Kielicha nie ma. Korona dwulistkowa. Ziarno jedno, nagie, owalne. *Cerispermum*.

Kielicha nie ma. Korona dwulistkowa. Torebka dwa-komorkowa, cztero-ziarnowa. *Callitriche*.

Kielich troydzielny. Korony nie ma. Ziarno jedno w kielichu iegodowym. *Blitum*.

GROMADA II.

Pręcików dwa, nie na zarodku osadzonych.

R Z & D I. Szyyka jedna.

Korona pięć-dzielna. Głowki pyłkowe w rurce korony ukryte. Jagoda dwuziarnowa. Nasienie ma obwódkę. *Fasminum*.

Korona czterodzielna. Jagoda cztero-ziarnowa. *Ligustrum*.

Korona cztero-dzielna. Torebka dwa-komorkowa. *Syringa*.

Kielich dwa-listkowy stoi na zarodku. Korona dwa-listkowa.

Nasienie jedno, dwa-komorkowe. *Circaea*.

Korony lamka czterodzielna, z jednym działem węższym. Torebka dwa-komorkowa. *Veronica*.

Korona czterodzielna. Pręciki od siebie daleko stoja. Ziarno przylepione. *Lycopus*.

R Z & D II. Szyiek dwie.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, jedno-kwiatowy. Korona ma dwie plewki ostro zaostroszone, i rodzi jedno ziarno. *Anthoxanthum*.

W Gromadzie XV. Rzędzie I. pod Rodzajem *Lepidium*, Gatunki *ruderales Iberis*, mają tylko po dwa pręciki. Niektóre paszczekowate mające czasem po dwa pręciki, wymienia się pod Gromadą XIV.

GROMADA III.

Pręcików 3 nie na zarodku stojących. Trawy się tu najwięcej mieszczą, które kwiaty mają dwa płciowe.

R Z & D I. Szyyka jedna.

Kielicha nie ma. Korona z jednej sztuki, na dole z jednej strony garbata, stoi na zarodku. Ziarno jedno. *Valeriana*.

Korona sześć-dzielna, równa. Blizny zwinione. *Crocus*.

Korona sześćdzielna, paszczekowata. Pręciki wznoszą się w górę. *Gladiolus*.

Gromady.

Korona sześć-dzielna; trzy działki na przemian odgięte. Blizny mają kształt listków kwiatowych. *Iris*.

Trawa. Korony nie ma. Kielich jeden, listek plewkowy, skupiony, jedno ziarno okrągławe otulający. *Scleranthus*.

Trawa. Korony niema. Plewki dwa-rzędowe, dachowkowe. Ziarno jedno nagie. *Cyperus*.

Trawa. Korony nie ma. Łuski zewnętrzne są plewkowate, dachowkowe. Ziarno jedno bez brodki. *Scirpus*.

Trawa. Korony nie ma. Łuski plewkowe, dachowkowe. Ziarno ma długą wieńc. *Eriophorum*.

Trawa. Kielicha niema. Korona dwa-łuskowa. *Nardus*.

R Z & D II. Szyiek dwie.

Trawa. Kielich dwa-listkowy, łódkowaty, w podług równy, koronę zamykający. *Phalaris*.

Trawa. Kielich jedno-kwiatowy, przynajmniej troy-fupinowy: jedna fupinka jest mniejsza. *Panicum*.

Trawa. Kielich bez szypułki, wstęgowy, przylepiony, dwulistkowy, ma dwa długie ostrza. Korona zamknięta. *Pbleum*.

Trawa. Kielich dwuplewkowy, jedno-kwiatowy. Korona jedno-łuskowa. *Alopecurus*.

Trawa. Kielich dwa-sztukowy, jedno-kwiatowy. Korona bardzo krótka. Blizna pęczkowata. *Milium*.

Trawa. Kielich dwuplewkowy, jedno-kwiatowy, nieco krótszy od korony. Blizna ma w podług szczecinki. *Agrostis*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, dwa-kwiatowy bez przysadki na kwiat trzeci. *Aira*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, dwa-kwiatowy, z przysadką na kwiat trzeci. *Melica*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, wielo-kwiatowy. Kłoski łuskiowe, mają listki ostre, i na końcach niby zwiędłe. *Poa*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, wielo-kwiatowy. Kłoski dwa-rzędowe mają serduszkowe przylepione łupinki. *Briza*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, spleszczony: jedna plewka większa, z ostrym grzbieciem. *Dactylis*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, jedno-kwiatowy. Kłosek ma na boku osobliwy listek iak pokrywkę. *Cynosurus*.

Trawa. Kielich ze dwu łusek ostro zaostroszonych wielo-kwiatowy. Kłoski podługne, okrągławe. *Festuca*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy: pod ostrzem plewki jest ość. Kłoski podługne, okrągławe, dwa-rzędowe. *Bromus*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, jedno-kwiatowy. Listek zewnętrzny korony, ma ość u spodu z kolenkiem. *Stipa*.

Trawa. Kielich dwa-plewkowy, pospolicie więcej kwiatowy. Korona podługna, ma na grzbiecie ość kręconą. *Avena*.

Gromady.

Trawa. Kielich dwu-plewkowy. Kwiatki skupione, wewnątrz otulone. *Arundo*.

Trawa. Kwiaty stoją na żółtych zdźbłach głównego. Kielich stoi pojedynczo bez szypułki na boku zdźbła; jest jedno-liściowy, wielo-kwiatowy. *Lolium*.

Trawa. Kielich stoi na boku, dwu-łuskowy, skupiony; ma więcej jak jeden kwiat. *Elymus*.

Trawa. Kielichy stoją pojedynczo naprzeciw siebie, dwu-łuskowe, dwu-kwiatowe. *Secale*.

Trawa. Pokrywka sześć listkowa, trzy-kwiatowa. *Hordeum*.

Trawa. Kielich dwu-listkowy, stoi pojedynczo: ma około trzech kwiatków przytępionych. *Triticum*.

R Z A D III. Szyiek trzy.

Kielich dwu-listkowy. Korona z jednej sztuki, nierówna. Torebka jedno-komorkowa, trzy-łupinowa. *Montana*.

GROMADA IV.

Pręcików cztery, które wszystkie są sobie równe.

R Z A D I. Szyika iedna.

Na kielichu powszechnym łuski dachowkowe. Kielich szczególny rurkowy, pod koroną. Korony zwierchnia wargi dwudolna trzy-dzielna, dno listkowane. *Globularia* Rodzaj ten, i dwa następujące, mają widok kwiatów składowych.

Kielich ogólny wielo-listkowy: szczególny i korona stoją na zerodku. Dno kręgielkowe, listkowane. Ziarna słupkowe. *Diapycus*.

Kielich ogólny wielo-listkowy: szczególny podwójny, na zerodku. Dno listkowane, albo nagie. *Scabiosa*.

Korona lejkowa, z jednej sztuki. Dwa ziarna trój-zębata. *Sherardia*.

Korona lejkowa z jednej sztuki. Dwa ziarna okrągłe. *Asperula*.

Korona płaska z jednej sztuki. Dwa ziarna okrągławe. *Galium*.

Korona dzwonkowa z jednej sztuki. Dwie łagody jedno-ziarnowe. *Rubia*.

Kielich i korona cztero-dzielna, u korony łamka odgięta. Torebka dwa-komorkowa w poprzecz się otwiera. *Plantago*.

Kielich i korona otwarta, cztero-dzielna. Torebka jedno-komorkowa w poprzecz się otwiera. *Centunculus*.

Kielich dwu-listkowy. Owoc między kielichem i koroną, *Sanguisorba*.

Pokrywa często cztero-liściowa. Korona cztero-liściowa stoi na owocu. Owoc pestkowy. Ziarno dwu-komorkowe. *Cornus*.

Kielich cztero-dzielny, otacza łagodę cztero-komorkową. Korony nie ma. *Isnardia*.

Kielich cztero-dzielny. Korona cztero-listkowa. Orzech ma cztery kolce. *Trapa*.

Gromady.

Kielich ośm-dzielny. Korony nie ma. Ziarna pojedyncze. *Alchemilla*.

Kielich cztero-dzielny. Korony nie ma. Ziarno nagie. *Aphanes*.

R Z A D II. Szyiek dwie.

Kielich cztero-dzielny. Korona z jednej sztuki. Torebka dwu-komorkowa. *Cuscuta*.

R Z A D III. Szyiek cztery.

Kielich ma cztery zęby. Korona kołkowa. Otwory bez szyiek. Jagoda cztero-ziarnowa. *Ilex*.

Kielicha i szyiek nie ma na otworach. Korona cztero-listkowa. Ziarna cztery. *Potamogeton*.

Kielich i korona cztero-listkowa. Korony czasem nie ma. Torebka jedno-komorkowa, cztero-łupinowa, wielo-ziarnowa. *Sagina*.

Z innych Gromad następujące mają po cztery pręciki. Z Gromady V. *Evonymus europaeus*. Z VI. *Convallaria bifolia*. Z XV. *Cardamine hirsuta*. Z V. jeszcze *Gentiana campestris*, *eruciata* oraz *Linum Rhodiola*.

GROMADA V.

Pręcików pięć.

R Z A D I. Szyika iedna.

Korona tacowa z jednej sztuki, pięć-dzielna, otula owoc. Gardziel zamknięta masami

sklepieniami. Ziarna cztery nagie. *Myosotis*.

Kielich pięć-dzielny. Korona lejkowa, naga, w gardzieli przewiercona, z jednej sztuki, otula owoc. Liście szorskie. *Lithospermum*.

Korona lejkowa, gardziel zamknięta. Ziarna w łonie zotwierającego kielicha zagrzebane. *Anchusa*.

Korona lejkowa, jedno-liściowa, owoc otula. Gardziel zamknięta. Ziarna płaskie na bokach szyiki osadzone. *Cynoglossum*.

Kielich pięć-boczny. Korona lejkowa. Gardziel otwarta. *Pulmonaria*.

Liście kosmate. Korona z jednej sztuki, owoc otula, ma obwód rurkowo-brzuchaty, i gardziel sztyfowatemi promieniami zamknięta. Ziarna cztery. *Symphitum*.

Korona kołkowa. Gardziel promieniami zamknięta. *Borrago*.

Liście ostre. Korona z jednej sztuki, owoc otula. Kielich owocowy spłaszczony, ma szybki płaskie, strzępiaste. *Asperugo*.

Liście kosmate. Korona z jednej sztuki lejkowa, owoc otula: Gardziel sklepiona: rurka skrzywiona. Ziarna cztery. *Lycopsis*.

Liście kosmate. Korona jedno-liściowa, niby paszczkowata, z otwartą gardzielą. Ziarna cztery. *Echium*.

Kwiaty w nieśkich okółkach lub baldaszkach, mają nakształt pokrywki. Korony rurka weso-

czkowa, obwód otwarty. *Primula*.

Korona kółkowa, odgięta, otacza owoc. Rurka korony bardzo krótka, a gardziel wystaje. Blizna zastrzona. Jagoda otulona torebką iedno-komorkową. *Cyclamen*.

Korona z iedney sztuki, kosmata, owoc otula. Blizna przedzielona. Torebka iednokomorkowa. *Menyanthes*.

Korona tacowa. Pręciki leżą na rurce korony. Torebka iedno-komorkowa. *Hottonia*.

Korona kółkowa z iedney sztuki, owoc otula. Blizna tępa. Torebka okrągła, tępo zastrzona, iedno-komorkowa, dziesięć-lupinowa. *Lysimachia*.

Korona kółkowa. Torebka w poprzecz się otwiera. *Anagallis*.

Korona z iedney sztuki, dzwonkowa, fałdowana. Blizny przedzielone. Torebka dwu-komorkowa, w każdej komorce po dwa ziarna. *Convolvulus*.

Korona pięć-dzielna, owoc otula. Pręciki są ziednoczone z łoskami na dnie będącemi. Blizna trzy-dzielna. Torebka iednokomorkowa. *Polemonium*.

Korona dzwonkowa z iedney sztuki, ma na dnie pięć kłasi, a na tych stoją pręciki. Blizna trzy-dzielna. Torebka pięć-kwiatem ma na bokach pięć kłasi. *Campanula*.

Korona kółkowa, równo pięć-dzielna na owocu. Torebka dwa-komorkowa. *Phyteuma*.

Korona tacowa. Pręciki są fałdowani korony otulone. Torebka

pod kielichem sucha, iedno-komorkowa. *Samolus*.

Korona nieforemna, z iedney sztuki, na owocu. Jagoda dwu-komorkowa, wielo-ziarnowa. *Lonicera*.

Kielich otula owoc. Korona leykowa stoi na owocu. Miodownik okrągły zamyka w sobie ziarno. *Mirabilis*.

Korona kółkowa, dosyć nierówna. Torebka dwu-komorkowa, dwa-lupinowa. *Verbascum*.

Kielich rurkowy, rogaty, odpadający. Korona leykowa, fałdowana. Owoc cztero-lupinowy. *Datura*.

Korona leykowa, tępa. Pręciki zgięte. Torebka dwu-komorkowa z nakrywką. *Hyoscyamus*.

Korona leykowa, fałdowana, otacza zarodek. Pręciki zgięte. Blizna wycinana. Torebka dwu-lupinowa, dwu-komorkowa. *Nicotiana*.

Korona dzwonkowa. Pręciki niestulone. Jagoda okrągła, dwu-komorkowa. *Atropa*.

Korona kółkowa. Główniki pręcików stulone. Jagoda dwu-komorkowa w kielichu nadętym. *Physalis*.

Korona kółkowa z iedney sztuki, stoi na zarodku. Główniki pręcików stulone, mają na końcach dwa otwory. Jagoda dwu-komorkowa. *Solanum*.

Korona kółkowa z iedney sztuki owoc otula. Jagoda dwu-komorkowa, nie soczysta. *Cap-sicum*.

Korony nie ma. Kielich rurkowy. Pręciki łuskami otulone. Owocem jagoda. *Rhamnus*.

Korona pięć-listkowa. Torebka fałdowana, pięć rogata, pięć-komorkowa, pięć-lupinowa. *Evonymus*.

Korona pięć-listkowa. Jagoda wielo-ziarnowa pod kielichem. *Ribes*.

Korona ma pięć listków podłużnych. Jagoda pięć-ziarnowa kielichem otulona. *Hedera*.

Korony wierzchołki stykają się i więdną. Jagoda pięć-ziarnowa stoi nad koroną. *Vitis*.

Kielich z iedney sztuki, Ziarno kielichem uwieńczone. *The-sium*.

Zarodki dwa proste, w których ziarna nagie. Pręt nieco wiciowy. *Vinca*.

Rurka korony iest zamknięta rozpiętym wieńcem. Nasienie piórkowate. *Nerium*.

R Z A D II. Szyiek dwie.

Korona dzwonkowa ma pięć-miodowników nitkowych, z pręcikami na przemiany stojących. *Apocynum*.

Korona ma pięć miodowników łukowych, wydrążonych, rogatych. *Asclepias*.

Korony nie ma. Kielich pięć-dzielny. Pręcików iest pięć z główkami, a pięć bez główek. Torebka iedno-ziarnowa. *Her-niaria*.

Korony nie ma. Kielich pięć-listkowy. Ziarna soczewicowate. *Chenopodium*.

Korony nie ma. Kielich pięć-listkowy. Ziarno nerkowate, w głębokości dna zamknięte. *Beta*.

Kielich farbowany; zewnętrzny; trzy-listkowy, z których dwa listki stykają się, i mają grzbiet ostry. Miodownik wąs-czkowaty z dziesięcią ząbkami. Torebka nasienna iedno-ziarnowa. *Gomphrena*.

Korony nie ma. Kielich pięć-dzielny. Jagoda sucha, spłaszczone, skorkowata. *Ulmus*.

Korona z iedney sztuki. Dwa dna owocowe w podług stulone stoją. Torebka dwu-lupinowa. *Gentiana*.

Odtąd następują Kwiaty w okółkach lub baldaszkach.

Kwiateczki są w główki skupione, wyrażające widok składowanych. Dno owocowe ma płaski. *Eryngium*.

Baldaszek pojedynczy. Pokrywa cztero listkowa. Listki korony niedzielone. Ziarna płaskie, pół-talarzykowe. *Hydrocotyle*.

Baldaszek skupiony, główkowy. Kwiaty środkowe nie rozdzielne. owoc kosmaty. *Sani-cula*.

Pokrywki pięć-listkowe, większe od pokryw. Listki kwiatowe stulone. Owoc okrągły, spłaszczony, bęgowany. *Bupleurum*.

Korony promieniowe, dwupłciowe. Pokrywy długie, nie

dzielone. Owoc okrągły, karbowany. *Tordylium*.

Pokrywy i pokrywki są nie dzielone. Korony promieniowe, a między te ni w szybie samce. Liski korony wgięte, wycinane. Owoc szczecinkowy. *Caulis*.

Pokrywa i pokrywki pierzaste. Kwiaty promieniste dwupłciowe, wyjąwszy środkowe. *Daucus*.

Koronny równe. Baldaszek ściśnięty. Owoc isiowy. *Bunium*.

Pokrywa iest. Pokrywki połowkowe pospolicie troy-dzielne. Owoc prawie okrągły, na obu stronach karbowany. *Comum*.

Pokrywki odgięte Kwiaty wszystkie rodzajne. Listki korony równe, serduszkowe. Owoc owalnie podługny, spłaszczony, w pośrodku bręgowany, *Selinum*.

Pokrywki i pokrywki są. Kwiaty wszystkie rodzajne. Listki kwiatowe serduszkowe, wgięte, wycinane. Owoc isiowy - podługny, bręgowany, sklepiony. *Athamantia*.

Pokrywki i pokrywki są z liści pojedynczych i krótkich. Korony równe, po części nierodząjne. Ziarna isiowe spłaszczone, na obu bokach bręgowane, skórką obwózione. *Peucedanum*.

Pokrywa podwójna. Listki korony odstawaia, zgięte, wycinane. Owoc podługny ma ośm rogów skorkowatych. *Laserpitium*.

Pokrywa odpada. Korona nierówna, wgięta, wycinana; Owoc owalny, wyciuany, spłaszczony, bręgowany, obwódzony. *Heracleum*.

Pokrywki i pokrywki są. Korony równe. Listki korony zwinione, niedzielone. Owoc podługny ma na obu bokach pięć rowków. *Ligusticum*.

Pokrywki i pokrywki są. Korony równe, listki ich skrzywione. Owoc okrągławy, rogaty, tegi. *Angelica*.

Pokrywki i pokrywki są; a pokrywki więcej-liściowe: Kwiaty wszystkie rodzajne. Listeczki korony serduszkowe. Owoc isiowy, bręgowany. *Sium*.

Kwistów mało; wszystkie rodzą isiowe, bręgowane ziarna. Pokrywa pospolicie cztero, a pokrywki więcej-liściowe. Korony dosyć płaskie. *Sison*.

Korony nieforemne, środkowe bez szypulek i nierodząjne. Owoc ma na sobie kielich. Pokrywki i pokrywki są. *Oenanthe*.

Kwiaty środkowe drobniejszy. Owoc isiowy, gładki; kielichem, szczyką i blizną niewięczony. *Phellandrium*.

Pokrywki nie ma. Pokrywki są. Owoc isiowy, brązowany. *Cicuta*.

Pokrywki nie ma. Pokrywki połowkowe wiszą na dół, są trój-listkowe. Owoc bręgowany. *Aethusa*.

Korony promieniste: Listeczki ich wgięte, wycinane. Pokrywa iedno-listkowa. Pokrywki połowkowe. Owoc okrągły. *Coriandrum*.

Pokrywa promienista. Kwiaty środkowe pospolicie same. Listki korony wycinane. Owoc szydłowaty. *Scandix*.

Pokrywki nie ma. Pokrywki zgięte, dęte. Listeczki kwiatowe zgięte, serduszkowe. Owoc podługny, gładki. *Cherophyllum*.

Baldaszek okrągły iak kula. Kwiaty wszystkie rodzajne. Pokrywki nie ma. Zmiesz pokrywki listek ieden lub dwa. Owoc isiowy, bręgowany. *Seseli*.

Pokrywki nie ma. Kwiaty wszystkie rodzajne. Owoc owalny, spłaszczony. *Pastinaca*.

Pokrywki nie ma. Listki kwiatowe są zwinione, niedzielone, żółte. Owoc bręgowany. *Anethum*.

Pokrywa iedno-liściowa. Pokrywki nie ma. Listeczki kwiatowe wgięte, wycinane. Owoc isiowo-podługny, bręgowany. *Carum*.

Listki korony wgięte, Blizna kulkowa. Owoc isiowo-podługny. *Pimpinella*.

Pokrywki iedno-liściowe. Owoc isiowy bręgowany. Listki korony równe, zgięte. *Apium*.

Pokrywki i pokrywki nie ma. Kwiaty wszystkie rodzajne, a listki ich serduszkowe. Owoc podługny - isiowy, bręgowany. *Egopodium*.

R Z A D III. Szyiek trzy.

Kielich stoi na zarodku, iest pięć-dzielny. korona pięć dzielna. Jagoda iedno - ziarnowa. *Viburnum*.

Kielich i korona pięć-dzielne. Jagoda troy-ziarnowa. *Sambucus*.

Kielich pięć-listkowy. Korona ma pięć listków równych. Torebka iedno-komorkowa, troy-fupinowa. *Alsine*.

R Z A D IV. Szyiek cztery.

Kielich cztero-dzielny. Korona cztero-listkowa. Miodownik serduszkowate, otoczone włoskami główkowymi. Torebka cztero-fupinowa. *Parnassia*.

R Z A D V. Szyiek pięć.

Kwiaty skupione w niejakie główki. Kielich kwiatowy z iedney sztuki, niedzielony, faldowany, suchy, owoc otula. Korona pięć-listkowa, po każdym kwiecie iedno ziarno. *Statice*.

Kielich i korona pięć-listkowe. Torebka pięć-fupinowa, dziesięć - komorkowa, a w każdej komorce ziarno. *Linum*.

Kielich pięć-dzielny. Korona pięć listkowa. Torebka iedno-komorkowa, od wierzchu pięć-fupinowa, wiele - ziarnowa. *Drosera*.

R Z A D VI. Szyiek wiele.

Kielich ma listków pięć białawych u spodu zrosłych: Korona ma tyleż szydłowatych żółtawych. Ziarno wiele. *Myosurus*.

* *

Z innych Gromad mają pręcików pięć: z VIII. *Polygonum amphibium*, z X. *Cerastium semidecandrum*, *pentandrum*, *Sper*.

gula pentandra. Lubo zaś w tej Gromadzie V. Rodzaj *Gentiana* jest pod Rzędem II. iednakże *Gentiana Centaureum verna*, tylko mają po iedney szyyce.

GROMADA VI.

Pręcików sześć, równych sobie.

RZĄD I. Szyyka iedna.

Korony trzy listki wpukłe. Miodownika trzy listki mniejsze, wycinane. Blizna pojedyncza. *Galanthus*.

Korona dzwonkowa, sześć-dzielna. Działy na końcach grubsze. Blizna pojedyncza. *Leucojum*.

Korona sześć-listkowa. Miodownik lejkowy, z iedney szyski. Pręciki stoją w miodowniku. *Narcissus*.

Korona dzwonkowata, sześciolistkowa. Blizna na szyyce troy-dzielna. *Amarillis*.

Korona sześć-dzielna. Pochełka wiele-kwiatowa. Baldaszek w główkę skupiony. Torebka koroną otoczona. *Allium*.

Korona dzwonkowa, sześć-listkowa; na każdym listku jest w podług kreska miodowa. Na torebce łapiny ściankowe są złączone włoskami w kratkę. *Lilium*.

Korona dzwonkowa sześć-listkowa: ma na dolnych końcach dołki miodowe: i pręciki równej z koroną długości. *Fritillaria*.

Korona dzwonkowa, sześć-listkowa. Zarodek nie ma szyyki. *Tulipa*.

Kwiaty liliowate. Korona stoi w pół otwarta, sześć listkowa, i na owocu zostaje. Pręciki na przemiany u spodu są szersze. *Ornithogalum*.

Liście 6 korony rozpastarte. Torebka łosiowa. *Anthericum*.

Korona stoi, sześć-dzielna, działy środkowe są zgięte. Jagoda troy-komorkowa, dwuziarnowa. *Asparagus*.

Korona sześć-dzielna. Jagoda płamista, troy-komorkowa. *Convallaria*.

Korona lejkowa, zakrzywiona, ma równe działy. Pręciki stoją w gardzieli: a zarodek jest na dnie korony. *Polyanthes*.

Korona dzwonkowa. Przy zarodku są trzy dziurki miodownikowe. *Hyacinthus*.

Korona dzwonkowa ma rurkę walczkową. *Hemerocallis*.

Kwiaty są na kolbie walczkowej. Korona sześć-listkowa. Zarodek nie ma szyyki. Torebka troy-komorkowa. *Acorus*.

Korony nie ma. Kielich sześć-listkowy: torebka iedno-komorkowa. *Funcus*.

Kielich i korona sześciolistkowe. Listki korony mają na końcach po dwa graczoliki. Zarodek nie ma szyyki. Jagoda dwu ziarnowa. *Berberis*.

Kielich dzwonkowy, dwunasto-dzielny: korony nie ma: a jeżeli czasem jest, wtedy sześć listków z kielichem spoionych. Torebka dwu-komorkowa. *Papaver*.

RZĄD III. Szyiek trzy.

Kielich i korona trzy-listkowe. Listki korony stykają się. Ziarna troy-rogate. *Rumex*.

Korony nie ma. Kielich sześć-dzielny. Szyiek nie ma. Torebek trzy, suchych nadętych, iedno ziarnowych. *Scheuchzeria*.

Kielich i korona troy-listkowe, równe sobie. Szyiek nie ma. Torebka u spodu się otwiera. *Triglochin*.

Zamiast kielicha jest pochełka. Korona sześć-dzielna, rurką na korzeniu osadzona. Torebek trzy, złączonych, nadętych. *Colchicum*.

Niech to nikogo nie zadziwia; że liczba Rzędów nie swoim idzie porządkiem: opuszczam niektóre, znaczą, że Róślin tych Rzędów w kraju spodziwać się nie trzeba.

RZĄD V. Szyiek wiele.

Kielich i korona troy-listkowe. Ziarna wiele. *Alisma*.

* *

Z Gromady tej VI. *Anthericum calyculatum* ma szyiek trzy. Z Gromady VIII. *Polygonum Hydropiper*, i *Persicaria*, mają pręcików sześć. Z Gromady V. *Lysimachia thyrsoflora*, częstoć ma pręcików 6. lub 7.

GROMADA VII.

Pręcików siedm.

RZĄD I. Szyyka iedna.

Kielich siedm-listkowy. Ko-

rona płaska, równo siedm-dzielna. Jagoda sucha. *Trientalis*.

Kielich pięć-zębaty, brzochaty. Korona z kielichem ziednoczona, pięć-listkowa, nierównie farbowana. Torebka troy-komorkowa. *Æsculus*.

* *

Z VIII. Gromady *Polygonum orientale* ma pręcików siedm.

GROMADA VIII.

Pręcików ośm.

RZĄD I. Szyyka iedna.

Kielich z iedney sztuki, ma w tyle ostrogi. Korona ma pięć listków nierównych. Po każdym kwiecie trzy jagody suche. *Trochodolium*.

Kielich czterodzielny. Korona cztero-listkowa, na zarodku. Torebka walczkowa. Ziarna nagie. *Oenothera*.

Kielich cztero-dzielny. Korona cztero-listkowa na owocu. Torebka długa. Ziarna mają węgię. *Epilobium*.

Kielich na zarodku. Korona z iedney sztuki. Pręciki na dnie owocowym. Jagoda cztero-komorkowa, wieloziarnowa. *Vaccinium*.

Kielich cztero-listkowy. Korona cztero-dzielna. Pręciki na dnie owocowym, a ich główki przedzielone. Torebka cztero-komorkowa. *Erica*.

Kielicha nie ma. Korona cztero-dzielna, niby zwiędła, pręciki

G r o m a d y.

ciki otala. Jagoda iedno - ziarnowa. *Daphne*.

R Z A D III. Szyiek trzy.

Kielicha nie ma. Korona kielichowata, pięć-dzielna. Ziarna rogata. *Polygonum*.

R Z A D IV. Szyiek cztery

Kielicha cztery listki szersze. Korony cztery listki węższe. Jagoda cztero-komorkowa. *Paris*.

Kielich dwa-listkowy pod owocem. Korona cztero lub pięć-dzielna na owocu. Jagoda cztero lub pięć-komorkowa, kielichem przerosła. *Adoxa*.

Kielich i korona cztero-listkowe. Torebka spłaszczone, cztero-komorkowa, cztero-lupinowa. *Elatine*.

* *

Z Gromady X. *Ruta graveolens* ma tylko u wierzchołkowych kwiatów pręcików 10, u wszystkich zaś pobocznych jest tylko 8. toż samo się dzieje u *Monotropa Hypopitys* z tejże Gromady, oraz Rodzaju *Chrysosplenium*. Z Gromady XXI. *Myriophyllum verticillatum* ma pręcików 8.

G R O M A D A IX.

Pręcików dziewięć.

R Z A D III. Szyiek sześć.

Kielicha nie ma. Korona sześć-listkowa. Torebek sześć wieloziarnowych. *Burmus*.

G R O M A D A X.

Pręcików dziesięć.

R Z A D I. Szyyka iedna.

Kielich pięć-listkowy. Korona ma pięć-listków odstawających. Pręciki mają kropki gruczołkowate. Torebka z pięciu w iedną zrosła. *Dictamnus*.

Kielich pięć-dzielny. Korony listki wpukłe. Dno owocowe ma 10 dziurek sokowych. Torebka na fapki podzielona. *Ruta*.

Kielicha nie ma. Korona dziesięć listków, z których pięć zewnętrznych ma u spodu wpukłe miódniczki. Torebka pięć-lupinowa. *Monotropa*.

Kielich sześć-dzielny. Korona płaska, pięć dzielna: Torebka pięć-komorkowa na dnie pęka. *Ledum*.

Kielich pięć-dzielny. korona iaiowa, z otworem pięć-dzielnym. Torebka pięć-komorkowa. *Andromeda*.

Kielich pięć-dzielny. Korona iaiowa, na otworze przezroczysta. Jagoda pięć-komorkowa. *Arbutus*.

Kielich pięć-dzielny. Korona pięć-listkowa. Torebka pięć-komorkowa, na rogach pęka. *Pyrola*.

R Z A D II. Szyiek dwie.

Korony nie ma. Kwiat wierzchołkowy ma pręcików dziesięć, pobocznych tylko osm. *Chrysosplenium*.

Kielich pięć-dzielny. Korona pięć-listkowa. Torebka dwu-

G r o m a d y.

dziobowa, iedno-komorkowa, wielo-ziarnowa. *Saxifraga*.

Korony nie ma. Kielich z iedney sztuki, a w nim dwa ziarna. *Scleranthus*.

Kielich iedno-liściowy, dzwonkowy, rogaty. Korona pięć-listkowa z listków iaiowych, bezszypułkowych. Torebka okrągła iedno-komorkowa. *Gypsophylla*.

Kielich nagi z iedney sztuki. Korona ma pięć listków z długimi paznokciami. Torebka podłużna, iedno-komorkowa. *Saponaria*.

Kielich wąseczkowy z iedney sztuki, ma u spodu cztery łuski: Korona pięć-listków z paznokciami. Torebka iedno-komorkowa, wąseczkowa. *Dianthus*.

R Z A D III. Szyiek trzy.

Kielich nadęty. Korona pięć-listkowa z paznokciami. Gardziel nie ma koronki. Torebka troy-komorkowa. *Cucubalus*.

Kielich brzuchaty. Korona pięć-listkowa z paznokciami ma wieniec na gardzieli. Torebka troy-komorkowa. *Silene*.

Kielich rozpostarty: ten i korona pięć listkowe, z przedzielnymi korony listkami. Torebka iedno-komorkowa, wielo-ziarnowa. *Stellaria*.

Kielich rozpostarty pięć-listkowy. Korona ma pięć listków niedzielonych. Torebka iedno-komorkowa, wielo-ziarnowa. *Arenaria*.

R Z A D IV. Szyiek pięć.

Każda szyyka ma u spodu na boku fuskę miódniczkową. Kielich pięć-dzielny. Korona pięć-listkowa. Torebek suchych pięć *Sedum*.

Kielich pięć-listkowy. Listki korony są u spodu zrosłe. Torebka ma pięć rogów, i na nich pęka. *Oxalis*.

Kielich iedno-listkowy, skorkowaty. Korona ma pięć listków, niedzielonych, tępych, z paznokciami. Torebka iedno-komorkowa. *Agrostema*.

Kielich z iedney sztuki, podłużny, gładki. Korona ma pięć listków czasem przedzielnymi, z paznokciami. Torebka pięć-komorkowa. *Lycnris*.

Kielich pięć-listkowy. Listki korony przedzielone. Torebka iedno-komorkowa na wierzchu się otwiera. *Cerastium*.

Kielich i korona ma pięć listków niedzielonych. Torebka iaiowa, iedno-komorkowa. Pięć-lupinowa. *Spergula*.

* *

Z Gromady VIII *Adoxa moschatellina*, szczególnie tylko w wierzchołkowym kwiecie ma pręcików 8, wszystkie zaś poboczne mają 10.

G R O M A D A XI.

Pręcików od 11 do 19.

R Z A D I. Szyyka iedna.

Korony nie ma. Kielich troy-cztero-dzielny, na zarodku. *To*,

Gromady.

rebka skorkowata, uwieńczona. Pręcików 12. *Asarum*.

Kielich dzielony. Korona pięć-listkowa. Torebka jedno-komorkowa w poprzecz się otwiera. Pręcików 12. *Portulaca*.

Kielich dwunasto-dzielny. Korona ma sześć listków z kielichem ziednoczonych. Torebka dwu-komorkowa, wiele-ziarnowa. Pręcików 12. *Lithrum*.

RZĄD II. Szyiek dwie.

Kielich pięć-zębany jest w drugim. Korona pięć-listkowa. Dwa ziarna na dnie w kielichu. Pręcików 12. *Agrimonia*.

RZĄD III. Szyiek trzy.

Kielich jedno-liściowy, wiele-dzielny. Listki kwiatowe rozpięzzone. Torebka jedno-komorkowa. Pręcików około 12. *Reseda*.

Korona trój-cztero-listkowa stoi na jednoliściowym brzo-chałym kielichu. Torebka trój-ziarnowa. Pręcików 12. *Euphorbia*.

RZĄD V. Szyiek dwanaście.

Kielich dziesięć 12. Korona listków 12. Torebek 12. Pręcików 12. *Sempervivum*.

GROMADA XII.

Pręcików wiele na kielichu osadzonych.

RZĄD I. Szyika jedna.

Kielich pięć-dzielny stoi nad zarodkiem. Korona pięć-listko-

wa. Jagoda dwu lub trój-ziarnowa. *Myrtus*.

Kielich pięć-dzielny otacza zarodek. Korona pięć-listkowa. W owocu pestka ma szew. *Prunus*.

RZĄD II. Szyiek dwie.

Kielich pięć-dzielny. Korona pięć-listkowa, na zarodku jagoda dwu-ziarnowa. *Crataegus*.

RZĄD III. Szyiek trzy.

Kielich pięć-dzielny. Korona pięć-listkowa. Jagoda pod kielichem, trój-ziarnowa. *Sorbus*.

RZĄD IV. Szyiek pięć.

Kielich pięć-dzielny. Jagoda pod koroną, pięć-ziarnowa. *Mespilus*.

Kielich pięć-dzielny stoi na zarodku. Korona pięć-listkowa. Owoc ma pięć komorek wielo-ziarnowych. *Pyrus*.

Kielich pięć-dzielny. Korona pięć-listkowa. Torebka wielo-ziarnowa. *Spiraea*.

RZĄD V. Szyiek wiele.

Kielich mięsisty na wierzchołku ściśniony, pięć-dzielny. Korona pięć listkowa. Ziarna mają szczecinki, i są do wewnętrznego boku kielicha przyczepione. *Rosa*.

Kielich pięć-dzielny: Korona pięć-listkowa. Jagoda złożona. *Rubus*.

Kielich dziesięć-dzielny. Korona pięć listkowa. Dno łańcuchowe. *Fragaria*.

Gromady.

Kielich dziesięć-dzielny. Korona pięć-listkowa. Ziarna okrągłe, nagie, do suchego dna przyczepione. *Potentilla*.

Kielich ośm-dzielny. Korona cztero-listkowa. Ziarna nagie na dnie suchym. *Tormentilla*.

Kielich dziesięć-dzielny. Korona pięć listkowa. Na nasieniu ość kolankowa. *Geum*.

Kielich dziesięć-dzielny, fąbrowany. Korona pięć-listkowa, mniejsza od kielicha. Dno łańcuchowe, pulchne, trwałe. *Comarum*.

..

Spiraea, *Filipendula*, i *Ulmaria*. z tej Gromady, nie cztery, ale wiele szyiek mają.

GROMADA XIII.

Pręcików wiele na dnie owocowym osadzonych.

RZĄD I. Szyika jedna.

Kielich i korona cztero-listkowa. Jagoda jedno-komorkowa. Ziarna pół-talerzykowe. *Actaea*.

Kielich dwu-listkowy. Korona cztero-listkowa. Owoc wąski, długi. *Chelidonium*.

Kielich dwu-listkowy. Korona cztero-listkowa. Torebka jedno-komorkowa, bliznami ukoronowana, pod którymi ma dziurki. *Papaver*.

Kielich cztero, lub pięć-listkowy. Korona wielo-listkowa. Torebka przytępiona wielo-komorkowa. *Nymphaea*.

Kielich pięć-dzielny. Korona pięć-listkowa. Jagoda sucha, okrągła, pięć-komorkowa, u spodu na pięć części się otwiera. *Tilia*.

Kielich pięć-listkowy, między temi dwa mniejsze. Korona pięć-listkowa równa. Ziarna w torebce. *Cistus*.

RZĄD II. Szyiek dwie.

Kielich i korona pięć-listkowa. Torebki wieloziarnowe. *Panonia*. W ogrodach miewa zarodków trzy.

RZĄD III. Szyiek trzy.

Kielicha nie ma. Korona więcej jak cztero-listkowa. Miodownik rozdwojony i w tyle ostrogowaty. Owocem mieszek na boku się otwierający. *Delphinium*.

Kielicha nie ma. Korona ma pięć listków, z których wierzchoły jest wpukły. Dwa liście sokowe stoją na ogonku, zakrzywione i odgięte. Torebek strączkowych od 3 do 5. *Aconitum*.

RZĄD V. Szyiek pięć.

Kielicha nie ma. Korona pięć-listkowa, z tyłuż miodownika. Torebek pięć. *Aquilegia*.

Kielicha nie ma. Korona pięć-listkowa, a w tej miodowniki trój-dzielne. Torebki z sobą spoione. *Nigella*.

RZĄD VI. Szyiek sześć.

Pochewka dwu-liściowa. Kielich trój-dzielny. Korona troy-listkowa. Jagoda pod kielichem.

chem, sześć-komorkowa. *Stratoides*.

R Z A D VII. Szyiek wiele.

Kielicha nie ma. Korona od 6. do 9 listkowa. Ziarn wiele. *Anemone*. *Anemone Hepatica*, ma kielich troy listkowy.

Kielicha nie ma. Korona 4 lub 5 listkowa. Ziarna mają ogonki. *Clematis*.

Kielicha nie ma. Korona 4. lub 5 listkowa. Ziarna bez ogonków. *Thalictrum*.

Kielich i korona pięć-listkowa. U spodu na listkach korony są plamki miodownikowe. Ziarna nagie. *Ranunculus*.

Kielicha nie ma. Korona ma około 14 listków. Torebki jajowe, wielo-ziarniste. *Trollius*.

Kielicha nie ma. Korona cztero lub więcej liściowa, ma miodowniki rurkowe z dwiema wargami. Torebki proste, wielo-ziarniste. *Helleborus*.

Kielicha nie ma. Korona pięć-listkowa. Torebki wielo-ziarniste. *Caltha*.

G R O M A D A XIV.

Pręcików dwa dłuższych, dwa krótszych. Korony pospolicie paszczkowe.

R Z A D I. Ziarna nagie.

Warga wyższa, prawie jakoby iey nie było, i pręciki od niej dłuższe. Kielich dosyć pięć-dzielny. *Ajuga*.

Wargi wyższej prawie nie ma, tak, że ziarna w tym

miejsu widzieć można nagie. *Teucrium*.

Działki korony są dosyć równe. Pręciki stoją od siebie daleko. *Satureia*.

Pręciki są proste, i stoją w pewnej od siebie odległości. Dolnej wargi średnia łapka karbowana. *Hyssopus*.

Średni dział dolnej wargi karbowany. Gardziel na brzegu zgięta. Pręciki w kupie stoją. *Nepeta*.

Kielich jajowo okrągły, nieco zębkowany, ma pod sobą liściową pokrywę. Korona odgięta, a w iey rurce są pręciki. *Lavandula*.

Korona ma dosyć równe cztery działki: jeden dział szerszy, wycinany. Pręciki stoją prosto, w pewnej od siebie odległości. *Mentha*.

Kielich pięć-dzielny. Główniki pyłkowe na krzyż się z sobą stykają. *Glacume*.

Zwierzchnia warga nie dzielona, przesklepiona: dolna dwu-łapkowa. Gardziel z obu stron na bokach ma ząbki. *Lamium*.

Zwierzchnia warga nieco karbowana, przesklepiona: dolna ma na wierzchu dwa ząbki. *Galeopsis*.

Kielich ma ości. Zwierzchnia warga korony płaska, w górę się wznosi. Gardziel wałeczkowa. *Betonica*.

Pręciki wędniejące na bok się krzywią. Zwierzchnia warga przesklepiona: dolna na bokach zgięta, z działem środkowym większym i wycinanym. *Stachys*.

Kielich

Kielich tacowy, dziesięć-brzegowy, na otworze pięć-ząbkowy. Warga wyższa nadgięta, karbowana. *Bellota*.

Kielich tęg, tacowy, dziesięć-brzegowy. Warga zwierzchnia przedzielona, prosta, wstęgowa. *Marrubium*.

Główniki pyłkowe mają kropki śluziaste. *Leonurus*.

Okręgi kwiatowe są wielą szczecinkami otulone. *Clinopodium*.

Kwiaty są skupione w kłos szyszkowaty, czworo-boczny. *Origanum*.

Kielich dwu-wargowy, w gardzieli tęgimi włoskami zamknięty. *Thymus*.

Kielich suchowaty, od wierzchu łuskowaty, z zwierzchnią wargą nieco odgiętą. Korona ma zwierzchnią wargę przedzieloną, nieco sklepioną; a dolnej zaś średnia łapka jest serduszkowa. *Melissa*.

Gardziel korony nadgięta. Warga wyższa dęta. *Dracocephalum*.

Kielich przestronny. W koronie zwierzchnia warga płaska, dolna karbowana. Pręciki na krzyż stoją. *Melittis*.

Na kielichu zwierzchnia warga jest okrągła, dolna cztero-dzielna. Korona przewrocona: jedna iey warga cztero-dzielna, druga nie dzielona. Zewnętrzne pręciki mają u spodu przysadkę. *Ocimum*.

Kielich po okwitnieniu zamyka się. *Scutellaria*.

Blizna przedzielona. Pręciki widłaste, na jednym ramieniu główka. *Prunella*.

TOM III.

R Z A D II. Ziarna w torebce.

Kielich cztero-dzielny, brzuchaty. Torebka dwu-komorkowa, tępa, spłaszczona. *Rhinanthus*.

Kielich wałeczkowy, cztero-dzielny. Główniki niższe mają u spodu kulczyki. Torebka jajowo-podłużna, dwu-komorkowa. *Euphrasia*.

Kielich cztero-dzielny. Warga zwierzchnia spłaszczona, na brzegu odsafidowana. Torebka ukośna, dwu-komorkowa, na jednym się boku otwiera. Ziarna dwu-garbate. *Melampyrum*.

Kielich cztero-dzielny. U spodu na szwie zarodku jest gruczoлик spłaszczony. Torebka jednokomorkowa. *Lathraea*.

Kielich pięć-dzielny. Torebka ukośna, dwu komorkowa, zaostrzona. Ziarna skórką powleczone. *Pedicularis*.

Kielich pięć-listkowy. Torebka dwu-komorkowa. Korona u spodu wystaje, i ma miodownik. *Antirrhinum*.

Kielich pięć-dzielny. Korona dosyć okrągła, odłożona. Torebka dwu-komorkowa. *Scrophularia*.

Kielich pięć-dzielny. Korona dzwonkowa, bruchata, pięć-dzielna. Torebka jajowa, dwu-komorkowa. *Digitalis*.

Kielich podwoyny; ten co na owocu dwu-listkowy; co zaś na kwiecie, pięć-dzielny. Korona dosyć foremna. Jagoda sucha, troy-komorkowa. *Linnaea*.

Kielich i korona pięć dzielne. Działki korony równe. Pręciki

R

parami skupione. Torebka jedno-komorkowa, dwu-lupinowa, wielo-ziarnowa. *Limosella*. Kielich przedzielony. Korona paszczekowa. Torebka jedno-komorkowa, dwu-lupinowa, wielo-ziarnowa. *Orobancha*.

Z Gromady II, całe następujące rodzaje, bardziej tu należeć się zdają; mają bowiem pospolicie pręcików cztery, z których dwa krótsze są bez główek. Czasem lecz rzadko, są tylko dwa pręciki.

Ziarna nagie.

Kielich ma ząb jeden przytępiony. Korona lejkowa, zakrzywiona, z działkami dosyć równymi. *Verbena*.

Pręciki są u spodu do poprzecznego białeczka przyczepione. *Salvia*.

Pręciki zakrzywione, mają ząbek. Korony zwierzchnia warg przedzielona. *Rosmarinus*.

Ziarna w torebce.

Kielich siedm-listkowy. Torebka dwu-komorkowa. *Gratiola*.

Kielich dwa listki równe: Korona ma rożek. Torebka jedno-komorkowa. *Utricularia*.

Kielich dwu-wargowy, pięć-dzielny. Korona ma rożek. Torebka jedno-komorkowa. *Pinquicula*.

GROMADA XV.

Pręcików cztery dłuższych, dwa krótszych.

RZĄD I. Strączek krótki.

Strączek okrągły, z szyjką kręgielkową. Komorki pospolicie jedno-ziarnowe. *Myagrum*.

Strączki owalno-podługne, nie dzielone. Łupinki dość płaskie; przegródka równo bieży. Strączek bez szyjki. *Draba*.

Strączek serduszkowy, wycinany, wielo-ziarnowy. Łupiny łodkowe, równo biegące. *Lepidium*.

Strączek wycinany, przewrotnie serduszkowy, wielo-ziarnowy. Łupiny łodkowe z ostrym obwodem. *Thlaspi*.

Strączki nabrzmiałe-wycinane, kosmate. Łupiny garbate, tępe. *Cochlearia*.

Strączki okrągławe, korona nieforemna, dwa iey listki są większe. Strączek wielo-ziarnowy. *Iberis*.

Strączek wycinany. Pręciki niektóre mają ząbek. *Alyssum*.

Kielich ma liście woreczkowe. Strączek nie dzielony, owalny, płaski, szypułkowy. Łupiny płaskie, równo biegające, z przegrodą równy wielkości. *Lunaria*.

RZĄD II. Strąk długi.

Listki kielicha w podług się stykają. Blizna wycinana. Strączek sprężynowato pęka i kręci się. *Dentaria*.

Strączek pęka i kręci się. Blizna nie dzielona. Kielich nieco otwarty. *Cardamine*.

Kielich i korona rozpostarte. Strączek pęka prosto. *Sysimbrium*.

Kielich stalony, strączek słupkowy, czworoboczny. *Erysimum*.

Kielich stalony, u spodu gruczołikowaty. Zarodek ma na obu bokach ząbek. Ziarna są płaskie. *Cheiranthus*.

Kielich stalony. Listki kwiatowe ukośnie skrócone. Między krótszymi pręcikami jest gruczołek. Strączek długi, prosty, nie traci blizny, która u spodu jest dwu-rogiata, u wierzchu się styka. *Hesperis*.

Gruczołek w każdym listku kielicha, zagięty jak łuska. *A-rabis*.

Korona stoi. Kielich stoi, i listki u wierzchu się stykają. Strąków 6, rogatych. *Turritis*.

Kielich stoi, listki w gorze stykają się. Ziarna okrągłe. Między krótszymi pręcikami i szyjką: między dłuższymi i kielichem, są gruczołiki. *Brassica*.

Gruczołiki jak w poprzedzającym rodzaju. Kielich rozpostarty. Korony listki mają proste dolne ostrza. *Sinapis*.

Gruczołiki jak wyżej. Kielich stalony. Strąk podługno okrągły, knotowaty. *Raphanus*.

Strąk lancetowy, łatwo odpada, jedno-komorkowy, jedno-ziarnowy ma dwie łupiny łodkowe. *Isatis*.

GROMADA XVI.

Pręciki zrosłe w jedną kępę.

RZĄD III. Pręcików do 10.

Szyjka jedna. Blizna pięć. Owoc dziubowy, pięć-ziarnowy. *Ceranium*.

RZĄD V. Pręcików wiele.

Kielich podwojny: zewnętrzny sześć-dzielny. Ziarna w okrażkach. *Alcea*.

Kielich podwojny: zewnętrzny trzy-listkowy. Ziarna w okrażkach. *Malva*.

GROMADA XVII.

Pręciki zrosłe na dwie kępki.

RZĄD II. Pręcików 6.

Kielich dwu-listkowy. Korona paszczekowa. Pręciki dwa skorkowate, z sześcią główkami. *Fumaria*.

RZĄD III. Pręcików 8.

Kielich ma listków 5, z tych dwa większe, farbowane. Strączek przewrotnie serduszkowy, dwu-komorkowy. *Polygala*.

RZĄD IV. Pręcików 10.

W tym rzędzie się mieszczą kwiaty Motylowe: pospolicie pręcików jest dziewięć w jednej kępce, a dziesiąty osobny.

Kielich od spodu przedłużony. Pręciki mocno wiszą na zarodku. Blizna idzie w podług, i od wierzchu jest kosmata. *Spartium*.

Kielich ma dwie wargi, u zwierzchniej dwa, u dolnej trzy zęby. Chorągiewka podługna od pręcików i zarodku na dół odgięta. *Genista*.

Kielich ma pięć działów wstęgowych. Chorągiewka bregowa-

G r o m a d y.

na. Pręciki wszystkie zrosłe. Strączek nadęty bez szypułki. *Ononis*.

Kielich brzuchaty. Strączek okrągławy, okryty. *Antbyllis*.

Kielich dwu-wargowy. Główek pyłkowych 5 okrągłych, 5 podługich. Strączek skorowaty. *Lupinus*.

Łódka z pręcikami i szyjką ślimakowato kręcone. *Phaseolus*.

Na kielichu dwa działki wierzchove krótsze. Szyjka troy-boczna, ku wierzchowi nieco wfo-sista, ma tamże ostry grzbiot. *Pisum*.

Szyjka wstęgowa. Na kielichu dolna płaszczyna tępa: o-ba działki wierzchove głębsze i krótsze. *Orobis*.

Na kielichu dwa działki wyższe są krótsze. Szyjka gładka, na zwierzchniej płaszczynie ko-smata, ku wierzchowi szersza. *Lathyrus*.

Blizna ma na spodzie w po-przecz brodkę. *Vicia*.

Kielich pięć-dzielny, tak dłu-gi jak korona. *Ervum*.

Kielich cztero-dzielny. Strąk pogorkowaty, przedłużony. *Robinia*.

Kielich pięć-dzielny. Strąk bardzo nadęty, otwiera się na wierzchu. *Colutea*.

Kielich ma dwie wargi: na wyższej dwa ząbki zrosłe. Chorągiewka ledwie dłuższa od skrzydełek. Strączek na prze-grodkę podzielony. *Coronilla*.

Strączek okrągławy, zgięty, na kolanka dzielony. *Ornithopus*.

Chorągiewka w poprzecz tę-pa; Strączek ma kolanka jedno-ziarnowe. *Hedysarum*.

Kielich ma zęby sztyfowate, dość równe. Strąk ma ukośne bręgi, między którymi są zie-rna. *Galega*.

Strączek pogorkowaty, dwu-komorkowy. *Astragalus*.

Kwiaty w gęste kupki skupio-ne. Strączki ledwie dłuższe od kielicha. *Trifolium*.

Kielich rurkowy. Skrzydełka korony w górę się stykają. Strączek wąteczkowy, prosty. *Lotus*.

Chorągiewka i skrzydełka pra-wie równej wielkości, rozpo-starte. Korona zdsie się by-dź jak troy-listkowa. *Trigonella*.

Łódka od chorągiewki odsta-ie. Strączek spłaszczony, ślima-kowy. *Medicago*.

G R O M A D A XVIII.

Pręciki na wiele kapek zrosłe.

R Z A D III. Pręcików wiele na kielichu.

Kielich pięć-dzielny. Korona ma pięć listków podługich. Owoc dziewięć - komorkowy. *Citrus*.

R Z A D IV. Pręcików wiele na dnie owocowym.

Pręciki na pięć kapek podzie-lone. Kielich pięć-dzielny. Ko-rona pięć listkowa. Ziarna w torebce. *Hypericum*.

G r o m a d y.

G R O M A D A XIX.

Główki z sobą zrosłe.

Tu się mieszczą owe rośliny. których kwiaty są na powsze-chnym dnie skupione: takie przecięż tylko, których gło-wki są zrosłe. Jeżeli bowiem główki mają wolne, należą do gromad, podług liczby pręc-ików, n. p. *Scabiosa*, *Dipsacus*, *Statice*, i t. d.

Unikając trudności Linneu-szowych w rządach tej groma-dy, mniemam, że bardziej ułatwię poznawanie, gdy po-dzielę na języczkowy, rurko-owy, promieniowy i pojedyn-czy: które wyrazy co znaczą, napisałem w wstępie do Dyk-cyonarza.

R Z A D I. Języczkowy.

Kielich pojedynczy. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe, rodzaj-ne. Dno nagie. Koronka na na-sieniu piorkowa. *Tragopogon*.

Łuski kielicha dachowkowe mają brzeg szczy. Kwiaty wszy-skie dwu-płciowe, rodzajne, Dno nagie. Koronka na nasie-niu piorkowa. *Scorzonera*.

Kielich brzuchaty, dachowko-owy. Kwiatki same dwu-płcio-we, rodzajne. Dno nagie. Ko-ronka na nasieniu włoskowa. *Senbus*.

Kielich wąteczkowy, dachow-kowy, łuski na brzegu skor-kowate, dna nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza, ma szy-pułkę. *Lactuca*.

Kielich ma przykieliszek. Kwiatki stoją w pojedynczym

rzędzie, wszystkie dwu-płcio-we, rodzajne. Dno nagie. Ko-ronka na nasieniu pojedyncza, ma bardzo krótką szypułkę. *Prenanthes*.

Kielich wietko dachowkowy. Kwiatki wszystkie dwu-płcio-we, rodzajne. Dno nagie. Koronka na nasieniu piorkowa. *Leon-todon*.

Kwiatki wszystkie dwu-płcio-we, rodzajne. Dno ma nieco listeczków. Koronka na nasieniu ma ząbki, i nieznaczne włoski. *Cicboreum*.

Kielich łatowy, dachowko-owy. Kwiaty wszystkie dwu-płciowe, rodzajne. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyn-cza, bez szypulek. *Hieracium*.

Kielich ma na spodzie rząd łusek odpadających. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe, rodzaj-ne. Koronka na nasieniu piorkowa, ma szypułkę. *Crepis*.

Kielich dość równy. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe, rodzaj-ne. Dno nagie. Koronka na na-sieniu włoskowa, niby zepso-wana. *Hyoseris*.

Kielich dosyć dachowkowy; kwiatki wszystkie dwu-płciowe, rodzajne. Dno listkowane. Ko-ronka na nasieniu piorkowa. *Hypochaeris*.

Kielich ma przysadkę drugie-go, a wewnątrz jego łuski są rynienkowe. Kwiatki wszy-skie dwu-płciowe, rodzajne. *Lapsana*.

Kielich ma przykielielich. Kwiatki wszystkie dwu-płcio-we, rodzajne. Dno nagie. Ko-ronka na nasieniu piorkowa.

Ziarna w poprzecz brzdowa-
ne. *Pteris*.

R Z Ą D II. Rurkowy.

Kielich pół kulkowy, dachowkowy. Kwiatki dwu-płciowe i samice rodzayne. Korony kwiatowe nieznacznie trojdzienne. Dno nagie. Koronka na nasieniu jest nieiały okrązek. *Tanacetum*.

Kielich pół kulkowy, dachowkowy. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe, rodzayne. Dno listkowane. Koronki na nasieniu nie ma. *Santolina*.

Kielich isioło okrągły, dachowkowy, a łuski jego na końcach okrążone, liściowate. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe rodzayne. *Carthamus*.

Kielich rozszerzony, dachowkowy, a łuski jego mięsiste, wycinane, zaostrome. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe, rodzayne. *Cynara*.

Kielich bezbronny, dosyć wąseczkowy, dachowkowy, kwiatki wszystkie dwu-płciowe, rodzayne. *Serratula*.

Kielich isioły, dachowkowy, Kwiatki w główkach, wszystkie dwu-płciowe, rodzayne. Dno włóskowane. *Carduus*.

Kielich isioły, dachowkowy, kolący, a łuski jego gąsziaste. Korony równe. *Cnicus*.

Kielicha łuski mają tęgie ostrze. Dno komorkowate. *Onopordon*.

Kielich ma promień farbowa-
ny. Kwiatki w główkach. *Carlina*.

Kielich podłużny, dachowkowy. W kwiatach szyka długa, przedzielona. Dno nagie. Koronka na nasieniu piórkowa. *Eupatorium*.

Kielich dachowkowy, z łusek okrążonych. Kwiatki dwu-płciowe i samice rodzayne: te, które są bliższe kielicha, nie mają koronki. Dno nieco kosmate, albo nagie. *Artemisia*.

Łuski kielicha dachowkowe, okrągłe, obwodzone, suche, farbowane. Dno nagie. Koronka na nasieniu piórkowa. *Gnaphalium*.

Kielicha łuski równe, tak długie jak szyba, nieco skórkowate. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Tussilago*.

Kielich dachowkowy. Samice są między łuskami kielicha. Dno nagie. Koronki na nasieniu nie ma. *Filago*.

* *

Z Rzędu III *Senecio vulgaris* jest bez promienia, a u Rodzaju *Bidens* promień bardzo jest rzadki.

R Z Ą D III. Promieniowy.

Kielich okrągły, dachowkowy. Korony w promieniu trójdzienne. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Coryza*.

Promienie wstęgowy, wąskie. Dno nagie. Koronka na nasieniu włóskista. *Erigeron*.

Kielich wąseczkowy ma przykieliszek: a końce jego łusek są jak przypalone. Dno nagie.

Koronka na nasieniu pojedyncza. *Senecio*.

Kielich dachowkowy. W promieniu czasem jeden lub dwa kwiatki. Dno listkowane. Koronka na nasieniu ma ości kosmate, proste. *Bidens*.

Kielich stoi w górę, wielo-liściowy: spod jego rozpostartym promieniem otoczony. Dno listkowane. Koronka na nasieniu dwu-rogata. *Coreopsis*.

Kielich dachowkowy, farbowany. Kwiatki i dwu-płciowe i samice rodzayne. Dno pospolicie nagie. Koronka na nasieniu szczeciakowa. *Xeranthemum*.

Kielich dachowkowy, krokiewkowy. Promień więcej jak dziesięć kwiatowy. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Aster*.

Kielich dachowkowy, stalony. Promień około pięć kwiatowy. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Solidago*.

Kielich pojedynczy, wielo-liściowy, równy. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Cineraria*.

Główki pyłkowe kończą się u spodu dwiema szczecinkami. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Inula*.

Kwiaty promieniowe mają pięć pręcików bez główek. Dno nagie. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Arnica*.

Kielich pół-okrągły, z równych łusek. Kwiatki wszystkie rodzayne. Dno nagie, kręgielkowate. Ziarna isiołe, bez koronki. *Bellis*.

Kielich z jednej sztuki, rurkowany, pięć-ząbkowy. Kwiatki wszystkie rodzayne. Koronka na nasieniu ma 5 ości. *Tagetes*.

Kielich isioło-wąseczkowy, dachowkowy. Kwiatki wszystkie rodzayne. Dno ma plewki. Koronka na nasieniu ma dwie ości. *Zinia*.

Kielich dachowkowy, krokiewkowy. Kwiaty dwu-płciowe rodzą, samice nie rodzayne. Dno płaskie, listkowane. Koronka na nasieniu dwu-listkowa. *Helianthus*.

Kielich równo-listkowy. Kwiaty dwu-płciowe nie rodzą, samice rodzayne. Dno nagie. Ziarna bez koronek. *Calendula*.

Kielicha łuski dachowkowe, obwodzone, skórkowate, a kielich pół kulkowy. Dno nagie. Koronka na nasieniu obwodkowa. *Chrysanthemum*.

Kielich pół-kulkowy, dachowkowy; łuski jego brzegowe tęgie i nieco zaostrome. Dno nagie. Koronki na nasieniu nie ma. *Matricaria*.

Kielich pół-kulkowy, dość równy. Promień więcej jak pięć kwiatowy. Dno listkowane. Koronki na nasieniu nie ma. *Achthemis*.

Kielich isioły dachowkowy. Promień około 6 kwiatowy. Dno plewkowe. Koronki na nasieniu nie ma. *Achillea*.

Promień leykowy, nieforemny. Dno szczeciakowe. Koronka na nasieniu pojedyncza. *Centaurea*.

Gromady.

Z Rzęda poprzedzającego Rodzaj *Carlina* ma kielich promienisty. *Tussilago Parfara* ma promień kwiatowy.

RZĄD IV. Pojedynczy, nie skupiony, z główkami zrosłemi.

Kielich ogólny dziesięć-listkowy, równy. Torebka dwukomorkowa, jest pod kwiatem. *Fasione*.

Kielich pięć-listkowy. Korona ma pięć listków nierównych. z rozkiem w tyle. Torebka nad kielichem troy fupinowa, iedno komorkowa. *Viola*.

Kielich dwu-listkowy. Korona pięć-listkowa nie równa. Miodownik kapturowaty. Torebka nad kielichem pięć-fupinowa. *Impatiens*.

Z Gromady V. u Rodzaiów *Physalis*, *Solanum*: pręcików główki są stulone.

GROMADA XX.

Pręciki na zerodku osadzone.

RZĄD I. Pręcików dwa.

Miodownik rożkowy za kwiatem. *Orchis*.

Miodownik dwu-guzikowy za kwiatem. *Satyrjum*.

Miodownik od spodu niby łodkowy *Opbrs*.

Miodownik łańcowy, nie równie skł piony, i wargę iego łańcowa. *Serapias*.

Miodownik brzuchaty i nadęty. *Cypripedium*.

RZĄD IV. Pręcików pięć.

Kielich i korona pięć-listkowe, miodownikiem uwieńczone. Jagoda na osobnej szypulce. *Passiflora*.

RZĄD V. Pręcików sześć.

Kielicha nie ma. Korona iedno-liściowa, igzyczkowa, nie dzielona: pod nią torebka sześć-komorkowa. *Aristolochia*.

RZĄD VIII. Pręcików wiele.

Pochewka iedno-liściowa kapturowa. Kolba u wierzchu naga, w pośrodku samce, u spodku samice. *Arum*.

Pochew płaska. Kolba okryta kwiatkami bez kielicha i korony Jagoda wielo-ziarnowa. *Calla*.

GROMADA XXI.

Płec oddzielona na iedney Roślinie.

RZĄD I. Pręcik ieden.

Korony nie ma. Samiec bez kielicha, ma szyjkę. Samica kielich z iedney satoką: Zarodków cztery, i ziarno tyłoz. *Zanichellia*.

Korony nie ma. Kielich ma cztery listki sztyfowate, proste, trwałe, między którymi dwa dłuższe. Samiec stoi przed kielichem na przodzie zarodku,

Gromady.

i jest okrągłą główką pykową. Samica zarodek przewrotnie gruszkowy bez szyjki: bliżna pięć dzielna. odpadająca: ziarno iedno. *Chara*.

RZĄD II. Pręcików dwa.

Korony nie ma. Kielich iedno-listkowy. U samca pręciki: u samicy szyjka iedna, i torebka iedno-komorkowa. *Lemna*.

RZĄD III. Pręcików trzy.

Korony nie ma. Kwiatki skupione w kostki wąskowe. Samca kielich troy-listkowy: Samicy włoski i w tych ziarno. *Typba*.

Korony nie ma, kwiatki w kotkach okrągłych. Kielich troy-listkowy. Samicy otwór ieden: szyjka przedzielona: owoc pestkowy, suchy. *Sparganium*.

Kielich dwu-listkowy. U samców Pręciki: u samicy korona dwu-listkowa, szyjka długa nitkowa, ziarno iedno. Ziarna są skupione na dnie długiem. *Zea*.

Samce są nieiako w kfosy skupione, kielich dwu-plewkowy, dwa kwiatowy: korona dwu-fuszczkowa. U samicy także kielich i korona, oraz szyjka na dwoje ptzedzielona. Ziarno skościałym kielichem okryte. *Cotix*.

Korony nie ma. Kotki samcowe i samicowe są dachowkowe. Kwiaty samce i samice mają kielich iedno listkowy. Samice mają nadęty troy-zębkowy miodownik, a w nim troy-bozne ziarna. *Carex*. Trawa.

RZĄD IV. Pręcików cztery.

Kielich z iedney sztuki: u samców troy-dzielny, troy-kwiatowy, z koroną cztero-dzielną: u samicy nieznacznie troy-dzielny, dwu-kwiatowy. Ziarna mają z obu stron skrzydełkowate skoreczki. *Betula*.

Korony nie ma. Samce mają we środku kielichowaty miodownik, i kielich cztero-listkowy. Samice kielich dwu-listkowy, szyjkę iedną, ziarno śniące. *Urtica*.

Korony nie ma. Samiec kielich cztero-dzielny: Samica kielich cztero listkowy, rodzi dwa ziarna. *Morus*.

RZĄD V. Pręcików pięć.

Samce, kielich dachowkowy: korona iedno-listkowa, leykowa, pięć-dzielna: dno plewkowe. Samice bez korony: pokrywka dwu-listkowa, dwukwiatowa. Owoc suchy, kołacy, przedzielony. *Xanthium*.

Korony nie ma. Kielich od 3 do 5. listkowy. Samice szyjek trzy. Torebka iedno-ziarnowa w poprzecz się otwiera. *Amaranthus*.

PZĄD VIII. Pręcików więcej iak siedm,

Korony i szyjek nie ma. Kielich wielo-dzielny. Samce mają 13, 20 pręcików: samice otwor ieden. Ziarno nagie: *Ceratophyllum*.

Korony nie ma. Kielich wielo liściowy. Samce pręcików 8. Samice 4. Otwory bez szyjek

Ziarn cztery nagich. *Myrio-phyllum*.

Kielich i korona troy-listkowa. U samców pręcików 24, na dnie owocowym. U samic szyiek i ziarn wiele. *Sagittaria*.

Kielich cztero-listkowy. Korona cztero-dzielna. U samców 30, 40 pręcików. U samic dwa otwory. Jagoda z rurki stwardniałej korony. *Poterium*.

Korony nie ma. U samców kielich niby pięć-dzielny: pręcików 5, 10. U samic kielich kosmaty, z jednej sztuki, nie dzielony: szyiek od 2 do 5. Owoc isiowo-okrągły. *Quercus*.

U samców pręcików 18. Kielich jedno-listkowy łuskowy: korona sześć dzielna. U samic kielich cztero-dzielny na owocu; korona czterodzielna. Szyiek dwie. Owoc ma ziarno brązowane. *Juglans*.

Korony nie ma. U samców kielich dzwonkowy, pięć dzielny: pręcików 12. U samic kielich cztero-ząbkowy: szyiek trzy. Kielich obraca się w torebkę dwu-łupinową, dwu-ziarnową. *Fagus*.

Korony nie ma. Kielichem jest łuska włoskami otoczona. U samców pręcików 20. U samic dwa zarodki, na każdym dwie szyiki. Owocem orzeszek isiowo-okrągły. *Carpinus*.

Korony nie ma. Samce jedno-listkowe, troy-dzielne. Kielich łuskowy, jedno kwiatowy. Pręcików 8. Samice mają kielich dwu-listkowy, rozpierniony: szyiek dwie. Orzech różnie-okrągły. *Corylus*.

Kielichy są wokragłą kotkę skupione. Samce mają ledwie widomą koronę i bardzo wiele główek na około pręcików osadzonych. Samice są wielo-listkowe, mają bliźnię zakrzywioną; i rodzą nasienie ogragławe od spodu wewnątrz otoczone, na wierzchu szyką iak tegim ostrzem uwieńczone. *Platanus*.

RZĄD IX. Pręciki zrosłe.

Korony nie ma. U samców kielich cztero-listkowy. Samice w szyszkę skupione, pod każdą łuską dwa kwiaty jedno-otworowe, z których rodzą się orzeszki skorką obwodzone. *Pinus*.

Korony nie ma. Samce mają cztery główki bez pręcików, w łuskach korkowych siedzące. Samice są w szyszkach, pod każdą łuską kwiatek ledwie widomy. Orzech rogaty. *Cupressus*.

Korony nie ma. Samce mają kielich pięć-dzielny. U samic kielich troy-dzielny, szyiek trzy przedzielonych. Torebka troy-komorkowa. Ziarn trzy. *Ricinus*.

RZĄD X. Główki zrosłe.

Kielich sześć-dzielny. U samca korona sześć-dzielna: pręcików trzy. Samica ma koronę pięć dzielną, szyiek troy-dzielną: i rodzi jabłko, które dojrzałe pęka. *Momordica*.

Kielich pięć-zębany. Korona pięć-dzielna. U samców trzy pręciki. U samic otwór pięć-dzielny. W jabłku ziarna mają obwódkę nabrzmiałą. *Cucurbita*.

Kielich i korona iak wyżej. U samic otwór troy dzielny, Owocem jabłko. *Cucumis*.

Korona pięć-dzielna. U samców kielich pięć-zębany: pręcików trzy. U samic szyyka troy-dzielna. Jagoda wielo-ziarnowa. *Bryonia*.

* *

Z Gromady I. *Callitriche ver-na*, ma pięć oddzielną na jednej Roślinie.

G R O M A D A XXII.

Pięć oddzielną na dwu Roślinach.

R Z A D II. pręcików dwa.

Pręcików od 2. do 5. Kwiaty w kotkach. Korony nie ma. Samce mają na spodzie gruczołik miodowy. Samice mają szyikę przedzieloną. Torebka dwu-łupinowa. Ziarna wewnątrz otulone. *Salix*.

R Z A D III. Pręcików trzy.

Kielich troy-dzielny. Korona troy listkowa. U samic szyiek dziewięć. Jagoda dziewięć-komorkowa. *Empetrum*.

R Z A D IV. Pręcików 4.

Korony nie ma. U samców kielich cztero dzielny: główki bez pręcików. U samic kielich cztero-listkowy na zarodku: szyiki nie ma. Jagoda ma ziarno serduszkowe. *Viscum*.

R Z A D V. Pręcików pięć.

Korony nie ma. U samców kielich cztero-dzielny: toż u samic i nadto zarodek czteroszykowy. Ziarno leży w stwardniałym kielichu. *Spinacia*.

Korony nie ma. U samców kielich pięć-dzielny. U samic kielich nie dzielony, na boku otwarty: szyiek dwie: w zamkniętym kielichu orzeszek dwu-łupinowy. *Cannabis*.

Korony nie ma. U samców kielich pięć-listkowy. U samic jedno-listkowy, na boku otwarty, szyiek dwie: pod kielichami skupionymi są ziarna. *Hamulus*.

R Z A D VII. Pręcików 8.

Kwiaty są w kotki skupione: mają kielich rozpierniony, i koronę gruszkowatą, okołą, nie dzieloną. U samic szyyka jedna, z bliźnią cztero-dzielną. Torebka dwu-komorkowa, wielo-ziarnowa. Ziarna mają koronkę włoskową. *Populus*.

R Z A D VIII. Pręcików 9.

Korony nie ma. Kielich trójdzielny. U samców pręcików od 9. do 12. U samic szyiek dwie. Torebka dwu-guzikowa, dwu komorkowa. *Mercurialis*.

Samiec ma pochewkę dwu-listkową, kielich troy-dzielny, koronę troy-listkową. U samic kielich i korona także: szyiek sześć: torebka na kielichu sześć komorkowa, wielo-ziarnowa. *Hydrecharis*.

Gromady.

RZĄD XII. Prąciki w Kupkę zrosłe.

Samce w kółkach: kielich faskowy: korony nie ma: prącików trzy. Usamiec kielich troy-dzielny: korona troy-listkowa. Szyiek trzy; iagoda troy-ziarnowa. *Juniperus*.

Korony niema, lecz kwiaty są zawarte w trój-listkowych pączkach. Samce mają prącików wiele, z główkami ośm-dzielnymi. Samice mają jeden otwór bez szyjki, i rodzą jedno ziarno, odziane iagodowatym kielichem. *Taxus*.

* *

Z innych Gromad następujące mają pięć odzieloną na dwu Roślinach. Z Gromady III. *Valeriana dioica*. Z V. *Rhamnus catharticus*. Z VI. *Rumex Acetosa*, *Acetosella*. Z IX. *Laurus nobilis*. Z X. *Cucubalus oleraceus*. Z XII. *Spiraea Aruncus*. Z XIX. *Gnaphalium dioicum*. Z XXI. *Carex dioica*. *Urtica dioica*. *Morus nigra*.

GROMADA XXIII.

Pięć pomieszana.

RZĄD I. Na jednej roślinie.

Samice i dwu-pięciowe mają kielich. Płewki jedno-kwiatowe, na ich dnie korona z ością, i trzema pręcikami. Nadto jeszcze u dwu-pięciowych jest szyiek dwie; ziarno jedno. *Andropogon*.

Dwu-pięć ma kielich jedno lub dwa-kwiatowy: koronę z ością: pręcików 3; szyiek 2. Samiec ma kielich dwu-fupinowy bez korony: pręcików 3. *Holcus*.

Kielicha nie ma. Dwu-pięć ma koronę cztero-dzielną: pręcików 4; szyiek przedzielną: ziarno jedno. Samiec ma koronę troy lub czterodzielną: pręcików 3, lub 4, i znaczek na szyicy. *Valantia*.

Korony nie ma. Kielich cztero-dzielny, zarodek otula. Szyika jedno. Ziarno jedno przedzielną; Samice bez pręcików: lecz u dwu-pięciowych jest ich cztery. *Parietaria*.

Korony nie ma. Dwu-pięć ma kielich pięć-listkowy: pręcików 5; szyiek dwa razy przedzielną: ziarno ściśnione. Samica kielich dwu-liściowy, szyiek dwa razy dzielony: ziarno spłaszczone. *Atriplex*.

Dwu-pięć ma kielich pięć-dzielny: koronę pięć-listkową: pręcików 8; szyiek jedną: torebek 2, lub 3, z skrzydełkami na wierzchołkach. Samce są takież, tylko zarodka nie mają. *Acer*.

Kielicha nie ma. Korona sześć-listkowa. Pręcików sześć. Usamców tylko znaczek zarodka. U dwu-pięci trój szyiki: torebek trzy wielo-ziarnowych. *Veratrum*.

RZĄD II. Na dwu Roślinach.

Dwu-pięć albo nie ma kielicha, albo jest cztero-dzielny.

Gromady.

Korony albo nie ma, albo jest cztero-listkowa. Pręcików dwa. Szyika jedno. Ziarno lancetowe. Samica ma tylko szyiek lancetową, *Fraxinus*. Rodzaj ten bardziej do drugiego Rzędu należy: bo pośpolicie to pomieszanie pięci jest na jednej Roślinie.

RZĄD III. Na trzech Roślinach.

Jeden się tylko taki u nas widzieć daie Rodzaj *Ficus*, którego znaków podług opisanie w Dykcyonarzy, wewnątrz w mniemanym Fig owocu szukać trzeba.

GROMADA XXIV.

Pięć ukryta.

RZĄD I. Paprocie.

Części owocowania tarczowe, w szyszkę skupione. *Equisetum*.

Kłos dwu-rzędowy, członkowaty. Członki w poprzecz się otwierają. *Ophioglossum*.

Kłos gęzisty. Owocowania okrągłe. *Osmunda*.

Owocowanie cały spód liścia okrywa. *Acrostichum*.

Owocowanie jest całemi liniami, pod listkami. *Pteris*.

Owocowanie na środku liścia, czyni linie na różne strony.

Owocowanie nakształt kropki jest rozrzucone na liściach. *Polypodium*.

Na końcu dolnej płaszczyzny pod zagiętym brzegiem liścia, są plamki owocowania. *Adiantum*.

Samce na boku liścia. Samice ziarna przy korzeniu. *Pillularia*.

RZĄD II. Mchy.

Słoi dwu-fupinowy, bezszypułkowy, bez czepka. *Lycopodium*.

Słoi ma nakrywkę z gładkim otworem. Czepka nie ma. *Sphagnum*.

Słoi ma nakrywkę na brzegu wokoło włosowaną. Czepki bardzo mały. *Phascum*.

Słoi ma nakrywkę. Czepki bez szypułki, i jest leżącymi na sobie listkami otulony. *Fontinalis*.

Słoi ma nakrywkę, i czepki kosmaty: stoi na bardzo małym dnie. Gwiazdki samice na innym krzaczku. *Politrichum*.

Słoi ma nakrywkę, czepki gładki. Samicy główka krzaczkowata, naga, oddalona. *Mnium*.

Słoi ma nakrywkę i czepki gładki. Szypułki wyrastają z knota na wierzchołku pręta. *Bryum*.

Słoi, nakrywka, i czepki gładki. Szypułka na boku wyrasta, od spodu liściowana. *Hypnum*.

RZĄD III. Porosty.

Samiec na osobnej szypułce, nagi, główka cztero-fupinowa. Samica bez szypułki, naga, ziarna okrągławe. *Fungermannia*.

Samców kielich tarczowy, u spodu jedno-liściowymi koronami okryty: główki na wiele

szęści dzielone. U samie kielich bez szypułki, dzwonkowy, ma ziarn wiele. *Marchantia*.

Zamiast kielicha jest na liściu wpukłość pęcherzowa. Głowka bez prątki, wąseczkowa, na zarodku. Szzyka nitkowa przez zarodek przechodzi. Torebka okrągła, główką uwieczona, ma ziarna szypułkowe, pół-okrągłe. *Riccia*.

Samiec jest tarczyk okrągławy, płaski, ślśniący. Samica iek pył lub mąka. *Lichen*.

Ma podobieństwo do pilśni, albo wietkiej skóreczki. *Tremella*.

Owocowanie na przezroczystej skorze. *Ulva*.

Nitki różney długości, małą odmienne wypukłości. *Conserva*.

Niteczek wiele, już pojedynczych, już gąsawkowych. Kwiat drobna wejna lub pyłek. *Byssus*.

R Z X D IV. Bdly.

Głowa ma u spodu paski liściowe. *Agaricus*.

Głowa ma o spodu różne dziureczki *Boletus*.

Głowa ma u spodu kolce *Hydnum*.

Głowa na wierzchu siatkowa. *Pballus*.

Głowa na wierzchu fałdowa. *na. Helvela*.

Głowa bez trzona, ma podobieństwo do dzwona, leyka. *Peziza*.

Głowa wąseczkowa, albo nie dzielona, albo w gąsawki się rozchodzi. *Clavaria*.

Bedfka okrągła, ma wewnątrz mączystość. *Lycoperdon*.

Pęcherzyczki drobne na szypułkach. *Mucor*.

KONIEC DYKCYONARZA ROŚLINNEGO.

ДІКЦІОНАРЮ

РОСЛІННИЙ

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna
im. E. Smółki w Opolu

nr inw.:

53895/III

Syg.:

681 st / III